

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BAŞKURT DESTANLARINDAKİ SEMBOLİK
UNSURLAR ÜZERİNE İNCELEME**

Şule GÜL

Yüksek Lisans Tezi

**ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI**

Şubat-2024

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BAŞKURT DESTANLARINDAKİ SEMBOLİK UNSURLAR
ÜZERİNE İNCELEME

Tez Yazarı
Şule GÜL

Danışman
Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME

ŞUBAT-2024
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı	:BAŞKURT DESTANLARINDAKİ SEMBOLİK UNSURLAR ÜZERİNE İNCELEME
Yazarı	: Şule GÜL
Tez Öneri Tarihi	:
Savunma Tarihi	: 16.02.2024

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Gülde ÇETİNDAG SÜME
Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Başkan: Prof. Dr. Ercan ALKAYA
Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ELALTUNTAŞ
Bingöl Üniversitesi

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20... tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım **“BAŞKURT DESTANLARINDAKİ SEMBOLİK UNSURLAR ÜZERİNE İNCELEME”** başlıklı Yüksek Lisans Tez’imin içerisindeki tüm bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf belirterek yazdığımı, maddi ve manevi desteği bulunan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

16.02.2024

Şule GÜL

ÖN SÖZ

Destan, bir toplumun yaşam sürecinde yoğun tesirlere neden olmuş olayların (savaş, zafer, kıtlık, göç, doğal afetler gibi), bir kahraman önderliğinde çözüme kavuşturulduğu süreci anlatan halk anlatıdır. Destanlar; tarihi hadiselerden beslenerek çekirdek, oluşum (yayılma), tespit (yazıya geçirilme) aşamalarından geçerek oluşmuştur. En belirgin özelliği de millî unsurlara sahip olmasıdır. Her destan kendi halkının sosyal yaşamından, inançlarından, geleneklerinden, töresinden, yeme-içme âdetlerinden vb. emareler barındırır. Dolayısıyla destanları bilmek millî duyguların pekişmesi bakımından oldukça önemlidir.

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Türk milletinin ürünleri arasında destanlar önemli bir yer alır. Destanların önemli bir yer edindiği Türk boylarından birisi de Başkurt Türkleridir. Başkurt Türklerinin tarihini, millî özelliklerini, sembolik unsurlarını yansıtmaları bakımından destanları çok önemli bir yere sahiptir. Başkurt destanları toplumun savaşlarını, doğa unsurlarını, yaşam tarzını, inançlarını belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda Başkurt destanlarında yer alan sembolik unsurlar tespit edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuş ve Başkurt Türklerinin düşünce dünyası ile yaşam tarzı ortaya konmuştur.

“Baskurt Destanlarındaki Sembolik Unsurlar Üzerine İnceleme” adını taşıyan çalışmamız, Giriş dışında beş bölümden ibarettir. Çalışmanın Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve sınırlılıkları, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. “Destan Hakkında Genel Bilgi” başlığı altında destan terimi ve tanımı, tasnifi, oluşumu, doğal ve yapay destanlar ile Türk destanlarının özellikleri açıklanmıştır. Başkurt Türkleri başlığı altında ise Başkurt adı, tarihi, Türkçesi, Başkurt Türkleri ve Başkurt destanları hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın “Baskurt Destanlarında Geçen Sembolik Unsurlar” başlığını taşıyan bölümde sembol ve arketipsel sembolizm ile ilgili bilgi verildikten sonra Başkurt destanlarındaki tipler, hayvanlar, doğa unsurları, renkler, sayılar, savaş aletleri, madenler ve bu başlıklar dışında kalan diğer sembollere yer verilmiştir. Destanlardan örnek verilmek suretiyle sembol niteliği taşıyan unsurlar açıklanmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde Başkurt Destan Kahramanlarının Erginlenme Aşamaları; kahramanın doğumu, ad alması, yola çıkışı ve dönüşü başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular Sonuç kısmında değerlendirilmiştir. Çalışmada yararlanılan kaynaklar, yazarların soy isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Ekler kısmında örnek destan metinlerine yer verilmiştir. Çalışma Öz Geçmiş ile sona ermektedir.

Çalışmada kullanılan temel kaynaklar, Türk Dil Kurumu Yayınları'na ait olan, Ahmet Suleymanov vd.'nin hazırladığı ve Metin Ergun vd.'nin Türkiye Türkçesine aktardığı dört ciltlik Başkurt Destanları adlı kitaplardır. Birinci cilt “Baskurt Destanları 1 Mitolojik Destanlar”, ikincisi “Baskurt Destanları 2 Sosyal Hayatı Anlatan Destanlar”, üçüncüsü “Baskurt Destanları 3 Beyler Hanlar Zamanını Anlatan Destanlar”, dördüncüsü ise “Baskurt Destanları 4 Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar” adlı kaynaklardır. Çalışmada, destanlardan alınan örnek kısımlar cilt ve sayfa belirtilmek üzere gösterilmiştir. Destanlarda yer alan sembolik unsurların açıklanmasıyla Başkurt Türklerinin millî duyuş ve düşünüşü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Lisans eğitimim boyunca örnek aldığım, engin bilgi birikiminden yararlandığım, yüksek lisans eğitimim sürecince de güler yüzünü, desteğini esirgemeyen ve kaynaklara kolayca ulaşabilmemde her zaman yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME'ye çok minnettarım ve çok teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans döneminde varlığını, desteğini, tecrübesini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ercan ALKAYA'ya teşekkür ederim. Yüksek lisans süresince yoluma ışık tutan çok değerli hocalarım Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK'e, Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK ve Doç. Dr. Birol AZAR'a teşekkürü borç bilirim. Lisans eğitimimde bana çok katkısı olan çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN'e ve Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN'a teşekkür ederim. Tez yazma sürecimde beni motive eden Dr. Öğr. Üyesi Sema ORUÇ hocama da çok teşekkür ederim.

Maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiren, arkamda olan babam Erhan GÜL'e, annem Birgül GÜL'e, kardeşim Nida GÜL YILDIZ'a ve manevî kardeşim Oğuzhan YILDIZ'a teşekkürü borç bilirim. Tez süresi boyunca beni motive eden, destekleyen dostlarım Beyzanur YILDIRIM ve Gökçe BAYSAK'a çok teşekkür ederim.

Şule GÜL
ELAZIĞ-2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
1.GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Konusu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	1
1.3.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	1
1.4.Araştırmanın Yöntemi	2
1.5.Araştırmanın Kaynakları	2
2.DESTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	3
2.1.Destan Terimi ve Tanımı.....	3
2.2.Destanların Tasnifi	4
2.3.Destanların Oluşumu	5
2.4.Doğal ve Yapay Destanlar.....	5
2.5. Türk Destanlarının Özellikleri	6
3.BAŞKURT TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	7
3.1.Başkurt Adı	7
3.2.Başkurt Türklerinin Tarihi	7
3.3.Başkurt Türkçesi	7
3.4.Başkurt Türkleri ve Başkurt Destanları	8
4.BAŞKURT DESTANLARINDA GEÇEN SEMBOLİK UNSURLAR.....	11
4.1.Sembol ve Arketipsel Sembolizm	11
4.2.Başkurt Destanlarındaki Tipler ve Sembolik Çağrışımları	13
4.2.1.Alp Tipi	13
4.2.2.Anne Tipi	15
4.2.3.Baba Tipi	17
4.2.4.İhtiyar Tipi.....	19
4.2.5.Hilebaz Tipi.....	20
4.3.Başkurt Destanlarındaki Hayvanlar ve Sembolik Çağrışımları.....	21
4.3.1. At.....	21
4.3.2.Kurt	23
4.3.3.Yılan	23
4.3.4.Geyik	25
4.3.5.Kuş	26
4.3.6.Balık	28
4.3.7.Aslan	29
4.3.8.Ayı.....	29
4.3.9.Tavşan	30
4.3.10.Arı	31
4.3.11.Tilki	32
4.3.12.Fil	32
4.3.13.Kaplumbağa	33
4.3.14.Kurbağa	33
4.3.15.Karınca	34
4.3.16.Deve	34
4.3.17.Kelebek	35
4.3.18.Sincap	36
4.3.19.Domuz	36

4.4. Başkurt Destanlarındaki Doğa Unsurları ve Sembolik Çağrışımları	37
4.4.1. Su	37
4.4.2. Ateş	39
4.4.3. Dağ	40
4.4.4. Ağaç ve Orman	41
4.4.5. Mağara	42
4.4.6. Taş	43
4.4.6.1. İnci	43
4.4.6.2. Mercan	44
4.4.6.3. Yakut	45
4.4.7. Güneş	46
4.4.8. Ay	46
4.4.9. Yıldızlar	48
4.4.10. Elma	48
4.4.11. Gül	49
4.4.12. Tuz	50
4.5. Başkurt Destanlarındaki Renkler ve Sembolik Çağrışımları	51
4.5.1. Kırmızı	51
4.5.2. Sarı	52
4.5.3. Siyah	52
4.5.4. Beyaz	53
4.5.5. Yeşil	54
4.5.6. Mavi	55
4.5.7. Kahverengi	55
4.6. Başkurt Destanlarındaki Sayılar ve Sembolik Çağrışımları	56
4.6.1. Bir	56
4.6.2. İki	57
4.6.3. Üç	58
4.6.4. Dört	58
4.6.5. Beş	59
4.6.6. Altı	60
4.6.7. Yedi	60
4.6.8. Sekiz	61
4.6.9. On	61
4.6.10. Kırk	62
4.7. Başkurt Destanlarındaki Savaş Aletleri ve Sembolik Çağrışımları	62
4.7.1. Kılıç	62
4.7.2. Ok ve Yay	63
4.7.3. Hançer	65
4.7.4. Süngü	65
4.7.5. Mızrak	66
4.7.6. Tüfek	66
4.7.7. Zırh	67
4.8. Başkurt Destanlarındaki Madenler ve Sembolik Çağrışımları	67
4.8.1. Demir	67
4.8.2. Altın	68
4.8.3. Gümüş	69
4.8.4. Bakır	70
4.9. Diğer Sembolik Unsurlar	70
4.9.1. Rüya	71
4.9.2. Fal	73
4.9.3. Sihir/Büyü	75
4.9.4. Ant İçme	76
4.9.5. Olağanüstü Varlıklar	77
4.9.6. Güreş	80

4.9.7. Sağ ve Sol Yönleri.....	81
5.BAŞKURT DESTAN KAHRAMANININ ERGİNLENME AŞAMALARI.....	84
5.1.Destan Kahramanlarının Erginlenme Aşamaları.....	84
5.1.1.Kahramanın Doğumu	84
5.1.2.Kahramanın Ad Alması.....	85
5.1.3.Kahramanın Yola Çıkışı ve Çıktığı Yolda Erginleşmesi	86
5.1.4.Kahramanın Dönüşü.....	88
6.SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR.....	91
ÖZ GEÇMİŞ.....	101

ÖZET

BAŞKURT DESTANLARINDAKİ SEMBOLİK UNSURLAR ÜZERİNE İNCELEME

Şule GÜL
Yüksek Lisans Tezi

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Şubat 2024, Sayfa: VIII+101

Bir milletin kültürel değerleri arasında yer alan destanlar, ait olduğu milletin yaşamını doğrudan etkileyen olayların yansıdığı halk anlatılarıdır. Destanların ortaya çıkabilmesi için hem insanları önemli ölçüde etkileyen olayların yaşanması hem de üzerinden belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Destandaki olaylar çoğunlukla bir alp tipinin etrafında anlatılır. Alp tipi; kahramanlık ruhuyla hedefini daima ileriye doğru belirleyen, atılgan, yiğit, bağımsız bir kimliğe sahiptir. Alp tipi, milletin tüm olumlu vasıflarını üzerinde taşıyan idealize edilmiş bir tiptir aynı zamanda milletin birlik ve bütünlüğü uğruna hayatını ortaya koyarak mücadele etmektedir.

Türk millî kültürü içerisinde önemli bir yer teşkil eden Başkurt destanları da Başkurt Türklerinin millî hafızasını ortaya çıkaran halk anlatılarından. Destanlar, Başkurt Türklerinin gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzını, inanışını, örf ve âdetlerini, töresini çeşitli yönleriyle yansıtmaktadır. Destan kahramanları çıktığı yolda birtakım zorluklarla karşılaşırken sembolik unsurlar destanı şekillendirmektedir. Bu sebeple destanlarda yer alan sembolik öğeler çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamızdaki amaç, millî hislerle ortaya çıkan destanların taşıdığı kıymeti kültürel hazinemiz içerisinde sembolik unsurlar bakımından değerlendirmektir. Böylece Türk kültürünün millî ve manevi değerleri içinde birlik ve bütünlüğün göstergesi olan destanların önemi daha iyi anlaşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Başkurt Destanları, Başkurt Türkleri, Sembol, Kahramanlık.

ABSTRACT

Study on Symbolic Elements in Baskurt Epics

Şule GÜL
Master's Thesis

Firat University
Social Sciences Institute
Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures
February 2024, Page: VIII+101

Epics, which are among the cultural values of a nation, are folk narratives that reflect events that directly affect the life of the nation to which they belong. In order for epics to emerge, events that significantly affect people must occur and a certain amount of time must pass. The events in the epic are mostly told around an alpine type. Alpine type; It has a bold, brave and independent identity that always sets its goal forward with a heroic spirit. The Alp type is an idealized type who carries all the positive qualities of his nation, and at the same time, he struggles by putting his life on the line for the unity and integrity of his nation.

Başkurt epics, which have an important place in Turkish national culture, are among the folk narratives that reveal the national memory of Başkurt Turks. Epics reflect the traditions and customs, lifestyle, beliefs, customs and traditions of the Başkurt Turks in various aspects. While epic heroes encounter some difficulties on their way, symbolic elements shape the epic. For this reason, the symbolic elements in epics constitute the main subject of our study.

The aim of our study is to evaluate the value of epics that emerged with national feelings in terms of symbolic elements within our cultural treasure. Thus, the importance of epics, which are indicators of unity and integrity within the national and spiritual values of Turkish culture, will be better understood.

Key Words: Epic, Baskurt Epics, Başkurt Turks, Symbol, Heroism.

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
C	: Cilt
ev	: Çeviren
MÖ	: Milattan önce
S	: Sayı
s.	: Sayfa
vb.	: Ve başkası, ve başkaları
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri

1.GİRİŞ

Destanlar, Türk halkının mücadeleci ruhunu en belirgin biçimde yansıtan halk anlatılarıdır. Başkurt Türkleri de destanlarıyla bağımsızlık ve millî birlik-bütünlüğe verdiği değeri göstermektedir. Bu çalışma Başkurt Türklerinin verdiği savaşlarda, sıkça karşılaşılan sembolik unsurları açıklamaktadır.

1.1.Araştırmanın Konusu

Destan geleneği bakımından köklü ve zengin bir geçmişe sahip olan Türk dünyası, geçmişten günümüze bu kültürü sözlü gelenekte nesilden nesle aktararak yaşatmaktadır. Türk dünyası edebiyatı içerisinde önemli bir yer edinen Başkurt destanları da hem destanların fazlalığı hem de destanların içeriği bakımından büyük önem arz etmektedir. Başkurt Türklerinin destanları üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar Başkurt Türkleri ve destanları hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Türk destanlarında yer alan sembolik öğelere dair de birçok yüksek lisans ve doktora tezi, kitap, makale gibi bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Ancak Başkurt destanlarında yer alan sembolik unsurların değerlendirildiği ayrıntılı bir çalışma olmaması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Çalışmanın genel kapsamı içerisinde Başkurt Türkleri ile ilgili genel bilgiler ve özellikle de Başkurt destanlarında yer alan unsurlar sembolik açıdan incelenmiştir. Böylelikle Başkurt Türklerinin geçmişten günümüze yaşam tarzı, dili, gelenek ve görenekleri, inanışları, görgüsü, töresi, düşünce yapısı çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.2.Araştırmanın Amacı

Millî ve manevi bütünlüğe sahip olan Türk milletinin kültürel değerleri içerisinde destanlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Türk halkının ortak ruhunu ve kimliğini yansıtan destanlarda pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar Türklerin mücadelelerini, gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini, inanışını, yaşantısını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımdan çalışmamızda Türk milletinin zengin destan geleneği içinde var olan Başkurt Türklerinin destanları incelenmeye alınmıştır. Çalışmada destan kahramanlarının birlik-bütünlük ve bağımsızlık uğruna çıktığı yolda karşısına çıkan zorlukların yanında simgesel unsurlar da belirlenecektir. Var olan unsurların Türk destanlarında ne gibi anlamlar barındırdığı oldukça önemlidir. Bunun yanında destanlarda geçen simgesel unsurları incelemek, Türk halkının hangi öğelere ne gibi anlamlar yüklediğini görmemiz bakımından dikkate değerdir. Çalışmanın amacı da tüm bunları daha net bir şekilde açıklayıp literatüre katkı sağlamak ve Başkurt Destanları üzerine yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmaktır.

1.3.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Türk dünyası, destan geleneği bakımından oldukça zengindir. Bu zenginlik içinde Başkurt destanların yeri de sembolik unsurların çeşitliliği bakımından önem taşımaktadır. Türk dünyası edebiyatı ve destan geleneği çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu yönüyle çalışmada Başkurt destanları adlı dört ciltlik kitap esas alınarak kitaptaki sembolik unsurlar tespit edilmiştir. Bunlar, Türk Dil Kurumu Yayınları'na ait olan dört ciltlik “Baskurt Destanları” adlı kitaplardır. Hazırlayanlar Ahmet SULEYMANOV, Gaynislam İBRAHİMOV ve Metin ERGUN'dur. Türkiye Türkçesine Aktaranlar ise Metin ERGUN, Gaynislam İBRAHİMOV, Feride AETBEVA, Mehmet Yasin KAYA'dır. Birinci cilt, mitolojik dönemi konu almıştır. İkinci ciltte sosyal yaşamı konu alan destanlar yer almaktadır. Üçüncü cilt, beyler-hanlar dönemini anlatmaktadır. Dördüncü ciltte ise kahraman ve ozanlar hakkında destanlar bulunmaktadır. Destanlarda tespit edilen semboller sınıflandırma ve yorumlanma aşamalarıyla bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.4.Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasında yararlanılacak olan “Başkurt Destanları” adlı çalışma dört cilt halinde hazırlanan bir çalışmadır. Bu çalışmada yer alan destanların içerisinde geçen sembolik öğeler fişleme metodu ile tespit edilmiştir. Fişlenen unsurlar kendi içerisinde sınıflandırılmıştır. Tasnif edilen malzemeler değerlendirilip yazılı kaynaklardan yararlanılarak sonuca varılmıştır.

1.5.Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada esas olarak araştırmanın kapsamı kısmında belirtilen dört ciltlik kitap esas alınmış, bunun dışında Başkurt destanları ile ilgili kitap, makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezlerinden de yararlanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili destan, sembol ve mitoloji ile ilgili kaynaklar da taranarak çalışmanın değerlendirme kısmında incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan kaynaklar kaynakça kısmında alfabetik olarak sıralanmıştır.

Çalışmada Başkurt Destanları 1 Mitolojik Destanlar, Başkurt Destanları 2 Sosyal Hayatı Anlatan Destanlar, Başkurt Destanları 3 Beyler Hanlar Zamanını Anlatan Destanlar, Başkurt Destanları 4 Kahramanlar Hakkında Destanlar-Ozanlar. Adı geçen ana kaynak dışında tez çalışmasıyla ilgili birçok bilimsel kaynaktan faydalanılmıştır.

2.DESTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1.Destan Terimi ve Tanımı

Halk edebiyatı mahsullerinden “destan” kelimesinin tanımına geçmeden önce diğer dillerde ve Türk lehçelerindeki karşılığı üzerinde durmak gerekir. Destan terimi Farsça kökenli “dâstân” kelimesinin ses değişikliğine uğrayarak Türkiye Türkçesine aktarılmış biçimdir. “Batı dillerinde, Türkçe’deki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifli halk anlatıları olan “destan” terimine karşılık olarak, çok yaygın olarak “épique”, “épopée”, “epos”, “epic”, “légende” gibi terimlerin kullanıldığını görüyoruz.” (Oğuz, 2004: 5). Batı dillerinde yaygın olarak “epope” veya “epos” şeklinde kullanıldığı görülen destan kavramı yakın ve uzak Türk lehçelerinde de farklı adlarla anılmaktadır. “Başkurt Türklerinde destan ve epos terimleri geleneğin ürünlerini ifade etmek üzere kullanılırken, destan icracılarına yırsı, yıray ve sesen denilmektedir.” (Yıldız, 2009: 8). Epos kavramının, Başkurt Türkleri tarafından da kullanıldığı görülmektedir. “Yakut Türkleri manzum kahramanlık şiirlerine veya kahramanların hayat hikâyelerine “olongo”, “olongo”, adını vermişlerdir.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018: 19). Destanı diğer Türk boyları da çeşitli şekillerde ifade etmektedir. “Destanlara çeşitli Türk boyları Kırgızlar comok, epos; Kazaklar cır, epos; Türkmenler dessan, epos; Tatarlar dassan, epos; Başkurtlar kobayır, epos, kıssa; Altay Türkleri çörçök; Tuva Türkleri tool; Yakut Türkleri olonho, Hakas Türkleri de alıptıg nımah gibi çeşitli adlar vermişler; destan söyleyen icracıları da farklı adlandırmışlardır.” (Yardımcı, 2013: 180). Türkiye Türkçesinde ise “destan” biçiminde kullanılmaktadır.

Destanların ortaya çıkabilmesi için öncelikle halkın yaşamını derinden etkileyen mühim olayların yaşanması gerekmektedir. Bunlar; doğal afetler (deprem, sel vs.), halkın hayat şartlarının elverişsiz hale gelmesi sonucu göç etmesi, savaşlar gibi konular olabilir. Bir milletin başka milletlerle mücadele etmesi, olağanüstü veya doğadaki güçlü varlıklarla olan mücadeleleri destanlara konu olmuştur. Destanlar tarihî olaylarla birebir aynı olmasa da tarihin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden bir millet, destanlarını ne kadar iyi bilirse geçmişteki değerlerine de o kadar bağlı kalacaktır. Ataların yüzyıllar öncesinde girmiş oldukları mücadeleler, halkının yaşamış olduğu sıkıntılar, tüm sıkıntılara rağmen hayat karşısında savaş vermekten hiçbir zaman yılmamaları destanlara konu olmuştur. Bundan dolayı destanları bilmek, millî bilince sahip olma açısından oldukça değerlidir.

Şükrü Elçin, destanı “Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin irâdesini ellerinde tutan ‘Kahraman-Bilge’ şahsiyetlerin menkıbevî ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir.” (Elçin, 1986: 72) şeklinde tanımlar. “Sözlü edebiyatın en eski türlerinden birisi olan epik destan (epics), toplumlarını çoğunlukla dış düşmanlara ve felaketlere karşı koruyan olağanüstü özelliklere de sahip kahramanların hayatını ve kahramanlıklarını anlatan uzun ve çoğunlukla manzum veya manzum-mensur karışık anlatılardır.” (Çobanoğlu, 2015: 111). Destan kahramanları üstün bir güce sahiptir ve halkın bağımsızlığı için kendi hayatı pahasına mücadele ederler. Çoğunlukla dış güçlerle mücadele etmekle beraber, Türk destanlarında bazen kendi aralarında veya toplumun başına dert olmuş varlıklarla mücadeleler de görülmektedir. “Terimlerden ve tanımlardan anlaşılacağı gibi, Türkçedeki ifadesiyle “destan”, ilkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağanüstü mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, anonim olan veya unutulmuş bir şair tarafından yaratılan fakat, şairin maceranın içinde duygu veya eylem olarak yer almadığı ‘edebiyat eseri’ olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Oğuz, 2004: 6). Destanlarda gerçek ve kurmaca olaylar iç içedir. Gerçek yaşanmışlıklardan beslenerek oluşan destanların içerisinde olağanüstü olaylar sıkça yer almaktadır. “Sözün metinleştiği, ben duygusunun biz’e dönüştüğü, insan topluluğunun millet olma bilincini kazandığı anlatının adıdır destan.” (Çetindağ Süme, 2019: 25). Millet olma bilinci destanlarda çok yoğun bir şekilde görülmekte ve hissedilmektedir. Halk, karşılaştığı zorluklar karşısında birlikte hareket eder ve bütün olma bilincine ulaşır. Destanlar halkın sadece dış güçlerle savaşlarını değil kendi aralarında da yaşamış oldukları anlaşmazlıkları da yansıtmaktadır.

Destanlar, bir milletin ortak bilinçdışına ait unsurların tamamını yansıtır bu yönüyle de ait olduğu milletin tarihî, edebî, sosyal ve kültürel hafızasının dokusunu taşır. Destanlar; savaş, göç, kıtlık, deprem gibi önemli olayları anlatmanın yanı sıra milletin kültüründen de izler taşır. Halkın inançları, gelenek ve görenekleri, töreleri destanlarda mevcuttur. Tarih öncesi dönemlerde varlığını ne şekilde sürdürdüğüne dair ipuçları vardır. “Destan araştırmacılarının yaptığı birçok destan tanımı vardır; destanın tanımını “Bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin, genellikle bir prototipten hareketle, bir kahraman etrafında birleştirilerek dile getirildiği, kendisine has bir geleneği olan anonim eserlere denir.” (Yıldız, 2009: 7). Olaylar, “alp tipi” etrafında şekillenir. Alp tipi; cesur, savaşçı, fiziksel olarak oldukça güçlü bir yapıya sahiptir. Cesareti ve yiğitliği temsil eden alp tipi, toplum içerisinde öne çıkmış olan ve kahramanlığını ispat etmiş kişilerdir. “Destanlarda oluşturulan kahraman tipleri, Tanrı tarafından verilen kut ile halkı yönetme, giydirme, doyurma ve halkı dâhili ve harici düşmanlardan korumakla yükümlü kahramanlardır.” (Kaya, 2015: 11). Destan kahramanlarına gücün ve yetkinin Tanrı tarafından verildiğine inanıldığı için kahraman, halkını iç ve dış tehlikelerden korumayı hayat felsefesi haline getirir. Bu yönde hayatını feda etmekten çekinmez. Çeşitli zorluklara katlanıp tüm gücünü ortaya koyarak mücadele eder. Bundan dolayı alp tipi, destanın en önemli parçası olarak görülmektedir. Destan kahramanları fiziksel olarak güçlü bir yapıya sahip olmanın yanında sağlam karaktere de sahiptir. Asla yalan söylemez, insanlara vermiş olduğu sözleri mutlaka yerine getirirler. Bu bakımdan halkının idealize ettiği tip olarak karşımıza çıkar.

Destanlar aynı zamanda toplumun geleceğini de şekillendirmektedir. “Milletlerin/ toplumların aynası olarak kabul edilen destanlar; bir milletin ortak mücadelesini ortak değerler, kurallar, anlamlar bütünlüğü içinde yorumladığı ve yaşatıldığı toplumun geçmişini ve geleceğini temsil ettiği millî eserler olarak önemli bir yere sahiptir.” (Küçük, 2013: 93). Geçmişini bu anlatılar vasıtasıyla öğrenen birey, yaşanan olaylardan ilham alarak millî hislerini diri tutmaktadır. Örf ve âdetlerini, eski dönemlerde atalarının benimsediği inançları, verilen mücadeleleri, kazanılan zaferleri destanlar sayesinde öğrenebilmektedir.

2.2.Destanların Tasnifi

Türk destanları ile ilgili birçok tasnif yapılmıştır. Destan tasnifleri genellikle İslamiyet öncesi ve sonrası şeklinde yapılırken günümüzde yeni ve farklı tasnifler ortaya çıkmıştır. Destanlar inançlara, oluştuğu yerin özelliklerine, konularına ve sosyolojik durumlara bağlı olarak değerlendirilmiştir. Fuat Köprülü destanları meydana geldiği bölgelere, Nihat Sami Banarlı inançlara, Özkul Çobanoğlu ise toplumsal şartlara bağlı olarak sınıflandırmıştır.

Fuat Köprülü Türk destanlarını ortaya çıktığı bölgelere göre ayırarak şu şekilde sınıflandırmıştır.

“‘Altay Yenisey’ sahasında vücuda gelen mahsuller

‘Bozkırlar’ sahasında vücuda gelen mahsuller

‘Tarım-Sır Derya’ sahasında vücuda gelen mahsuller” (Köprülü, 2009: 68). Bu tasnifte destanlar sadece ortaya çıktığı bölgeye göre sıralanmıştır. Diğer hususlar göz önüne alınmamıştır.

Nihat Sami Banarlı’nın destan tasnifi ise genel olarak kullanılan İslamiyet öncesi ve sonrası destanlar olmak üzere yapılmıştır:

“a- İslâmiyetten önce Türk destanları

b- İslâmiyetten sonra Türk destanları” (Banarlı, 1983: 11). Fakat sonrasında İslamiyet öncesi döneme ait olan destanları Saka destan kahramanı olan Alp Er Tunga etrafında toplayarak:

“1- Alp Er Tunga destanı,

2- Şu destanı,

3- Hun-Oğuz destanları,

4- Gök-Türk destanları

5- Dokuz Oğuz-On Uygur Türklerinin destanı” (Banarlı, 1983: 12) şeklinde beş bölüme ayırmıştır.

Özkul Çobanoğlu’nun destan tasnifi konularına göre farklı başlıklar halinde ele alınmıştır:

“1. Sosyal hayatla ilgili destanlar

2. Kültürel hayatla ilgili destanlar

3. İktisadî (Ekonomik) hayatla ilgili destanlar

4. Eğitim hayatıyla ilgili destanlar
5. Siyasî hayatla ilgili destanlar
6. Dinî ve ahlakî hayatla ilgili destanlar
7. Askerî hayatla ilgili destanlar
8. Sosyokültürel çevreyle ilgili destanlar
9. Doğal çevreyle ilgili destanlar
10. İnsanlarla ilgili destanlar” (Kaya, 2011: 11-13).

Özkul Çobanoğlu’nun bir diğer geliştirdiği destan tasnifi ise şu şekildedir: 1) Eski Destanlar (Alper Tunga, Şu, Oğuz Kağan, Atilla, Bozkurt vb.), 2) Yeni Destanlar, 2.1) Arkaik Destanlar (Altın Arığ, Yaratılış, Maaday Kara, Ural Batır, Alıp Manaş vb.), 2.2) Kahramanlık Destanları (Manas, Köroğlu, Alpamiş, Kambar Batır, Bozoğlan vb.), 2.3) Tarihî Destanlar (Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk, Hamzaname, Edigey vb.) (Çobanoğlu, 2003: 48-54). Özkul Çobanoğlu’nun tasnifinden yola çıkacak olursak destanlar halkı ilgilendiren bütün konuları kapsamaktadır. Toplumu ilgilendiren her şey destanlara konu olmuştur. Halkın değerleri, ekonomik yaşamı, doğa unsurları, verilen savaşlar kısacası yaşanan bütün olaylardan izler destanlarda görülmektedir.

2.3.Destanların Oluşumu

Destanların oluşabilmesi için halkı derinden etkileyen olayların yaşanmış olması gerekmektedir. “Halkın ruh ve vicdanına işleyen bu olay, topluluğun ve art arda gelen kuşakların hayal güçleri ile genişler hafifler, derinleşir, çeşitli efsanelere bürünür.” (Güleç, 2002: 106). Destanların vücuda gelme aşamasında toplumun hayal gücünün de rolü büyüktür. Halk, yaşadığı olayları hayal gücüyle harmanlayarak destan oluşumuna katkı sağlamıştır. “Destan çekirdeği dediğimiz bu olayın (büyük bir savaş, salgın, deprem, sel baskını, kuraklık, toplu göç, büyük zafer...) gerçekleştiği zamanda söz konusu toplumun sosyolojik aşamasını tamamlayıp millet olma seviyesine ulaşması ve bu toplum içinden çıkan sanatçıların bu olayı şiirle ifade etmesi gerekir.” (Güzel ve Torun, 2008: 202). Bütün bu aşamalardan geçen destanların tam manasıyla vücuda gelebilmesi için uzun bir zaman dilimi gerekir. Bu aşamalar sonrasında ise destanları yazıya geçirmek gerekmektedir. “Bir edebî eser olarak ortaya çıkmış olan bu millî destanın unutulmaması için usta bir şair tarafından kompozisyon dâhilinde derlenip yazıya geçirilmesi gerekir.” (Güzel ve Torun, 2008: 202). Destanların oluşumu bu şekilde gerçekleşmiştir. Bir millet hayatında destanın ortaya çıkması için o milleti derinden etkileyen bir olayın ortaya çıkması gereklidir. Bu olay halk içinde yaygınlaşarak anlatılmaya başlanır ve zamanla halk arasında anlatılan bu destan derlenerek yazıya geçirilir. Toplum içerisinde yayılan destanlar, zamanla farklı kişiler tarafından anlatılarak yayılmıştır. Destanlar ağızdan ağza yayılarak varyantlaşmıştır.

2.4.Doğal ve Yapay Destanlar

Destanlar ortaya çıkma durumlarına göre doğal destan ve yapay destan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal destanlar tarihî olaylardan beslenerek oluşan gerçek kahramanlık anlatılarıdır. Yapay destanlar ise bir yazar tarafından, kurgulanarak oluşmuştur. “Doğal destanlar milletlerin yaşadığı büyük olayların ortak bilinçte bıraktığı izlenimleri ve etkileri yeni kuşaklara aktarmak ve kahraman olarak ilan edilen kişilere duyulan saygıyı ifade etmek için halk tarafından oluşturulan destanlar iken; yapay destanlar milletlerin hayalinde derin izler bırakan olay ya da kahramanın bir yazar/şair tarafından doğal destana benzetilerek kaleme alınarak oluşturulması sonucu ortaya çıkan destanlardır.” (Edman ve Öztürk, 423-424: 2018). Doğal destanlar, bir milletin başından geçmiş olan önemli olaylar sonucu kendiliğinden oluşmuştur. Bu sebeple doğal destanı olan milletlerin köklü bir geçmişe ve tarihî bir zenginliğe sahip olduğu söylenebilir. Türk milleti de destan bakımından çok zengin bir millettir. Yapay destanlar ise doğal destanlardan esinlenerek oluşturulan/yazılan destanlardır.

2.5. Türk Destanlarının Özellikleri

-Türk destanlarının en belirgin özelliği millî olmasıdır. Çünkü her destan kendi milletin mücadelesini, vatan ve millet sevgisini, kültürünü yansıtmaktadır. Türk destanları alp tipinin (kahramanın) etrafında şekillenir ve onun millet sevgisini yansıtır. Kahraman, kendi halkını diğer milletlerden üstün tutar. Bu yüzden esaret altına girmemek için de ömrü boyunca bütün zorluklarla savaşı. Bu yolculuğunda onun gibi millî duyguları ağır basan yol arkadaşlarına sahiptir. Kısacası, Türk destanlarının en temel ve en belirgin özelliği konularının bağımsızlık ruhuyla ilişkili olmasıdır.

-Destanların özel anlatıcıları vardır. Anlatıcıların adları Türk topluluklarında değişim göstermiştir. Destan anlatıcılarına; ırcı, yırcı, comokçu, meddah, ozan, baksı şeklinde isimler verilmiştir.

-Türk destanlarında; milletin vatan sevgisini, birlik ve bütünlüğü korumak için kendi hayatını ortaya koyan mücadeleci bir ruh vardır. Birlik ve bütünlük adına savaşan alp tipi bağımsızlık ruhuyla hareket eden ve bu şekilde öne çıkan kahraman olarak görülmektedir. Destanlar, alp tipinin başından geçen olay örgüsüne dayanarak oluşmaktadır. İslamiyetin kabulü sonrası bu tip, “alp eren” tipine dönüşmüştür. Destanlarda aynı zamanda erkek kahramanlara yardım eden, onlar gibi savaşan “alp kadınlar” da vardır. Türk destanlarında görülen bu kahramanlar, kendileri gibi güçlü ve vatan sevgisi taşıyan insanlarla omur omuza hareket ederler.

-Destanlarda zaman kavramı belirgin değildir. Türk destanlarını okuyup incelediğimizde, net bir zamanın geçmediği görülmektedir. Fakat tarihten esinlenerek ortaya çıktığı için sadece tahmin etmek mümkündür. Çünkü destan konuları birebir tarihi yansıtmamakla beraber tarihten etkilenip vücuda getirilmiştir. Bu yüzden belirgin bir zamandan söz edilmese de ortaya çıkışları hakkında tahmin yürütülebilir.

-Destanlar hem nazım hem de nesir olarak görülmektedir. “Nazım-nesir karışık olanları da vardır.” (Yardımcı, 2013: 205).

-Destanlar mutlaka halkın yaşadığı, derinden etkilendiği olaylar sonucunda meydana gelmiştir. Destanların ortaya çıkabilmesi için öncelikle önemli birtakım olayların yaşanması gerekir. Örneğin savaşlar, doğal afetler, kıtlık, göç gibi olaylar destanların ortaya çıkmasını sağlar.

-Destanlar çekirdek, oluşum ve tespit aşamalarından geçerek yaygınlaşır. Milleti etkileyen bir olaydan sonra halk arasında anlatıla anlatıla bu olay yaygınlaşır ve zenginleşir sonuç olarak bir ozan tarafından tek bir ağızdan tespit aşamasıyla destan halini alır.

-Destanlar tarihe ışık tutan metinlerdir. Bir destan tamamen tarihî bir belge değildir ancak hem tarihten ilham alır hem de tarihî geçmişe ışık tutar.

-Destanlar bir milletin kimliğini ortaya çıkarır. Gelenek ve görenekler, örf ve âdetler, toplumun inançları destanlarda görülebilir.

-Türk destanlarında semboller, mitolojik döneme ait izler, olağanüstü varlıklarla olan mücadeleler vardır.

3.BAŞKURT TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Başkurt Türkleri tarihsel olarak oldukça köklü geçmişe sahip olan bir millettir. Geçmişten günümüze birçok farklı milletle mücadele halinde olmuş, bağımsızlığını kazanmak için çeşitli zorluklarla karşı karşıya gelmiştir. Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir.

3.1.Başkurt Adı

Özerk bir devlet olarak varlıklarını sürdüren Başkurt Türklerinin adları hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri Arap seyyahlarına aittir. “Başkurt ismine 9. yüzyıldan itibaren Arap seyyahlarının eserlerinde rastlanmaktadır. Bu eserlerde “Başgrd, Başcrd, Bashard, Başkird, Bascird” gibi adlar geçer.” (Buran ve Alkaya, 2014: 226). Bu konuda Başkurt Türklerinden Zeki Velidi Togan'ın görüşleri önemlidir. “Zeki Velidi Togan'a göre Başkurt kelimesi “beş ogur”dan gelmektedir.” (Durğutoğlu, 2022: 2). Zeki Velidi Togan'a göre Başkurt isminin kökeni Ogur boyuna dayanmaktadır. Başkurt adının başka milletlerin Türkleşmesi sonucu ortaya çıktığı görüşü de yaygındır. Örneğin Macarlardan geldiğine dair görüş ve düşünceler de mevcuttur. “Görüşün iddiası da şu şekildedir; 7-8. yüzyıllarda İdil boylarında Macarlar yaşamış bu Macarların önemli bir kısmı sonra Batı'ya göç etmiş, İdil boylarında kalanlar ise Tatarların etkisiyle Türkleşmiştir ve zamanla Macar adı ses değişimleriyle Başkurt adına dönüşmüştür.” (Merinç, 2022: 13, 14). Başkurtların Türk boylarının etkisiyle Türkleşip bu ismi aldığı da düşünülmektedir. Başkurt adıyla ilgili bir görüş daha vardır. “ ‘Başkurt’ adının etimolojisine dair bir diğer görüş ise; Başkurt isminin ‘baş-kur-t’ şeklinde oluşmasıdır. Buna göre, ‘baş’ sözünün ‘esas, asıl,’ anlamında olduğunu söylerler. ‘kur’ kısmının ‘kavim, kabile’ anlamında olduğu ifade edilir. Sondaki ‘-t’ sesinin ise Moğolca veya Farsça çokluk eki şeklinde açıklaması yapılır.” (Karakaya, 2019: 5). Bu görüşe göre Başkurt Türkleri eski dönemlerde “baş kavim” şeklinde adlandırılmış Türk topluluğudur. Zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşüm yaşayarak günümüzde Başkurt adıyla anılmaktadır.

3.2.Başkurt Türklerinin Tarihi

Başkurt Türkleri İdil-Ural bölgesinde yaşayan topluluklardandır. Bu toplulukların tarihi çok eskiye dayanmaktadır. “Başkurtların ortaya çıkışında, Güney Sibirya ve Orta Asya'da hayvancılıkla uğraşan Türk kabilelerinin rolü büyüktür. Bu kabileler, Güney Urallara gelmeden önce Aral-Sırderya bozkırlarında göçebe bir hayat yaşayıp Peçenek, Oğuz, Kimek, Kıpçak kabileleriyle sıkı irtibat içinde olmuşlardır.” (Buran ve Alkaya, 2014: 227). Bu bilgi doğrultusunda, Başkurt Türklerinin ortaya çıkışı ticarî faaliyetlere dayandırılmaktadır. Başkurt Türkleri tarihleri boyunca birçok milletin baskısı altına girmiştir. İdil-Ural, Altın Orda, Kazan Hanlığı gibi devletlerin baskısı altına giren Başkurtlar, zamanla Ruslarla da mücadele etmiştir. Kazan Hanlığı bünyesinde varlığını devam ettirmekteyken Rusların Kazan Hanlığını işgal etmesiyle Rus hâkimiyetine girmişlerdir. “1552’de Kazan Hanlığı Ruslar tarafından işgal edilir. Devamında Ruslar, Başkurtların üzerine yürür ve Başkurtların yaşadığı Yayık, Samara Bırsk ve Ufa gibi yerleşim bölgelerini ele geçirirler.” (Buran-Alkaya, 228: 2014). Böylece Ruslarla uzun yıllar devam edecek olan sert ilişkiler başlamış olur. Uzun süre Ruslarla mücadele eden Başkurtlar, kendi bağımsızlığını kazanmak için çok uğraşmışlardır.

Başkurt Türkleri ilk olarak, 1917 yılında özerk devlet olsa da tam oluşumu 1934 yılını bulur. “1917 Temmuz-Ağustos aylarında Orenburg ve Ufa’da toplanan iki Başkurt Kurultayı, Başkurt Bölgesel Şurasını seçer. Bu şura da bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasına karar verir. 8 Aralık 1917’de millî bir ordu oluşturularak Başkurdistan Cumhuriyeti kurulur.” (Güller, 2019: 4). Yıllarca Rus hâkimiyeti altında varlıklarını sürdüren Başkurt Türkleri, 1934 yılında özerk oluşumunu tamamladılar. Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı Türk cumhuriyetlerinden biridir.

3.3.Başkurt Türkçesi

Tatar Türkçesi ile benzer özelliklere sahip olan Başkurt Türkçesi, Kıpçak grubu lehçelerindendir. “Bu grup diğerlerine göre daha uzakta bulunduğundan Arap ve Fars kültüründen daha az etkilenmiştir.” (Durğutoğlu, 2022: 13). Bunun nedeni coğrafi konumudur. Ancak daha

sonraki dönemlerde bazı siyasî, dinî sebeplerden dolayı Arap Alfabeti'nin kullanıldığı bir dönem olmuştur. "Ekim devrimine kadar "Türkî dili kullanılan pek çok Türk halkı gibi Başkurtlar da Arap alfabesini kullanmışlardır." (Durğutoğlu, 2022: 13). Buna dayanarak, siyasî nedenlerin bir dilin gelişimine, dönüşümüne katkıda bulunduğu söylenebilir. "Başkurt Türkçesi yabancı dilden en büyük etkiyi Başkurt Türklerinin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra yaşadı. Arapçadan-Farsçadan kitle halinde kelime alımı sadece leksikolojiyi değil Başkurt Türkçesinin fonetik yapısını da değiştirdi." (Küçükmemetoğlu, 2017: 14). Siyasî sebeplerin yanında dinî nedenlerin de dile etkisi olmuştur. "Başkurt Türkçesi üzerine çalışmalar yapan dilciler vardır. "Başkurt ağızları ve bu ağızların tasnifi üzerine A. G. Bessenov, J. G. Kiyekbayev, V. V. Katarinskiy, W. Radloff, N. Poppe, N.A. Baskakov, T. G. Baişev gibi dilciler çeşitli araştırmalar yapmışlardır." (Güller, 5: 2019). Başkurt Türkçesinin yazı diline geçmesi yakın bir tarihe dayanmaktadır. "20. yüzyıla kadar sadece konuşma dili olarak varlığını sürdüren Başkurt Türkçesi 1920 yılından itibaren yazı dili haline getirilmiştir." (Özdeniz, 2019: 3). Yazı diline geçmesinin ardından Başkurt Türkçesi üzerine bazı düzenlemeler yapılmıştır. "Başkurt Türkçesi yazı dili olunca, dilin fonetik sistemine uygun reform denemeleri yapılmış ve 1923-1930 yılları arasında kullanılacak olan Başkurt-Arap alfabesi düzenlenmiştir." (Buran ve Alkaya, 2014: 230). Başkurt Türkleri, günümüzde Kiril Alfabeti'ni kullanmaktadır. "Kiril asıllı Başkurt Türkçesi alfabesinde 42 harf vardır. Bu harflerden 9 tanesi ünlü, 27 tanesi ünsüz harf, iki tanesi kalınlaştırma ve inceltme işaretleri, 4 tanesi çift veren diftonglardır ve bu harfler Rusçadan alınmıştır." (Küçükmemetoğlu, 2017: 30). Görüldüğü gibi Başkurt Türkçesi, Rusça etkisinde kalarak son şeklini almıştır.

3.4. Başkurt Türkleri ve Başkurt Destanları

Başkurt Türkleri günümüzde Rusya Federasyonu bünyesinde varlığını sürdüren özerk devletlerden biridir. Başkurt Türklerinin günümüzdeki yaşantısından bahsedecek olursak hem Şamanizm hem de İslam dininin etkilerine rastlanmaktadır. "Başkurt Türklerinde görülen bebeğin yastığının altına bıçak ya da benzeri keskin aletlerin konulması; yine ağır hasta olan birisinin göğsüne ya da yastığının altına kötü ruhlardan korunması için bıçak koyulması; bebeğe nazar değmesin diye elbisesine qurtbaş ismi verilen bir çeşit nazar boncuğunun takılması; gelinin baba evinden damat evine uğurlanacağı sırada damadın kız evinde saçını atması, damat ve gelinin ilk gecesinde gelinin eşine serilen bir kumaş üzerine basarak kapıdan içeri girmesi gibi âdetler şamanlıktan kalma âdetlerdir." (Karagöz, 2016: 203). Şamanizmden kalma bu uygulamalar, Başkurt Türklerinde olduğu gibi Türkiye Türklerinde de uygulanan âdetlerdir. Buradan da anlaşıldığı gibi Türk toplumlarının çoğunda hâlâ Şamanizm izleri vardır. Bu âdetlerin dışında İslam dini etkisiyle de bazı uygulamalar yapılmaktadır. "Bu ismi geçen merasimlerde Kur'an okunması, bebeğin isminin İslâmî usullere göre verilmesi, kötülüklerden korunmak için muska takılması, cenazeyi mezarlığa defnetmeye sadece erkeklerin gitmesi ve imam nikâhı kıyılması gibi âdetler Başkurtların Müslüman olduktan sonra uygulamaya başladıkları âdetlerdendir." (Karagöz, 2016: 203). Halkın inançlarının yaşantısına ne kadar büyük katkısı olduğu bu örneklerle açıkça görülmektedir.

Başkurdistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na ekonomik bakımdan da önemli katkılar sağlayan özerk devletlerin başında gelmektedir. "Rusya'nın gelişmiş bölgelerinden olan Başkurdistan, zengin petrol yatakları ve bununla bağlantılı güçlü petrokimya sanayisi, zengin yeraltı kaynakları, tarımsal üretim kapasitesi, inşaat, finans ve bilim-teknik alanlarındaki gelişmişliğinden dolayı Rusya'nın federal bütçesinden destek almayan, aksine bütçeye katkı sağlayan az sayıdaki verici (donör) federal birimlerden birisidir." (Özbay, 2013: 2031). Başkurdistan Cumhuriyeti, bulunduğu bölge ve kaynakları bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Başkurt Türklerinin bayrağı mavi, yeşil ve beyaz renklerden oluşmaktadır. "Başkurdistan Cumhuriyeti ya da Başkurt bayrağının ortasında dostluğun sembolü olan kuray çiçeği bulunur." (tr.wikipedia.org, 28/04/2023). Zeki Velidi Togan, Başkurt Türklerinin bağımsızlığı için mücadele etmiş olan önemli isimlerin başında gelmektedir. Önemli tarihçilerin başında gelen Başkurt Türklerinden Zeki Velidi Togan, hayatı boyunca, milletin bağımsızlığı için savaş vermiştir. "1917'de Başkurdistan'ın muhtariyeti ilan edildi. Bunun üzerine başşehri Orenburg'u 1918'de işgal eden Sovyetler, Togan'ı tutukladılar. Bir süre sonra hapisten kaçtı ve Ufa'ya gitti. Çeşitli

toplantılarla Başkurtları teşkilatlandırmaya çalıştı. 1918’de Başkurdistan Millî Hükümeti yeniden kuruldu. Togan, bu hükümette, İçişleri ve Harbiye Nazırı oldu. Bolşeviklere karşı savaştı.” (ataturkansiklopedisi.gov.tr, 30/05/2023). Zeki Velidi Togan, Başkurt Türklerinin, bağımsızlık ruhunu yansıtmakta olan önemli bir kişidir. Tutsaklığa başkaldırarak hapis hayatından bile kaçmayı başaran Togan, kendi halkını teşkilatlandırmayı başarmış ve düşmanına karşı savaşlar vermiştir. Başkurt Türklerinden bağımsızlık adına mücadele vermiş olan bir diğer isim de Salavat Yulayev’dir. “1773’te Rusya’da çarlık rejimine karşı başlatılan Köylü İsyanı’nın yöneticilerinden biri ve isyanın önderi olan Pugaçov’un en yakın arkadaşıydı. Baskı ve haksızlığa karşı olduğu için babası Yulay ile birlikte Pugaçov’un isyancı ordusuna katıldı (1773) ve Başkurdistan’ın kuzeybatı bölgelerinde gerilla birlikleri kurmak için görevlendirildi. Savaşın yenilgiyle sona ermesine rağmen Salavat Yulayev belli bir süre Çar ordusuna karşı direnmeye devam etti ve sonunda babasıyla birlikte tutuklandı.” (biyografya.com, 27/11/2023). Salavat Yulayev de Zeki Velidi Togan gibi halkının birlik ve bütünlüğünü korumak için savaşan önemli isimlerin başında gelmektedir.

Başkurt Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinden olan destanlar, halkın yaşantısından izler barındırır bunun yanı sıra tarihten de yansımaların olması nedeniyle destanlar ait olduğu milletin kimliği konumundadır. Başkurt destanlarının özel anlatıcıları vardır. “Sesen adıyla anılan şairler, Başkurt Türklerinin sözlü edebiyat zenginliklerini günümüze kadar taşımışlardır.” (Buran ve Alkaya, 2014: 230). Başkurtlarda destan anlatıcılarına “sesen” adı verilmektedir. “Adı bilinen ilk sesen olan Habrav; Sıpra, Sıpara, Supura veya Yıprav adıyla Kazak, Karakalpak, Kırım ve Nogay Türkleri arasında tanınan büyük ilgi ve sevgi görmüştür.” (Buran ve Alkaya, 2014: 230). Türk halkı destan anlatıcılarına büyük önem verdiği için sesenler de Başkurt Türkleri arasında değer verilen kişiler olarak bilinmektedir. “Burangulov, sesenleri destan anlatıcıları olarak tanımlasa da, sesenlerin masal anlattıkları ve şiir yazıp söyledikleri de bilinmektedir.” (Ünüvar, 2017: 167). Yani sesenler, destan anlatmakla sınırlı kalmayıp halka masal anlatan, şiir okuyan kişiler olmuştur. “Baskurt Türkleri arasında sesenler bilge kişi konumundadır ve genellikle halkın içinde bulunduğu sıkıntılar için şiirlerinde, anlattıkları masal ve destanlarda yol gösterirler.” (Ünüvar, 2017: 167). Masal ve destanlar halkı bilinçlendiren ve dinleyenin hatalarından ders çıkarmasını sağlayan ürünlerdir. Sesenler de topluma bu halk edebiyatı anlatıları vasıtasıyla ışık tutmuşlardır.

Başkurt Destanlarından oluşan dört ciltlik kitapların ilk cildi mitolojik konulu destanlardır. Bunlar: “Ural Batır, Ural Batır (versiyonu), İdil ile Yayık, Akbozat, Miney Batır ile Şülgen Padişah, Konur Boğa, Akhak Kula, Kara Yurga, Zayatülek ile Hıvhlıv, Alıp Batır, Alpamişa, Altıyaşar Alpamişa (Birinci Varyant), Alpamişa (İkinci Varyant), Uzak ile Tuzak Balabeşnek Parçası” (C.1, 6) destanlarıdır. İkinci ciltte bulunan destanlar, sosyal hayatı konu alan destanlardır. Bunlar: “Kuzıykürpes ile Mayanhılv, Mergen ile Mayanhılv, Zühre ile Aldar, Maktımhılv, Kıssayı Yusuf, Yusuf Kitabı, El-kıssa Bozyiğit, Tahir ile Zühre, Seyfölmülük, Kerte Mergen, Targın Batır, Targın ile Kucak, Kıpçak Yiğidi ile Başkurt Kızı, Muradım ile Bukhın, Eberey Batır ile Albirmes Alasabır, Alasabır, Ebrey Batır, Kuzıykürpes” (C.2, 5) destanlarıdır. Üçüncü ciltte bulunan destanların konusu beyler, hanlar zamanını anlatan destanlardır. Bunlar: “Aktaş Han, Aktaş Han (Kısaltılmış varyantı), Han kızı Altınses (Altınsaç), Cengizname, Mamay Han Hikâyesi, Möyten Bey, Bey Tuksaba oğlu Möyten Bey, Aksak Timur, İdige ile Muradım, İdege, Yalık Bey, Karmanan ile Sermesen, İdege, Keyleyle, Yayık Batırlar, Son Hartay, Son Hartay, Gaysa oğlu Emet, Tülle Membet, Karagölumbet ile Akkölumbet, Küsek Bey, Babsak Bey ile Karagölömbet, Teteges Bey, Kıpçak Soylu Yangırsı Bey ile Kuskar Bey’in Yeni İl Bulduğu, Kanzafari Bey zamanı-iki Kilmet Kavgası” (C.3, 5) destanlarıdır. Dördüncü ciltte ise kahramanlar ve ozanlardan bahsedilen destanlar vardır. Bunlar ise: “Koblan Batır, Yek Mergen, Sura Batır, Bayazit Batır, Kübelek-Tilev Batırları, Bıkyen Mergen, Akşam Batır, Köbek Batır, Tülgen Batır, Sura Batır (kısa varyant), Teveş Mergen, Akay Vavı (Savaşı), Karasakal, Kara at, Salavat Batır, Yulay ile Salavat, Burangol Kaşka, Perovskiy Yaylası, Kinyekey, Sükem Batır, Bilal ile Düsen, Karas ile Akşa”. (C.4, 5) destanlarıdır. Toplamda 81 âdet Başkurt destanı incelenmiştir. Başkurt destanlarına; mitolojik konular, halkın sosyal yaşantısı, tarihî konular, kahraman ve ozanlar kısacası her şey konu olmuştur. “Konularını Başkurt Türklerinin sosyal hayatından alan ve daha çok tarım, hayvancılık ve avcılıkla ilgili olan destanlara “ırtek” adı verilmektedir.” (Bars, 2018a: 496). İrtek konulu destanlar daha çok ikinci ciltte bulunmaktadır.

Destanlar, hece ölçüsü ve kafiye ile yazılmıştır. “Şiir formatı genellikle 7-8 heceli mısralardan oluşan Başkurt Türk destanlarında, sayısı elli mısraya ulaşan açık ritimli ve sistemli bir uyak yapısına sahip “kobayır”lara (manzum epik şiir) rastlanır.” (Mete, 2017: 8). Nazım-nesir karışık olan Başkurt destanları, mitolojik ve sembolik öğelerle de beslenerek canlı ve akıcı bir anlatıma sahiptir. “Bazı destanların büyük bir bölümü nazımdır. Tamamen nesir halinde olan destanlar da vardır.” (Bars, 2018a: 496). Başkurt destanları nazım-nesir karışık görüldüğü gibi sadece nazım veya sadece nesir biçiminde de görülebilmektedir. Destanlarda; kut anlayışı, Türk töresine ait izler, avcılık, Türk sporları, göçebe yaşam tarzı, yeme-içme âdetleri gibi halkın yaşantısına dair birçok konu bulunmaktadır. Destanlarda gördüğümüz kadarıyla, Başkurt halkı doğa ile iç içe olan bir millettir. Bu durum destanlara da yansımıştır. Kahraman milletini ve sınırlarını korumak için çıktığı yolculukta birçok doğa unsuruyla birlikte hareket etmiştir.

4.BAŞKURT DESTANLARINDA GEÇEN SEMBOLİK UNSURLAR

Başkurt destanlarında kahramanların yolculuğu doğa unsurları, olağanüstü varlıklar, renkler, sayılar ve savaş aletleriyle bağlantılı olarak anlatılmaktadır. Bu semboller pek çok derin anlamları ifade etmektedir. Simgesel tarafı ağır basan bu ögeleri açıklamadan önce “sembol” kavramını açıklamak gerekir.

4.1.Sembol ve Arketipsel Sembolizm

Başkurt destanları içerisinde bulunan sembolik öğelere geçmeden önce sembol kavramını tanımlamak gerekmektedir. “Sembolizm (simgebilim), olayların, objelerin (nesnelerin) ve kullanılagelen deyim ve sözcüklerin, daha çok dinsel, felsefi ve estetik açıdan yorumunu yapan bir sistemdir.” (Ersoy, 2000: 9). Bu sistem sözcüklerin, renklerin, dinî ve felsefi öğelerin çağrıştırdığı derin anlamlar üzerinde durmaktadır. Birçok sembolik unsurun altında, görünenin ötesinde bize anlatmak istediği farklı manalar yatmaktadır. “En genel tanımıyla sembol, örtülü bir anlama sahip olan aynı zamanda kendisi olmayandır.” (Çetindağ Süme, 2019: 17). Semboller, kendisi dışında farklı bir nesneyi çağrıştırır. “İster bir sözcük (OM), ister bir şekil (Davut Yıldızı), ister bir yapı (kilise, vihara vb.) olsun sembol kendisine değil, kendisi dışında bir anlama işaret etmektedir.” (Kızıl, 2018: 1308). Günlük yaşamda birçok nesnenin ve işaretin dili vardır. Trafik levhaları ve ışıkları, renkler, sayılar, dinî simgeler, bilimsel simgelerle günlük yaşamda sıkça karşılaşmaktayız. Kırmızı renk trafikte “dur” anlamına gelirken, duygusal anlamda aşkı veya öfkeyi çağrıştırabilir. Beyaz renk bazen ölümü çağrıştırırken, bazen de barış anlamına gelmektedir. Yeşil, bize doğanın canlılığını hatırlatır. Siyah denildiğinde aklımıza gelen “yas”tır. Sayıların bile halk dilinde farklı anlamları vardır. “Örneğin, sayı adedi yerine getirilmezse başarısızlık nedeni sayılır; 3 kere tükürmek, 4 yol ağzına gömmek, 7 evden iplik toplamak, 40 gün yıkanmak, 41 kere maşallah... demek gibi, uğur getireceğine inanılan sayılar örf ve âdetlerde âdeta kökleşmişlerdir.” (Ersoy, 2000: 18-19). Kötü bir rüya gördüğümüzde uğursuzluğu üzerimizden atmak amacıyla üç kere sol omzumuza doğru tükürürüz. Nazar ve kötü enerjiden korunmak amacıyla inancımız gereği üç kere İhlas suresi, bir kere Fatiha suresi okuruz. Halk arasında hayvanların bile sembolik anlamları vardır. Kara kedi ve baykuş gibi canlıların uğursuzluk getireceğine inanılır. Aslan gücü temsil eder. Tavşan üremeyi, arı üretkenliği simgelemektedir. Doğa unsurlarından su ve ateş akla arınmayı getirmektedir. Dağ ise Tanrı'ya yakın mekân olduğu için kutsal kabul edilen öğelerdendir. “İnsan varolduğu sürece, bireysel ve toplumsal anlamda sembol üretmeye devam edecektir. Bu semboller, bireyin ve toplumun yaşamöyküsü açarlarıdır.” (Dalar, 2015: 205). Buna göre yaşam süresi boyunca sembollerle iç içe olup yeni semboller üretecektir. Çünkü hayatımızın her alanı sembolik öğelerle doludur. İnsanlar zamanla yeni simgeler de üretmektedir. Önemli olan bu sembollerin karşıladığı derin anlamları çözerek arka planını görebilmektir.

Erich Fromm, “Rüyalar, Masallar, Mitoslar” kitabında sembolleri üçe ayırarak açıklamıştır. “Bunlar sırasıyla: geleneksel, rastlantısal ve evrensel sembollerdir. Son iki tür, iç dünyamızı ve hislerimizi sanki algılarımızmış gibi açıklayabilen sembollerdir. Ve yine bu iki sembol türü, sembol dilinin tipik özelliklerine sahiptirler.” (Fromm, 1992: 25). Geleneksel semboller, tüm insanlık tarafından algılanan, kabul görmüş olan öğeleri içermektedir. Geleneksel sembollerden bahsederken karşımızdaki kişiye onu açıklama gereği duymayız. Fakat rastlantısal semboller bu yönüyle geleneksel sembollerden ayrılmaktadır. “Nitekim onları birbirinden ayıran önemli bir farklılık da, rastlantısal bir sembolün çevremizdeki insanlar tarafından anlaşılabilmesi için onu, açıklamamızın gerekmesidir.” (Fromm, 1992: 28). Buradan da geleneksel sembollerin herkes için ortak olduğu fakat rastlantısal sembollerin daha kişisel olduğu anlaşılmaktadır. Evrensel semboller ise daha geniş bir anlam ifade etmektedir. “Bu tür semboller tüm insanlar için geçerlidir, belirli bir kişiyle ya da kişiler topluluğu ile sınırlanamazlar.” (Fromm, 1992: 31). Görüldüğü gibi sembollerin bazıları herkes tarafından algılanmakta iken bazıları daha kişiye veya topluma özgü olarak kalmıştır. “Sembol temelde bütün insanlığa ortak hadise olarak evrenselliğe sahip ise de, çeşitli kültür tiplerine mensup halkların yaşadıkları tabii ve toplumsal koşullar farklı olduğu için belirli derecede sabitliğe ve millî haslığa sahiptir. Örneğin ejderhayı alacak olursak Çin-Tibet dil ailesine mensup halkların manevi direği olmuştur. Ama o bazı halkların anlayışında vahşiliğin ve kötülüğün

sembolü olarak görülür.” (Koca, 2010: 92). Dolayısıyla her millet sembolleri kendi inanış ve yaşantısına göre yorumlamaktadır.

Başkurt destanlarında arketipsel semboller de sıkça görülmektedir. Dolayısıyla arketip kavramını açıklamadan önce kelimenin kökenine de değinmek gerekir. “Arketip kavramının kökeni Antik Yunan’a dayanmaktadır. Kelime; eski, orijinal anlamına gelen “archein” ve model, tip anlamına gelen “typos” kelimelerinden oluşmaktadır.” (Yılmaz, 2018: 102). Arketip kavramı, ilk kez İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung tarafından ortaya atılmıştır. Ancak arketip kavramıyla ilgili başka isimlerin de çalışmalarının olduğu bilinmektedir. “Arketip kavramıyla ilgili olarak ilk akla gelen isim olan Jung, kavramı ilk dile getirenin kendisi olmadığını; Platon, Bastian, Hubert, Mauss ve Usener gibi isimlerin de bu konuya dikkat çektiğini; kendisinin arketiplerin yalnızca gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmadığını; her zaman ve yerde dış etkenlerden bağımsız olarak kendi kendilerine yeniden ortaya çıkabileceklerini tespit ettiğini belirtir.” (Yeşildal, 2018: 421). Bu durumda arketipler, bir geleneğe veya mekâna bağlı olmadan kendi kendine ortaya çıkan kavramlardır. “Arketipler, davranışlara yansıyan insanoğlunun ortak hafızasıdır.” (Yavuzer, 2018: 134). Arketipsel semboller, bizim düşündüğümüzden daha geniş olarak atalarımızdan aktarılan, planlamadan da sergilediğimiz davranışların bütünüdür. Bu kuram, insanoğlunun bilinçdışı davranışlarını derinlemesine incelemek için ortaya atılmıştır. “Arketipler kendilerini ancak sembollerle dile getirebilirler. Bunun nedeni, arketiplerin derinlerde “ortak bilinçdışında” olmasındandır.” (Yavuzer, 2011: 194). Destanlarda görülen; tiplerin, renklerin, sayıların, hayvanların sembolik olarak ne ifade ettiğini daha net kavramak için arketipsel sembolizmi anlamak gerekmektedir. Destanlarda karşılaştığımız bu öğeler, insanın bilinçdışının birer yansımasıdır. “Jung’a göre, mitolojideki ataların çarpıştığı ejderhalar ve diğer yaratıklar insanın kendi benini ile mücadelesidir.” (Yavuzer, 2011: 194). Bu durumda, mücadele edilen bu kötü varlıklar insanın gölge taraflarıyla mücadelesidir, diyebiliriz. Her insanın kendinde sevmediği, kabullenmediği taraflar vardır. Destanlarda girilen mücadeleler aslında kahramanın kendi kabul etmediği yanlarıyla savaşmasıdır.

Carl Gustav Jung’un dört temel arketipi vardır. Bunlar; anima, animus, persona ve gölge arketipleridir. “Persona, bireysel bilinçle toplum arasında mevcut olan karmaşık bir ilişkiler sistemi; bir yandan da başkaları üzerinde belli bir izlenim yaratmak, diğer yandan da bireyin gerçek doğasını gizlemek için tasarlanmış bir maskedir.” (Jung, 2015: 16). İnsanların dış dünya ile uyum içinde yaşamak için taktığı maske personadır. Gölge: “Kişisel bilinçdışıdır; toplumsal standartlara ve insanın ideal kişiliğine uymayan istek ve duyguları ifade eder.” (Akmeşe, 2021: 331). Gölge, insanın kendinde kabul etmediği, sevmediği, bastırmaya çalıştığı taraflarıdır. Anima ve animus ise: “Jung karşı cinse ait arketipi kadınlarda animus, erkeklerde de anima olarak adlandırır. Anima ve animus her iki cinsin bilinçdışında erkeğin kadınlığa ait yönünü ve kadının erkeklığe ait yönünü temsilen zıt eşler olarak faaliyet gösterir.” (Jung’dan alıntılan Şimşek ve Şenocak, 2009: 118). Bu durumda, her kadının içinde eril dürtüler, her erkeğin içinde dişil dürtüler olabilmektedir. Anima ve animus da bu dürtüleri açıklayan kavramlardır.

Persona, içinde bulunduğumuz toplum tarafından bize aşılana ve olması istenilen gibi dışarı yansıttığımız davranışların bütünüdür. “Toplum belli değerler belirler ve kişiden bunlara uygun davranmasını bekler. Bu değerlere en uygun biçimde uyan kişi toplum tarafından en fazla değer verilen kişidir.” (Bars, 2018b: 65). Bu değerlere uyulmazsa insanlar tarafından dışlanır ve belli yaptırımlara maruz bırakılır. Birey persona arketipinin gerektirdiği gibi davranmayı başarsa toplumda kabul görebilmektedir.

Gölge arketipi, insanın kendi bilinçaltında saklı tuttuğu ve ortaya çıkmasını engellediği özellikleridir. Bu özellikler halk anlatılarında şeytani vasıflara bürünmüş karakterler vasıtasıyla karşımıza çıkmaktadırlar. “Gölgenin yani karanlığın şeytan oluşu Tanrı’nın ışık/nur/aydınlık oluşuyla da uyumlu en köklü arketipal durumdur. Mitolojik ve çağdaş metinlerde sık sık bu ışık-gölge ikilemi ile karşılaşılır ve ışık, doğruyu, güzeli, adaleti; gölge, yanlış, çirkin ve haksızlığı temsil eder.” (Sarıççek, 2014: 67). İnsanoğlunun da içinde bu ikilem vardır. Her insanın iyi yanları olduğu gibi kötü yanları da vardır. Işık tarafı iyi vasıflarını yansıtırken, gölge tarafı şeytani özelliklerini yansıtmaktadır. Destan, masal, halk hikâyelerinde kahramanların canavar ve birçok engelleyici varlıklarla mücadelesini görmekteyiz. Kahramanın verdiği savaşlar aynı zamanda kendi içindeki gölge yanlarıyla da savaşmasıdır. Göstermediği, ortaya çıkmasından korktuğu veya olmak

istediği halde olamadığı özellikleriyle giriştiği mücadeledir. Kişi eğer galip çıkarsa erginleşme aşamasını tamamlayıp olumlu tarafını en iyi şekilde kullanmayı öğrenebilmektedir.

Anima arketipi özellikle “anne” figürüyle özdeşleştirilmektedir. “Dişi imgesi diğer adıyla anima arketipinin çoğunlukla ‘anne arketipi’ olarak adlandırılmasının temel nedeni ise özellikle annenin ya da anneye bağlı hususların sevgili başta olmak üzere diğer kadın figürleri üzerinden belirmesidir.

Yani erkeğin bilinçdışındaki kadın imajı çoğunlukla anne algısıyla ilgili değerlendirilmektedir.” (Tek, 2016: 1079). Erkeğin bilinçdışında bulunan dişi özelliklerinin tamamına anima denilmektedir. Animus ise kadın bilinçaltında taşıdığı eril özelliklerdir.

4.2.Başkurt Destanlarındaki Tipler ve Sembolik Çağrışımları

Destanlarda destan boyunca değişmeyen, özellikleriyle hep aynı kalan, kalıplaşmış şahsiyetlere tip adı verilmektedir. Bu tipler daima aynı kalır. “ ‘Tip’ kavramı ile anlatılmak istenen, herhangi bir unsurun kendisine rastlanılan her sahada benzeri özellikleri göstermesidir. Edebî manada ise, eserdeki kahramanlar bir türe ait verimler içinde müşabih hadiseler sıralamasından geçiyor ve müşabih fiziki-manevi nitelikler taşıyorlar ise, tip statüsüne dâhil edilebilir. Mesela, gölge oyunundaki Karagöz’ün bir tip olarak kabul edilmesindeki ölçüt, her oyunda aynı özellikleri gösteriyor olmasından kaynaklanır.” (Kara Düzgün, 2014: 2). Dolayısıyla tip değişmez, daima aynı özelliklerle karşımıza çıkar. Alp tipi, anne tipi, baba tipi, hilebaz tipi gibi tipler tüm halk anlatılarında ortak özellik göstermektedir. Bu tiplerin kendine has değişmeyen özellikleri bulunmaktadır. Örneğin alp tipi, kendi halkının çıkarları için yaşamaktayken hilebaz, kişiyi yanıltan özelliğiyle görülmektedir. Baba, daha çok otoriteyi temsil ederken anne, duygusal taraflarıyla karşımıza çıkmaktadır. Başkurt destanlarında geçen tipleri tüm özellikleri ve sembolik yönleriyle kendi başlıkları altında şu şekilde değerlendirmek mümkündür.

4.2.1.Alp Tipi

Türk destanlarında görülen alp tipi; kahramanlığı, cesareti, fiziksel gücü, mücadele etmeyi sembolize etmektedir. Destanlar alp kahramanın yaşadığı olay örgüsüne bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kahramanlar; yaşamı boyunca at üzerinde halkının refahı için savaşır, millî duyguları zirvede yaşar ve milletine verdiği sözleri yerine getirirler. Alp, daha doğduğu andan itibaren olağanüstü güç ve yeteneğe sahiptir. Bunun en belirgin örneği Oğuz Kağan Destanı’ndan verilebilir. “Oğuz’un zaman temposu son derece süratlidir. O âdeta çocukluk diye bir şey tanımaz. Doğduktan sonra anasının sütünü bir kere emer, bir daha emmez. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Dile gelir, kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar, at sürüleri güder, ata biner av avlar.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018: 86). Oğuz Kağan daha doğduğu andan itibaren diğer insanlardan farklı olduğunu göstermiştir. “Büyük devlet kurma ve töre adına dünyaya hâkim olma ideolojisine sahip bir toplumun ortaya çıkardığı alp tipi olan Oğuz’un yapmış olduğu mücadeleler, en az bir şeyh, bir rüya ve onun yorumu vasıtasıyla fetihlerinin ilahî olduğu vurgulanan Osman Gazi’nin fetih mücadeleleri kadar ilahî ya da tanrısalıdır.” (Aça, 2012: 11). Destan kahramanları sıradan değildir, doğdukları andan itibaren farklı özellikleriyle, yetenekleriyle ve fiziki yapılarıyla diğerlerinden ayrılırlar.

Mücadelelerin tanrısal olduğuna inanan kahraman, vazifesine fazlasıyla sahip çıkarak savaşmıştır. Bu kişiler toplumda birer “kurtarıcı” olarak görülmektedir. Hepsi diğer insanlara önderlik etmiş ve kendinden sonraki nesillere örnek olmuş olan kişilerdir. “Kahraman tipi, kahramana tapma olgusunu yaratmıştır. Aslında tapınılan kahraman, insan değil; Tanrı’nın yansıması ya da bir parçası olduğuna inanılan kişidir.” (Kara Düzgün, 2014: 17). Çünkü bu kahramanlar başarılması zor olan o kadar çok zafer elde etmiş, o kadar zorlu yollardan geçmişler ki etrafındaki insanlar onların gücünün tanrısal olduğuna inanmışlardır. Bu gücü ve sağlam karakteriyle insanlar üzerinde güven oluşturmuş ve büyük kitlelerin sevgisini kazanmıştır.

Destanlarda “alp kadın tipi”ne de rastlanmaktadır. “Alp kadın savaştan yılmaz, yeri geldiğinde erkekleri de düşman saldırısından korur.” (Akyüz, 2010: 173). Alp kadınlar, animus arketipine verilebilecek en güzel örnektir. Onlar da erkekler gibi korkusuzca savaşır, istediklerini elde edebilmek için bütün gücünü ortaya koyar. Alp kadın tipi, kadının içinde yer alan maskülen özelliklere sahiptir.

Silahları en iyi şekilde kullanır, ata biner, yeri geldiğinde mücadele eder, başına gelebilecek olası tehlikelerden asla korkmaz. Örneğin Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı'nda Selcan Hatun: "Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at saldı. Bir ucundan girip kâfirin öbür ucuna çıktı. Kan Turalı baktı gördü ki kimse düşmanı önüne katmış kovalar. Selcan olduğunu bilemedi, bağırdı." (Yücel, 2013: 118). Selcan Hatun cesareti ve düşmanı alt edişiyle kadın alp tipine verilecek en güzel örneklerden biridir. Düşman karşısında korkusuzca savaşan alp kadın tiplerinden biridir Selcan Hatun.

Alp tipi, her zaman halkının bütün değerlerini kendi varlığının üzerinde tutmuştur. "Alp tipinde toplum menfaatleri ve inanılan dünya görüşünün idealleri için varlığını feda etme duygusu bulunur." (Bars, 2014: 348). Çünkü halkının huzur ve refah içinde yaşaması kahramanın temel gayelerinin başında gelmektedir.

İslam dininin kabulüyle değişen inanç sistemi Türk destanlarına da yansımıştır. Alp tipi İslamiyet dininin benimsenmesinin ardından alp-eren tipine dönüşmüştür. Yine halkının yararı ve bütünlüğü için çabalayan alp-erenin temel amacı dinî inançlarını tüm evrene yaymaktır. Savaşlar daha çok dini korumak ve yaymak için yapılmıştır. Gazi tipi de İslâm dininin benimsenmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle alp eren tipine benzemektedir. "Gazi tipi de alp tipi gibi dünyayı fethetmeyi gaye edinen bir kahramandır. İslâmiyet onun savaşına yüce bir mânâ ve zengin bir muhteva verir." (Kaplan, 2001: 112). Amacı, İslam dininin geniş kitlelerce benimsenmesini sağlamak ve gerekirse bu yolda şehit olmaktır. Veli tipi ise maneviyatıyla, dualarıyla gazilerin arkasında durup onlara güç veren kişilerdir. Kendisini Yaratıcı'ya adayan, gazilerin en büyük yardımcısı olan tiplerdir.

Kahramanın aynı zamanda çocuklarına ve halkına iyi bir örnek olması da alp tipinin belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Ural Batır destan kahramanı Ural öldükten sonra, oğulları İdil ile Yayık, babalarını örnek alarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu destanda:

"Ural'ın sağ koluyum!

Beş yaşında ok çekmiş,

On yaşında güreşmiş

İdil batır olurum!" (C.1, 169). İdil'in savaşçı özelliği ön plâna çıkmıştır. Ural'ın oğullarından İdil Batır'ın bu sözlerine bakınca babasını örnek aldığını ve daha erken yaşlarda kahramanlığı öğrenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Alp kahraman aynı zamanda iyi ata biner, savaş aletlerini ustaca kullanır. At, kahramanın yoldaşdır ve kahramanı kısa zamanda uzak yerlere götürür.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda alp tipi kahramanın en yakın yoldaşı atla birlikte görülmektedir:

"Akboz ata atlanmış,

Kendisi savaşta övülmüş,

Nur çemberin içinde

Hasıl oldu o yiğit.

Eline almış silahını,

Parlayıp ışıldar kılıcı". (C.1, 231-232). Destanın bu kısmında görüldüğü gibi alp tipi atı ve savaş aletleri olmadan düşünülemez. Bu destanda İdil ile Yayık Destanı'na ek olarak, kahraman için önemli bir yeri olan ata da yer verilmiştir. Savaşçı kahraman, savaş aletlerini kullanmakta ustadır ve atı üzerinde uzun mesafeleri aşarak savaşmaktan çekinmez.

Bayık Aydar Sesen Ozan Destanı'nda kahramanların savaşa hazırlanma süreçlerinden bahsedilmektedir: "Yüz yaşar Bayık Sesen'in sözünü duyunca, kanton başkanları at ve mektup ulaşan yerlere haber salarlar gönderip, danışıp, sırlaşıp, İdil dirseği Köngök'te toplanmaya karar verip anlaşmışlar, de. Her yerde gençler, at seçip, koşum değmemiş asıl aygırları yakalayıp öğretmiş. Ormanda ok yontup, et kurutup, yoğurt kaynatıp, kurt yayıp, kaymak ayırıp, tereyağı yoğurup, deri kurutup, giyim kuşam hazırlayıp savaşa hazırlanmışlar. Bayık da kendi atını eyerleyip, eline kılıcını tutturup oğlu Ahmet'i savaşa giyindirmiş." (C.4, 276). Bu destanda, hem halkın yaşam tarzını hem de savaş öncesi hazırlıkları görülür. Milletin birlik ve bütünlük içinde hareket etmesi, silahlarını hazırlaması, yiyeceklerini temin etmesi bize o topluluğun halk kültürü hakkında fikir vermektedir. Türkler savaşçı bir toplum olduğu için, bağımsızlık ve bütünlüğe önem vererek mücadeleleri öncesinde eksiksiz şekilde harekete geçmiştir. Bayık Aydar Sesen Ozan Destanı bize bu süreci en belirgin şekilde göstermektedir.

Eberey Batır ile Alasabır Destanı'nda alp tipini diğer insanlardan ayıran güçleridir: "Eberey Batır'ın dostları ambar yanına gidip Kantonun çıkarma emri hakkında söylerler. Ata atlayıp, anahtar için yaylaya doğru koşarlar. Eberey Batır ise, işin böyle olduğunu öğrenince, şaşırıp kalmaz, ambarın bir köşesini eliyle kaldırır ve dışarı çıkar. Tüm halk o anda onun gücüne, bahadırılığına hayran kalır." (C.2, 567-568). Alp tipi, kimsenin yapamadığı işleri üstün kuvvetiyle başarır. Çünkü o, halkın idealize ettiği, çoğunluk içerisinde seçilen kişidir. Eberey Batır, bir eliyle ambarı kaldırıp etraftaki insanları kendine hayran bırakmıştır. Bu durum alp tipinin bedensel gücünü göstermektedir.

Zühre ile Aldar Destanı'nda alp tipinin nitelikleri anlatılmaktadır: "Halkın içinden bir hakim seçtim ve sizin deyişinizle bahadır diye adlandırılan savaşçı erler seçtim. Sizin bahadırlar yalnızca hayvan-davarınıza saldıran yırtıcılara karşı çıkıyorsa, benim savaşçıları ise benim inşa ettirdiğim şehri yıkmak isteyenlere karşı savaşmayı öğrenmişlerdi." (C.2, 141). Destanda düşman askerlerinin hayvanlara karşı savaşırken kahramanın askerlerinin vatanı korumak için mücadele ettiği belirtilmektedir. Alp tipinin amaçlarına daha erken ulaşabilmesi ve amaçları doğrultusunda daha doğru bir yol izleyebilmesi için doğru yiğitleri seçmesi de önemlidir. Bu yiğitlerin vatan ve millet sevgisi taşıması gerekmektedir. Zühre ile Aldar Destanı'nda anlatılan askerler, kişinin ülkesine olan sadakatini temsil etmektedir.

4.2.2. Anne Tipi

Anne tipi, halk edebiyatı ürünlerinde hem iyi hem de kötü özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Koruyuculuğu, anaçlığı sembolize eden kadın tipi; bazı anlatılarda kıskançlık, riyakârlık gibi şeytani özellikleriyle de görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; Ak Ana ve Umay ana gibi insanın var oluşuna katkı sağlayan iyi kadın figürlerine karşın, Lilith ya da Al Karısı diye anılan şeytanî özellikleriyle ortaya çıkan kadın figürleri de vardır. Masallarda üvey anne, üvey kız kardeş, cadılar kıskançlık ve kötü duyguları besleyen tiplerdir. "Bütün bu simgeler, olumlu iyi bir anlam ya da olumsuz, kötü bir anlam taşıyabilirler. Benzer özellikler kader tanrıçalarında (Moirai'lar, Graiai'lar, Nornai'lar) da görülür; uğursuz simgeler, cadı, ejderha (balık ve yılan gibi yutan ve boğan her hayvan), mezar, tabut, derin su, ölüm, kâbus ve umacıdır (Empusa, Lilith vb.)." (Jung, 2001: 22). Cadılar, Al Karısı, üvey anne, kıskanç kız kardeş tiplerinin dışında savaşçı özelliğe sahip olan "dişi devler" de vardır. "Türk halk anlatılarında dev anaları ve dişi devler, cinsiyet sembolleri bağlamında özellikle vahşi kadın arketipinin bir yansıması olarak belirir. Bunların savaşçı yönleri oldukça gelişmiştir." (Özdemir, 2022: 326). Türk destanlarındaki kadın tipine gelecek olursak; yeri geldiğinde kahramanı tehlikelerden koruyup kollayan, alp kahraman gibi düşman karşısında savaşan ama bazen de kahramanı engelleyen kötü özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Anne figürü bazen de şifacı özelliğiyle bilinmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda annenin şifacı özelliğini net bir şekilde görülür. "Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yaramı sıvazladı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir dedi." (Ergin, 2012: 32). Destan kahramanı Boğaç Han'ın iyileşmesi annesinin sütüne bağlıdır. Annesinin sütü ve dağ çiçeği sayesinde iyileşip gücünü geri kazanmıştır. Kadınların yiğitlik özelliğinin ön plana çıktığı halk anlatıları da bulunmaktadır. Buna örnek olarak yine Dede Korkut Hikâyeleri verilebilir. Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in evlenmeden önce bir güç sınavına girdikleri görülmektedir. "İkisi atlandılar, meydana çıktılar. At teptiler, Beyrek'in atı, kızın atını geçti. Ok attılar, Beyrek kızın okunu geride bıraktı. Kız der: Bre yiğit benim atımı kimsenin geçtiği yok, okumu kimsenin geride bıraktığı yok, şimdi gel seninle güreş turalım, dedi." (Ergin, 2012: 64). Banu Çiçek, kahraman kadın tipine örnek olarak gösterilebilir. Türklerin Yaratılış Destanı'nın Altay Türklerine ait varyantında kadın tipi, olumlu özellikleriyle görülmektedir. "Tanrı Ülgen (yahut Aakay, Kurbustan) bu deniz üzerinde uçuyor, konacak katı yer arıyordu. Fakat bulamıyordu. O zaman gönlüne bir ilham oldu:

"Önündeki nesneyi yakala!" Ülgen bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne uzattı; birden bire su yüzüne çıkıveren bir taşı yakaladı ve bunun üzerine oturdu. Böylece oturacak yer bulduktan sonra dünyayı yaratmak istedi. Fakat:

"Ne yaratayım, nasıl yaratayım?" diye düşündü. Birden bire su içinde Ak ana (Ak ene) karşısına çıkıverdi ve:

‘Bir nesne yaratmak istersen ‘yaptım oldu’ de, ‘yaptım, olmadı’ deme!’ Ak Ana bunları söyledikten sonra kayboldu. Bundan sonra kimseye görünmedi. Ak ananın buyruğu üzerinedir ki Ülgen insanlara şu emri verdi:

‘Yer yaradılsın!’ dedi, yer yaratıldı:

‘Gökler yaratılsın’ dedi, gökler yaratıldı. Böylece bütün dünyayı yarattı.” (Sakaoglu-Duymaz, 2018: 166). Yaratılış Destanı’nın Altay Türklerine ait olan bu varyantına göre dünyayı yaratan da yaratılması için ilham veren de kadındır. Ak ana, yeryüzünü yaratması için Ülgen’e ilham vermiştir. İnsanın dünyaya gelmesini sağlayan da kadındır. Kadın, aynı zamanda insanoğlu dünyaya gelene kadar sığınılan barınaktır. İnsanoğlu gelişimini anne karnında tamamlar. Doğumundan sonra da büyüyüp gelişmesinde en büyük katkısı olan kişi yine annesidir.

İyiliği, koruyuculuğu, eşine olan sadakati ve çocuklarına olan şefkati simgeleyen kadın tipinin aksine; kötülük ve şeytanî vasıfları olan kadınlar da vardır. Bunlardan biri mitolojik anlatılara konu olan Lilith’tir. Lilith’in, Türk halk inanışlarında yer alan Al Karısı olduğuna inanılmaktadır. “İbranilerin eski inanışına (mitolojisine) göre Lilith, Âdem ile aynı zamanda ve aynı anda yaratıldığından Âdem’in kendisine eşit olduğu görüşündedir. Âdem ile birlikte olmayı şiddetle reddeder. Âdem ısrar ettiğinde ise büyü ile kaçır ve onu terk eder. Melekler geri getirmek için Lilith’i bulur ama kendisi Kızıldeniz ile birlikte olduğundan yüzden fazla cin çocuğu olduğunu, bu nedenle artık Âdem’e sadık olamayacağını bildirir. Bu arada Tanrı, Lilith’i durdurmak için üç melek gönderir. Melekler Lilith’e eğer geri dönmezse iki günde bir çocuğunu öldüreceklerini söylerler. Tanrı’ya ve Âdem’e itaat etmediği için her gün için bir çocuğunu öldürürler. Bunun üzerine Lilith, Âdem ve Havva’nın soyundan gelen çocukları öldürmeye başlar.” (www.haberturk.com, 14.09.2022). Lilith; sadakatsizliği ve kötü özellikleri taşıyan bir kadın tipidir. “Eliade’ye göre Mezopotamya dininde şeytan olarak tanımlanan lîl, hastalık getiren bir rüzgârdır.” (Çınar, 2018: 365). Buna göre, hastalıklara da neden olabileceği düşünülmektedir. Lilith, Türk halk inançlarına göre Albastı veya Al Karısı adlarıyla anılmaktadır. “Lilith’in en belirgin özelliklerinden bir diğeri de kısır veya insanoğluna düşman olduğu için ebeleri aldatarak yeni doğan bebekleri zehirletmesi veya bizzat kendisi öldürmesidir.” (Çınar, 2018: 366). Türk halk inançları arasında yer alan Albastı’nın, loğusa ve bebeklere zarar verdiğine inanılmaktadır. “Olağanüstü varlıklar arasında değerlendirilen Al Karısı, genellikle loğusaları ve bebekleri rahatsız eden korkunç bir yaratıktır.” (Şimşek, 2017b: 100). Halkın bu yaratıktan korunmak için çeşitli uygulamaları vardır. “Ayrıca bazı yörelerde lohusa ile bebeğine kırmızı beze bağlanmış altın takıldığı gibi alkurdele ile alyazma bağlandığı da görülmektedir.” (Kılıç ve Eser, 2018: 41). Çünkü kırmızı rengin anne ve bebeği koruyacağına, Albastı’yı uzaklaştıracağına inanılmıştır. “Bunlarla birlikte lohusayı Alkarısı’ndan korumak adına annenin ve bebeğin bulunduğu odaya; süpürge, elek, ayna, orak, bıçak, maşa, kurgu, ocaklı kılıcı, demir aygıt, erkek pantolonu veya yeleği, at yuları, sarımsak, çörek otu, mavi boncuk konulmaktadır.” (Kılıç ve Eser, 2018: 41). Demir ağırlıklı nesnelerin konulma sebebi, Albastı’nın demirden korkup yaklaşmayacağına inanılmasıdır. Çörek otunun da başta nazar olmak üzere tüm kötü enerjilerden koruma özelliği vardır. Bu yüzden Türk halkı, lohusa ve bebeği korumak amacıyla bu uygulamaları yapmıştır. “Alkarısının korkutucu yönlerinin yanı sıra iyi yönleri de vardır. O, hizmetkârı olduğu eve bereket, bolluk getirir.” (Alptekin, 2012: 121). Bu durum, Albastı’nın iyi yanlarının da olduğunun göstergesidir. Çünkü hizmet ettiği zorunlu da olsa bir eve bolluğu ve bereketi getirmesi onun iyi özellikleri olduğunun göstermektedir.

Başkurt destanlarından Ural Batır’da anne sembolü insana yaşam veren yönüyle ortaya çıkmaktadır:

“Yenbirzi adlı atayla Yenbike adlı bir ana.

Nereye gitseler, onlara orada yol açık

Bu atayla bu ana buraya nereden geldiklerini,

Ata- ana yurdunun nerede olduğunu (kaldığını)

Nerede olduğunu (kaldığını) kendileri de unutmuş.

İkisi birlikte o yerde yaşayıp gitmişler.

Zamanla onlar, iki oğullu olmuşlar” (C.1, 55). İki erkek çocuğunu dünyaya getiren Yenbike’den anlaşılacağı üzere insanoğlunun varoluşunun temeli anneye dayanmaktadır. Yani insan, dünyaya annesi vasıtasıyla gelmektedir. Bu yüzden kadın aynı zamanda doğurganlığı ve üretkenliği temsil etmektedir.

Akbuzat Destanı'nda ise Ural Batır'dan farklı olarak, destan kahramanının erken yaşta anne ve baba kaybı sonucu yaşadığı yıkımlara yer verilmiştir: "Öncelerin öncesi zamanda, Hevben denilen bir çocuk, babası ölüp anası yok olunca beş-altı yaşında yetim kalmış. Ağır işler işlemeye çok genç olduğu için, evden eve gezip, gözyaşını dökerek dilenip karnını doyurarak gün geçirmiş." (C.1, 179). Destanda, anne ve baba eksikliği yaşayan Hevben'in hayat mücadelesinin ne kadar zor geçtiği görülür. İnsanoğlu belirli bir yaşa gelene kadar kendi maddi ve manevi gücüne sahip olana kadar anne ve babaya bağımlı olarak yaşayan bir varlıktır. Kuzıykürpes ile Mayanhılv Destanı'nda ise anne figürünün evladını koruyan tarafı anlatılır. Destan kahramanı Kuzıykürpes'in sevdiği kızı aramaya çıkmadan önce annesinin onu kötülüklerden sakınmaya çalışması şu şekilde anlatılmaktadır:

"Sürü de sürü hayvanın kalır, onu ne eylersin evladım?
Ne eylersin, evladım?
Ensiz sonsuz orman olur,
Onu nasıl geçersin, evladım?
Nasıl geçersin, evladım?
Sonsuz bucaksız deniz olur, onu nasıl geçersin, evladım?
Nasıl geçersin, evladım?
Yedi kez kapıp yedi yutarım kurt gelir
Ondan nasıl kaçarsın, evladım?"

Nasıl kaçarsın, evladım?" (C.2, 60). Kuzıykürpes'in annesi, oğlunun yolda tehlikelerde karşı karşıya gelmesinden dolayı tedirgin olmaktadır ve bu yüzden onun bu yolculuğa çıkmasına engel olmaya çalışmaktadır. Kuzıykürpes, annesinin var olması nedeniyle Hevben'den şanslıdır. Evladının başına kötü bir şey geleceğinden korkan annesi, oğlunu bu sözlerle ikna etmeye çalışmaktadır. Destanın bu kısmı, anne figürünün koruyucu-kollayıcı yönünü göstermektedir.

Zühre ile Aldar Destanı'nda ise diğerlerinden farklı olarak kahramanlık özelliği gösteren kadın tipinden bahsedilmektedir. "Hey, bahadır kız, bahadır kız! Sen, sadece cesaretinle değil, gücün kuvvetinle de bütün yiğitlerimizden üstünsün! diye sevindiler aksakallar..." (C.2, 128). Zühre ile Aldar Destanı'nda görülen alp kadın tipinden anlaşılacağı üzere Türk destanlarında yiğitlik özelliğinde olan kadınlar vardır. Yine Zühre ile Aldar Destanı'nda: "Bu kadarı da yeterli, batır kız, bundan başka sana karşı koyacak batırlarım kalmadı, ikimizin güreşmesine İtbay izin vermiyor, dedi." (C.2, 198). Bu durum, animus arketipine örnek verilebilir. Animus, daha önce de açıkladığımız gibi kadında görülen maskülen özelliklerdir. Kadınlar erkeklerden farklı olarak yaratılışı gereği fiziksel güç gerektiren durumlarda geri plandadır. Fakat bazı destanlarda bu durumun tam tersi hareket edip gücünü-kuvvetini ortaya koyup savaşılabilmektedir. Bu da kadının eril gücünü ortaya çıkarmasıdır ve animus arketipinin en belirgin örneğidir.

4.2.3.Baba Tipi

Türk destanlarında baba tipi, otoriteyi ve gücü sembolize etmektedir. Destanlarda kahramanlar genellikle soylu ailelerin çocukları olarak dünyaya gelirler. Destanlardaki baba-oğul ilişkisinden bahsedecek olursak; kahramanın her zaman babasına itaat ettiğini, ona karşı sonsuz bir saygı gösterdiğini görmekteyiz. Baba tipi, evladına doğru yolu gösterip izleyeceği yolda doğru adımlar atmasını sağlar. Dede Korkut Hikâyeleri'nden örnek verecek olursak, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'ndaki baba ile oğlun arasını açmak isteyen namertlerin Dirse Han'a söylediği: "Dirse Han senin oğlun yerinden doğruldu, göğsü güzel koca dağa ava çıktı, sen var iken av avladı kuş kuşladı, anasının yanına alıp geldi, al şarabın keskininden aldı içti, anası ile sohbet eyledi, babasına kast eyledi, senin oğlun kötü hayırsız çıktı." (Ergin, 2012: 27). Oğlunun kendine ihanet ve sadakatsizlik ettiğini düşünen Dirse Han bu durumdan dolayı öfkelenmiş ve oğlunu ortadan kaldırmak istemiştir. "Dirse Han derler: Varın getirin öldüreyim, böyle oğul bana gerekmez, dedi." (Ergin, 2012: 27). Dirse Han'ın evladının kendisine başkaldırdığını düşünerek onu ortadan kaldırmak istemesi Türklerin baba ve töreye ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir. Türk milleti ataerkil aile yapısına sahip olduğu için babaya itaat eden oğullar yetişmiştir. İtaat etmeyenler ise ağır şekilde cezalandırılmıştır. Destanlarda gördüğümüz gibi baba figürü aynı zamanda devlet olarak görülmüştür. "Devleti temsil eden baba figürü ise kağandır." (Çetin, 2015: 56). Kağan aynı zamanda devletin bütünlüğü için dış güçlere karşı mücadele veren, halkın refahı için uğraşan

soylu kişilerdir. “Eski inanç sisteminde Tanrı-Devlet-Kağan anlayışı birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı ve ahenkli bir bütün teşkil etmektedir. İnanca göre her şeyin üstünde Tanrı, yeryüzündeki düzenin temsilcisi devlet, devletin kurucusu da kağandır.” (Çetin, 2015: 57). Türklerde kağanlık babadan oğula geçtiği için erkek çocukları babaları tarafından en iyi şekilde yetiştirilmiştir. Aynı zamanda Tanrı’ya, babasına, devletine olan bağlılığı da son derece önemli olmuştur. Babasına başkaldıran birey, toplum tarafından da dışlanmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri’nden Kazan Bey Oğlu Uruz Bey Destanı’nda bahsettiğimiz bu bağlılığı görülmektedir. “Uruz babasının sözünü kırmadı, çekilip geri döndü. Yerden yüce dağlar başına arkadaşlarını alıp çıktı. O zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi.” (Ergin, 2012: 97). Babasının sözü dışında hareket etmeyen Uruz, Türk toplumunun ataerkil yapısına örnek gösterilebilir.

İdil ile Yayık Destanı’nda babasının vasiyetini hatırlayan İdil’in de baba vasiyeti doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir:

“Oğlanlarım, dinleyiniz, vasiyetim size derim;
Er aslan olsan da batır bilekli doğsan da
İlde gezip il görmeden, diz boyu kan geçmeden,
Yüreğin cesur olamaz.
Kötüye yoldaş olmayınız, danışsız iş kılmayınız.” (C.1, 163).

Babasının bu sözlerini hatırlayan İdil, destan boyunca babasının izinden gidip bu doğrultuda hareket etmiştir. İdil, destanda babaya bağlılığın simgesidir. Aynı zamanda yola çıkıp türlü zorluklarla karşılaşmak da kahramanlığın şartlarından biridir.

Ural Batır Destanı’nda da benzer olarak Yenbirzi atanın, oğullarına söylediği;

“Ben ne veririm yiyiniz, benim söylediğimi yapınız;

At yerine çapmaya, işte geyiğe bininiz.” (C.1, 56). Söylediği bu sözler de babaya itaatin göstergesidir. Yine Kara Yurga Destanı’nda ise büyüüp yiğit olarak bilinmeye başlayan Ebley’in başka yerleri görüp tanımak için yola çıkmadan önce babasının rızasını aldığı görülmektedir:

“Sadece Hakmar su değil, yalnız boyu yer değil;
Sahilinde oynayan çakallı tilki, ak tavşan kulun alır her kurt
Sadece onlar can değil.
İlin göbek belgisi Yayık ile İdil ortası Ural dağı boyu var
Laçın salan eri var, ayı tutan eri var,
Tekke başlı karayda derdini saçan eri var.
Ben varayım o ile, göz atayım o yere

Erim diyen yiğide erlik midir yatmak bir yerde, diye sorunca babası karşı gelmemiş.” (C.1, 300). Kahramanların baba sözünün dışına çıkması hoş karşılanmamaktadır. Yola çıkıp farklı yere gitmek istese, yeni bir mücadeleye atılmak istese babasının desteğini almak zorundadır. Çünkü Türk milletinde ailenin temelini baba oluşturduğundan baba sözünden çıkılması, karşı gelinmesi kişinin toplum tarafından dışlanmasına neden olan durumların başında gelmiştir.

Zühre ile Aldar Destanı’nda, babaya itaat etmenin önemi bir kez daha görülmektedir. “Önceleri çoluk çocuk babayı baba diye bilir, genç ve yetişkinler yaşlılara değer verir, sayardı.” (C.2, 93). Bu destanda saygı göstermenin sadece babaya karşı değil, yaşı geçkin kişilere de gösterildiği vurgulanmaktadır. Gençler, kendinden büyüklere ve yaşlılara da saygı gösterip itaat etmişlerdir. Çünkü yeri geldiğinde onların geçmiş yaşam tecrübeleri gelecek yaşamlarına ışık tutmuştur. Anne-babaya ve yaşlılara saygı göstermeyen, itaat etmeyen kişiler Türk toplumunda dışlanmıştır ve bu durum destanlara da yansımıştır.

Han Kızı Altınses (Altınsaç) Destanı’nda kız çocuğunun da yeri geldiğinde babasına destek olduğu, savaştığı görülmektedir: “Han kızı Altınses, babasının ordusunun yenilgiye uğradığını görünce, kendisi çok hızlı bir koşu atına atlayıp, eline ok ve süngü alıp, düşmana karşı çıkmış.” (C.3, 66). Türk destanlarında babaya destek amacıyla savaşan ve saygı gösterenler sadece erkek çocukları değildir. Yeri geldiğinde kızlar da ustaca silah kullanır ve düşmana karşı harekete geçer. Çünkü Türk toplumu kız çocuk olsun, erkek çocuk olsun baba figürünü önemsemiş ve ona karşı gelmekten sakınmıştır.

4.2.4.İhtiyar Tipi

Türk halkı, yaşı geçkin insanların düşüncelerine önem veren ve onlara saygı gösteren bir millettir. Halk anlatılarında ve konumuz olan destanlarda bu durum belirgin bir şekilde görülmektedir. Atalara ve yaşlı insanlara verilen önem Dede Korkut Hikâyelerinde de karşımıza çıkar. Kahramanlar adını Dedem Korkut'tan almaktadır. Türk milletinin yaşlı insanlara kıymet vermesi hem tecrübelerine hem de atalar kültürüne verilen değerin göstergesidir. “Kültür içerisinde aksakallı ihtiyarların, dedelerin, yaşlılıktan beli bükülmüş ninelerin dualarının kabul olacağına inanılmaktadır. Dede Korkut, Mevlana, Nasreddin Hoca gibi kültürün şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan kahramanların sözlü anlatılarda yaşlı olarak betimlenmesine bağlı olarak görsel sanatlara bakıldığında da söz konusu kişilerin ak saçlı, sakallı, yaşlı kişiler olarak resmedildikleri görülmektedir.” (Çetin, 2020: 239). Bu yüzden bayram geleneklerinde ilk olarak yaşlılar ziyaret edilir. Bir yolculuğa çıkılacağı zaman veya önemli bir işe girileceği zaman öncelikle yaşlı duası alınır. Yaşlılığı beyaz renk sembolize etmektedir. “Beyaz renk ayrıca, mitolojide Tanrı'yı simgelediği, onun simgesi olduğu için halk anlatılarında Hızır'ın, dervişlerin ak sakallı olmaları ve genellikle beyaz renkli kıyafetler, atlaslar giymeleri; onların Tanrı ile ilişkisini dolayısıyla da kutsallığını ifade etmektedir.” (Küçüköğlu, 2015: 45). İhtiyar tipine bu yüzden büyük bir saygı duyulmuş ve itaat edilmiştir.

İhtiyarlar aynı zamanda tecrübeyi ve bilgeliği sembolize eder. Yaşamları boyunca hem belirli zorluklarla hem de güzelliklerle karşılaşır. Bu yüzden genç insanlara kıyasla onlar, bazı olayların sonucunu daha iyi tahmin edebilmektedir. Bu yüzden destanlarda, kahramanları yönlendiren yaşlı kişilerin varlığına sıkça şahit oluruz. Onlar kahramana bazen çıktığı yolculuklar sırasında yol gösteren, bazen de çıkmaması gereken bir yola engel olmaya çalışan kişilerdir.

Başkurt destanlarından Sura Batır Destanı'nda “Evde kalır kadın kız./Baş köşede kalır yaşlı ihtiyar,” (C.4, 83) ifadesi yaşlıların evin atası, değeri olduğunu göstermektedir. Savaş âdetlerinin anlatıldığı bu destanda ihtiyar tipinin toplum içerisindeki önemine değinilmiştir. Türk halkı her zaman yaşlıların fikirlerine önem vermiş, onlara saygı göstermiştir. Aynı zamanda geçmiş tecrübelerinden de yararlanmışlardır. Bunun örneği Han Kızı Altınses (Altınsaç) Destanı'nda da görülür: “Altınses'in babası da kendi askerlerini toplayıp düşmana karşı çıkmış. Han askerleri (ihtiyar eliyle gösterip) işte şu dağın üstünden durup işte o sırttan gelmiş düşmana karşı ok fırlatmışlar. O zamandaki halkın savaşmak için silahları ok, süngü, gibi şeyler olsa da onların okları üç dört kilometreye ulaşmış.” (C.3, 66). İhtiyar tipi her zaman bilgeliğin, tecrübenin, aklın temsilidir. Toplumda kimsenin bilmediği yerler ve içinden çıkılması zor durumlar söz konusu olduğunda yaş almış birinin bilgisine ihtiyaç duyulur. Bundan dolayı onların fikirlerine, deneyimlerine sık sık başvurulmaktadır. Kahramanlar yaşlı kişilerin yol göstermesi ve yönlendirmesi sonucunda da zafer elde etmektedir.

İhtiyar tipi bazı halk anlatılarında kahramana hile öğretme yönüyle görülmektedir. Buna genellikle kadın ihtiyar arketipinde rastlanır. Örneğin Kuziyürkpes ile Mayanhılıv Destanı'nda kahramanın karşı karşıya geldiği yaşlı kadın bu duruma örnek verilebilir:

“Bir gün gündüz vakti, her zamanki gibi, erkek çocuklarla güreşerek mi savaşıp mı oyun oynarken Kuziyürkpes'in kolu bir yaşlı kadının tek çocuğuna dokundu da, bu çocuk bilincini yitirerek yere yığıldı. Sonra Kuziyürkpes bu çocuğu kollarına alıp annesine götürdü. Yaşlı kadın Kuziyürkpes'i azarlara azarlara:

-İnsaflı bir yiğit olsaydın senin gelinin olacak kızın da bırakıp gitmezdi seni! diye söyledi.

Bu sözleri duyunca Kuziyürkpes gönlü bir soğuk, bir sıcak olup irkildi. Ne için dersin, o bu güne dek Mayanhılıv'ın kendisinin gelini olduğu hakkında hiçbir şey bilmeyerek dolaşıyordu. Sonra Kuziyürkpes bu olayı çok merak edip yaşlı kadına:

-Beni hangi kız bırakıp gitti ki? Niye söylemiyorsun, yaşlı kadın? diye rica etti.

-Evine dön ve annene sor, diye söyledi, bu yaşlı kadın.

-O bugüne dek söyleseydi, söylerdi. Sorunca da, söylemeyecek olursa ne yaparım ki? dedi, Kuziyürkpes.

-Sen sorup da söylemezse, ben sana bir akıl vereyim, diye, bu yaşlı kadın Kuziyürkpes'e böyle bir hile öğretti.” (C.2, 57-58). Kuziyürkpes ile Mayanhılıv Destanı'nda da ihtiyar, yol göstericiliği ve tecrübesinden ziyade hilebaz tarafıyla ortaya çıkmaktadır. Kuziyürkpes tesadüfen karşılaştığı yaşlı kadının sayesinde kendi hayatıyla ilgili önemli bir gerçeği öğrenmiştir. Bu kadının

yönlendirmeleri doğrultusunda annesinden kendisini terk eden kızı öğrenip onu bulmak için yola çıkmıştır. Bu destanda dikkat çeken nokta yine toplumun içerisindeki bir ihtiyarın kahramana yol göstermesidir. Destan Kızıyıkürpes ve Mayanhlıv'ın ölümüyle sonuçlanmış olsa da Kızıyıkürpes çıktığı yolda aşkı bulabilmiştir.

Alasabır Destanı'nda da ihtiyarın tecrübesinden faydalandığı görülür:

“Günün birinde Elteşle köyünde (köye temel atan Eldeşir'dir, sonradan Eldeşir'den Elteşle'ye değişir, şimdiki Kolkan Köyü) Zölkerney adlı adamın kısağı tay doğurur. Bu tayın sadece kendine has özellikleri olur: Sırtından bağı altına kadar boy boy olup, beyaz ve kırmızı renkte imiş ve bu her bir boyda ise beyaz rengin üzerinde kırmızı kırmızın üzerinde parmak başı büyüklüğü beyaz benekler vardır. Rengine göre, sahibi ona Alasabır (Alaca Benekli) diye isim verir. Onu görmeye gelen attan çok iyi anlayan bilgili ihtiyarlar, aksakallar, Zölkerney'e bu tayın gelecekte rüzgârı önüne geçirmez kutlu bir koşu atı olacağına yorarlar da, onu nasıl bakacağına, nasıl besleyeceğine dair tavsiye verirler.” (C.2, 573). İhtiyarlar birçok konuda yaşantıları ve deneyimleri ile etrafındaki insanlara tavsiye verip ışık tutarlar. Alasabır Destanı'nda da attan iyi anlayan ihtiyar aksakalların Alasabır hakkında öneride bulunması yine onların geçmiş tecrübelerinin kanıtıdır.

4.2.5.Hilebaz Tipi

Hilebaz tipi, kahramanı yanıltmak ve hedefinden başka yöne dikkatini çekmek için karşısına çıkan arketiptir. “Hilebaz figürü zeki ve yetenekli olduğu gibi aynı zamanda kötücüdür.” (Özdemir ve Sayak, 2018: 178). Bu tipler son derece keskin zekâyâ sahiptir. Karşısındaki insanı kolayca etkileyebilirler. Halk anlatılarında sıkça karşımıza çıkan hilebazlar olumsuz tiplerdir. “Gölge arketipiyle ilişkili olan hilebaz arketipi masallarda kahramanın karşılaştığı engellerin yansımasıdır. Biçim değişme özelliğine sahip olan hilebaz kimi zaman personalarını kullanarak kahramanı aldatmak ister.” (Uygur ve Mungan, 2021: 46). Bu tip kahramanın çıkmış olduğu yolda karşısına engeller çıkarmakta ve zorluklarla uğraşmasına sebep olmaktadır. Uğraştırırken vaktinden de çalmış olur ve oyalar. Hilebaz tipinin bazen don değiştirip kahramanın karşısına çıktığını görülür. Buna örnek olarak, Deli Dumrul Hikâyesi'nde Azrail'in güvercin şekline girerek Deli Dumrul'un karşısına çıktığı görülmektedir. “Azrail güvercin donuna girerek pencereden uçar. Deli Dumrul, Azrail'in kendisinden korktuğu için kaçtığını düşünür ve onu yakalamaya çalışır. Azrail'in Deli Dumrul'u bu şekilde aldatması hilebaz arketipinin bir niteliğidir.” (Bars, 2018b: 69). Azrail'in şekil değiştirip Deli Dumrul'u şaşırtması hilekâr figürüne verilebilecek en belirgin örnektir.

Başkurt destanlarından Ural Batır Destanı'nda:

“Ben Ural'ın ağabeyini,
Alıp geldim demiş,
Öz hilesini anlatıp,
Sırayla söyleyivermiş.
Sırayla söyleyivermiş.
Hepsi de sevinmiş,
Zerkum padişah önünde
Övgü alıp, şanlanmış.
Şülgen saraya girince,
Ezreke yer göstermiş,
Çok azizleyip, hürmetleyip
Taht yanına oturtmuş,
Zerkum'u o oğlum, diye,
Kahkahayı dostum diye,

Aldatıp kandırıp tanıtmış.” (C.1, 93). Destanda bu bölümde hilebaz tipi karşımıza çıkmaktadır. Hilebaz, bazen şekil değiştirerek karşısındaki insanı kandırmakta bazen de olayları olduğundan farklı yansıtmaktadır. Destanda ise yanındaki insanları farklı tanıtarak insanları aldatmakta olduğu görülür.

Bikyen Mergen (Batır) Destanı'nda hile yapan ihtiyar tipi görülmektedir:

“Aç gözlü isen, utanma gerekmiyor işte. Yereş İhtiyar Bikyen'in avdan döndüğünü gördü de karşısına çıkıp sokak ortasında durdurdu. Doymaz gözleri ile didikleyip, hayvanların hangisini alacağı hakkında düşündü. Orman tavuğunu görür görmez ağzını şapırdatıp irkildi, hile yapmaya

başladı.” (C.4, 117). İhtiyar tipi genel olarak yol gösterici, kollayıcı, bilgilendirici özelliğiyle görülür. Ancak bazen de hilebaz tarafıyla karşımıza çıkar. Bu yanı, ihtiyar arketipinin gölge tarafına örnektir. Destanda Yereş İhtiyar, kahramanı kandıran ve zorluk çıkaran hilekâr tipiyle ön plâna çıkmaktadır. Bu tipler, kahramana ders verici niteliğinden dolayı önemlidir.

Aksak Timur Destanı’nda ise zafer kazanmak uğruna hileye başvurulmaktadır:

“Bu şehri Aksak Timur vuruş kırış ile alamadı. Sonunda böyle bir hile kurdu ki kendini hasta kıldı. Tüm tenine sarı zencefil sürdü. Teni, başı, gözü sapsarı oldu. Ondan sonra: “Ey Şahsultan! İmdi bilirsin ki bana ecel erişti. Tüm tenim sapsarı zencefil gibi oldu, günahım dehşetinden. İmdi sana rica ediyorum ki; bu işleri, savaşmayı bıraktım, merhamet kılıp sen benimle helalleşsen idi.” diye mektup yazıp gönderdi.” (C.3, 135-136). Bu destanda kahramanın mücadele sonucu alamadığı bölgeyi elde edebilmek için hileye başvurulması dikkat çekicidir. Aksak Timur zencefil yardımıyla karşı tarafı hasta olduğuna ve güçten düştüğüne inandırmak için uğraşmaktadır. Amacı hileyle bile olsa hedefini gerçekleştirme.

4.3.Başkurt Destanlarındaki Hayvanlar ve Sembolik Çağrışımları

Başkurt destanlarında, kahramanların yolculuk serüveni boyunca pek çok hayvandan bahsedildiği görülmektedir. Alp tipinin en yakınında olan, ona uzun yolları kısaltan at ve diğer canlılar birçok sembolik anlam barındırmaktadır. Bu yüzden destanda geçen; at, kurt, yılan, geyik, kuş, balık, aslan, ayı, tavşan, arı, tilki, fil, kaplumbağa, kurbağa, karınca, deve, kelebek, sincap ve domuz gibi hayvanların simgesel çağrışımlarına detaylı bir şekilde değinmek gerekmektedir.

4.3.1.At

Destanlarda alp tipi denilince akla ilk gelen hayvan simgesi attır, kahraman daima atıyla beraber anılmaktadır. At; kahramanın en iyi dostu olan, ona uzun mesafeleri kısalttıran, zaferleri kazanmasında en büyük etken olan mitolojik hayvanlardandır. Kahramanın girdiği savaşları kazanmasında en büyük payı olan atın olağanüstü özelliklerinin olduğuna da inanılmıştır. Örneğin Şükrü Elçin atların doğuşu ile ilgili olarak “Gök Menşeli Atlar”dan söz eder. “Sibirya Türk-Moğol kavimlerinin telâkkilerini aksettiren halk edebiyatı mahsullerinde at sürüşü, ilâhi bir menşeden gelmektedir. Yakut destanında kahramanların atları, at sürüşü ilâhesi tarafından güneş memleketinden gönderilir.” (Elçin, 1988: 412). Gökten geldiğine inanılan atların yanı sıra “kanatlı atlar” da Türk halk kültüründe atların önemini göstermektedir. “Başkurt inançlarına göre Tulpar adı verilen kanatlı atın kanatlarını hiç kimse göremez. Tulpar, kanatlarını yalnız karanlıkta, büyük engelleri ve mesafeleri aşarken açar. Eğer birisi tarafından Tulpar’ın kanatları görülürse, Tulpar’ın kaybolacağına inanılır.” (Tavkul, 2007: 199). Atın kanatlarının olduğunun düşünülmesi, çevik ve hızlı bir hayvan olmasından kaynaklanmaktadır. “Kahramanın savaş araçlarından birisi olan at, hareketsizliğe ve yerinde saymaya karşı alınan bir başkaldırı niteliğindedir.” (Şenocak, 2011: 12). At, azmi ve daima ileriye dönük hareket etmeyi temsil etmektedir. Kahramanın yaşamında atının önemi çok büyüktür. Çünkü alp tipi, atıyla birlikte çok uzak yerlere bile kısa süre içerisinde varmıştır. Bazı destanlarda atlar, kahramanlarla birlikte doğar ve ölür. “Özellikle Köroğlu, Manas gibi, daireleşme özellikleri göstererek birçok versiyonu icat edilen destanlarda at, destan kahramanı ile aynı kaderi paylaşmakta, dünyaya gelişleri, ad almaları, ölümleri hep aynı zaman diliminde olmaktadır.” (Kalenderoğlu, 2006: 98). Ölüm zamanının bile sahibiyle aynı olan bu atlardan görüldüğü gibi at ve kahraman arasında derin bir bağ vardır. Atlar da kahramanlar gibi ad alıp ölümsüzleşmektedir. Şamanizmde de atın doğaüstü güçlerinin olduğuna inanılmıştır. “Türlü yönleriyle karşımıza çıkan at, yeri geldiğinde Şamanı yer altı veya gökyüzüne taşıyan bir vasıta, yeri geldiğinde en ulu tanrı Ülgen’in memnuniyeti uğruna kurban edilen bir hayvan, yeri geldiğinde de kahramanın/Şamanın yardımına koşan en yakın dostudur.” (Mete, 2017: 145). Atın yer ve gök arasında taşıyıcı özelliğe sahip olması, onun doğaüstü güçlerinin olduğuna dair inancın kanıtıdır. Türk milleti açısından kutsal özellik atfedilen at, yeri geldiğinde inanç uğruna kurban edilebilmiştir. “Yakutlar arasında anlatılan efsaneye göre at gökteki tanrıların buyruğu ile yerdeki adamlara (kahramanlara) hizmet etmesi için gökten gönderilmiş ve ürün ay toyon adlı tanrı tarafından insana verilmiş kutsal bir hayvandır.” (Karadavut, 2010: 75). Buna bağlı olarak, atın

Türkler tarafından kutsal kabul edilmesinin nedenlerinden biri de tanrı tarafından kahramana yardım etmesi için gönderilen bir hayvan olduğuna inanılmasıdır.

Atın önemli bir yere sahip olmasının bir diğer nedeni ise Türklerin göçebe bir hayat tarzına sahip olmasıdır. Türk milleti yaşam koşulları gereği sık sık farklı bölgelere göç eden bir toplumdur. Yaşam şartları kötüye gidince Türkler, yeni yer arayışı içerisinde girmişlerdir. At vasıtasıyla sürekli yeni yerlere göç eden Türk halkının hayatında at önemli bir yerde olmuştur.

Türklerde olduğu gibi başka milletlerde de at sembolizmi vardır. “Türklerde at dost ve kardeşken, Kuzey Germen/İskandinav efsane ve destanlarında ölü ruhların özellikle beyaz ata duhul ettiği, bundan ötürü ancak tanrıların, cinlerin veya şeytan/cinlenmiş insanların (cadı, kâhin, tekin olmayan kişiler vs.) veya metafizik yaratıkların bindiği bir hayvandır.” (Keleş, N., 2017: 124-125). Yunan mitolojisinde yarısı insan, yarısı at olan bir mitolojik varlık sentordan söz edilmektedir. “Yapılan araştırmalardan, çalışmalardan, kaynaklardan yola çıkarak, atın insan ile bütünlüğünün anlatılması, atın kutsallığı ve bu kutsallığından insanın da faydalanabilmesi gibi inançlar doğrultusunda yarı insan, yarı at motifi destanlarda kendini göstermiş olmalıdır.” (Abdurrezzak, 2017: 272). Bu motif, atıyla bütünleşmiş olan kahramanı temsil ediyor olabilir. Çünkü kahraman sürekli at üzerinde savaştan savaşa koşturmaktadır. Yarı insan yarı at şeklinde olan bir diğer mitolojik unsur ise Kheiron (Chiron)dur. “Özellikle bu at adamlardan Kheiron (Chiron) adı ile anılanı hastaları iyileştirmekte büyük ün kazanır ve hekimliğin kurucularından sayılır.” (Armutak, 2002: 414). Bu yüzden Chiron şifanın sembolüdür, denilebilir. Yine Yunan mitolojisinde uçan at olarak bilinen “Pegasus” adlı bir attan bahsedilmektedir. “Efsaneye göre yılan-başlı Medusa’nın kafasını kestikten sonra Pegasus aracılığıyla Argon şehrini kurtarmaya uçarak gider. Kenti yok etmek üzere olan dev deniz canavarı Ketos’u (Cetus’u) Medusa’nın kesik başı ile taşa çevirerek yener.” (Gürçay, 2019: 44). Pegasus’un gideceği yere uçarak gitmesi, kahramanın zafer kazanmasında atın ne kadar büyük bir katkısı olduğunun en belirgin göstergesidir.

Mergen ile Mayanhılv Destanı’nda:

“-İlin görkü, evladım, ata binen er olur

Savaşa koşturan er olur, ili koruyan er olur.” (C.2, 81). Sözü edildiği gibi yiğitliğin temel esaslarından biri ve en önemlisi ata binmektir. Er kişi atı üstünde savaştan savaşa koşan kişidir. Bu yüzden ata binen güçlü kahramanlar alp tipini sembolize etmektedir. Dolayısıyla at, alp tipi ile bağdaştırılan hayvanların başında gelmektedir.

İdil ile Yayık Destanı’nda atı tasvir ederken en güzel özelliklerinin söylendiği görülür:

“Güzelleşmiş Akbozat, bezenmiş düğün kızı gibi.

Gören biri büyülenmeden, bakamazmış ilgisiz.” (C.1, 166). Atı betimlerken geline benzetilmesi, güzel yanlarıyla tarif edilmesi de ona verilen değer göstergesidir. Kahramanın bakış açısıyla at; onun en iyi yoldaşı, yardımcısı ve güzel vasıflara sahip olan varlıktır. At, kahramanın en değerli yoldaşı olduğu için her zaman en iyi vasıflarıyla tasvir edilmektedir. Alp tipi, onu en güzel özellikleriyle anlatmaktadır.

Bey Tuksaba Oğlu Möyten Bey Destanı’nda ise atın hızının önemi vurgulanmaktadır:

“Alp yürekli himmeti

Halk içinde izzetli.

Olmuş onun devleti

Hızlı atından at aldı,

Asil aslından zat aldı.” (C.3, 115). Alp tipi; asil bir aileden gelen, yüreği korkusuz olan kişidir. Aynı zamanda halkın değer verdiği, karakteri sağlam insanlardır. Alp kahramandan bağımsız düşünülemeyen at sayesinde uzak mesafeler aşılar, kısa sürede hedefe varılır. En kazanılması güç savaşlar at yardımıyla kazanılır. Destanda bahsedilen at, hızlı olması yönüyle dikkat çekmektedir. Zor savaşlar atın sayesinde alınır, en ulaşılması zor yerlere at ile ulaşılır. Bu yüzden destanlarda atın hızlı olması yönüne de dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla at, çevikliği de sembolize etmektedir.

4.3.2.Kurt

Kurt; Türk destanlarında kahramana yol gösteren, onu çeşitli tehlikelerden koruyan mitolojik hayvanlardandır. Aynı zamanda bereketi ve şifayı temsil eder. “Kazakistan’da kurt, bir kısım Kıpçak Türklerinde olduğu gibi kaşkıır olarak bilinir. Kaşkıırın dışısının koruyucu olduğuna inanılır.” (Kalafat, 2006: 274). Türkler tarafından kutsal kabul edilmiş ve lider konumunda olan kurt sembolizmini destanlarda sıkça görmekteyiz. “Göktürklerin Bozkurt Destanı’nda ise düşmanları tarafından yok edilen Türk soyundan arta kalan bir çocuğu dişi bir kurdun himayesine alıp beslediği, onunla ilişkide bulunarak yeni bir neslin üremesini sağladığı hikâye edilir.” (Gülşen, 2013: 21). Buna göre, kurt motifinin doğurganlık ve anaçlığı da simgelediğini açıkça görülmektedir. “Türk mitolojisinde türeme ile ilgili kurt motifi olarak ‘Asena’ dikkat çekmektedir. Asena, Türk mitolojisinde önemli bir rol oynayan efsanevî bir dişi kurttur.” (Küçük, 2013: 123). Anne figürüne değer veren Türk halkı için üretkenliği temsil eden Asena (dişi kurt), kutsal bir öneme sahip olmuştur. “Kurt yeri geldiğinde Türklerin soyunun yok olmasını engellemiş, yeri geldiğinde Türklerin ordularına yol göstererek onların zaferler kazanmasında etkin rol oynamıştır.” (Karataş, 2022: 8). Yol gösterici olması ve soyunu devam ettirmelerini sağlamasından dolayı Türkler tarafından kurt başı sembol olarak kullanılmıştır. “Göktürklerin bayrağında bir kurt başının olması bu sembole atfedilen kutsiyeti göstermesi bakımından son derece önemlidir.” (Yamak, 2012: 109). Kurt başının sembol olarak kullanılmasında, karizmatik bir hayvan olmasının da rolü büyüktür. Tatar Türkleri de kurdu kutsal kabul etmektedir. “Kahramana kılavuz ve yardımcı olması, kurdun kutsal olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Tatarlar, kutsal kabul edilen kurda, saygısızlık yapılmıca ilahi güçler tarafından cezalandırılacaklarına inanmaktadırlar.” (Keskinsu, 2022: 41). Türkler atalarına ve onların değerlerine saygı gösteren bir millettir. Bu yüzden kurttan türemiş olduğunu ve atalarına yol gösteren varlığın kurt olduğunu düşünen millet, kurda asla zarar vermemiştir.

Sura Batır Destanı’nda, “Hayvanlar padişahı aslan vardır, diye başlamış sözüne Minhlıv. Ona her gün genç hayvanı yemeğe veriyorlarmış. Günün birinde ya yanlış ya da sınamak için hizmetçileri aslana kurdun yaralamış olduğu tayı salmışlar. Aslan onu yemeyi reddetmiş: “Kurt artığını aslan yemez.” demiş.” (C.4, 74). Türk halkı genel olarak kurdu üstün ve koruyucu bir varlık olarak görmektedir. Sura Batır Destanı’na ait olan bu bölümde ise aslan, kurttan daha üstün olarak gösterilmiştir.

Cengiz-Name Destanı’nda güçlü bir insanın özellikleri kurt ile ilişkilendirilmiştir:

“Ondan sonar Alangu’nun gözü yar ördü. Bir erkek çocuk doğdu. Altun yazılı omzunda, mühürlü mühründe Cebail meleşin adı vardı. Kendisi kurt omuzlu, erkek suratlı, görklü nesli.” (C.3, 81). Kurt, Türk milleti tarafından güçlü özellikler atfedilen hayvanlardandır. Kahramanların gücünü anlatırken kurtla özdeşleştirmeler yapılmıştır. Destanda görüldüğü gibi doğan kahramanın gücünü ifade edebilmek için ona, “kurt omuzlu” denilmiştir. Bu destanda da bu hayvanın, Türk halkı açısından sembolik olarak oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Ural Batır Destanı’nda ise:

“Hızla atlayıp, kışner; Kulaklarını kısıp,
Sağa sola bakınır Alıcı kurt gözü gibi
Göz bebeğini kızartır; Gemini çiğneyip öfkeden
Ağzını köpürtür; Yele kuş gibi yelpilenip,
Ardında toz oynatır; Karşılaştığı herkesi

Şaşırtır, düşündürür” (C.1, 113). Kurtlar, güçlü ve son derece keskin göz yapısına sahip ve karizmatik canlılardır. Bu yüzden bakışları etkileyici olan insanların gözleri kurt gözüne benzetilmektedir. Ural Batır Destanı’ndaki “alıcı kurt gözü gibi” şeklinde tanımlanan kısımda etkileyici göz yapısına dikkat çekilmektedir.

4.3.3.Yılan

Yılan zehirli bir hayvan olmasından dolayı korkulan hayvanlardandır. Buna rağmen deri değiştirerek kendini yenileme özelliği sayesinde ölümsüzlüğü de simgelemektedir. Hem yer altında varlığını devam ettiren hem de yer üstünde dolaşan yılan, iyi ve kötü özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. “Öncelikle ölüm ve kötülük ile ilişkilendirilen kısmı yeraltını; yaratılış ve deri değiştirme özelliği ile yeniden dirilme yeryüzünü temsil eder.” (Sivri ve Akbaba, 2018: 55).

Yeraltı, ölümü ve kötü varlıkların yaşadığı mekânı çağrıştırır bu sebeple yılan da yeraltında yaşayabilen bir canlı olduğu için olumsuzluğu sembolize etmektedir. Aynı zamanda kendini yenileme özelliği ile sonsuzluğu akla getirir. “Yılan, Şamanizm’de Şaman’ın gerçek dünyadan ruh dünyasına geçmesini sağlayan aracıdır.” (Gök, 2021: 24). Bu durumda Şamanizm inancına göre, yılanın olağanüstü özellikleri vardır. Bununla beraber yılan, tıpta sembol olarak gösterilmiştir. “Her şeyden önce hekimlerin piri Lokman Hekim’in, Şahmeran’ın etini yiyerek veya kaynatılan etinin suyunu içerek bu meziyeti kazanması, sağlık-yılan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.” (Şimşek, 2019b: 17). Görüldüğü gibi zehirli bir canlı olmasından dolayı korkuya neden olan yılan, şifa verici özelliğiyle de dikkat çekmektedir. “Babillerde yılan; su, hayat ve sağlık tanrısı Ningişzida’nın sembolü olarak bilinmektedir.” (Çağlar Abiha, 2018: 2). Günlük hayatta yılanın olumsuz özelliklerini insanlara atfettiğimiz bazı terimler vardır. “Sevimsiz ve soğuk insanlara yılan gibi derken, uzayıp giden bir sonuca bağlanamayan sorunlar için yılan hikâyesi deyimini kullanıyoruz.” (Biray, 2013: 96). Çünkü bu hayvanın insan üzerinde oluşturduğu etki çoğunlukla olumsuzdur. Halk inanışında da rüyada görülen yılan, kötü olayların habercisi olarak yorumlanır. Falda çıkan yılan, baktıran kişinin düşman sahibinin olabileceğini düşündürür. Yılanın insana âşık olduğunu anlatan bazı efsaneler de vardır. “Karayılanın, özellikle narların çiçek açtığı vakit, kırmızı renkte elbiseler giyinen genç kız ve gelinlere âşık olduğu söylenir. Âşık olan yılan, kızın peşini hiç bırakmaz, nereye giderse gitsin onu takip eder, iş yaparken karşısına geçip kıızı seyredermiş.” (Şimşek, 2019b: 24). Buradan anlaşılacağı gibi yılan her zaman tehlike saçan bir varlık değildir. Kıza zarar vermeden onu sadece izleyen yılanın hep korkulacak bir canlı olmadığını görmekteyiz. “Anadolu’da karşılaşılan Şahmeran tasvirlerinde Şahmeran’ın üst kısmının kadın şeklinde tasvir edilişi dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu durum kadınların da yılanlar gibi değişim ve dönüşüm gücüne sahip oluşuyla ilgilidir.” (Yeşildal, 2018: 427). Kadın bedeni, ruh hali değişken olduğu için Şahmeran kadın şeklinde tasvir edilmiştir. Türk halkı inanışına göre anlatılan Şahmeran efsanelerinden daha detaylı bahsedecek olursak, Şahmeran’ın etinin şifalı olduğunu görürüz.

“Camsab yoksul bir ailenin oğlu olup evinin geçimini odunculuk yaparak sağlamaktadır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte ormanda içi bal dolu bir kuyu bulan Camsab, balı çıkarması için arkadaşları tarafından kuyuya indirilir, balın çıkartılması sona erince de kuyuda bırakılır. Camsab bu kuyuda Şahmeran ile tanışıp en iyi şekilde ağırlanır. Aradan yıllar geçtikten sonra sıkılmaya ve ailesini özlemeye başlayınca evine dönmek için izin ister. Şahmeran ise ölümünün insan elinden olacağını, eğer kendisini bırakırsa yerinin insanoğlu tarafından hemen bulunabileceğini söyleyerek Camsab’ın gitmesine izin vermek istemez. Ancak ısrarlara dayanamaz ve yerini kimseye söylememesi şartıyla Camsab’ı evine gönderir. Bu sırada Tarsus padişahı önemli bir hastalığa yakalanır ve hastalığının çaresi Şahmeran’ın etindedir. Vezir, Şahmeran’ı gören kişinin sırtının yılan derisi gibi pul pul olduğunu padişaha söyleyince herkesin hamama gelerek yıkanması emri verilir. Camsab Şahmeran’a söz verdiği için hamama gitmez, fakat bir süre sonra sadece kendisinin yıkanmaya gitmediği anlaşıncı hamama gitmek zorunda kalır. Camsab’tan zorla Şahmeran’ın yeri öğrenilir. Şahmeran Camsab’a ölümünden sonra etini kaynatarak ilk suyu vezire, ikincisini padişaha, üçüncüsünü de kendisinin içmesini tembihler. Vezir, bu suyu içer içmez ölür. İkinci suyu içen padişah iyileşir, üçüncüsünü içen Camsab ise akıllı ve zekâsı daha da güçlenip padişaha vezir olur.” (Çıblak, 2007: 188-189). Şahmeran efsanesinin bu varyantında, yılanın hem şifa kaynağı hem de öldürücü olabileceği açıkça ortadadır. Vezirin içtiği ikinci suyun zehirli ve öldürücü olduğu görülmektedir. Bu su, yılanın tehlikeli ve korkunç tarafını gösterir. İkinci ve üçüncü suyun ise şifa verici ve zekâ güçlendirici özelliğinden dolayı yılanın aynı zamanda iyi özellikleri de içinde barındırdığının göstergesidir.

Yunan mitolojisinde yılan saçlı kadın Medusa’dan bahsedilmektedir. “Athena Medusa’yı fal taşına benzeyen gözleri, ağzından dışarı sarkan dili, kocaman dişleriyle pençeleri olan ve baktığında insanları taşa çeviren, saçlarından yılanlar çıkan bir canavara dönüştürür.” (Özerol ve Okray, 2020: 50). Bunun nedeni ise Medusa’yı tamamen çirkinleştirmek, yaratığa dönüştürmektir. “Medusa’nın tanrıça Athena’nın tapınağında Poseidon tarafından tecavüze uğraması sonucu Athena, Medusa’yı canavara dönüştürmek suretiyle cezalandırmıştır.” (Özerol ve Okray, 2020: 50). Yılanın insanlar üzerindeki olumsuz etkisini Medusa örneğinde de görmekteyiz. Yılan denilince akla şeytani özellikler de gelmektedir. Bu yüzden Athena, kıskançlığı yüzünden Medusa’yı korkunç bir görünüme sahip bir yaratığa dönüştürmüştür.

Ural Batır Destanı'nda yılanın yok edici özelliği görülmektedir:

“Yılana karşı duramayıp, sendeleyip, yığılmış geyik.

Arka tarafından geyiğin, hemen kapmış, yılan.” (C.1, 80). Destanda yılanın birçok canlıdan daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Yılan, hedefini daima alt edebilme gücüne sahiptir. Bu yüzden yılanla karşı karşıya kalan canlılar, korku duygusuna kapılır. Yine Ural Batır Destanı'nda:

“O sırada saray kapısını bir ak yılan açmış, zehirlerini saçmış.

-Bu kim, buraya giren, hiçbir insanın dokunamayacağı, asamı alan? deyip

Yılan gelip Ural'a yutayım diye saldırınca,

Ural kavrayıp tutmuş, yere vurup çalmış” (C.1, 86). Bu bölümde ise yılan, kendini savunmak amacıyla zehrini saçmaktadır. Kendine yaklaşan bir tehlike sezince karşı koymaktan çekinmeyip o zararı ortadan kaldırmak için bütün gücünü ortaya koymaktadır. Bu durum da yılanın mücadele eden ve kendini muhafaza etme konusunda başarılı bir canlı olduğunu göstermektedir.

Mahmut Sesen (Ozan) Destanı'nda ise:

“Kurşundan da ağır

Ağır, hantal var mıdır?

Karanlık geceden daha kara,

Siyah renkten daha siyah

Daha da başka şey var mıdır?

Yılan ayağı var, derler,

Ayağını gören var mıdır?” (C.4, 279). Yılan sembolü bu destanda mecazî anlamıyla geçmektedir. Yılan, eli ayağı olmayan sürünge bir hayvandır. Sürünerek gitmek istediği yere ulaşır. Destanda ise “Yılan ayağı var, derler, Ayağını gören var mıdır?” şeklinde sorulmuş fakat gerçekte böyle bir şeyin söz konusu olmadığına farkındadır. Bu yüzden destanda yılanın olumlu veya olumsuz özelliğinden ziyade fiziksel bir özelliğine gönderme yapılmıştır.

4.3.4.Geyik

Bolluk ve bereketi çağrıştıran geyik, Türk halkının kutsal kabul ettiği varlıklardan biridir. Geyik, bir hayvandan ziyade anaç özelliği ile koruyucu bir güç olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple de geyiğe zarar vermenin insan başına büyük felaketler getireceği inancı hâkimdir. “Birçok kültürde ve mitolojilerde dişi sembolün karşılığı olan kült hayvan olan, Anadolu'nun Kibele'sinden dönüşen Ay ve Avcılık Tanrıçası Artemis'in, Hitit, Hurri kültürünün, Noel Baba'nın simgesi olan geyik, arketipsel sembolizm açısından da kişisel yolculuğuna çıkan kahramanın içindeki kendi animasıdır.” (Kurt, 2020: 71). İnsan kendi bilinçdışındaki bazı duygu ve düşünceleri geyik ile özdeşleştirmiştir. “Özellikle geyik ile ağacın birlikte anılması da geyiğin ana tanrıçaya yönelik bir sembol olduğunun göstergesidir.” (Kurt, 2020: 71). Ağaç; meyve veren, üretken bir yapıda olduğu için geyikle bağdaştırılmıştır. Dişi özellikleriyle, bereket ve doğurganlıkla anılan geyik; ağaca benzetilmiştir. Aynı zamanda boynuzlarını yenileyebilen hayvanlar olduğu için boynuzları ölümsüzlüğü simgeler. Boynuz kısmının da ağaç dallarıyla benzerliği dikkatimizi çekmektedir. “Kırgızların atalarının 'Boynuzlu Maral Ana' olduğuna dair beslenen inancın izleri günümüzde dahi yaşamaktadır. Beyaz Gemi adlı romanda Cengiz Aytmatov, Kırgızların soyunun 'Boynuzlu Maral Ana' tarafından düşmanların elinden kurtarılan çocuklardan türediğine dair inancı konu edinen efsaneye sık sık değinir.” (Karadavut ve Yeşildal, 2007: 104). Beyaz Ana romanındaki geyiğin doğurganlığı ve anaç yapısı da bu duruma örnek verilebilir. “Avlanması zor bir hayvan olduğu için bir yandan ulaşılmaz sayılırken diğer yandan öldürülmesi güç olduğu için de ölümsüz sayılmıştır.” (Ayan, 2021: 301). Buna göre, geyiğin ölümsüzlüğü de temsil ettiği görülür. “Hükümdarların arazisi olarak bilinen kutlu dağda geyik ve geyik cinsi hayvanların ölümsüzlük otunu yiyerek ölümsüz ve efsanevi varlıklar olduğu ve bu şekilde dünyadaki varlıklarını sürdürdükleri de düşünülmüştür.” (Sayın Alsan-Akın, 2020: 217). Kutsal sayılan varlıklardan olmasına rağmen insanlar, yaşamını devam ettirebilmek için geyik avlayıp tüketmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı kutsal sayılan varlıklardan geyik, Türk halkının hayatını devam ettirmesi için avladıkları canlıların başında da gelmektedir.

Başkurt Türklerine ait olan Bayazıt Batır Destanı'nda:

“İllerde çok batırlar,

Geyik avlar batır var,

Düşmanı yenecek batır var

İlini korur batır var.” (C.4, 89). Yukarıda geyiğin avlanması zor olan bir hayvan olduğundan bahsetmiştik. Avlanma açısından zor olduğu için de bu hayvanı avlamak kahramanlık göstergelerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında Bayazıt Batır Destanı’nda geyik avlayan kahramanın alp özelliğinde olduğu görülür.

Cengiz-name Destanı’nda geyik çiçekle, domuz ise çamurla bağdaştırılmaktadır:

“-Geyiği izleyen çiçekte ağnar,

Domuzu izleyen balçıkta ağnar.” (C.3, 74). Geyik bolluk ve bereket sembolü iken domuz inancımıza göre de yasak varlıklardan olması etkisiyle tiksime duygusu uyandıran hayvanlardandır. Destanda geyiğin çiçeklerle, domuzun ise içi kir dolu balçıkla ilişkilendirilmesinin nedeni budur. Kısacası Cengiz-name Destanı’nda geyik, çiçeği simgelemektedir.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda ise:

“Yılan balığı, turna balığı dönemeçte,

Aç sincap da ininde kemirip,

İçmek istiyorum demez.

Dört toynağım, boynuzum silahlı alır diye,

Övünen hızlı geyikler,

Kırılıp, boynuzsuz kalınca,

Üzgündür boynuzsuz kaldıklarına.” (C.1, 242). Geyiğin boynuzları kendini yenileyebildiğinden oldukça önemlidir. Bu özellikleri dolayısıyla kendini yenilemeyi sembolize eden canlılardandır. Boynuzların bu kadar önemli olmasının nedeni de budur. Boynuzları sayesinde kendini de koruyabilen canlılardır. Bu yüzden Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda boynuzsuz kalan geyiklerin üzüldüğü görülür.

4.3.5.Kuş

Kuşlar, sembolik olarak haber getirmeyi temsil eden gökyüzünün hâkimleridir. İyi ve kötü olayları simgeleyen kuşlar, Yaratılış Destanı’nda da büyük rol oynamıştır. “Yenisey Yaratılış Destanı’nda, uçsuz bucaksız su üzerinde (Tanrı’nın yerine) bir Şaman kuğularla, kırmızı boyunlu kutup balıkçıl kuşlarıyla ve daha nice nice su kuşlarıyla uçup durmaktadır. Arkadaşları da halkı da su kuşlarıdır. Yaratma işinde Tanrı’nın yerini alan şaman, bu destanda denizin dibinden toprak çıkarma işini balıkçılı verir. Balıkçıl, ancak üçüncü dalışında bir parça çamur çıkarabilir ve şaman bu çamurdan bir ada yaratır.” (Sever, 2011: 85). Yaratılış Destanı’na göre yaratma işine büyük katkısı olan varlıklar kuşlardır.

Kuşlar haber getirme, şans, kısmet olarak yorumlandığı gibi olumsuz durumları da çağrıştırmaktadır. “Baykuş ve karga gibi kuşlar kötü şans anlamına geldiği gibi; kumru, güvercin ve bülbüller de iyi şans simgelemeleri için kullanılır.” (Oyman, 2019: 12). Bunun yanında, mevsimleri çağrıştıran kuşlar da vardır. “Kutadgu Bilig’de; kaz, ördek, turna, kıl-kuyruk, keklik, bülbül gibi hayvanların hep bir arada tasvirleri baharı sembolize ettiği ve baharın gelişini kutladığını göstermektedir.” (Akpınarlı ve Üner, 2017: 635). İlkbaharın gelişyle doğa canlanmaya başlar. Bu canlılığın en önemli parçalarından biri de kuş sesleridir. Bu yüzden kuşlar, baharın gelişini temsil eden varlıklardandır. “Türk mitolojisinde kuş motifi daha çok ruhun sembolü olarak kabul edilmektedir. İslamiyet’ten sonra da bazı değişiklikler göstererek daha çok, uçmak, göğe yükselmek ve ölümü ifade etmek için kullanılmıştır.” (Şişci, 2018: 48). Kuşlar baharı, haber almayı, şansı çağrıştırdığı gibi ölümü de çağrıştırmaktadır. Bu yüzden ölüm meleği Azrail, kuş biçiminde tasvir edilebilmektedir. “İnanışa göre Azrail, ölecek insanın ve yakınlarının gözüne değişik şekillerde (ihtiyar, yolcu, herhangi bir yabancı, olağanüstü bir varlık, al kanatlı biri, hayvan veya herhangi bir obje vs.) görünürmüş.” (Şimşek, 2019a: 15). Kuşlar göğe kadar yükselebilen canlılar olduğundan gökle bağlantılı olduğu düşünülmüştür. Ölen kişinin de sonsuzluğa vardığına inanan insanlar, Azrail’i kuşla bağdaştırmıştır. Bazı toplumlar kuşu kutsal kabul ettiği için kanını dökmemiş ve etini tüketmemiştir. “Yakut Türklerine çok yakın oturan ve hatta Yakut Türkçesini konuşan Dolgan’lar, kartal veya kuğu gibi kutsal kuşların adlarını bile ağızlarına alamıyorlardı. Onlara göre bu hayvanlara ormanda ölü olarak rastlasalar bile, el değdirmek yasaktı.” (Ögel, 2010: 34). Bütün bunlar eski Türk inançlarının izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut

Hikâyeleri'nden Duha Koca oğlu Deli Dumrul Destanı'nda da Azrail'in kuş şeklinde betimlendiğini görülür. "Bre, al kanatlı Azrail sen misin dedi. Evet benim dedi. Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun dedi. Evet ben alıyorum dedi." (Ergin, 2012: 115). Ölüm gibi olumsuz durumlarla anılmanın dışında, güzellikleri de içinde barındıran kuş sembolleri vardır. "Hazar Türklerinde güvercinin yuva yaptığı evin sahibinin, zengin olacağı inancı hâkimdir." (Doğan, 2013: 84). Hazar Türklerine göre kuş çeşitlerinden güvercin; bolluğu, bereketi, zenginliği sembolize eder. "Beyaz renginden dolayı güvercinler, aşkın ve barışın sembolüdür." (Beydiz, 2018: 96). Uygurlarda ise güvercin, dostluğu çağrıştırmış ve haber getirmiştir. "Uygur Türkleri arasında 'bereket, bolluk, dostluk ve sadakat' gibi kavramları temsil eden güvercin, aynı zamanda vefakâr bir kuş olarak bilinmektedir. Uygurlar geçmiş dönemden itibaren güvercinin 'haber getiren kuş' olarak da faydalanmışlardır." (Akbulut, 2023: 189). Kırlangıç da uğur getiren ve kötülüklerden koruyan kuşlardandır. " 'Dostluğun ve şefkatin simgesi' olan kırlangıç, 'insanları kaza ve beladan kurtaran kuş' olarak bilinir." (Öger ve Köse, 2014: 164). Güvercin ve kırlangıcın aksine karga, uğursuzluk getirdiğine inanılan bir kuş türüdür. Karga, uğursuzluğu temsil eden bir kuş türü olarak görülmüştür. Türklerde de yer alan turnalar daha çok haberci kuşlardandır.

"Yemen ellerinden beri gelirken
Turna'lar Ali'yi görmediniz mi?
Hava üzerinde semah ederken

Turna'lar Ali'yi görmediniz mi?" (Arslanoğlu, 2001: 28). Pir Sultan Abdal'ın "Yemen Elllerinden Beri Gelirken" şiirinin bu dördlüğünde, şair Hz. Ali'yi turna kuşuna sormakta ve ondan bir haber almak istemektedir. Bu dörtlükten de anlaşıldığı gibi turnalar haberleşme aracı olarak görülmüştür. "Genel olarak haberci kuşlardan sayılan turnanın uğur ve iyi haber getirdiğine inanılır." (Demirdağ, 2017: 15). Bu kuşların iyi ve güzel haber getirdiğine inanılmıştır. "Hüma kuşu kimi zaman çocukların koruyucusu olarak, kimi zaman gökteki hâkimin yeryüzündeki elçisini seçmek için yardım eden bir kutlu kuş olarak tasvir edilir." (Baysal, 2021: 18). Hüma da koruyucu ve iyi özellikleriyle bilinen kuş türlerindendir.

Halk anlatılarında kuş donuna girme motifi vardır. Bu motiflerden birincisi, kendi duasıyla kuş haline dönüşmedir. Azerbaycan'a ve Manisa iline ait olan efsanede kuş donuna girme motifi görülmektedir. "Otlattıkları hayvanı kaybeden iki kardeş üvey annelerinden korktukları için kuş olmak isterler." (Alptekin, 2012: 118). İkincisi, İzmir ilinden derlenen başkalarının dualarıyla kuş olma motifidir. "Bağını bağışladığı oğlunun bir büyük salkımı çok görmesi üzerine baba, oğlunun kuş olmasını diler." (Alptekin, 2012: 118). Bir diğeri ise dua edilmeden kuşa dönüşme motifidir. Gaziantep'te anlatılan bir efsanede, "Başını tararken kayınpederi tarafından görülen gelin dua etmeden kuş hâlini alır." (Alptekin, 2012: 119). Efsanelerde karşımıza çıkan bu örneklerle bakacak olursak kişi korkudan, utançtan veya birinin ahını alma sonucu kuşa dönüşebilmektedir.

Akbuzat Destanı'nda ördek donuna girmiş kız motifi karşımıza çıkmaktadır:

"Altın ördek Hevben'e:

Yiğit, vurduğun avın ördek değil, bilsen sen,

Gölde gezip dolaşan, Şanlı Şülgen Padişahın kızıyım." (C.1, 181). Altın ördek donuna girmiş olan kişi, aslında genç bir kızdır. Av olmaktan korktuğu için gerçekte insan olduğunu dile getirmektedir. Böylece başına gelebilecek kötü durumlardan muhafaza etmeyi amaçlamaktadır.

Ural Batır Destanı'nda da Ural'ın çıktığı yolda, Ayhılıv adında kuş donuna girmiş bir kızla karşılaşmıştır.

"Kızlar karşılaşmışlar, kuşu hepsi kucaklayıp, 'Ayhılıv' deyip almışlar

Ural bunu işitince, şaşırmış, hayret etmiş. Ayhılıv kuş donunu çıkarmış" (C.1, 105). Akbuzat Destanı'nda olduğu gibi Ural Batır Destanı'nda da kuş şeklini alan kız görülür. Destan kahramanları, kendini olası tehlikelerden korumak için şekil değiştirebilmektedir. Çünkü bu sayede tanınmayıp hızlıca hareket ederek bulunduğu ortamdan uzaklaşabilmektedir. Bu yüzden kuşa dönüşüp kendini muhafaza edebilmektedir.

Cengiz-name Destanı'nda ise:

"-Ah, ey, halk oğlu! Öyle olsanız, Cengiz'i sevseniz, erkenden beş altı uruğun pekiyi adamları geliniz! Onlara yolunu, izini göstereyim, dedi.

Ondan sonra sabah erkenden altı uruğun seçilmiş adamları geldiler. Sordular:

-Yolu nerededir? Dediler. Orada Alangu dedi:

-Hoş, imdi gidip şu Tikelek suyuna yakın durunuz! Haberi gelir, dedi.

Bunlar o ırmağın yakasına gidip bakıp durdular. Hiçbir şey görmediler. Meğer bir kavim kuş tüyü gördüler.

Yine dönüp geldiler. Orada Alangu sordu.

-Ne gördünüz? dedi. Onlar dediler:

-Yok, bir şey görmedik. Meğer bir tür kuş tüyü gördük, dediler. O zaman Alangu dedi:

-Hey, gel. İmdi benim oğlum Cengiz'in haberi o sizin gördüğünüz kuş tüyüdür, dedi." (C.3, 84-85). Kuş, halk arasında haber getirmeyi sembolize eder. İlkel dönemlerde de insanların güvercinler vasıtasıyla haberleştikleri bilinmektedir. Kahve falında, rüyada kuş görülünce yeni bir haber alınacağı düşünülmektedir. Aynı şekilde kuş tüyü de haberleşmeyi temsil etmektedir. Cengiz-han Destanı'nda kuş tüyünün, Cengiz'in gönderdiği bir haberleşme aracı olduğuna inanılmaktadır.

4.3.6.Balık

Balık, doğanın dört temel elementinden su ile ilişkilendirilen hayvanlardandır. Su, yaşamın ve yaratılışın temel kaynağı olan unsurdur. Suda hayatını sürdüren balık ise genel olarak iyi özellikleriyle bilinmektedir. Türk halk kültüründe balık; uğur getirmeyi, bereketi, iyi kısmeti sembolize eder. Falda ve rüyalarda görülen balık sembolü her zaman iyiye ve bolluğa yorulmaktadır. "Balığın düşmanı çoktur ve savunma araçlarından da yoksundur. Dolayısıyla neslinin sürmesini sağlayabilmek için çok yumurta bırakmaktadır." (Kaplan, 2021: 131). Bu da balığın bereketi simgeleyen bir canlı olduğunun kanıtıdır. "Hasta kişilerin başucuna konulan balık kılıklı heykelcikler aynı zamanda evlerin temellerinde çeşitli bölümlerine konularak bir tür kötü güçlerden korunma aracı olarak görülmektedir." (Kaplan, 2021: 131). Buna göre, balığın koruyucu özellikte olduğuna da inanılmaktadır. İnsanlar, balığın hem hastalıktan hem de kötü varlıklardan koruyacağını düşünerek balık kılıklı heykelcikleri kullanmışlardır. "Güney Sibirya'da anlatılan Türk destanlarında ise dünyanın altında kırk boynuzlu bir öküz ve Kıro-Balak adlı büyük bir balığın var olduğu anlatılır. Bu mitolojik hayvanlar zaman zaman yeryüzünde yaşayan insanlardan kurban olarak çocuk istemişlerdir. Ataman ismindeki bir Şaman ise atmış kadar çocuğu bağlayarak hazırlamış; dünyayı taşıyan öküz ve balığa kurban etmiştir." (Kayalı, 2016: 255). Kıro-Balak adındaki bu balık, insanlara zarar veren bir varlıktır.

Balık genel olarak bereketiyle, koruyuculuğuyla anılırken Güney Sibirya mitolojisinde can alıcı ve kötü tarafıyla kendini göstermiştir. "Hristiyanlıkta özellikle İsa'nın sembolü olarak sıklıkla kullanılan balık figürü, Türk kozmolojisinde gök gürültüsünün sembolüdür, bolluk, bereket refahın yanı sıra evlilikte mutluluk ve üremeyi sembolize eder." (Acara Eser, 2019: 48). Falda görülen balık maddi ve manevi kismetlere yorulur. Aynı şekilde rüyada da görülünce şans getirecek olayların yaşanacağına yorulmaktadır. "Suda özgürce yüzmeleriyle genelde uyum ve evlilikte mutluluk anlamını taşırlar." (Dilay, 2011: 54). Çünkü balıklar, suyun içerisinde birbirine müdahale etmeden yüzerler. Bu da onların uyumlu canlılar olduğunu göstermektedir. Mitolojide balık şekline bürünen tanrılar ve doğaüstü varlıklar vardır. "Hint tanrısı Vişnu, yeryüzüne ilk inişinde balık biçimine bürünür. Şeytan'ın, Brahma'nın yazdığı kutsal vedaları denizin dibine atması nedeniyle balık biçiminde yeryüzüne inmiş ve denizin dibinden kutsal kitabı çıkarmıştır." (Armutak, 2004: 148). Vişnu'nun yeryüzünde ilk inişinde balık kılığına girmesi, balığın insanlar üzerindeki olumlu etkisinin nedeni olabilir. Çünkü kişiler üzerinde iyi etki bırakan bir varlığın şeklinde görünmesi, onun insanlarla ilişkisini daha kolay hale getiren bir neden olabilir. Şeytan'ın ise balık şeklinde denize girmesi yapacağı işi kolaylaştırmıştır.

Başkurt destanlarında:

"İrmak gölde sabah, akşam

Gümüş pulu balık

Güne parlayıp durdu." (C.4, 91). Balık doğadaki temel unsurlardan olan su ile ilişkili olduğundan dolayı parlaklık ve bereketliliği yansıtır. Kübelek-Tilev Batır Destanı'nda "Güne parlayıp durdu" şeklinde geçen balık simgesi canlılığı çağrıştırmaktadır. Destanlar halkın, yeme-içme âdetlerini de yansıtmaktadır. Çünkü destanlar ait olduğu milletin gelenek-göreneklerini, doğum-evlenme-ölüm, yeme-içme, giyim-kuşam vb. âdetlerini açıkça gösterir. Buna örnek olarak Ural Batır Destanı'nda:

“Gölde yatan balığı,
Yaltuş, çamca, turnası (turna balığı)
Birlikte yüzüp oynuyorlar,
Birbirine dokunmuyorlar.
Bunu görünce, durmuş,
Arslan kılını alıp,
Olta yapmak istemiş,

Balık avlamak istemiş” (C.1, 90) örneği görülür. Su canlılarından balık da Türk halkının yemeklerinde sıkça tercih ettiği hayvanlardandır. İnsanların yaşamını devam ettirebilmeleri için yemek olarak tercih ettiği canlılardan biri de balıktır. Aynı zamanda balığın sağlığa da yararlı olduğu bilinmektedir. Ural Batır Destanı bize balığın simgelediği anlamların dışında Başkurt halkının yeme-içme âdetlerini göstermektedir.

4.3.7.Aslan

Halk arasında “aslan” denilince aklımıza güç gelmektedir. Fiziki olarak irice bir yapıya sahip olan, kuvvetli insanlara “aslan gibi” deyimini kullanırız. “Dede Korkut Kitabı’nda da aslan tasviri birçok yerde geçmektedir. Hikâyelerde aslan simgesi Kazan Han’la özdeşleştirilmiş, büyüklüğü, hükümlüğü, koruyuculuğu, yenilmezliği, gücü ve liderliği “Amıt soyunun aslanı”, “erenlerin aslanı” tasvirleri ile simgelenmiştir.” (Cengiz, 2016: 50). Aslan Türk mitolojisinde sadece gücü değil; koruyuculuk, liderlik, galibiyet gibi kavramları da sembolize etmektedir. “Dede Korkut Hikâyeleri’nde dişi aslanlarda birer hikâye kahramanı olarak kullanılmış olup, alışlagelmişin ötesinde yırtıcı, kavgacı aslan anlayışına aykırı olarak anne şefkat ve merhameti ile dolu aslanlar anlatılmıştır.” (Öztürk, 2019: 28). Bu örnekten de anlaşıldığı gibi aslanlar, anaç yönleriyle de karşımıza çıkmaktadır.

Aslan, astrolojide de güç, mücadele ve özgüven kavramları ile bağdaştırılır. “Aslan, Güneş’in evidir. Aslan burcu için kendini göstermek, ispatlamak öncelikli amaçtır. Güç biriktirir ve gücünü korumak en temel yönelimidir.” (Döşer, 2016: 177). Aslan Güneş’in temsilcisidir. Doğanın canlanması Güneş’e bağlıdır. Aslan doğanın güçlü canlılarından olduğu için Güneş ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda “Ormanların kralı” olarak da bilinmektedir.

Başkurt destanlarından Bayazıt Batır Destanı’nda aslan figürü şu şekilde görülmektedir:

“Bayazıt Batır, er idi,
Batırdan batır Bayazıt gibi,

Aslana benzer batır var.” (C.4, 89). Aslan güç unsurunu en net yansıtan, sembolize eden varlıkların başında gelmektedir. Destan kahramanı Bayazıt Batır’ın gücünü tasvir ederken aslandan bahsedilmesinin nedeni de budur. Destan kahramanının ne kadar kuvvetli olduğunu belirtmek için aslana benzetilmiştir.

Bey Tuksaba Oğlu Möyten Bey Destanı’nda:

“Hak yaratmış şan onu.
Meşhur edelim onu;
Görgülü kılmış cismini,
Olmuş erkeğin aslanı,
Yüzünü görmüş ademi
İzzet eder mi onu;
Bağışlasın Hak tamam,

Uruğu kılmış aladan.” (C.3, 115). Yine Tuksaba Oğlu Möyten Bey Destanı’nda da aslanın gücü yetişkin bir erkeğin gücünü ve fiziksel özelliklerini temsil etmektedir. “Olmuş erkeğin aslanı” derken o yiğidin kuvvetinin yerinde olduğunu belirtmektedir. Böylece aslanın, alp tipinin gücünü en belirgin biçimde yansıttığı görülmektedir.

4.3.8.Ayı

Ayı hem sembolik anlamlar barındıran hem de derisi ve bazı uzuvlarından yararlanılan hayvanlardandır. “Ayının burnu ve baş kemikleri aynı zamanda Ket şamanının başlığının hazırlanmasında kullanılmaktadır. Bununla birlikte ayının metalden hazırlanmış figürüne, Türk halkları arasında yalnızca Yakut Şaman elbiselerinde rastlanmaktadır.” (Gürcan Yardımcı, 2017:

467). Görüldüğü gibi ayı figürü Şamanizm’de önemli bir yere sahiptir. Vücudunun bazı bölgelerinden Şamanlar için giysi elde edilmektedir. “Ayı, mitik tasavvurlarda, Ay ile ilişkili olarak düşünülmüştür. Ayının kış uykusu ve buna bağlı olarak mevsimsel bir şekilde bir görünüp bir kaybolması ile Ay’ın görünüp kaybolması arasında mitolojik anlamda bir ilişki kurulmuştur.” (Sarpkaya, 2014: 151). Ayı da Ay gibi sürekli görünmemektedir. Ay, akşam karanlığı çöktüğünde ortaya çıkar. Ayı ise kış mevsimi boyunca uyumaktadır. Bu bağlantı nedeniyle ikisi arasında ilişki kurulmuştur. “Bazı efsanelerde ayı vahşi hayvan niteliğiyle ön plandayken bir ermişin emrini dinleyerek o ermişin kerametini göstermesine araç olur. Bunun yanında efsanelerde ayı bir kurtuluş veya tam tersi bir şekilde bir cezalandırma olarak bir insanın dönüşümünün sonucu olarak yer almaktadır.” (Sarpkaya, 2015: 2). Ayı bazen ürkütücü özelliğiyle anılmaktadır. Bazen de iyi olan şeylerin görülmesine aracı olmuştur. Bu durumda ayı olumlu ve olumsuz birtakım durumlarla anılmaktadır, diyebiliriz.

Kübelek-Tilev Batırları Destanı’nda:

“Bal arıları peteğe
Bal doldurup durduğu,
Uçar kuşlar “ıh” demeden,
Hava yarıp geçtiği.
Et sürükleyip ayısı,

Ulu bayram kurduğu.” (C.4, 92). Doğada her canlının bir görevi olduğu bilinmektedir. Kübelek-Tilev Batırları Destanı’nda da bu durum belirtilmiştir. Ayıların da etçil ve yeryüzünün önemli varlıklarından biri olduğu görülür. Aynı zamanda “et sürükleyip ayısı” şeklinde bahsedilen bu canlıların, fiziksel açıdan güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Ural Batır Destanı’nda ayıların hareket biçimine şu şekilde değinilmiştir:

“Çiçekleri bin türlü,
Estirecek hoş kokulu,
Yayılp yatan yerimiz!
Yata yıkıla yürüyen

Ayısı çok yerimiz.” (C.1, 158). Ayılar oldukça güçlü ve iri hayvanlardır. Fiziksel olarak oldukça büyük oldukları için yata yıkıla yürümektedir. Görüntülerinden dolayı ve çok güçlü olmaları nedeniyle insanda korku duygusu uyandırmaktadır. Bu canlılar insan kokusunu kilometreler ötesinden aldığı için insanların olduğu yere gelmezler. Bu özelliklerinden dolayı ayı ile karşı karşıya gelindiğinde korku duygusu onlara yansımamalıdır. Bir görünüp bir kaybolan varlık olduğu için yukarıda belirtildiği gibi Ay’ı simgelemektedir.

Konur Boğa Destanı’nda ayıların kendini nasıl koruduğu şu şekilde geçmektedir:

“Dağdan dağa aşp,
Ural Dağı’nı dolaşıp,
İpini sürüyüp,
Neden döndün ilime?
Pençe vuran ayıya,
Gözü aç kurda,
Ay baltalı kaçkına,
Rastlamadan yolunda,

Neden döndün ilime?” (C.1, 290). Ayılar kendini pençesiyle koruma altına alır. Olası bir tehlike ile karşı karşıya geldiklerinde pençeleri ile saldırır. Bu yüzden ayı pençesi korunmayı sembolize etmektedir. Ayıların korunma aracı yani silahı pençeleridir. Destanda da ayıların bu yönüne vurgu yapılmıştır.

4.3.9. Tavşan

Av hayvanlarından olan tavşan, üremeyi sembolize eden hayvanlardandır. Üremeyi temsil eden tavşanın, şifa verici özelliği olduğuna inanan toplumlar da vardır. “Moğollar tavşanın dışkısı, yüreği ve ciğerlerinin şifalı olduğuna inanmaktadırlar; tavşan yüreğini kalp hastalıkları için ilaç saymaktadırlar. Ruslar hastalıklı evcil hayvanların tedavisinde tavşan da kullanmaktadırlar.” (Ergun, 2013: 284). Tavşanın; üreme ve şifacı özelliği dışında, uğursuz özelliklerinin olduğuna inanan toplumlar da vardır. “Tatar Türk mitolojisinde Tavşan Yılı’nda kıtlık olur. Bu yıl âlimlerin

ölüm yılıdır.” (Kalafat ve Güven, 2019: 68). Bu durumda, her millet tavşana farklı özellikler atfetmiştir.

“Budizm’de tavşan kendini feda etmenin sembolüdür. Tavşan Buda’yı açlıktan ölmekten kurtarmak için kendisini ateşe atar.” (Öztürk ve Yayan, 2022: 24). Tavşan, Budizm inancında kurban rolüne bürünmüştür. “Alevilerde günahkâr ruhlar da ölünce katır, eşek ve tavşan gibi sevilmeyen hayvanların vücuduna girmektedir.” (Türkdoğan, 2019: 69). Bu inanç doğrultusunda, Alevilerde de tavşan sembolü kötü özellikleriyle ortaya çıkmıştır, diyebiliriz. “Alevi- Bektaşî geleneğinde tavşanın, başı kediye, kulakları eşeğe, burnu fareye ve ayakları köpeğe benzetildiği ya da adet gördüğü, geviş getirmedeği, çift tınaklı olduğu gibi çok çeşitli nedenlerden dolayı eti yenilmez.” (Özen ve Yüksel, 2014: 26). Demek ki tavşan, av geleneğinin bir parçası olmasına rağmen bazı inançlara göre eti yenmemektedir. Tavşanın uzuvlarına da çeşitli anlamlar yüklenmiştir. “Şans getirdiği düşünülen tavşan ayağı eğer kaybedilirse beraberinde büyük bir şanssızlık ve uğursuzluk getirdiği söylenmektedir.” (Gümüş ve Kaya, 2022: 518). Tavşan, hızlı hareket eden bir hayvan olduğu için canlılığı da temsil etmektedir.

Ural Batır Destanı’nda:

“Yenil, yüksek toynaklı;

Tavşan gözlü, bakır göz,” (C.1, 113). Ural Batır Destanı’nda kahramanın atının özellikleri bu şekilde tavşan ile özdeşleştirilerek anlatılmaktadır. Tavşanlar, gözleri son derece iyi gören hayvanlardır. At betimlenirken tavşanın keskin gözleri ile ilişkilendirilmektedir.

Yulay ile Salavat Destanı’nda tavşan, avcılarının hedefi olan tarafıyla karşımıza çıkmaktadır:

“Ava çıkarsa daha,

Tavşan falan avlamadan,

Tek kurda ve ayıya

Rastlamaya çalışmış.” (C.4, 207). Tavşan bazı inançlara göre eti yenilmemesi gereken canlılardan biridir ancak buna rağmen avcılarının tercihi olmuştur. Hızlı hareket edip zor avlanan tavşanlar destanda da görüldüğü gibi avlanan hayvanların en başında gelmektedir. Yulay ile Salavat Destanı’nda tavşan, sembolik anlamından ziyade insanın yaşamını devam ettirmesi için tükettiği yiyeceklerden biridir.

4.3.10.Arı

Arı denilince akla ilk gelen, üretkenliği temsil eden bir varlık olmasıdır. Aynı zamanda arı, doğanın dengesini de sağlayan canlılardandır. Türk halkı, çok çalışıp üreten insanları arı ile ilişkilendirir. Örneğin çalışkan insanlar için “arı gibi” deyiimi kullanılır. “Arı, Yunan mitolojisinde üreme tanrılarını temsil eder. Bunlar arasında özellikle Artemis’e “bey arı, arı beyi, dişi arı beyi” dediğimiz kraliçe adı verilir.” (Taşdemir, 2018: 707). Görüldüğü gibi arılar, Yunan mitolojisinde de üreyen ve üreten varlıklarla bağdaştırılmıştır. “Mükemmel bir organizmaya sahip olan arı, çok uzaktaki cisimleri altmış defa büyütülmüş olarak görür. Algılayıcıları kilometrelerce ötedeki çiçeğin kokusunu diğer kokularla karıştırmadan mükemmel bir şekilde algılar.” (Güneş, 2001: 19). Algılama yeteneği oldukça iyi olan arı, böylelikle bal üretimini gerçekleştirir. İnsan sağlığı açısından önemli olan, şifa kaynağı balı var eder. “Bal arıları Güneş Tanrısı Ra’nın Mısırlılara armağanı olarak görülür; çünkü Tanrı Ra’nın gözyaşları toprağa damladığında bal arılarının oluştuğuna inanılır.” (İren, 2021: 921). Bal arıları doğanın canlılığını da simgelemektedir. “Alevi inancında arı mümini; bal ise hakikati simgeler. Hakikate kavuşmanın yolu ise bilgi sahibi olmaktır.” (Dursun ve Hança, 2022: 112). Müminler doğruyu bulmak için arı gibi çalışmaktadırlar. Bu durumda arı, bilgelikle de ilişkilendirilebilmektedir. “Yunan mitolojisinde balarıları, şairlerin ilham perisiydi. Bu yüzden yeni doğan bebeklerin dudaklarına bal sürülürse ilerde büyük bir şair ya da iyi bir konuşmacı olacakları düşünülürdü.” (Özcan, 2014: 64). Halk arasında da güzel şeylerden bahseden, karşısındaki insana olumlu düşünceler aşılayan kişilere “Ağzından bal damlıyor.” ifadesi kullanılmaktadır.

Başkurt destanlarında ise arılar şu şekilde geçmektedir:

“Yere yatıp dinlese,

Bal arısı gibi uğuldar,

Attığı oku düz uçar.” (C.4, 98). Arılar uğuldamasıyla, hareketli ve üretken olmasıyla doğanın canlılığını simgelemektedir. Dolayısıyla arılar, tabiat canlılığının önemli bir parçasıdır. Rengi, sesi,

hareketliliğiyle oldukça dikkat çekici bir yapıları vardır. Kübelek-Tilev Batırları Destanı'nda da arıların uğuldama sesinden bahsedilmiş olması aklımıza yaşamın hareketliliğini getirir.

Kara Yurga Destanı'nda:

“Bal arısı anası gibi kızlar arasın da ayrılıp duran keskin, parlak kara gözlü, uzun saçlı, üstü başı oynayıp duran Maktımhılıv'ı görünce Ebley de sözsüz kalmış.” (C.1, 301). Destanda en dikkat çeken kız, “bal arısı anası” diye nitelendirilmiştir. Bunun nedeni bal arısı anasının kraliçe misali arı topluluğu içerisinde en ilgi çeken olmasıdır. Kızın güzelliği ve dikkatleri üzerinde toplayan tarafı bu yüzden ana kraliçe olan arı ile özdeşleştirilmiştir.

4.3.11.Tilki

Tilki, Türk halk anlatılarında hilekâr ve kurnaz bir canlı olarak görülmektedir. “Tilki Çin'de iyi şansı, uzun ömrü ve kurnazlığı simgeliyordu.” (Öztürk ve Arısoy, 2018: 378). Çin inanışlarında ise tilki, uzun bir yaşamı da sembolize etmektedir. “Altay ve Yakutların tözlerinin içinde tilkinin de yer alması onun eski zamanlardan itibaren ata simgesi olduğuna kanaat getirtmiştir.” (Ünlü, 2012: 60). Buna göre bazı Türk toplumlarında da tilkinin, ataları temsil ettiğine inanılmıştır. “Şamanizmde tilki; rehber hayvan ve bilgi taşıyıcı olarak özel önem taşır. Tilkinin zekâsıyla zor durumlardan kurtulma becerisinin, şamanlara zor problemler karşısında çıkış yolunu göstermede yardımcı olacağına inanılır.” (mistikalem.com, 13/03/2023). Şamanizm inancına göre değerlendirildiğinde tilki, çetrefilli olaylardan çıkışı da temsil etmektedir.

Yek Mergen Destanı'nda: “Şimdi düşmanın ön dişlerini kırıp dökmeyi düşünmüşse, dökmenden bırakmazdı. Öyle anlar olurdu ki, o ava çıkıp, uçmakta olan yabani kazların sadece bir tüyünü koparıp düşürmek ister ve yapar, kaçmakta olan tilkinin bir kulağından okuyla vurup diğerinden çıkarırdı. Onun bu keskin nişancılığı için ona Mergen adını verdiler.” (C.4, 71). Tilkiler çok hızlı hareket eden, koku ve görme duyusu güçlü hayvanlardan biridir. Dolayısıyla gelecek tehlikeleri erkenden sezip kendini koruyabilirler. Yek Mergen Destanı kahramanının tilkiyi okuyla vurmaya başarabilmesi de onun yiğitliğinin kanıtıdır.

Kara Yurga Destanı'nda ise:

“-Sadece Hakmar su değil,

Yalnız boyu yer değil;

Sahilinde oynayan

Çakallı tilki, ak tavşan,

Kulun alır her kurt,

Sadece o can değil.” (C.1, 300). Çakal, görüntüsü ve kurnazlığı ile tilkiyle benzerlik gösteren bir hayvandır. Bir kişinin ne kadar kurnaz bir yapıda olduğunu ifade etmek için halk arasında daha çok “çakal” ve “tilki” canlılarının adı kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise bu hayvanların keskin zekâları ile bilinmeleridir. Destanda da tilki ve çakalın bir arada kullanılma sebebi birbirine olan benzerlikleridir.

4.3.12.Fil

Fil, genel olarak binek ve yük hayvanı olması yönüyle bilinmekte olan canlılardandır. Fakat insanların kendine yüklediği bu görevlerin dışında da birçok sembolik anlam barındırmaktadır. “Öncelikle doğal yaşam alanı açısından ele aldığımızda fil, Afrika ve Hint yarımadasında yaşayabilen bir hayvandır. İnanç yönünden ise Şamanist inançta pek çok kara ve gök hayvanının yer almasına karşın fil motifinin bulunmaması da bu figürün Uygur öncesi Türk toplumlarında yer almadığını göstermektedir.” (Hergül, 2011: 9). Bir canlının bir milletin hayatına dâhil olması doğal yaşam alanı ile de ilgilidir. Göçebe hayat tarzına sahip olan Türk halkının Uygur öncesi döneminde filin olmamasının nedeni yaşanan yerin bu hayvanın yaşam koşullarına uymayışıdır. “Bundan dolayı fil figürünün Uygur sanatına yansımalarının kaynağını Budist dininde aramak gerekir.” (Yücel-Sanal, 2021: 544). Buradan anlaşıldığı gibi inanç sistemlerinin de sembolik unsurların hayatımıza girmesi yönünden etkisi vardır. İslam inancında da Kur'an-ı Kerim'in Fîl Suresi'nde bu hayvandan bahsedilir. “Kuran'daki Fîl Suresi'nin ilk ayetinde geçen “fil ashabı” ile Yemen ordusundaki fillerin Kâbe'yi yıkmak üzere yöneltildikleri sırada, fillerin diz çöküp durdukları ve bu yıkıma direndikten sonra oradan başka yerlere dağılıp gitmeleri anlatılır.” (Mülayim, 2016: 286). Bu yüzden İslam dininde filin önemi büyüktür. “Yeryüzünde karada yaşayan en büyük hayvan

olarak fil; güçlülüğü, kuvvetliliği ve yüceliği sembolize etmektedir.” (Çelik, 2008: 7). Gücünden dolayı da binek ve savaş hayvanı olmuştur.

Ural Batır Destanı’nda:

“Domuz enseli,

Fil gibi kalın baldırlı,” (C.1, 72). Fil, fiziksel olarak iri ve güçlüdür. Bu bakımdan oldukça dayanıklı yapıda canlılardır. Kuvveti nedeniyle savaşlarda binek hayvanı olmuştur. Destanda da betimleme yaparken filin bedeninin büyüklüğüne gönderme yapılmıştır.

Küsek Bey Destanı’nda:

“Üçüncü uruğun adı Hain’miş,

Bilirsiniz, beyan edip yazıp koysak;

İçlerinde bir batır varmış,

Fil görünüşü, arslan yürek, adı Babsak.” (C.3, 534). Filin oldukça büyük bir vücut yapısına sahip olduğunu Ural Batır Destanı’ndan örnek vererek bahsetmiştik. Küsek Bey Destanı’nda da güçlü batırın görüntüsü iri yapısından dolayı fil ile bağdaştırılmıştır. Fil bu görüntüsü dolayısıyla destan kahramanlarını temsil etmektedir. Kişinin görüntüsünün file benzemesi de o kişinin güçlü olduğunun kanıtıdır.

4.3.13.Kaplumbağa

Kaplumbağa, özellikle şekil olarak dikkat çeken bir yapıda olmasından dolayı birçok sembolik anlama, inanışa sahiptir. “Hintliler, dünyayı denizin üzerinde tutan hayvanların kaplumbağa ile yılan olduğuna inanırlar. Öte yandan kaplumbağanın dünyayı üstünde taşımasıyla ilgili sembolik düzenlemeler, Türk sanatında da göze çarpmaktadır.” (Aksoy, 2022: 59-60). Üzerindeki kabuklu yapısı dünyayı anımsatmaktadır. Bu yapısı sayesinde kaplumbağalar, kendini dış tehlikelerden korumaktadır. “Eski Türkler, sırtını gökyüzü, karnını yeryüzü, yürüyüşünü mevsimlerin geçişi ile özdeşleştirerek, kaplumbağayı astrolojik bir simge olarak değerlendirmiştir. Farklı bir yaklaşımla da onu uzun ömür ve sabır simgesi sayarak refahın, barışın ve mutluluğun işareti olarak görmüştür.” (Sevimli ve Kadioğlu, 2002: 7). Sırtında taşıdığı kabuğuyla gökyüzüyle, sürüngen yapısından dolayı yeraltı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yavaş yavaş hareket etmesi ise mevsim geçişlerini akla getirmektedir. Kendini muhafaza eden ve uzun süre yaşayan bir canlı olması nedeniyle de uzun ömrü simgeler. Farklı kültürlerde de kaplumbağa figürü çeşitli anlamlar barındırmaktadır. “Kızılderililerde, Hint ve Çin kültüründe dünyayı dengede tutan hayvan olduğuna inanılır. Barış yolunu gösteren de kaplumbağadır. Bu yönüyle barışı ve refahı sembolize eder.” (Şimşek, 2022: 50). Aynı zamanda yavaş bir şekilde hareket ettiğinden sabır ve olaylar karşısında sindire sindire, temkinli hareket etmeyi de akla getirmektedir. Üzerindeki kalın kabuğuyla kendini koruyabilen bu canlı dengeli bir şekilde hareket eder.

Akbuzat Destanı’nda:

“Şülgen’den uzak değil,

Kaya yüzünü oydurup,

Öz atına durmaya,

Devden saray saldırmış.

Padişahın kaplumbağa,

Devlerini yarasasını,

El basan beylerini

Hepsini helak etmiş.” (C.1, 215). Akbuzat Destanı’nda sabrı, dengeyi, uzun yaşamı temsil eden kaplumbağa figürü bu şekilde geçmektedir. Kaplumbağalar güçsüz görünen ama aslında oldukça dirayetli canlılardır. Dış kabuklarıyla kendilerini muhafaza edebilme yeteneğine sahiptirler. Fakat destanda dış saldırıya uğrayıp kendini koruyamamıştır. Bundan dolayı Akbuzat Destanı’nda, savunmasız tarafıyla ortaya çıkmaktadır.

4.3.14.Kurbağa

Kurbağalar karada da denizde de yaşayabilen, sürüngen yapıda olan hayvanlardandır. Bu canlılar birçok kavramı simgelemektedir. “Yunanlılar ve Romalılar kurbağaları doğurganlık ve ahenk ile ilişkilendirirler. Kurbağa, Mısırlılara can ve bereketin yanı sıra yeniden doğuş ya da dirilişin sembolüdür. Kurbağa, Nil nehrinin altında doğan bir canlıydı, bu da arazileri bereketli hale

getirmiştir.” (<https://www.bilgiustam.com>, 30.01.2023). O halde halk arasında bu hayvanlar bolluğu, bereketi çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda değişim sürecinden geçerek gelişimini tamamlayan kurbağalar dönüşümü de sembolize etmektedir.

Akbuzat Destanı’nda:

“-Evladım, ağanın karısı açgözlü, pinti, bir gün için yiyip içmeye sadece bir fincan yoğurt bir baş peynir verip gönderiyor; bunlarla karın doyurmak zor. Bu yüzden böyle gidip tüfeğimle kuş avlıyor, oltamla balık tutuyorum. Gece dönüp giderken oltalarımı kurbağayla yemleyip (kurbağa takarak) oturtup dönüp gidiyorum. Böyle yapıp karın doyurmasan can bakmak zor, demiş.” (C.1, 179- 180). Akbuzat Destanı’nda kurbağanın avlanma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Destan kahramanı kurbağa yardımıyla tüketmek istediği canlıyı avlamıştır. Dolayısıyla bu destanda kurbağa sembolü, insanların yaşamını devam ettirebilmeleri için gerekli olan bir canlıdır.

4.3.15.Karınca

Karınca, halk arasında bereketi ve çalışkanlığı çağrıştırmaktadır. Bundan dolayı çalışkan ve verimli olan insanlar karınca ile ilişkilendirilmiştir. “Karınca ruhu hayvanlar, sabrın başarının anahtarı olduğu mesajını veriyor. Sabırlı olmak, hayatınızda birçok büyük ödül elde etmenize yardımcı olacaktır.” (tr.graphistik.com, 08/04/2023). Karıncalar bereket ve çalışkanlığın yanında sabrı da simgelemektedir. Buna karşın bu canlılar bazen de olumsuz anlamlarıyla anılmaktadır. “Karınca özellikle küçük olması hasebi ile çoğu zaman görülmez, dikkat çekmez. Bu nedenle özel bir değer de göremez çünkü çoğu zaman zayıf olan taraftır.” (Boz, 2019: 34). Görüntü itibariyle zayıf ve güçsüz görünen karıncalar, çaresizliği ve savunmasızlığı da sembolize etmektedir.

Başkurt destanlarından Aksak Timur Destanı’nda karınca, sabrı sembolize etmesiyle görülür:

“Ondan sonra Aksak Timur günlerden bir gün bir türbe yanında dayanıp durur idi. Bir ayağı aksak, bir de bir gözü kör karınca geldi. Bir de o keşaneye çabalayıp çıkmaya yapıştı. Bir miktar yukarı çıktı. Düştü. Ondan sonra yine himmetleşip bir yana yapıştı. Çabalayıp keşanenin başına bineyim, çıkayım derken yine aşağı düştü. Hazret Aksak Timur bu karıncanın bu işine hayran kalıp bakıp durur idi. Aksak karınca arlanıp, yine üçüncü defa keşanenin tepesine çıkıp gitti.” (C.3, 129). Destanda, ayağı aksak ve bir gözü görmeyen karıncanın bu durumuna rağmen çaba ve azmi Aksak Timur üzerinde hayranlık uyandırmıştır. Bu örnekte de anlaşıldığı gibi karıncalar azmi, başarıyı, çalışmayı ve aynı zamanda kişiyi motive etmeyi temsil eder. Karınca zafer kazanmakla da ilgilidir. Sabırla gelen başarıları simgelemektedir.

4.3.16.Deve

Kutsal anlamlar taşıyan deve, birçok sembolik anlam da barındırmaktadır. Türkler göçebe yaşamları boyunca da develerden yararlanmışlardır. Türk halkı için oldukça önemli olan deve, yeri geldiğinde devlet ile ilişkilendirilen bir canlıdır. “Deve, eski Türklerde, Selçuklu ve Osmanlılarda, halk ve devletle benzeşmiş bir hayvandır. Büyük kervan yollarının, güçlü devlerini de yetiştirenler Türklerdi.” (Ögel, 2002: 538). Dolayısıyla Türkler devlere hem simgesel anlam yüklemiş hem de fiziksel gücünden yararlanmışlardır. “Altay Türklerinin Yaratılış mitinde, Tanrı ile Erlik arasında bir mücadeleden bahsedilmektedir. Erlik’in Tanrı ile yaptığı çekişme sırasında yarattığı hayvanlar arasında deve de vardır. Bu durumda “deve” yeraltı dünyasına yani Erlik’e ait bir hayvandır.” (Alptekin, 2021: 242). Gördüğümüz gibi deve, şeytani varlıklarla da ilişkilendirilen bir canlıdır. “Ortadoğu ve Afrika’nın birçok bölgesinde yaşayan ve Türkiye’de de hepimizin yakından görmüş, tanımış olduğu develer sembolizm açısından bakıldığında, çok iri yapılarına rağmen sakinliği, dayanıklılığı, çalışkanlığı ve gücü temsil ederler ve bu figürü yaşam alanlarımızda konumlandırmak bize içimizde var olan bu özelliklerimizi sürekli hatırlatacaktır.” (miamantra.com, 20/03/2023). Develer oldukça sakin bir yapıya sahiptir. Dayanıklı, güçlü ve çalışkan olduğu için de binek hayvanı olarak kullanılmıştır. Bu yüzden birçok kültürde yaygın olarak kullanılmış olan bir hayvandır. Arap kültüründe deve, kadın güzelliğini çağrıştırmaktadır. “Araplarda görülen kadın güzelliğini deveye benzetme âdeti Türklerde de vardır. Yörükler, şişmanca güzel kadınları “maya (dişi deve) benzetmesi ile övmektedir.” (Kesik, 2018: 827). Güzellik algısı toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Bazı toplumlarda güzellik göstergesi zayıflık iken bazı toplumlarda kilolu olmaktır. Arap ve bazı Türk topluluklarında ise deve, iri görüntüsüyle güzel kadınları çağrıştırmaktadır.

Tülgen Batır Destanı'nda deve figürü şu şekilde geçmektedir:

“Yayıp nerede, rahat nerede,

Yayıp yatan sürü nerede?

Çökmüş deve görünmez,

Düşman ordusu alıp götürmüş,

Onun da arayıp gitmekteyim.” (C.4, 129). Deve, yapısı itibarıyla oldukça dikkat çekici bir hayvandır. Hayvanların içinde fiziksel yapısı bakımından dikkatleri en çok üzerine çeken canlılardır. Oldukça dayanıklı ve iri oldukları için de binek hayvanı olarak kullanılmışlardır. Özellikle geçmiş dönemlerde insan hayatında çok önemli bir yere sahip olan develer, destanlarda da yerini almıştır. Destanda çökmüş devenin görünmeyeceği söylenmiş ve düşman ordusu tarafından alıp götürüldüğü belirtilmiştir. Kahramanın destanda deveyi araması da devenin insan yaşamındaki önemli rolünü bize göstermektedir.

Kıpçak Yiğidi ile Başkurt Kızı Destanı'nda ise deve, zenginliği sembolize eden bir canlı olarak karşımıza çıkmaktadır:

“-Kıpçak boyu yiğidinin

Sırtında dumbarı var bıldırcın kadar,

Şalvarına altın süs yaptırmış,

Yüz koyunu, bin devesi varmış gibi!” (C.2, 561). Destanda kahramanın şalvarına süs yaptırması, yüz koyunu ve bin devesi olmasından bahsedilir. Bütün bunlar kişinin iyi maddi şartlarda yaşadığının göstergesidir. Altın ve çok sayıda hayvana sahip olmak parasal gücü sembolize eden unsurlardır. Dolayısıyla Kıpçak Yiğidi ile Başkurt Kızı Destanı'nda deve, zenginliği temsil etmektedir.

4.3.17.Kelebek

Rengârenk olmaları ve göze hoş gelmeleriyle doğadaki canlılığın en güzel parçaları olan kelebekler yumurtadan tırtıl, tırtıldan kelebek haline gelmesiyle dönüşümü simgelemektedir. Tırtıl kozasından çıkınca çok büyük bir değişim sürecinden geçip kelebek halini almıştır. Kelebeklerin çok kısa bir yaşam süreci vardır. “Tipik olarak yalnızca birkaç hafta yaşarlar, bu da bizim için daha fazla kelebek anlamına rehberlik eder. Hayatın kısa olduğuna dair bir rehberlik.” (spiritüeller.net, 24/02/2023). İnsanoğlunun da yaşamının kısa olduğunu akla getirdiğinden hayatın geçici olduğuna gönderme yaparak aynı zamanda ders verici niteliğe sahiptir. Yeryüzüne renk katan bu canlılar insana huzur verir.

Kelebek dikkat çeken yapısı nedeniyle farklı kültürde de çeşitli sembolik anlamlara bürünen bir canlıdır. “Çin'de evdeki mutluluğun ve neşenin sembolüdür. Güneybatı Amerika kabileleri tarafından saygı gösterilen kelebek evlilikle ilişkilendirilir.” (benim.astrocenter.com.tr, 24/02/2023). Yeri geldiğinde hayatın kısıtlı olduğunu, yeri geldiğinde mutluluk, neşe, evlilik gibi anlamları barındıran kelebeğe her millet kendine göre anlamlar yüklemiştir.

Mitolojide de kelebeklerin simgelediği kavramlar vardır. “Mitolojide ve Sufizm'de, kelebek ateşi ve simyayı simgeler, ateşe koşan pervane böceğinin yanıp ateşle bağdaşması, ateşe kavuşması, Tanrısal ateşle birleşmesi, Tanrısal ateşin aşkına kendini feda etmesi anlamına gelir.” (astroset.com, 24/02/2023). Bu açıdan bakıldığında kelebek, inancın gücünü de temsil etmektedir.

Ural Batır Destanı'nda:

“Kelebek gibi canını,

Gece dumanı yaparım;

Kanına boyayıp gövdeni,

Ezreke'den meydana gelen,

Yamantav diye adlandırılan

Dağa götürüp gömerim.” (C.1, 129). Ural Batır Destanı'nda kahraman, rakibinin bedenini kelebek ile ilişkilendirerek onu alt etmenin zor olmadığını belirtmiştir. Kelebekler yapısal olarak oldukça narin ve güçsüz yapıya sahiptir. Destanda düşman kelebekle eşdeğer tutulmuş ve güçsüz bir varlık olarak yansıtılmıştır.

Küsek Bey Destanı'nda da benzer şekilde:

“Ben seni kıldım oğlan, azat, der,

Ağlama, göz yaşını sil, der;

Kurtuldu kelebek gibi canın senin,

Bizden olmaz sana azap, der.” (C.3, 556). Kelebek ağırlığı olmayan, hafif bir canlıdır. Tutsak olması da özgür olması da bulunduğu ortamdaki canlıların inisiyatifine bağlıdır. Çünkü birçok hayvan ve insan isterse kelebeği çok kolay alıkoyabilir, kendini kurtaracak gücü yoktur. Bu yüzden kişinin kelebek gibi kurtulmuş olması onun rakibi tarafından zayıf ve alt edilebilir olduğunu göstermektedir.

4.3.18.Sincap

Sincap, oldukça hızlı hareket etmesiyle dikkat çekmektedir. “Sincap, gök gürültüsü Perun tanrısının totem hayvanı olarak kabul edildi. Eski Slavlar, reaksiyon hızını ve şimşekle hızlı hareket etme yeteneğini ve kemiren somunların şimşek çakmasını ilişkilendirdiler.” (vodatula.ru, 13/03/2023). Bu yapısından dolayı dikkatleri üzerine çeken sincap, sembolik anlamlar kazanmıştır. Hızlı ve hareketli yapısından dolayı enerji ve hayat dolu olmayı temsil eden canlılardandır. “Sincap, sabrın ve tutumluluğun sembolüdür. Metafor olarak ise sürekli koşturan ve ufak şeyleri büyüten birini çağrıştırmaktadır.” (Kızıldaş ve Halmatov, 2017: 248). Tutumluluğu sembolize etmesinin nedeni, yiyeceklerini toplayıp hayatını bu şekilde devam ettirmesidir. Sincap oldukça enerjiktir ve sürekli hareket halinde olan bir canlıdır. Bu özelliği tembelliği ve çabası olmayı sevmeyen insanları akla getirir. Dolayısıyla üretken bir yapıları vardır. Aynı zamanda sosyalleşmeyi de severler, birbirleriyle oyunlar oynayarak zaman geçirirler.

Zühre ile Aldar Destanı’nda sincabın hızı şu şekilde insanla ilişkilendirilmiştir:

“Gözü dönmüş ayı can acısı ile ben sanarak borkümü parçalamaya koyuldu. Bu arada ben ikinci okumu alıp onun ön taraf kasık kemiğine fırlattım. Gözü dönmüş ayı can acısı ile ben sanarak borkümü parçalamaya koyuldu. Bu arada ben ikinci okumu alıp onun ön taraf kasık kemiğine fırlattım. Ayı bu vuruştan sonra şapkamı kenara bırakıp, benim üzerime yürüdü. Ben hafifçe giyinmiş olduğumdan, bunu hâlâ kızdırmayı sürdürerek öne doğru koşturdum ve dallı budaklı bir ağacın tepesine sincap gibi tırmanarak çıktım.” (C.2, 166). Destanda sincabın atikliğine, çevikliğine gönderme yapılmış ve bu özelliği insana atfedilerek anlatılmıştır. Karşı karşıya geldiği tehlikeler karşısında son derece hızlı hareket eden bu canlılar yine bu özellikleri sayesinde kendilerini muhafaza edebilmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla sincap, çabukluğu simgeleyen bir canlıdır.

4.3.19.Domuz

Türk halkının, yaşamına dâhil etmediği hayvanların başında domuz gelmektedir. “Türkler başlangıçtan beri domuz yemiyor ve geleneklerinde de bu hayvan iyi bir yer tutmuyordu.” (Çatalbaş, 2011: 54). Bu durumda sadece günümüzde değil geçmişte de bu canlı yaşamımızın bir parçası olmamış, bize daima olumsuz durumları çağrıştırmıştır. “Dede Korkut’taki kara tonguz damı, yani kara domuz evinin, daha çok kâfirlerin evleri için söylendiği belirtilmektedir.” (Yıldız, 2020: 39). Dede Korkut örneği de Türklerin domuzu sevmeyişinin en belirgin kanıtlarındandır. Bu yüzden de kâfirlerin evine, domuz evi diyerek olumsuz bir sembolizm yüklendiğini görmekteyiz.

Türk halkı hem yaşam tarzı hem inançları gereği tembelliği sevmeyen bir millettir. Domuzlar ise tembel canlılardır. Bu özellikleri de Türk toplumunda kabul görmemesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Aynı zamanda her yiyeceği tüketmeyen bir toplumdur. Domuzlar ise seçici olmayıp her şeyi tüketebilen canlılardır. Bu da kabul görmemelerinin nedenlerinden biridir.

Çin astrolojisinde domuz, Zodyak burçlarından bir tanesidir. “Domuzlar mükemmel arkadaş ve harika iş ortağı olurlar. Güçlü zekâları vardır ve kolay işler ya da hedeflerden hoşlanmazlar. Güçlerini sergilemekten de kaçınmazlar.” (elele.com.tr, 04/12/2023). Görüldüğü gibi domuzlar, Türk toplumu tarafından kabul görmese de başka toplumlar tarafından iyiye çağrıştırılabilmektedir. Çinliler bu canlılara oldukça güzel anlamlar yüklemiştir.

Başkurt destanlarından Yulay ile Salavat Destanı’nda:

“Bütün boyar, tarhanı,
Düşmanım diye bilsin o;
Domuz güden Rusu,
Yılkı güden Başkurt’u,
İnek güden Tatarı,

Yün tiftikleyen Çuvaşı,
Hepsini de eşitçe,

Kendine dost etsin o.” (C.4, 227-228). Destanda Türk halkının uğraştığı diğer hayvanlardan bahsedilirken domuzun Ruslar tarafından güdülen bir canlı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu canlının Türk kültüründe yeri olmadığı ve kötülükleri çağrıştırdığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı domuz, bizim kültürümüze ve inançlarımıza göre her zaman olumsuz durumları sembolize etmektedir.

4.4.Başkurt Destanlarındaki Doğa Unsurları ve Sembolik Çağrışımları

Göçebe bir hayat ya şayan sonradan yerleşik düzene geçen Türklerin halk anlatılarında doğa unsurlarını sıklıkla görmek mümkündür. Kimi zaman doğa unsurlarına yüklenen kutsiyet kimi zaman doğadan alınan güç ile insanlar varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Türk dünyası destanlarından Başkurt destanlarında da su, toprak, ateş, ağaç, mağara vb. gibi pek çok doğa unsuru sık sık geçmektedir. Bu unsurların arka planı incelendiği zaman Türk milletinin yaşam tarzı, hayata bakış açısı, felsefesi, inancı da gün yüzüne çıkmaktadır. Bu yüzden doğa unsurlarını tek tek incelemek ve sembolik anlamlarına değinmek gerekmektedir.

4.4.1.Su

Su yaratılışın kaynağı olarak kabul edilen, saflığı ve arınmayı simgeleyen doğa unsurudur. İnsan yaşamının vazgeçilmezi ve aslı olan su, sembolik olarak da ilk unsurdur. Su hem var edici hem de yok edici yönüyle yaşamın içerisinde yer alırken halk anlatılarında da bu özellikleriyle yansımaları bulmuştur. “Su, hangi inanç sistemi içerisinde karşımıza çıkarsa çıksın, hem saflaştırma hem de yeniden hayat verme özelliği ile günahları temizler; biçimleri çözer biçimleri çözüp yok etme gücü sayesinde de en mükemmel öldürücüdür.” (Türkan, 2007: 136). İbadet edileceği zaman Tanrı huzuruna su ile temizlenip çıkılır. Bu, suyun arındıran bir özelliği olduğunun kanıtıdır.

Hayat verici doğa ögesi olmasının aksine su, öldürücü ve yok edici olarak da görülmektedir. Balık ve suda yaşamını sürdüren canlıların aksine insanları, karada ve havada yaşayan canlıları boğabilmektedir. Aynı zamanda insanoğlu, anne karnında sudan beslenir. Gelişimini suda tamamlar. “Su ve dolayısıyla çevresinde oluşan kozmolojide o, ana rahmidir yani dişi ve doğurgandır, gizli güçlerin toplamıdır.” (Türkan, 2007: 136). Türk halkı su iyesini kutsal kabul etmiştir. “Sahip olduğu bu anlamdan dolayı Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların topluluklarında suyu, tükürerek veya abdest bozarak kirletmek ve hatta bazı hallerde onu temizlik aracı olarak kullanmak yasaklanmıştır.” (Kıyak, 2013: 25). Bu da Türk milletinin suya verdiği önemi açıkça göstermektedir. “Altay Türkleri, fiziksel ve ruhsal hastalıklarının tedavisinde hastalıklarının durumuna göre farklı su kenarlarına giderek alkış söyler ve tedavi olmaya çalışır.” (Şayhan, 2018: 93). Yine bu da suyun, şifacı özellikte kabul edildiğinin kanıtıdır. “Altay yaratılış destanına ait iki varyant Radloff ve Verbitsky tarafından derlenmiştir. Radloff’un derlediği varyantta yer alan “Yerin yer olduğunda, sularla kaplıydı her yer. Ne gök vardı, ne ay, ne güneş, ne de bir yer.” (Yalçınkaya, 2021: 63). Yaratılış Destanı’nın bu varyantında; dünya yaratılmadan önce yerin sularla kaplı olduğu anlatılmaktadır.

Hititler de suyu kutsal kabul eden toplumlardandır. Onlar da suyu, insanı temizleyen bir unsur olarak kabul etmişlerdir. “Yani tanrıların evine tapınaklara girebilmek, dua edebilmek, kurban sunabilmek (krallarla tanrılar özdeşleştiğinden) kralın huzuruna çıkabilmek için ön koşul su ile yıkanmak, bedensel ve ruhsal olarak temizlenmektir.” (Murat, 2016: 126). Tanrı inancına sahip olan Hititler, yaratıcının huzuruna çıkmadan önce su ile tüm kirlerinden arınıp öyle çıkmıştır.

İnsanoğlu her zaman ölümsüzlüğü aramış olan bir varlıktır. Türk halk anlatılarında ölümsüzlüğü arayan kahramanlar vardır. Hz. Hızır’ın ölümsüzlük suyunu içtiğine inanılmaktadır. “Hızır, yaygın bir inanca göre, hayat suyu (ab-ı hayat) içerek ölmezliğe ulaşmış; zaman zaman özellikle baharda insanlar arasında dolaşarak zor durumda olanlara yardım eden, bolluk-bereket ve sağlık dağıtan, Allah katında ermiş bir ulu ya da peygamberdir.” (Veren, 2016: 2). Bazı rivayetlerde ölümsüzlük suyunu, Hz. İlyas ile birlikte aradığı anlatılmaktadır. Hz. Hızır’ın halka yardım ettiğine ve keramet sahibi bir zât olduğuna inanılmaktadır. Ural Batır Destanı’nda ölümsüzlük suyundan bahsedilmektedir. “Başkurt Türklerinin Ural Batır Destanı’nda ölümsüzlük

suyunu bulan kahraman Ural, bir ihtiyarın sözüyle suyu içmekten vazgeçmiş ve dağlara serpmiştir. Bu sayede otlar, ağaçlar yeşermiştir.” (Kılıç ve Eser, 2017: 141). Ural’ın döktüğü suyla doğanın canlanması yine suyun hayat veren niteliği ile ilgilidir. İnsanların, hayvanların, bitkilerin hayatını devam ettirmesi için suya ihtiyacı olduğu için bu durum destanlara da yansımıştır. Hem gerçek manada hem de sembolik manada su, yaşamın vazgeçilmez temel unsurudur.

Yunan mitolojisinde de su ile ilgili olarak İlyada Destanı kahramanı Akhilleus’un ölümsüzlük suyuna batırılması dikkat çekicidir. “Buradaki anlatıya göre, yeryüzündeki sulara hükmeden güzellerin en güzeli tanrıça Thetis ve Zeus birlikte olmak isterler; ancak kehanete göre Thetis’ten doğacak çocuk babasından daha güçlü olacaktır. Zeus da bu kehanetten dolayı Thetis ile evlenmekten vazgeçmiş, diğer tanrılar da aynı şekilde Thetis ile sırf bu kehanet yüzünden evlenmek istememişlerdir. Sonrasında tanrıça Thetis, Phatya kralı Peleus ile evlenmiş ve bu evlilikten Akhilleus dünyaya gelmiştir. Akhilleus’un annesi tanrıça Thetis, oğlunun ölümsüz olması için kendisinin elini bile solması yasak olduğu Stx Irmağı’nda Akhilleus’u yıkamıştır. Kendisinin bu su ile temas etmesi yasaktır, bu yüzden oğlu Akhilleus’u topuklarından tutarak yıkamak zorunda kalmıştır. Akhilleus büyük bir savaşçı olur, Truva Savaşı’nda çok önemli başarılar kazanır. Ancak yine aynı savaşta tek zayıf noktası olan topuğundan zehirli bir okla vurularak öldürülür.” (Öztabak, 2017: 27-28). Bu destanda gördüğümüz gibi ölümsüzlük suyu başka milletlerin mitolojilerinde de vardır. Suyun kutsallığı diğer toplumlarda da kabul edilmiştir. Akhilleus’un ölümünün ölümsüzlük suyuna temas etmeyen topuğundan olması, suyun koruyucu özellikte olmasının kanıtıdır.

Türk kültür ve inancında suyla ilgili pek çok uygulamanın olduğu görülür. Bunların temelinde eski Türk inancının ve İslamiyet’in etkileri vardır. Yolculuk yapan insanların arkasından su dökülür. Su gibi gidilip su gibi gelinmesi ile yorumlanan bu uygulama halk arasında suyun kolaylaştırıcı ve kutsi tarafına işaret etmektedir. Yine kötü bir rüya görüldüğünde rüyanın bir kişiye değil de suya anlatılması tavsiye edilir. Bunun sebebi de suyun arındırıcı özelliğine bağlanabilir. Çünkü suyun, temizleyici ve arındırıcı özelliği sayesinde kötü olay ve durumları temizleyip götüreceğine inanılır. Gözlerden akan yaşların insanı temizlediğine, arındırdığına inanılırken; öfkelenmiş veya herhangi bir konuda üzülmüş olan birine abdest alması, su ile temas etmesi önerilir. Bütün bunların nedeni de suyun sakinleştirici ve rahatlatıcı bir etkisinin de olduğuna dair inanışlardır.

Başkurt destanlarından İdil ile Yayık Destanı’nda:

“Göl ırmakları çevreleyip, çadır kurup, sürü güdüp

Oyuktan yabani bal alıp, suyundan tutup balık” (C.1, 161).

Destanın bu bölümünde suyun sadece insana değil başka canlılara da hayat verdiği görülmektedir. Su, insanın yaşam kaynağı olduğu gibi suda yaşayan balık ve diğer canlıların da yaşamını devam ettirebilmesi için gereklidir.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda ise suyun temizleyen, kirlere arındıran özelliği şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yusuf Nebi, yıkanmayı tamamlayınca,

Paklanıp, temizlenip, sudan çıkınca,

Entari giyip, gönlü sevinç ile dolunca,

Yusuf’a balık rica eyler imdi.” (C.2, 326). Su, ibadet öncesinde insanı, Yaratıcı’nın huzuruna

çıkmadan temizleyen unsurdur. Aynı zamanda aydınlığı ve olumsuzluklardan kurtulmayı temsil etmektedir. Bu özelliği sebebiyle insanlar, suyla temizlenince kendini daha iyi hissetmektedir. Destanda da Yusuf’un su aracılığıyla paklanınca içinin mutlulukla dolduğu görülmektedir. Böylece suyun sadece ibadet etmeden önce değil her şekilde insanın ruhuna şifa kaynağı olduğu açıkça ortadadır. Suyun yaşam kaynağı olması, arındırması, ruha iyi gelmesi dışında yok edici etkisine

Cengiz-name Destanı’nda şu şekilde yer verilmiştir:

“-Ey Hanım! Onun için ki Nuh Aleyhisselam zamanında Hüda Tebareke ve Teala, kâfirler kahir eyleyip tufan suyunu yolladı. Kâfirleri tufan suyunda boğdu, yok kıldı.” (C.3, 91). Su, insanın ölümüne sebep olabilmektedir. Balık ve suda yaşayan birçok canlı su dışında yaşamını sürdüremezken insan ve karada yaşayan varlıklar için uygun bir ortam değildir. İnsanlar suda nefes alamaz, bitkileri gereğinden fazla su yok eder. Destandan da anlıyoruz ki suyun yerinde ve amacına uygun biçimde kullanılması, onun öldürücü gücünü ortaya çıkartmaktadır.

4.4.2.Ateş

Türk halkının kutsal kabul ettiği ve günahlardan arındırdığına inandığı bir diğer doğa unsuru da ateştir. “Ateş, içinde hem kötülüğü hem iyiliği barındırır. Ateş yakar, yok eder, ısıtır ve pişirir.” (Kara Düzgün, 2015: 2). Ateş yakıcılığı ile ölüme sebep olurken, insanların ısınma ve yiyeceklerini pişirme ihtiyacını da karşılamaktadır. “Eski ‘mitoloji’ ekolünün (XIX. yüzyılın ortaları) taraftarları ilk insanları gök ateşi (yıldırım) ve yer, doğa ateşi (birbirine sürtünen kuru ağaçların kendiliğinden yanışı) kendi hayal güçlerinde oluşturduklarını düşündüler. İnsanlar bu doğal oluşumu taklit ettiler, buradan iki kuru ağaç parçasını birbirine sürtme yoluyla ateşin elde edilmesi olan eski tarz ortaya çıktı.” (Tokarev, 2005: 259). Ateşin ilk ortaya çıkışı bu şekilde açıklanmaktadır. “Ülgen gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip ‘bu ateş atamın kudretinden taşa düşmüş ateştir’ dedi.” (İnan, 1976: 42). Ateşin bulunması mitolojik olarak da bu şekilde açıklanmaktadır. Mitolojide ateş unsuru, Tanrı Ülgen’i akla getirmektedir. Ateşi insana ilk öğreten Ülgen’dir. Amacı ise insanlığın hayatını kolaylaştırmaktır. “Altay-Sayan kamları, bütün ayinlerinde ‘otuz başlı ateş ana’ olarak tasavvur edilen ateş iyesine kurban saçıp ikramda bulunarak ayinlerine başlarken, Teleüt kamları, ayinden önce ateş iyesinden yol için yardım ister ve onların yardımı olmadan ayinin başarılı olmayacağına inanırlar.” (Polat, 2020: 17). Altay ve Teleüt kamları ateş iyesinin çok güçlü olduğuna inanmıştır. Yeri geldiğinde ateşe kurban sunarak, yeri geldiğinde bir işe başlamadan önce ateşin yardımıyla yola çıkmışlardır. Bu da ateşe atfedilen kutsallığın göstergesidir. “Moğollar, kalenderi şeyh ve dervişlere Orta Asya’daki ateş ve ocak kültürünün İslamlaştırılmış bir şekli sayılan ve ateş semahı diyebileceğimiz ayinleri yapma konusunda ısrarcı olmuşlar, devamlı kendi şaman inançlarını hatırlatan bu ayinleri yapmalarını istemişlerdir.” (Akkuş, 2013: 24). Yani ateş kültü, bazı milletlerin ibadetlerini de şekillendiren bir unsur olmuştur. “Ateş ruhundan dolayı ateşe zarar verecek davranışlardan kaçınılırdı. Bu bağlamda ateş demir, bıçak gibi maden bir eşya ile karıştırılmaz, bu sert cisimlerin ateşin ruhunu yaralayacağı ve zarar vereceğine inanılırdı.” (Toraman, 2022: 14). İnsanlar ateşin ruhu olduğuna ve kutsal özellikleri barındırdığına inandığı için ateşe zarar vermektan kaçınmışlardır. “Ocak, dolayısıyla ateş, aynı zamanda ağaçla birlikte devlet, hâkimiyet ve hükümdarlığı da ifade etmektedir. Türklerde merkezi sembolize etmekteydi.” (Büyükcen Sayılır, 2020: 937). Ocak aynı zamanda aile anlamına da gelmektedir. Bu durumda toplumun temelini oluşturduğu da söylenebilir. “Ergenekon/Nevruz bayramı ve Hızır Nebi törenlerinde yapılan ateşten atlama geleneği doğrudan doğruya ateş kültü ile ilgili olup, kötülüklerden temizlenmek gayesiyle yapılmaktadır.” (Akman, 2007: 395). Nevruz bayramı Türklerin baharın gelişini kutladığı özel günlerdendir. Nevruzlarda ateş üzerinden atlanır ve ateşin, atlayan kişiyi arındırdığına inanılır. “Başkurtlar kırmızı renkli bir bezi ateşleyerek hastanın etrafında alaz, alaz diye bağırarak dolaşırlardı. Anadolu’da alazlamak kızgın demirle hasta yeri dağlamak veya dağlar gibi yapmaktır.” (Duvarcı, 1990: 36). Türk halkının uyguladığı “alazlama” yöntemi ateşin şifacı özelliğinden yararlanmak amacıyla yapılan uygulamalardandır. Çünkü ateş, yok edici özelliğinin yanında temizleyici, koruyucu özellikleriyle de Türk inancında daima sembolik bir unsur olmuştur.

İdil ile Yayık Destanı’nda:

“Gözü kamaştırır gibi,

(Ateşe, suya salar)” (C.1, 164) şeklinde ateş unsuru görülmektedir. Zıt kavramlar olan ateş ve su kavramları bir arada verilmiştir. Ateş yakarsa, su söndürür. Ateş öfkeyi temsil eder, suyun ise sakinleştirici etkisi vardır. Birbirine zıt olan bu iki iyenin ortak özelliği ise ikisinin de kutsal ve arındırıcı özelliğinin olmasıdır. “Od alev saçmış kötü” (C.1, 176). Kahramanlardan Yayık’ın kötü özelliği olan bir varlıkla mücadelesinde od alev saçtığı anlatılmaktadır. Ateşin burada arındırıcı tarafı değil de olumsuz özelliği ön plândadır. Burada saçılan alev, şifa verme veya kutsal özellik barındırma özelliğinden çok yok edici özelliğe sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Sonuç olarak temel doğa unsurlarından olan ateş; kutsal özelliğinin yanında, olumsuz özelliğe sahip olmasıyla dikkat çekmektedir.

Zühre ile Aldar Destanı’nda alazlama uygulamasına rastlanmaktadır:

“Ant iç, deyince, ben ant içiyorum, der demez o anda önümdeki taş duvar silkinmiş gibi oldu ve gözümün önünde bir yer deliği meydana geldi. Oradan ilk başta koyu bir duman, sonra alev alazlanıp çıktı, ancak bu uzun sürmedi.” (C.2, 139). Şifacı özelliği olan alazlama yöntemi Türk

halkının hayatında büyük rol oynayan uygulamalardandır. Zühre ile Aldar Destanı'nda bu şekilde alazlama adı geçmektedir. Dolayısıyla ateş, sadece yakmaz, insana şifa da verebilir. "Ansızın o anda şehrin birçok yerinde duman yükseldi, kendi ağabey ve kardeşlerinin kanının dökülmesine kin ve öfkeyle dolmuş düşman savaşçıları yaşlısına, küçüğüne, kadınına ve kızına acıma duymadan hepsini kılıçtan geçirip, ateşe attılar." (C.2, 146). Destanın bu kısmında ise ateşin cezalandırıcı özelliğine gönderme yapılmaktadır. İslamiyet'te de günah işleyenlerin cehennemde yanarak Allah tarafından cezalandırılacağına inanılmaktadır. Ateşin yakıp yok etme özelliği Zühre ile Aldar Destanı'nda bu şekilde belirtilmektedir.

4.4.3.Dağ

Tanrıya yakın mekânlar olarak kabul edilen dağlar, insanlar tarafından kutsal kabul edilmiştir. "Tanrıyla ilişkili ayinlerin pek çoğu dağların zirvesinde yapılmıştır, kurbanlar buralarda sunulmuş, bu mekânlar Gök Tanrı'ya en yakın noktalar olarak kabul edilmiştir." (Şahin, 2008: 117). Gök-tanrı inancına inanan eski Türkler, tanrıya kurban sunarken dağların zirvesini tercih etmiştir. Çünkü dağların zirvesinde kendini hem güvende hissetmiş hem de tanrıya daha yakın bir yerde olduklarına inanmışlardır. "Dağlar, tarihin her döneminde dini hayatın merkezinde bulunmuş, kutsallar arasında bulunması gereken yerini almıştır. İnsan tasavvurları, her zaman dağlarda odaklanmış, onların yüceliğinde ve sırlar aramış ve orada müşahade ettiklerini farklı anlamlarla yorumlamıştır." (Baş, 2013: 166). Gökyüzü, insanın her zaman dikkatini çekmiş ve merak duygusunu artırmıştır. Dağlar da gökyüzüne yakın yerler olduğu için insanoğluna gizemli ve sırlarla dolu durumları çağrıştırmaktadır. Özellikle bazı dağların fiziki yapısından dolayı kutsal mekân özelliğinde olduğuna inanılmaktadır. "Ötüken Dağları, dikdörtgen şeklinde düşünülmekte ve dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir. Ötüken, göğün katlarına çıkılan ve Gök tanrı'ya ulaşan bir geçitin altında yer almaktadır." (Çobanoğlu, 2020: 45). Dünyanın merkezi olduğunun düşünüldüğü Ötüken, önemli bir yere sahiptir. Çünkü tanrı ve insan arasında köprü görevinin olduğuna inanılan bir dağdır. "Halk arasında Çiçek Baba Dağı ismiyle bilinen Sandras Dağı ile ilgili söylenegelen birçok farklı efsane vardır." (Marım, 2022: 411). Görüldüğü gibi bazı dağlar efsanelere de konu olmuştur.

Dağlar, mucizelerin yaşandığı yerler olarak da bilinmektedir. "Hz. İbrahim, oğlunu kurban etmek için götürdüğü dağda bir mucize gerçekleşir ve gökten koç iner." (Bulut, 2017: 114). Bunun dışında Allah ve peygamberlerin konuştuğu, vahiy aldığı mekânlar dağlardır. "Hz. Musa Tûr-ı Sina'da Allah'la konuşur, Hz. Nuh'un gemisi Ararat'ta oturur, Hz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği yer Hira Dağı'dır." (Bulut, 2017: 114). Bu nedenle İslam inancında bazı dağlar kutsal sayılmıştır. İslamiyet'te de dağın kutsal sayılmasının nedeni önemli dinî olayların buralarda gerçekleşmesidir. Zühre ile Aldar Destanı'nda: "İdil'e çok yakın bir yerde, onu sol kıyısında yüksek bir dağ var, işte orada kısa zaman sonra uzak ülkelerden gelen halklar büyük ve iyi korunan bir şehir inşa ederler." (C.2, 146). Dağların her zaman korunaklı mekânlar olduğuna inanılmıştır. Tanrıya yakın olduğuna da inanıldığından burada ibadet edilmiş, kurbanlar sunulmuş, insanlar kendini buralarda muhafaza etmiştir. Zühre ile Aldar Destanı'nda da dağın koruyucu ve güvenli özelliği belirtilmektedir.

İdil ile Yayık Destanı'nda dağ unsuru kutsal özelliklerinden ziyade doğanın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Ural Dağı'nın diğer Başkurt destanları içinde geçmesinden dolayı Başkurt Türkleri için önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü Ural Dağı ve çevresi Türklerin yaşadığı yerlerden biridir. Bu sebeple bu dağ ve çevresi Türklerin yurdu olduğu için önem kazanmıştır. "Ural Dağı boyunda, dağ orman koynunda" (C.1, 161) ifadesinde görüldüğü gibi dağ, tabiat unsuru olarak geçmektedir. Ancak elbette bu doğa unsuru Türklerin düşünce yapısının bir tezahürüdür. Çünkü dağlar onlar için ulaşılmaz, erişilmez, yüceliği ve kudreti ile kutsallığın göstergesidir. Bu yönüyle bir taraftan kutsiyeti bir taraftan da koruyuculuk vasfı ile dağların ve ormanların tıpkı bir anne-baba özelliğine sahip olduğu açıkça görülmektedir. Kurban dağı, Köngök dağı da destanda görülen diğer dağ adlarıdır. Ural Dağı ve destanda adı geçmekte olan diğer dağların Başkurt Türkleri açısından mühim toponimler olduğu düşünülmektedir. "Duyulmaya başlamış: İmiş, dağ ormanlar da belirsiz canavarlar, ejder, yaratıklar" (C.1, 162-163). Destanın bu kısmı ise dağların aynı zamanda bazı olağanüstü varlıkların mekânı olabileceğini belirtir. Göklere en yakın yerler olan dağlar hem Tanrıya yakın olması bakımından hem de tabiatüstü güçleri bünyesinde barındırması sebebiyle önemli yerlerdir. "Hay huy sesi çıkarıp dağları

delip geçmiş” (C.1, 170). Burada ise günlük hayatta cesareti temsil eden “dağları delme” deyimini görmekteyiz. Destan kahramanları o kadar güçlüdür ki dağları bile delemek bir kuvvete sahiptir. Burada geçen deyimde güç unsurunun altı çizilmektedir. Kısacası destanda geçen dağ iyisi gücü, koruyuculuğu ve kutsallığı ifade edecek biçimde kullanılmıştır.

İdige ile Moradım Destanı’nda dağın kahramanla özdeşleştiği, düşmanı engelleyen özelliği şu şekilde anlatılmaktadır:

“Batırı savaşa gitmeye
At eyerleyip durduğunda,
At eyerleyip durduğunda,
Hıçkırıp ağlayan
Hıçkırıp ağlayan
Güzel güzel olmaz o,
Kurt, ayıyı vursa da,
Akrana fide olsa da
İli toplayıp, düşmana
Geçilmez dağ taş olmazsa

İline dayanak olacak, Kaşka Batır olmaz o.” (C.3, 153). Güç ve kuvveti yerinde olan, cesur insanlara halk arasında “dağ gibi” denilmektedir. Destanda ise düşmana karşı koyan kişi dağa benzetilerek anlatılmıştır. Kişinin yiğit olma şartı dağ ve taş gibi sağlam olmasına bağlıdır. Dağ sembolizmi, El-kıssa Bozyiğit Destanı’nda uzak yerleri simgelemektedir:

“Dört yıl oldu, yolunda
Hayran olup dolaşırım ben;
Derya geçip, dağ aşır,

Her türlü şey gördüm ben.” (C.2, 445). Kahramanın dört yıl gibi uzun bir süre yolcuğunun devam etmesi, dağları aşması onun bulunduğu yerden çok uzakta olduğunun göstergesidir. Dağları aşması, yeni yerler görmesi ve birçok yenilikler keşfetmesi anlamına gelmektedir. Dağlar, ulaşılması zor mekânlardır ve kişinin gideceği yerle arasındaki engellerdendir. Dolayısıyla dağları aşarak bir yere varmak kahramanın cesareti ve gücüyle de alâkalıdır.

4.4.4.Ağaç ve Orman

Ağaç; yaz sıcağında gölgesinde dinlenen, meyve veren, kendisinden elde edilen odunla yakacak ihtiyacını karşılayan, kâğıt üretiminde yararlanılan çok yönlü doğa unsurudur. Günlük yaşamda her ihtiyaca cevap veren ağaç, sembolik alt yapıda da Türkler için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden insanlar ağaca büyük önem vermişlerdir. “Ağaç, dünya kültürlerinde doğurganlığın, ölümsüzlüğün, şansın, bereketin, sağlığın, hastalıktan kurtulmanın sembolüdür.” (Ağaç ve Sakarya, 2015: 3). Meyve verdiği için doğurganlığı ve bereketi çağrıştırmaktadır. Sonbahar ayında yapraklarını döken, ilkbaharda yeniden canlanan bir yapısı olması akla ölümsüzlüğü getirmektedir. Aynı zamanda meyve tüketmek sağlığa yararlı olduğundan, hastalıklardan koruduğundan şifa verme özelliğine de sahiptir. Ağaçlar, güneşin zararlı ışığından koruyan ve yağmur yağdığında insanların sığınak alanlarıdır. Bu yüzden koruyucu bir özelliğe de sahiptir. “Şamanlar ağacı gökyüzüne ulaşmak için bir merdiven olarak kullanıyorlardı. Yakut kamlarının her birisinin bir ağacı vardı.” (Erdem, 2017: 345). Ağaç, dalları vasıtasıyla göklerle bağlantılı olduğundan yaratıcı ile insanlar arasında köprü vazifesinde olduğuna inanılmıştır. Tıpkı dağlar gibi ağaç dalları da göğe doğru uzanmaktadır. Bu yüzden bu canlılar, gök ve yer arasında bağlantı kurduğu için insanlar, ağacı kutsal kabul etmişlerdir.

“Evliya Çelebi’nin “ağaca ibadet eden Ademî kavmi” diye hayretle zikrettiği Karakoyunlu Türkmenleri, kutsal saydıkları ağaçların etrafında kalabalık bir şekilde mum yakarak ayin yapmakta, ağaçlara demir parçaları takmaktadır. İnançlarına göre, kim ağaca demir takarsa, ağaç ona büyük faydalar sağlayacak, taktıkları demir onları cehennem ateşinden koruyacaktır.” (Arslan, 2014: 62). Bu da ağaçla ilgili yapılan ritüellerdendir.

Bazı toplumlarda insanlar, ağacı birtakım dileklerinin tanrıya ulaşması bakımından aracı olarak görmüşlerdir. “Kehanet ve iyi dilekler için ağaca başvurulabilir. Ağacın tohumundan, dallarından nazarlık yapılır, yaprakları nazara karşı buhur olarak yakılır.” (Reyhanoğlu ve Özcan, 2021: 67). Ağacın dalları ve yaprakları gökyüzüne yakın olduğu için birçok insan onların tanrı ile

bağ kurduğuna inanmıştır. Bu yüzden nazar gibi olumsuz enerjilerin etkisinden korunmak için ve isteklerini yaratıcıya sunmak için ağaca birçok görev yüklemişlerdir.

Uygurların Türeyiş Destanı'nda ise ağaçtan türeme motifiyle alâkalı iki ağaçtan bahsedilmektedir. “Bir gün bu iki ağaç arasına, gökten bir ışık inmişti. Bunun üzerine, iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeğe başladılar. Bu durumu gören halk ise, hayretler içinde kalmıştı. İçlerinde büyük bir saygı duyarak, Uygurlar oraya doğru yaklaştılar. Tam yaklaştıkları bir sırada, kulaklarına çok tatlı ve güzel müzik nağmeleri gelmeğe başladı. Her gece buraya bir ışık inmeğe ve ışığın etrafında da otuz şimşek çakmağa başladı. Diğer bir gün de aynı yerde, ayrı ayrı yerde kurulmuş beş çadır gördüler. Bunların her birinde, birer çocuk oturuyordu. Her çocuğun karşısında da, onları doyurmağa yetecek kadar süt dolu emzikler asılı idi.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018: 203). Ağaçtan türeme motifi, ağacın üretkenliğini ve annelik vasfını simgelemektedir.

İdil ile Yayık Destanı'nda: “Dağ ormanlar koynunda” (C.1, 161) şeklinde ağaç ve orman iyesine yer verilmektedir. Destanda geçen bu ifade ile dağın ve ormanların koruyuculuk özellikleri akla gelmektedir. Çünkü ağacın koruyan ve kanatları altına alan özelliği vardır. Yer Mergen Destanı'nda da “Yaz gecesi idi. Geniş açık alan, koyu kara orman, sakin Ak İdil ölüm uykusu ile uyuyorlar; orman ardından yeni uyanmış yarım ayın cıvık ışıkları su üzerinde şüpheli bir şekilde parlıyordu.” (C.4, 68). Orman birçok bitki ve hayvanı içerisinde barındıran gizemli bir alandır. Bu alanlar, yeryüzüne canlılık katan mekânlardır. Ağaçlar aynı zamanda, birçok canlıyı muhafaza eden ve doğayı canlandıran tarafları yanında birçok yararlı besinin de kaynağıdır. Kısası-yı Yusuf Destanı'nda:

“Ortaya inci, mercan gerdek koyulsun,

Kızıl altın ağaçlar orada yetişsin,

Budakları her birisi bir türlü olsun,

Meyveleri çeşit çeşit olsun imdi.” (C.2, 344). Meyve, insan sağlığına yararlı olan ve vücudun vitamin ihtiyacını karşılayan yiyecektir. Kaynağı ise ağaçlardır. Kısası-yı Yusuf Destanı'nda ağacın canlıları barındırması dışında meyve veren tarafı, verimliliği sembolize ettiği görülmektedir.

4.4.5. Mağara

Mağara, özellikle ilkel dönemdeki ilk insanların sığınakları olan yerlerdir. İlk yaşam alanları olan mağaralara insanlar bir sığınak, barınak dışında farklı sembolik anlamlar da yüklemişlerdir. Halk anlatılarına da sıklıkla yansıyan mağaralar, kahramanların erginlenme mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. “Sembolik mânâda mağara, bireyin kendisini tanıma ve tanıtmaya sürecinde ona ev sahipliği yapan, insandan topluma uzanan çizgide boyut değiştirmeyi sağlayan bir mekândır.” (Çetindağ, 2007: 444). Kişi, kendini mağarada keşfedip yenilenmiş ve farkındalık kazanmış şekilde döner. “Mağaralar; evrenin sembolü, dünyanın merkezi/çekirdeği ve Tanrı veya ilahî varlıklar ile iletişimin kurulduğu, yolculuğun yapıldığı mekânlardır.” (Küçük, 2017: 18). Mağaralar, insanın kendini izole ettiği, yeni fikirlerin temelini attığı yerler olarak da düşünülmektedir. “Kahramanların erginlenme yeri olan mağara, bir anlamda yeniden doğum yeridir.” (Şimşek ve Şenocak, 2009: 114). Bu mekânda kendiyi baş başa kalan kahraman, benliğini keşfederek geri döner. Mağarada dünya telaşından çok uzakta olduğundan, insanlardan izole olduğundan düşünecek çok zamanı olabilmektedir. Yaratıcılığı da son derece artabilmektedir. Aynı zamanda olağanüstü varlık ve olaylarda karşılaşp galip gelince gücünü de eskisinden daha çok ortaya koyabilmekte, kanıtlatabilmektedir.

Aktaş Destanı'nda “O Aktaş Dağları deliğinde, içeride mağaralarda hanın altın ve gümüş hazineleri saklanmış, de.” (C.3, 55). İnsanların kendini izole edip erginlenme aşamasını tamamlamasında ve değerli eşyaları saklama konusunda akla gelen yerlerin başında mağaralar gelmektedir. Aktaş Han Destanı'nda da bu mekânların koruma özelliği öne çıkmaktadır.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda:

“Miney Batır önüne, arkasına, yele ve kuyruklarına yedi kızı da yerleştirip, hayvan sürülerinin çıktığı mağaraya götürüp yere indirdi. İndirdi de:

-Siz dağılmayın, ben Gök öküzü bakıp geleyim, dedi.” (C.1, 278). Mağaralara insanlar bilinçli olmasa da erginlenme aşamasını tamamlama amacıyla gider. Ama bu amaç dışında mağaraların güvenli bir alan olduğu da düşünülmektedir. Bu yüzden insanlar, mağaralara bazı şeyleri de emanet edebilmektedir. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda mağaraların bu

özellği vurgulanmaktadır. Mağara aynı zamanda eski dönemlerde insanların evi olmuştur. Eski insanlar yaşamını mağaralarda sürdürmüştür. Yulay ile Salavat Destanı'nda:

“Salavat'ın babası
Eskiden savaştayken,
Yamantav'ın boyunda
İki çocuğu doğup,
Mağarada büyümüşler.
Aydın dünya görmeden,
Kendileri gibi köyde
Çocuk varlığını bilmeden,
Ayı yavrusu gibi,
Taş yuvarlatıp oynamış;

Anne babası hep beraber, Orada kaçıp kış geçirmiş.” (C.4, 208). Mağaralar gözden uzak, sakin, medeniyetin gelişmediği mekânlardır. Destanda mağaraların bu tarafına da değinilmiştir. Mağaralarda doğup yetişen iki çocuğun ilkel şekillerde büyüyüp hayatını sürdürdüğü anlatılmaktadır. Kahramanın çağın gerisinde olan mağaralarda kendi benliği ile yüzleşme nedeni de budur.

4.4.6. Taş

Doğanın önemli bir parçası olan taş, sembolik anlamda derin anlamlar taşımaktadır. İnsanlara iyi gelen, şifa verici özellikte taşlar da bulunmaktadır. Bazı taşların cansız olmadığına, aksine bir ruh barındırdığına, çeşitli yaptırım gücüne sahip olduğuna inanılmaktadır. Bunlardan biri yada taşıdır. Yağmur yağdırma gibi büyük bir güce sahip olduğuna inanıldığından halk bu taşla büyük anlamlar yüklemiştir. “Alplerin silahları arasında yada taşı vardır. Destanlara göre alpler, bu taşın sihrî kuvvetleri ile havayı istedikleri gibi değiştirebilirler, yağmur, kar, dolu yağdırırlar. İsterlerse bulutları dağıtıp havayı açarlar.” (Öğreten, 2000: 868). Yada taşı bu büyümlü gücünden dolayı oldukça kutsal bir yere sahip olan taşlardandır. “Çeşitli kaynaklara göre büyük Türk Tanrı'sı Türklerin atalarına “yada” denilen bir sihrî taş armağan etmiştir. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş, Şamanistlere göre de büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.” (Kılıç, 2014: 182). Dikkat etmek gerekirse yada taşı toplumun önde gelen kişilerinde bulunmuştur. Bu durumda bu taş gücü ve toplum önündeki liderliği de sembolize etmektedir.

Kahramanların öldürdükleri düşman sayısınca mezarının başına “balbal” denilen taşlar diktirilmiştir. “Herkes balbal diktiremez. Bunlar düşmanların ruhlarını temsil eder ve kağına ya da alpe öteki dünyada hizmet etmek için mezarın başına dikilirler.” (Sağıroğlu Arslan, 2017: 1926). Balbal taşları ölen kişinin gücünü temsil etmektedir.

İdil ile Yayık Destanı'nda:

“Toz dumanlar kopardı

Taş kayalar devirdi” (C.1, 173). Destanda güçlü bir yaratığın taşı, kayayı devirdiğinin anlatılması, taşın gücü çağrıştıran özelliğine gönderme yapmaktadır. Taş ve kayanın yerinden oynatılması zor olduğu için kuvvet kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Tabiatüstü bir güce sahip olmayanın ağır ve boyut olarak büyük bir taşı yerinden oynatması imkânsızdır. Bu bakımdan destanda geçen kısımda bu durum belirtilmektedir. Bu bakımdan taş, destanda güç unsurunu çağrıştırmacı özelliğiyle görülmektedir. Aktaş Han Destanı'nda ise “Eskiden o Aktaş Dağlarında Aktaş adlı ihtişamlı bir şehir varmış, diye anlatırdı o. O şehri bir han yalnızca bembeyaz taşlardan yaptırmış, de. Bundan dolayı şehre de onun hanını da Aktaş demişler, de.” (C.3, 55). Bir yeri yapılandırmada kullanılan en temel araç gereçlerden biri taştır. Bazı taşlar özel anlamlar barındırır bazıları ise bir mekânın inşasında önemli rol oynamaktadır. Aktaş Han Destanı, taşın inşa etme ve meydana getirme tarafını göstermektedir.

4.4.6.1. İnci

İnci, kadınların zarafetine zarafet katan değerli taşlardan biridir. Aynı zamanda kadının üretkenliğini sembolize etmektedir. “Deniz kabukları ile kadın üreme organları arasındaki benzerlik; istiridyenin içinde oluşan incinin, jinekolojik ve embriyolojik anlamı ve istiridyeleri,

suları ve ayı birleştiren ilişkilerdir. İstiridyelerin ve deniz kabuklarının sihirsel yeteneklerine olan inanca, tarih öncesinden modern zamanlara kadar, dünyanın her yerinde rastlanmaktadır. Bu cins kavramların kökeni olan simgecilik, büyük olasılıkla ‘ilkel’ düşüncenin derin bir tabakasına aittir.” (okuryazarim.com, 07/04/2023). Çok eski dönemlerden bu yana hayatımızın içinde var olan inci, yapısından dolayı doğumu ve üretkenliği çok net bir şekilde çağrıştırmaktadır. Beyaz ve parlak olması nedeniyle aya da benzemektedir. Dikkat çeken taşların en başında gelmesi nedeniyle inci, inançlarda da yerini almıştır. “Mübareklerin incide yaşadığına inanan Müslümanlar, cenneti simgelemek için inciye kullanırlar. Buda’nın üçüncü gözünü ve ruhsal aydınlanmanın ve aşkın bilgeliğin sembolü olan Şiva ile ilişkilidir.” (morpuhu.com, 07/04/2023). Bu durumda inci; İslam dininde cenneti, Budizm’de bilgeliği simgelemektedir. “Nur Suresi 35. ayetinde “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili, içinde lamba bulunan kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki,” denilerek Allah’ın nuru inci gibi parlayan bir yıldızla benzetilmiştir.” (Çakmakoglu Kuru, 2008: 118). Bu nedenle Allah’ın kullarına vadettiği cennet ile incinin ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır. Bazı toplumlar da inciye ölümsüzlük atfetmiştir. “Japonya ve Çin’de de, ölümsüzlük ve yeniden doğumu sağlaması amacıyla, ölen kimseyle birlikte gömülürdü. İncilerin bekçileri de ilginç bir şekilde “Nagalar” yani yılanlardı.” (Ateş, 2001: 134). İnsanlar doğduğundan beri ölümsüzlük arayışında olmuşlardır. Bu yüzden doğada dikkat çeken birçok unsurun sonsuzluğun sembolü olduğuna inanmışlardır. Buna inanan toplumlardan ikisinin Japonya ve Çin halkı olduğu görülmektedir. İncinin ana rahmini anımsatan yapısından dolayı yeniden var olma özelliği olduğu düşünülmüştür.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda:

“Cebrail elinde bembeyaz bir inci ile geldi,

Gelince de Yusuf’un ağzına koydu,

Tabir ilmini, hikmet sırlarını verdi,

Mucizeli güce sahip oldu imdi.” (C.2, 358). Destanda geçmekte olan “inci” sembolü, manevi bir gücü göstermektedir. Yusuf, inci sayesinde bazı sırlara erişmiş, ilim öğrenmiştir. Bundan dolayı destanda kahramana güç katan bir unsur olmuştur. Beyaz renkte olması da yine ilmi ve hayrı temsil etmekte olduğunu belirtmektedir.

Sura Batır Destanı’nda ise inci, güzelliği sembolize etmesi yönüyle görülmektedir:

“Öncelerin öncesi Nogay hanları zamanında Narıkbay adlı çok zengin bir bey yaşamış. Çıkışı ile kendisi Kırım’dan, Nogaylılar’ın asil soyundan imiş. Sürü sürü hayvanları, yıkları, koyunları düzlükleri kaplayıp dolaşır, sulu otlaklı yayla erlerine göçermiş, de. Kırım hanı, bu mallı mülklü, saygın Narık Bey’i kendine daha da yakınlaştırmak için güzeller güzeli Minhılıv adlı bir kızla aracılıkla evlendirip baş dünür olmuş, de. Düğünde Minhılıv’a inci bezekli ipek giysiler giydirince, onun han-sultanlardan da güzel olduğunu görüp han, kendisi âşık olmuş,de.” (C.4, 73). İnci; beyaz rengiyle maneviyatı, şekliyle doğurganlığı, görseelliğiyle kadın güzelliğine güzellik katmasıyla bilinir. Sura Batır Destanı’nda inci, kadının zarafetini artırması yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bu az ve zor bulunan değerli taş, takı olarak kullanılmasıyla ve kıyafetlerde bulunmasıyla hem göze hem ruha hitap eder. Bu yönüyle de güzelliği simgeleyen taşlardan biri olarak kabul edilir.

4.4.6.2.Mercan

Mercan, denizde bulunan ve takı yapımı yanında birçok eşyanın yapımında kullanılan değerli taşlardanır. “Kültürler arasında değişen inanışlara göre, mercan taşı, güçlü bir koruyucu taş olarak görülebilir veya sevgi ve bağlılık sembolü olarak kabul edilebilir. Mercan taşı doğal bir kristaldır ve beden ve zihin sağlığına faydaları olan birçok özelliği vardır.” (mynet.com, 09/04/2023). Mercanın takı ve eşya yapımı dışında bedene faydalı olma özelliği de vardır. Sevgi ve sadakati de en güçlü biçimde temsil etmesi bakımından çok değerlidir. “Kalbi ve dalağı güçlendirdiği, ferahlık, huzur ve enerji verdiği, solunumu güçlendirdiği, tansiyon düşüklüğünü önlediği, bedenin dengesini sağladığı, akciğere iyi geldiği, derin aşkı ve sevgiyi simgelediği inancı yaygındır.” (degerlitaslar.gen.tr, 09/04/2023). Mercanın ruhsal faydası ve sembolik anlamları dışında sağlığa iyi gelen özelliği de vardır. İnsanların dış görünüşüne güzellik katmakta, bedenine iyi gelmekte ve sağlığını korumaktadır. Mısır toplumunda mercan taşının önemli bir yeri vardı. “Mısır’da Ölüler Alemi’ne geçişi kolaylaştıracığına inanıldığı için, kral ve yüksek din adamlarının

mezarlarına konulurdu. Taşın renginden dolayı içinde Tanrısal kan bulunduğu ve yüksek etkileşiminden dolayı taşıyanına şans ve zenginlik vereceğine inanılırdı.” (Sözer, 2004: 200). Bu bilgi doğrultusunda taşların, bazı inançlarla yeni anlamlar kazandığı anlaşılmaktadır.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda Züleyha’nın güzelliğine güzellik katan mercan, şu şekilde geçmektedir:

“Züleyha inci, mercanlar takıp saçını ördü,

İnci, mercan çok güzelleştirdi onu,

Padişah gidince, Züleyha saraya girdi,

Yüz nuru saray içine yayılır imdi.” (C.2, 346). Destanda mercan taşı da inci gibi kahramanın güzelliğini artıran ve onun zarafetini gözler önüne seren bir unsurdur. Mercan, takan kişiye ışıltı katmaktadır. Dikkat çeken tarafını daha çok göz önüne çıkarmaktadır.

İdige ile Muradım Destanı’nda ise:

“Ural, babamın doğduğu yurt,

Ural, babamın büyüdüğü yurt,

Yılıkısı ile dolup taşmış yurt;

Kısrak sağan bol sütlü yurt;

Kımız içen kutlu yurt;

İnci mercan takmış yurt;

Akboz tolpar yolundan

Ural Dağı doğmuş yurt” (C.3, 257). İnci ve mercanın güzelliğinin sadece insanlara atfedilen bir durum olmadığını İdige ile Muradım Destanı’nda görmekteyiz. Ural’ın manevi değerini ve güzelliğini daha belirgin biçimde anlatabilmek için yurdun inci mercan takmış olduğu söylenmiştir. Bu yüzden bu destandaki mercan simgesi sadece insana özgü olmayıp alanı genişletilen, bir yeri betimlerken kullanılan değerli bir taşla dönüşmüştür.

4.4.6.3.Yakut

Yakut, değerli taşların en başında gelmektedir. İnsan üzerinde sayısız faydaları vardır. “Kimileri bu taşın mutluluk, özgüven, cesaret, liderlik ve özgürlük gibi duyguların dışı vurulmasını sağladığından bahseder.” (tassandigi.com, 10/04/2023). Değerli olması nedeniyle kullanan kişinin liderlik vasfını, gücünü artırarak mutlu ve özgüvenli olmasını sağlamaktadır. Sağlığa da faydaları çoktur. “Anemi tedavisinde sıkça kullanılan bir taştır. Kanda oluşabilecek hastalıkların önüne geçer.” (sabah.com.tr, 10/04/2023). Kansızlık tedavisi yanında kalbe de iyi gelmektedir. “Kalbi, kalp odacıklarını ve kalp kasını güçlendirir. Kalp hastalıklarına iyi gelir.” (mistikatolye.com, 10/04/2023). Bundan dolayı şifayı da sembolize etmektedir.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda:

“Yusuf der:

-Sana sundum hediyemi,

Kızıl yakuttandır o, kabul et imdi.

Emanet olarak tut, kıymetli bilezik,

Değeri yirmi bin mısır altını imdi.” (C.2, 364). Destanda hediye olarak verilen yakutun oldukça değerli olduğu söylenmiştir. Maddi açıdan oldukça kıymetli olan yakut taşının çok pahalı olması onun kıymetini artırmaktadır. Bundan dolayı yakut, pahalılığı ve yüksek hayat standardını da simgelemektedir.

Benzer örneği Küsey Bey Destanı’nda şu şekilde görülmektedir:

“O zaman çevirdi Han batırlarını,

Toplatıp altın gümüş çadırlarını

Cevher, yakut, kıymetli taşı hepsini verip,

Hoş kılıp hepsinin hatırını.” (C.3, 548). Yakut taşı maddi açıdan son derece değerli olması nedeniyle insanların gönlünü hoş tutmanın da yolu olabilmektedir. Küsek Bey Destanı’nda hayat standartları yüksek olan Han’ın, batırlarıyla arasını iyi tutmayı başarması yakut ve diğer değerli taşlar vasıtasıyla olmuştur. Bundan dolayı Küsek Bey Destanı’nda da Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda olduğu gibi değeri ve maddi gücü sembolize etmektedir.

4.4.7.Güneş

Güneş; bitkilerin olgunlaşmasını sağlayan, doğanın canlılığının temeli olan bir unsurdur. Güneş insan hayatıyla direkt ilişkili olan ve doğanın canlanmasını sağlayan, aynı zamanda insanların kutsal özellikler atfettiği en temel gök cisimlerindendir. “Güneş ve ‘hayat’ arasındaki kaçınılmaz ilişki Türk düşünce sistematğinde hükümdarların da sıklıkla Güneş’e benzetilmelerini netice vermiştir.” (Akbalık, 2016: 5). “Işıktan yoksun kalan bitkiler solar ve klorofille ilgili işlevlerini kaybeder. Hayvanlarda ise ışığın olması veya olmaması onların biyolojik işlevlerini derinden etkiler. Bitkilerde, hayvanlarda olduğu gibi, güneşin doğusuyla yoğun bir hareketlilik başlar.” (Martel, 2013: 40). Bu durumda Güneş, temel hayati fonksiyonların kaynağı niteliğindedir. Güneş hayat fonksiyonlarının temeli olmasının dışında iktidarı da simgelemektedir. “Çoğu kültür, tarihinin bir döneminde, her şeyin gelişip büyümesini sağlayan ulu evrensel güç olarak Güneş’e tapmıştır. Sıcaklık kaynağı olarak Güneş canlılık, tutku ve gençliği simgeler.” (Şen ve Gürpınar, 2019: 986). Güneşin gökyüzü ile bağlantılı oluşu ve hayatın devamlılığında büyük önem taşıması insanların bu gök cismine tapmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda güçlü olan birçok şey güneş ile ilişkilendirilmiştir. “Altay Türklerinde güneş, yaygın olarak sıcaklık; ay da soğukun sembolleri, olarak görülmüşlerdir. İnsanların gündüzleri sıcaktan yanarken; geceleri de üşümüş olmaları, bu inancı doğurmuş olmalıdır.” (Ögel, 2002: 189-190). Güneş sıcaklığıyla ağaçları canlandırır, sebze ve meyvelerin yetişmesine büyük katkı sağlar. Güneşin ışığıyla çiçekler açar, doğa hareketlenir. İnsanlar güneşli havalarda ev dışında daha çok vakit geçirmeye başlar. Bu bakımdan güneş, sıcaklığı temsil etmektedir.

Güneş astrolojide bilinçli yaptığımız eylemleri temsil etmektedir. Doğduğumuz güne göre belirlenen burç Güneş burcumuzdur. Zodyak sisteminde on iki burç bulunmaktadır ve bunlar her ay değişmektedir. Örneğin 18 Şubat ile 20 Mart tarihleri arasında doğanlar Balık burcu iken 21 Mart ile 20 Nisan tarihleri arasında doğanlar Koç burcudur. Sistem bu şekilde devam etmektedir ve bu tarihlerle belirlenen burçlar Güneş burcumuzdur. Güneş burcumuz karakteristik özelliklerimizi belirgin şekilde yansıtmaktadır. Çünkü Güneş burcu isteyerek ve bilinçli yaptığımız davranışlarla ilgilidir. Dolayısıyla astrolojide Güneş, bilinci simgelemektedir.

Kuziyürpes ile Mayanhılıv Destanı’nda:

“Kuziyürpes ile Mayanhılıv birisi ay, öbürü güneş gibi güzel çocuklar olup, büyümeye başladılar. Onların güzelliğine hayran kalmayan insan yokmuş. Onlar çocukken hep birlikte dolaşırlar, beraber oynarlardı.” (C.2, 56). Kuziyürpes ile Mayanhılıv Destanı’nda çocukların güzelliği ay ve güneşle bağdaştırılmaktadır. Güneş, parlaklığı ve ihtişamıyla göz kamaştırmakta olduğu için akla insan güzelliğini getirmektedir. Aynı zamanda güneş ve ay, dişi ve eril özellikleriyle de halk anlatılarında yansımaları bulmuştur. Karasakal Destanı’nda da güneşin evreni canlandırma özelliği görülür:

“Kıvırcık saç gibi ormanın
Düşman kesip yatarken,
Esinli tanını ısıtıp,
Doğmak üzere güneşte
Düşman ısınıp yatarken,

Güzel kız gibi göğsüne” (C.4, 164). Doğa, Güneş’in doğmasıyla canlanıp ısınmaktadır. Destanda düşmanın güneş vasıtasıyla ısınmasından bahsedilir. Güneş bu yönüyle evrenin ayağa kalkmasını sembolize etmektedir. Gece vakti dinlenme zamanıyken gündüz güneş doğunca tüm canlılar güneşle birlikte harekete geçer, bu yüzden güneş yaşam kaynağıdır.

4.4.8.Ay

Işık kaynağı olan gök cisimlerinden ay, kadın güzelliğini de simgelemektedir. Her akşam ortaya çıkıp gün doğunca kaybolmasıyla yaşam ve ölümle de ilişkilendirilmiştir. “İnsan esasen kendi yaşamı ile Ay’ın yaşamı arasında bir ilinti keşfetmiş, Ay’ın yaşamında kendi kaderini görmüş ve kendisini bulmuştur. Zira sonlu bir varlık olan insanın yeniden doğuş ve / varoluş umudu ve arzusu ‘yeni ay’ aracılığıyla sembolleşmiş ve bu anlamda ayın çeşitli evreleri yeniden diriliş inancı için önemli bir örnek olmuştur.” (Akbalık, 2016: 9). Bundan dolayı Ay’ın evrelerinin de insanlar üzerinde etkiye sahip olduğu düşünülmüştür. Eski insanlar da çağdaş dönemde de Ay’ın hareketleri gözlemlenerek önemli işlere adım atan çok insan vardır. “Yeniay, Güneş ve Ay’ın

Dünya'dan bakıldığında birleşiyormuş gibi görünmesiyle başlar ve bu esnada biz Ay'ı göremeyiz. Gökyüzü karanlıktır.” (astrozenith.com, 14/03/2023). Yeniay fazı ilk faz olduğundan başlangıç enerjisi taşımaktadır. Bu dönemlerde yeni başlangıçlar yapma gücünü kendimizde bulabiliriz. “Altaylılar yeniayın gelişini coşkuyla kutlarlar. Ay'ı saygıyla selamlayarak ondan evliliklerinin mutluluk getirmesini dilerler.” (Ateş, 2001: 135). Görüldüğü gibi yeniay fazı Altay Türkleri için büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü yeniayın ikili ilişkilerde güzel etkileri sağlayacağına inanmışlardır. Hilal fazı ise; “Ayla Güneş arasındaki mesafenin 45 ile 89 derece arasında bulunduğu fazdır.” (astrologbernazengin.com, 14/03/2023). Yeniay döneminde gökyüzünün karanlık olduğunu söylemiştik. Hilal fazında ay biraz daha görünür olmaya başlamıştır. Bu durum olayların da daha görünür olmasını sembolize etmektedir. Yeniaya kıyasla daha çok somut durumları simgelemektedir. “İlkdördün Ay'ın ergenlik çağıdır. Başarının garantisi olmasa bile büyümek, gelişmek ve bağımsızlığımızı kazanmak için tembellik etmeden çabalamamız gerekir.” (kristindemirci.com, 14/03/2023). Bundan da anlıyoruz ki ilkdördün fazı, bereketi ve başarıyı temsil etmektedir. Büyüyen ay fazında ise; “Ay, Güneş'in 135 ile 179 derece önünde iken doğanların dâhil olduğu fazdır.” (Döşer, 2016: 532). Bu durumda büyüyen ay daha çok insanın olgunlaşmaya başlayan taraflarıyla ilgilidir. Dolunay fazı; “Ay, Güneş'in 180 ile 224 derece önünde iken doğanların dahil olduğu fazdır.” (Döşer, 2016: 533). Dolunay dönemleri ayın da olayların da en görünür olduğu dönemlerdir. Aynı zamanda ay gökyüzünde son derece parlak haliyle karşımızdadır. Bundan dolayı kadın güzelliği tasvir edilirken dolunay ile ilişkilendirilmektedir. Dolunay güzel kadınların yüzünü simgelemektedir. Dolunay fazının aynı zamanda doğurganlığı sembolize eden ay fazlarından olduğuna da inanılmıştır. “Bouto'de (Eski Mısır'da çocuk dileyen kadınlar, doğurganlık mabedine kutsal ziyaretlerini dolunayda yaparlar.” (Şenocak, 2016: 162). Diğer üç faz ise; küçülen ay, son dördün ve balzamik dönemlerdir. Küçülen ay fazı öğrenmeyi ve öğretmeyi simgeler. “Bu dönem, edindiğimiz tecrübelerimizi ve bilgimizi topluma aktarabileceğimiz ve bunları başkalarıyla paylaşma ihtiyacı içinde olduğumuz bir dönemdir.” (astrozenith.com, 2/12/2023). Son dördün ay fazı, çok az görünür bir pozisyonundadır. Bu dönem aynı zamanda daha kuralcı ve otoriter olmayı da göstermektedir. Son olarak balzamik ay fazı, ayın çok az görünür olduğu dönemidir. Bu dönem biraz daha arkada alıp gözlem yapmayı temsil etmektedir. Daha sessiz ve derinden ilerlemekle alâkalıdır. Sezgilerin en güçlü olduğu süreçte işaret eder.

Zühre ile Aldar Destanı'nda:

“-Dost-eşlerim, kardeşlerim! Söylediğiniz sözleriniz, verdiğiniz tavsiyeleriniz için teşekkür ederim. Bu düşüncenizi sadece bugün söylemiyorsunuz. Tavsiyelerinizin faydalı olduğunu biliyorum. Ama, il sözünü dikkate almıyor diye düşünmeyiniz, ben artık yaşlanmışım, hastalanmışım. Dolunay gibi genç kızları isteyecek çağım çoktan geçmiş, diye kestirip atmış.” (C.2, 97). Ay ve güneşin güzelliği temsil ettiğini daha önce de belirtmiştik. Zühre ile Aldar Destanı'na ait olan bu kısımda yine ayın kadın güzelliğini simgelediği görülmektedir. Dolunay ayın gökyüzünde en belirgin olduğu halidir. Bu hali oldukça parlaktır ve ışık saçmaktadır. Destanda genç kızların yüzü dolunaya benzetilerek onların yüz güzelliğine gönderme yapılmıştır.

Kerte Mergen Destanı'nda da ay, kadının güzelliğini temsil etmektedir:

“İncidir onun dişleri,
Kulaç kulaç saçları;
Gün gibidir bir yanağı,
Ay gibidir diğer yanağı
Gündüz görsen yüzünü
Kamaştırır gözünü,
Gece baksan yüzüne

Ay gibi parlayıp görünür.” (C.2, 543). Ay, parlaklığı ve karanlık geceyi aydınlatmasıyla sevilen ve güzelliğiyle büyülenen kişiyi simgelemektedir. Bu yüzden destanda bahsedilen kadının yüzü ve ışıltısı ay ile ilişkilendirilmektedir.

Yulay ile Salavat Destanı'nda:

“Kamışlar arasından göle inmiş
Ay nuru gibi gözün göründü;
Ay yüzünde yansıyan benler gibi,

Yoksa gönlün böyle oyuldu?” (C.4, 217). Gecenin karanlığı Ay’ın nuru ve ışığı ile aydınlanmaktadır. Yulay ile Salavat Destanı’nda da Kerte Mergen ve Zühre ile Aldar Destanı’nda olduğu gibi kadının güzelliğine gönderme yapılmıştır. Yüzü ay şeklinde tasvir edilmiştir. Ay nurunun kişinin yüzünde görülmesi onun suretinin insana verdiği huzuru yansıtmaktadır.

4.4.9.Yıldızlar

İlkel dönemlerde insanlar, gökyüzü hareketlerini gözlemleyerek tarımsal ve sosyal faaliyetlerini düzenlemiştir. Bu konuda yıldızlar, insanlara rehberlik eden en önemli gök cisimlerindendir. Yıldızlar, insanların mevsim değişikliklerini tahmin etmesine yardımcı olarak daha rahat ve tedbirli bir yaşam sürmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda ilk denizcilere de kılavuzluk etmiştir. İnsanoğlunun gökyüzüne olan ilgisi ve gelecek yaşamına duyduğu merak ise astroloji ilminin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Böylece zamanla sadece sosyal ve ekonomik durumlarını değil, yaşanması muhtemel olayları da yıldızlar sayesinde tahmin etmeye başlamışlardır. Astrolojik olarak hem toplumun yaşama ihtimali olan hem de bireysel doğum haritaları üzerinde öngörü yapabilmek için yıldızlar büyük bir öneme sahiptir. Doğum haritalarında yıldızların gezegenlerle olan etkileşiminin kişiye getireceği durumları önceden tahmin edilebilmesini sağlamaktadır. On iki burcun derecelerinde yer alan sabit yıldızlar harita sahibinin yaşamı boyunca yaşayabileceği durumlar hakkında fikir yürütülmesini sağlayabilmektedir. Aynı zamanda o kişinin karakteri hakkında da bilgi verebilmektedir. Örneğin Boğa burcu sabit yıldızlarından Algol ve Capulus gibi yıldızlar şiddeti ve yaşanması muhtemel kötü durumları anlatırken Terazî burcu sabit yıldızlarından Acturus ve Spica harita sahibine ün ve şans getirebilmektedir. Oğlak burcu yıldızlarından Vega bireyin sanatsal yeteneklerini, Yengeç burcu yıldızlarından Sirius ün ve iyi bir isim yapmayı sembolize etmektedir.

Yunan mitolojisinde gelecekte haber veren yıldız “Asteria” adında bir yıldızdan bahsedilmektedir. “Asteria, Yunan mitolojisinde yıldızların Titan tanrıçasıydı. Astroloji ve oneriomansi (geleceği tahmin etmek için kişinin rüyalarının yorumlanması) de dahil olmak üzere gece kehanetlerinin tanrıçasıydı.” (avareurgente.com, 21/01/2024). Başkurt destanlarından Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda, Tandisa’nın rüyasında gördüğü yıldız sembolizmi gelecekte haber vermektedir:

“Ben ayaklarımın üstünde oturmuş şekilde eteğime beş taşıyı koyup, oynayıp oturuyordum, O arada gözümde yıldız gibi bir şey ışıldar gibi oldu. Gözümü sıkıca kapattım da, birden açtığımda eteğimde yıldız yatıyormuş. Gözlerimi gökyüzüne kaldırıp baksam ise, “Demir (Kazık) Değnek” yıldızı yerinde yoktu. Işıldayan aydınlığa yine gözlerim kendiliğinden kapandı. Açtığımda ise, etrafımda yedi yıldız parlayıp serilmişti. Yüzümü kaldırıp yine gökyüzüne baktım “Büyük ayı takım yıldız dizini yerinde yoktu. Orada yalnızca Sarı ve Boz at, Ural üstüne değer değmez mesafede, parlak ışıltılarla gözlere bakıp oynuyorlardı, diye anlatıp vermiş, Tandisa.”

Tandisa’nın babası Ülker ihtiyar ise rüyayı şu şekilde yorumlamıştır:

“İlk olarak, rüyanın başında ilin dileği önüne düşmüş. Niçin dersin, Kutup yıldızının etrafında bütün yıldızlar döner, bizim de her birimiz il tanesidir. Böyle olunca, il, onun halkı önünde onların dileğini yerine getirirsiniz. Yedi yıl sonra, kimse görmediğinde, yalnızca Sarı At ile Boz At gökten iner. Onlar yığılı alıp gezdirip yerlerine yerleşince de bu vakalar başlar.” (C.1, 233, 234). Yıldızlar, insanları öngörü yapmaları konusunda destekleyen gök cisimleridir. Meydana gelmesi mümkün olan olumlu ya da olumsuz durumlar yıldızlar aracılığıyla tahmin edilebilmektedir. Rüyaların da böyle bir özelliği vardır. Yaşanılacak şeyler rüyalar vasıtasıyla da hissedilebilmektedir. Tandisa’nın gördüğü rüyada yıldızlar halkı temsil etmektedir. Halkın devletin başında olan kişiden beklentileri ve dilekleri yıldızlardır. Dolayısıyla bu rüyadaki yıldızlar, gelecekte haber vermektedir.

4.4.10.Elma

Elmanın sembolik anlamlarına geçmeden önce eski Türkçede hangi adlarla anıldığına değinmek gerekir. “Eski Türkçede ‘al’ (kırmızı) sözcüğüyle ilişkili olarak ‘alma’, ‘almıla’ gibi adlarla tanınır.” (Şimşek, 2018: 2353). Âşıklar, sevgilisini betimlerken elma figüründen yararlanmaktadır. “XVI. yüzyılın başlarında yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri’nde Dirse Han, karısının güzelliğini, soyluluğunu anlatırken ona “*Güz almasına benzer alma yanaklum*” diye

seslenir.” (Ayva, 2009: 94). Bunun dışında elma, doğurganlığı da temsil eden yiyeceklerden biri olması bakımından önemlidir. “Anadolu masallarında, destanlarda kısırlık ve elma ilişkisini yansıtan elma ağacının kuruması, çocuğu olmayan çiftlere bir dervişin veya Hızır’ın elma vermesi ve bu elmayı yemelerini öğütlemesi yaygın bir motiftir. Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından verilen bir elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler.” (Ölmez, 2012: 79). Bu durumda elmanın insanların türemesine de katkısı büyüktür. Elmanın hastalıklardan koruyucu etkisi olduğuna da inanılmaktadır. “Anadolu’da zaman zaman karşılaştığınız ve Lokman Hekim’e ait olduğu düşünülen “Midesinde elma olana Azrail yaklaşmaz.” sözü elmanın Türk halk tefekküründeki yerini sağaltıcı ve koruyucu olarak kullanımını göstermektedir.” (Yeşil, 2015: 204). Evlilik ile ilgili geleneklerde de çeşitli bölgelerde elmayla ilgili uygulamalar vardır. “Bunlardan birincisi, daha çok masallarda görülen, elma atarak eş seçme geleneği; ikincisi ise, gelin oğlan evine geldikten sonra damat tarafından bir elmanın gelinin başına atılmasıdır. (Azerbaycan, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Tunceli, Elazığ vs.)” (Şimşek, 2008: 195). Çeşitli mitolojilerde de elmayla ilgili anlatılar vardır. Örneklerini Antik Yunan ve Latin mitolojisinde görmekteyiz. “Aleksandros (Paris) ile ilgili efsanede, ‘Üç Güzeller’den söz edilmektedir. Peleus ve Thetis’in düğününe kavga tanrıçası Eris, çağrılmadığı için kızarak, ortaya üzerinde ‘en güzeli’ ne yazan elmayı atar ve Zeus kimi seçeceğini bilemediği için kararı Paris’e bırakır. Hera, Athena ve Aphrodite bu güzellik yarışmasına katılırlar ve Paris’in elmayı kendilerine vermesi karşılığında bir teklif sunarlar. Athena, Paris akıl ve başarı sunarken, Hera Asia krallığını ve Aphrodite ise Spartalı Helene’nin aşkını sunar. Paris, altın elmayı Aphrodite’ye verir.” (Civerek, 2018: 2-3). Böylelikle Paris, altın elmayı Aphrodite’ye vererek gücü ve başarıyı değil de güzelliği tercih etmiş olur.

Başkurt destanlarından Kuzıykürpes ile Mayanhılıv Destanı’nda “Kuzıykürpes ile Mayanhılıv kabrinin üzerinde iki elma ağacı, saç kıran kafalı dazlak hizmetçinin kabri üstünde dikenli yabancı ot yetişti. Bu dikenli ot gölü aşarak çıkıp, Kuzıykürpes ile Mayanhılıv’ın kabri üzerinde yetişen elma ağacına gelip sarıldı. Rüzgârlı günlerde elma ağacı sallandığında, dikenli ot elmalara sürtünerek, onların kanlı sularını akıtmaya başladı.” (C.2, 77). Kuzıykürpes ile Mayanhılıv Destanı’nda elma ağacı iyiliğin sembolü olarak görülmektedir. Destan kahramanlarının mezarı başında elma ağacı yetişirken, kötülük yapan kişinin mezarında dikenli ot yetişmiştir. Bu yüzden elma ağacı bu destanda kahramanların iyiliğini, yiğitliğini temsil etmektedir. Yulay ile Salavat Destanı’nda ise:

“Yoksa korkudan mı geliyor?

Olgunlaşmış elmalara

Alsu yansımış gibi yüzlerin;

Allanması, yoksa güzel rengi,

Yoksa öfke tuttuğun düşünlerin?” (C.4, 217). Elma, ay gibi kadınların güzelliğini temsil etmektedir. Parlak ve yuvarlak yapısı, canlılığıyla yüzü güzel olan insanlarla bağdaştırılır. Özellikle kırmızı elma güzel yüzü olan kadınlara benzetilir. Yulay ile Salavat Destanı’nda da elma, kızın al yüzünü çağrıştırmaktadır.

4.4.11.Gül

İnsan üzerinde güzel etki bırakmasıyla ve baharın gelişini müjdelemesiyle bilinen çiçek, en renkli doğa unsurlarındandır. Gül ise aşkı temsil etmesiyle ve Peygamberimizi çağrıştırması bakımından çok önemli bir yere sahip çiçek türlerindendir. “Yunus Emre’nin “Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir” mısraında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Hazreti Muhammed’in terinden aldığına inanılır. Halk arasında gül koklamak sevaptır sözü de, daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber’in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır.” (Dinç, 2013: 43- 44). Bu yüzden gülün halkın inançlarına konu olan tarafı da vardır. “Gül, güzel kokusu, şekli ve rengi itibarıyla çiçeklerin kraliçesi olarak kabul edilmekle birlikte renklerine göre de anlam kazanmıştır. Kırmızı gül aşkın ve sadakatin, pembe gül inceliğin ve zarafetin, beyaz gül masumiyet ve saflığın, sarı gül ayrılık ve hüznün, siyah gül vedanın, yasın ve zorluğun üstesinden gelebilmenin sembolü olarak kabul edilmektedir.” (Can, 2019: 54). Bir insanın güzelliğini ve güler yüzlü olmasını da belirtmek isterken “gül yüzlü” veya “yüzünde güller açıyor” ifadeleri kullanılmaktadır. “Dile getirilemeyen sözlerin, anlatılamayan duyguların, yaşanamayan anların, en güzel ifade vasıtalarından birisidir gül.

Kimi zaman aşkın dili olup sevgiliye sunulur, kimi zaman anıları hatırlatmak için kitap arasında kurutulur.” (Çetindağ Süme, 2017: 106). İçinde çok derin sembolik anlamlar ve duygular barındırması bakımından da sevilen insanlara en yaygın hediye edilen çiçeklerden biri gül olmuştur.

Gül sembolizmi Yunan mitolojisinde de yer almaktadır. “Yunan mitolojisine göre Chloris isimli çiçek tanrıçası tarafından yaratılan gül, Tanrı ve Tanrıçaların desteğiyle tüm eksiklerinden arındırıldığı ve âdeta Tanrılar onun için seferber olup, kolektif biçimde yarattıkları için, çiçeklerin kraliçesi olarak bilinir.” (Çetindağ, 2013: 15). Dikkat çeken bu özelliklerinden dolayı birçok sembolik anlamı içinde barındırmıştır.

Ural Batır Destanı’nda:

“Ayak altına yem yeşil ot döşenmiş; ağaçlar yeni yaprak çıkarmış; yer üstünde çeşit çeşit çiçekler; ağaçta türlü türlü meyveler kızarıp pişmiş; güller çiçek açıp göz kamaştırmakta, kuşlar gelip şakımaya başlamış; şırıldayan pınarlar akmış; gür kamışla kaplanmış yuvarlak göller meydana gelmiş; bu göllerde öyle Akidil’e, Yayık’a, Hakmar’a gelip koşulan yeni nehirlerde bu zamana değin gözükmeyen kuğular ötüşüp yüzmekte; baş üstünde ak martılar ötüşüp uçmaya başlamış.” (C.1, 158). Gül her zaman doğayı ve insan güzelliğini betimlemede kullanılan çiçek türüdür. Ural Batır Destanı’nda da göz kamaştıran ve doğaya renk katan özelliğiyle gül ön plâna çıkmaktadır.

Karacakal Destanı’nda yalnızlık duygusunu simgelemektedir:

“Yaprak Dökmüş kavak gibi,

Gülü düşmüş sap gibi,

Batırın yalnız kalmasıdır.” (C.4, 166). Destanda, gül olmayınca sapın yalnız kaldığına değinilmiştir. Gül, sapı ile bir bütün halindedir ve birbiri olmadan bir anlam ifade etmezler. Bundan dolayı bu destanda, gül sapı yalnızlık duygusunu temsil etmektedir.

4.4.12.Tuz

Tuz, Türk halk kültüründe kutsal kabul edilen ve hayatımızda geniş yer kapsayan unsurlardan biridir. “Tuzun yere dökülmesi iyi değildir. Yere dökülen tuzun ahirette kirpiklerle toplanacağına dair bir inanış vardır. Bu inanış da tuza yüklenen kutsallığı göstermektedir.” (Çetindağ Süme, 2014: 473). Yediğimiz yemeğin tadı ve lezzeti tuza bağlıdır. Tuzun eksik olduğu yiyeceklerin tadı olmaz, bu yüzden sevdiğimiz insanlar da hayatımızın tadı tuzudur. Varlığı huzur veren, yokluğu korkutan insanların olmayışı hayatımızın tatsız ve tuzsuz olması anlamını taşımaktadır. Türk halkı, tuzun kokuyu önleyici özelliği olduğuna da inanıp yeni doğan bebekleri tuz ile yıkamışlardır. “Zira tuz, kokuyu önleyen bir maddedir. Ayrıca, çocuğun vücudunun tuzla yıkanması, edeb ve terbiye ile de ilişkilendirilmiştir. Bunun içindir ki İstanbul halk hikâyelerinde adı çokça geçen Bekri Mustafa’nın birçok kavgası birçok kavgası “Tuzsuz”larla olur.” (Samsakçı, 2007: 185). Tuzun kokuyu önlemesi, hayatın tadı olması ve insanın ahlaki değerleriyle bağdaştırılmasından dolayı yaşamımızdaki yeri büyüktür. “Eskiden tuz sahibi olanlar varlıklı kabul edilip saygı görürken tuzu olmayan kişiler ise fakir olarak görülmüştür. Bu nedenle varlıklı aileler zenginliklerinin göstergesi olarak misafirlerine tuz ikram etmişlerdir.” (Gedik, 2019: 71). Görüldüğü gibi tuzun temsil ettiği bir diğer kavram da zenginliktir. Tuzun olumsuz enerjiyi uzaklaştırma özelliği olduğu da düşünülmektedir. Nazar değdiği düşünülen insan için tuz üzerine dua okunarak üstündeki negatifliği uzaklaştırdığına inanılır. Tuz-ekmek hakkı kavramı da vefa duygusu bakımından oldukça önemlidir. “Tuz-ekmek hakkının, İslamiyet’in kabulüyle kul hakkı kavramıyla iç içe geçtiği söylenebilir. Zira İslamiyet’te kişi, üzerinde hakkı olan kişiye minnettardır ve onun hakkını gözetmek de ilahi bir sorumluluktur.” (Çakır, 2018: 187-188). Buna bağlı olarak tuz; vefa duygusunu temsil etmekte ve olumsuz enerjileri yok edebilmektedir.

Akbuzat Destanı’nda “Hevben, halkı toplamış. Çeşme suyunu, tuzu bedava alacaklarını söylemiş. Kulları azat etmiş. Etraftaki herkes bu haberi işitince gelip tuza suya koşuşturmuş.” (C.1, 222). Su ve tuz insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından ikisidir. Akbuzat Destanı’nda su ve tuzun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Su, insan yaşamının başından sonuna hep önemli olmaktadır. Tuz da su kadar önemlidir çünkü tüketilen her şeye tat vermektedir. Yenilen yemeğe lezzeti veren de tuzdur. Destanlara da yansımış olması tuzun yaşamımızda ne kadar mühim bir yere sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

4.5.Başkurt Destanlarındaki Renkler ve Sembolik Çağrışımları

Bütün evreni süsleyen, anlam katan, canlandıran her rengin kendi içinde farklı sembolik anlamları vardır. Renkler hayatın canlılığını, evrenin döngüsünü temsil etmektedir. İlkbahar ve yaz aylarında yeşil, mavi, sarı gibi canlı renkler ön plândadır. Sonbaharda solan sarı yapraklar yeryüzünü kaplamaktadır. Kış olunca kar beyaz renk hâkimdir. Hayatın her anında ve zamanında renkler insanları kuşatırken sembolik göndergeleriyle de pek çok hususa işaret etmektedir.

4.5.1.Kırmızı

Kırmızı renk; öfkeyi, tutkuyu, aşkı sembolize etmektedir. Türk bayrağında ise milletin bağımsızlığını kazanmak uğruna verdiği mücadeleler sonucu döktüğü kanı simgeler. “Göktürk Devleti’nde al, hakanlık simgesi olmuştur.” (Şahin, 2020: 331). Kırmızı, hükümdarlığı da temsil eden bir renk olmuştur. “Beden tasvirlerinde yüzün kızılığı ya öfke ya da güzellik ifadesi olarak kullanılırken gözler için de aynı şey geçerlidir. Kızıl göz ayrıca alplığın ve gözü karalığın ifadesi olarak da kullanılır.” (Şahin, 2020: 333). Genellikle bir kadının güzelliğini anlatırken al yüzlü olduğu söylenir. Kırmızı (al), kadınlarda güzellik kavramını çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda sınırlı bir yüz ifadesini de akla getirir. Buna bağlı olarak cesaretin de temsilcisi kırmızı renktir. “Türklerin eski inanç sistemlerinden Şamanizm’de Al ruhu, ya da Al ateş adıyla bilinen bir ateş tanrısına yahut koruyucu bir ruha inanılırdı.” (Saraç, 2022: 660). Bu durumda kırmızı renk ateşle de bağdaştırılmıştır ve koruyucu özelliği olduğuna inanılmıştır. Kırmızının insanları koruduğuna inanan başka milletler de vardır. “Slavlar, ‘kırmızı’ rengin koruyucu ve iyileştirici bir unsur olduğuna inanırlar. Slavlar nazar, hastalık ve kötü durumlarda ‘kırmızı’ renkli eşya ya da bitkileri kullanırlar.” (Saraç, 2022: 666). Kırmızı rengin şifacı özelliğine inanan Slavlar, çeşitli ritüellerle bu rengin kendilerini koruduğuna inanmışlardır. “Cesaret, hayatta kalma ve hayat verme unsuru olarak bilinen kırmızı kan rengi olup yüzyıllar boyu tehlikenin ve tahribatın simgesi olmuştur. Trafik ışıklarında dur sinyali olarak kullanılmasının nedeni de budur.” (Yıldız, 2020: 40). Kazayı önlemek, bir felaketin önüne geçmek için trafikte kullanılan renk kırmızıdır. “Osmanlı şiirinde kırmızı renk sevinç ve bayram rengi olarak da kullanılmıştır.” (Demir, 2015: 66). Çünkü kırmızı insan üzerinde coşku duygusu uyandırmaktadır. Kırmızı renk, her inanç sisteminde farklı bir role bürünmüştür. Bazı inançlarda iyi, bazı inançlarda kötü durumları çağrıştırdığı için kırmızı renk, zıtlıkları bünyesinde barındıran bir renktir. Türk halk inanışlarında kötü ruhlardan olduğuna inandığımız Al-bastı da kırmızı renktir.

Başkurt destanlarından İdil ile Yayık Destanı’nda kırmızı renk şu şekilde geçmektedir:

“Titremiş güzel kız,

Göz önünde batırın

Al yüzü kararmış” (C.1, 169-170). Kırmızı kötü iyeleri sembolize ettiği gibi bir kadının güzelliğini betimlerken de kullanılan bir renktir. Kızın yüzünü anlatırken al (kırmızı) renginin kullanılmasının nedeni de budur. Dolayısıyla kırmızı, insan duygularını da simgelemektedir.

Zühre ile Aldar Destanı’nda insan duygularını sembolize etmektedir:

“Yaklaşık bir ay! dedi o, gözlerimin içine bakarak. Sen Kıdras köyünden değil misin?

Onun ağzından babamın ismini duyar duymaz kulaklarımın uçlarına kadar kıpkırmızı olduğumu hissederek, babamın izni dışında evden çıkıp gittiğimden gönlüm paramparça oldu ve başımı aşağı eğdim” (C.2, 149). Al (kırmızı), kişinin utanırken yüzünün dönüştüğü renktir. Bu yüzden utanma duygusunu da temsil etmektedir. Türkler aile birliğine önem veren ve büyüklerine itaat eden bir millettir. Destanda, babasının sözünün dışında hareket eden bir gencin yüzünün utangaçlık ve mahcubiyet hissinden dolayı kırmızı olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden bu renk bazı duyguları simgelemektedir.

Karas ile Akşa Destanı’nda ise:

“Baban kimdir? Soyun kimdir? Nerelisin?

Baksam dal boyuna batıra benzersin,

Görünce, hemen duruverdim.

Adını söyle, bu dünyadan silerim ben,

Okumu kızıl kana bularım ben.” (C.4, 249). Kırmızı, aynı zamanda savaşmayı ve mücadeleyi de simgelemektedir. Düşmanıyla karşı karşıya gelen kahraman bütün gücüyle savaşırken

etrafı kan kırmızı rengine bular. Kırmızı kahramanın gücünü ve zaferini yansıtan bir renk olması bakımından önemlidir.

4.5.2.Sarı

Sarı renk, doğadaki canlılığın kaynağı olan güneşi akla getirmektedir. Bu renk, sıcaklığı ve canlılığı temsil etmektedir. “Kişilerarası iletişimde ise sarı dışadönük, yenilikçi, yaratıcı, alternatifler üretebilen, ilgi çekmekten hoşlanan, neşeli, esprituél, canlı, hareketli, kıpır kıpır sıcak insanların rengidir.” (Soygüder, 2013: 185). İlkbahar ve yaz mevsimi gelince sapsarı güneşi net olarak görmeye başlarız. Doğanın bu canlanması insan ruhuna da yansır ve canlanır. Sosyal hayatı hareketlenmeye başlar. Bundan dolayı sarı, hayatı ve canlılığı yansıtmaktadır. “Pozitif taraflarının yanında sarı renginin negatif tarafı da vardır. Araştırmalar sonucunda sarı rengine maruz kalan bebeklerin daha fazla ağladıkları saptanmıştır.” (avansas.com, 07/04/2023). Bundan da anlıyoruz ki sarı, genel olarak insana hayat veren etkisinin yanında bebekler üzerinde olumsuz tesire sebep olmaktadır. “Bu renk, aynı zamanda hastalanmak, güçten düşmek, elden ayaktan kesilmek manasına da gelir. Divan şiirinde reng-i limon olarak geçen sarı, eski gücünü kaybetmek ve sararıp solmak demektir.” (hürriyet.com.tr, 07/04/2023). Güneşten aldığı canlılığın yanında, hastalığı ve güç kaybetmeyi de çağrıştıran bu renkten anlaşılıyor ki içinde birçok tezatlık barındırmaktadır. “Sarı renk, insan egosu üzerinde etkilidir. Kendimize değer verdiğimizizi gösterir. Kendimizi nasıl gördüğümüzü ve başkaları tarafından nasıl göründüğümüzü açıklar.” (kisiselgelisim.com, 07/03/2023). Çünkü bu renk, en iddialı renklerden biridir.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda:

“Miney kılıcını Ural taşına bileyip keskinleştirmiş: ‘Emanet olun, halkım.’ diye, ejderhaya doğru yürümüş. Ejderha on iki başından on iki dilini dağ aşağısına sallandırıp, sapsarı ağılı salıyalarını akıtip, etrafındaki çimen ve yeşilliği yakıp yatıyormuş.” (C.1, 254). Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda sarı rengi insan üzerinde oluşturduğu kötü duyguyla görülmektedir. Güneşi, hayatın canlılığını temsil eden sarı renk destanda, aksine insan üzerinde kötü etki uyandıran maddeleri anlatırken kullanılmıştır.

Yek Mergen Destanı’nda:

“Bir gün o, kendisinin doğduğu çadırın harabesine rastladı. Orada ok ve yay kırıkları, kırık koşum takımları, kırılmış kazanlar, bunların arasında parlayıp yatan beyaz kemikler gördü. Onun gönlüne bunlar benim kardeşlerimin, atalarımın durduğu yer değil mi acaba, düşüncesi geldi. Ayaklarını uzatıp o yere oturdu da kara orman arkasına inip gizlenmek üzere olan siyahımsı kırmızı güneşe bakıp bir şeyler düşünmeye başladı. Onun etrafındaki ıhlamur ağaçlarında bin bir çeşit bestede kendi coşkulu şarkılarını söylüyorlar; güneşin son ışıkları soluk su üzerinde sarı altın gibi parlıyorlar, sonsuz kara orman korkunç bir ulvilik ile susuyor, kabarıyordu.” (C.4, 70). Sarı renk doğanın canlılığını ve güneşi simgelemektedir. Destanda yeryüzü unsurlarının tasvir edilmesiyle güneşin ıslıl ıslıl parlaklığı sarı ile betimlenmektedir. Bundan dolayı bu renk, insan üzerinde yaşama sevinci, heyecan ve coşku uyandırmaktadır.

Tülle Membet Destanı’nda “Rehmetulla’nın Orski’den aldığı Şeherbaniy adlı kenar mahalleli karısından Şerife isminde bir kızı Kayraklı (köyü) Kenzefer molla nikâhında olup, ömrü boyu köy çocukları ile birlikte cin çocuklarını okuttuğunu babama Allayar anlattı. Köy çocukları derse gelmeye başlarsa, sapsarı renkli yabancı kızlar toplanıp, ders alıp giderlermiş, de.” (C.3, 429). Sarı bazen de yabancı uyruktan olan insanları belirtmede kullanılmaktadır. Destanda bu rengin yabancı kızları sembolize ettiğini görmekteyiz. O halde, renklerin insanların kökeniyle de ilişkilendirildiğini belirtmek gerekmektedir.

4.5.3.Siyah

Yası, ölümü, karanlığı yeraltını sembolize eden renk siyahtır. Siyah; günah işlemeyi, insanın içindeki karanlığı, olayların ve insanların kötü tarafını çağrıştırmaktadır. “İnsanları Allah yolundan saptıran, onları günah işlemeye teşvik eden, kötülüğün ve günahın ilk akla gelen sembolü şeytan siyah renk ile; iyiliğin ve temizliğin simgesi melekler ise beyaz renk ile tasvir edilir.” (Özcan, 2018: 273). Siyah, şeytanı ve insanı yolundan saptıran olayları akla getirmektedir. İnsanı derinden etkileyen, üzen olaylara “kara haber” denilmektedir. Bir kişinin yakınlarının vefatı üzerine siyah kıyafetler giyip yas tutmasından da anlaşıldığı gibi bu renk ölümle de bağdaştırılmaktadır. “Mezar

kelimesinin insanda kasvet hissi uyandıran olumsuz havasından uzaklaşabilmek için olsa gerek Anadolu'da bu kelime yerine 'kara toprak' ifadesi kullanılmaktadır." (Özcan, 2018: 277). Böylelikle toprağın; üretken ve bereketli yönünün aksine, sevdiklerimizi bizden alan siyah tarafı en net şekilde izah edilmektedir. "Bu çağrışımların yanında gücü, soyluluğu, ağırbaşlılığı, otoriteyi, akı, gücü, erdemi, gizemi de temsil etmektedir." (Çalışkan ve Kılıç, 2014: 73). Siyah rengin iyi tarafı da vardır. "Bir taraftan karanlık güçler, suç ve kötülüğü düşündürürken diğer taraftan sadakat, sebat, dayanıklılık, ihtiyat, bilgelik ve güvenirlilikle irtibatlıdır." (Arslan, 2016: 1353). Bir insanın karşı cinse olan derin sevgisi, aşkı "kara sevdâ" şeklinde belirtilir. Burada da siyah renk, bir duygunun derinliğini göstermektedir. "Siyah tüm renkleri soğuran fiziksel bir yapıya sahiptir; gizli, gizemi, dışa kapalı, bilinmeyen bir anlamı vardır." (Mazlum, 2011: 131). İnsanın içindeki gölge yanları da sembolize eden renk siyahtır. "Karalamak, karamak" da her iki Türkçede kullanılan ve "birisini kötülemek, karalamak, iftira atmak" anlamında gelmektedir." (Ahundova, 2020: 330). Siyah rengin uğursuzluğu akla getirmesinden dolayı bazı canlılar, insan üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Örneğin kara kedinin uğursuz sayılmasının nedeni budur.

Başkurt destanlarından İdil ile Yayık Destanı'nda:

"Kara dev acar imiş Cevabını sakın vermiş" (C.1, 172). Beyaz renginde bahsettiğimiz gibi güzel ve olumlu durumları genel olarak ak rengi sembolize etmektedir. Siyah (kara) rengi ise şeytani varlıkları temsil eder. Bu yüzden destanda, kötü varlık olan dev, kara rengiyle birlikte anılmaktadır.

Möyten Bey (Harnav kobayırı) Destanı'nda:

"Şimşek olup çıkmış.

Sonra Cengiz Han olmuş,

Sonra hanlıklar kalmış,

Yer su kana bulanmış,

İli kara savaş sarmış." (C.3, 104). Kara (siyah); savaş, yası, uğursuz olayları göstermektedir.

Destanda ise harp ortamından bahsedilmektedir. Savaş ortamları insanların yaşamını olumsuz etkileyen, can kaybına neden olan olaylardır. Bundan dolayı bu durum "kara savaş" diye ifade edilmiştir.

Kuziykürpes Destanı'nda:

"Hey dostum, can yoldaşım!

Sen öldükten sonra huzur gitti,

Bana kara gün yetti,

Bütün kıvanış, sevinç, yok oldu,

İflah olmaz kaygı kaldı." (C.2, 626). Siyah; ölümü, insanın içinde bulunduğu olumsuz durumları, hayatının kötü dönemlerini yansıtmakta olan bir renktir. İnsanın acı kayıplarını, üzüntülerini temsil eder. Destanda dostunu kaybeden kahramanın duymuş olduğu derin üzüntü de siyah (kara) rengiyle anlatılmaktadır. O halde siyah, genel olarak kötü durumları ve kayıpları yansıtmaktadır.

4.5.4.Beyaz

Beyaz, bazen ölümle bazen de temizlikle ilişkilendirilmektedir. Siyahın karanlığı ve sırları içinde barındırdığına inanılır, beyaz ise saflığı ve güzelliği çağrıştıran renktir. "Türk kültüründe ak, ululuk anlamında yüce birey arketipiyle de özdeştir. Halk anlatılarında kahramanın karşısına çıkan ak saçlı ihtiyar, yol gösteren bir bilgedir." (Yıldız, 2020: 43). Buna bağlı olarak, bu renk olgunluk ve tecrübeyle de bağdaştırılabilmektedir. "Türklerde ak/beyaz renk, en önemli renk olarak görülür; iyilik Tanrısı Ülgen'in simgesi kabul edilir ve ululuk, temizlik, yaşlılık, tecrübe, adalet, güçlülük gibi anlamlara gelirdi." (Albayrak, 2008: 6). Yol gösteren ak saçlı ihtiyarda yol gösterici yönüyle ortaya çıkan beyaz, iyilik Tanrısı Ülgen'i de akla getirmektedir. "Ayrıca Şamanlıkta ak rengin önemli bir yeri bulunmaktadır. *Kara Şamanlar* da bulunmakla birlikte *Ak-Şamanların* insanlığa gökten demiri getirmiş olduklarına inanılmaktadır." (Toker, 2009: 100). Bu durumda beyaz rengin Şamanizm açısından da önemi büyüktür. Kutsal demiri getirdiğine inanılan Şamanlara Ak Şaman demişlerdir. "Türklerde ak kavramı; temizlik, arılık, ululuk anlatırken devletin adaletini, gücünü, devlet büyüklerini ve rütbeyi de simgelemektedir. Hun ordusundaki üst rütbe subayların beyaz renkte elbise giydikleri belirtilmektedir." (Özcan, 2014: 92). Beyaz renk o kadar geniş bir anlamı

barındırmaktadır ki devletin gücü, otoritesi, mesleki rütbe de bu renk ile ilgilidir. “Akyazı tabiri Türk topluluklarında temiz ve parlak kaderi belirtmektedir.” (Kakan, 2018: 28). Beyaz, bir kişinin yaşantısının ne kadar iyi olduğunu ve hayatındaki şansının ne kadar iyi yönde gittiğini de göstermektedir. “Ak rengi hayvanlara kutsiyet yükler ki ak geyik Türklerde avlanmaz. Göktürklerde ak geyik vuran bir asker aşiretiyle birlikte cezalandırılmıştır.” (Kuyumcu, 2020: 522). Türklerin beyaz renge kutsal özellik atfettiği bu örneklerle net bir şekilde görülmektedir.

İdil ile Yayık Destanı’nda:

“Ak boz şaha kalkmış” (C.1, 170). Beyaz (ak) saflığı ve temizliği sembolize eder. İdil ile Yayık Destanı’nda da görüldüğü gibi tüm iyi durumlar genellikle beyaz renk ile anılmaktadır. Destanda ise kahramanın en yakın dostu olan atı Ak boz diye anılır. Çünkü at kahramanın hayatında çok önemli bir yere sahip olmasıyla ve güzel özellikleriyle anılmaktadır. Yulay ile Salavat Destanı’nda:

“Bereli alın, o aksakal,
Kesik parmak ak boz ihtiyar,
Kovalayıp gelip yetişmiş.
Salavat’a her şeyi

Orada sorup öğrenmiş.” (C.4, 225-226). Beyaz renk, genellikle yaşlılığı ve yaşlı insanları temsil etmektedir. Yaş aldıkça saç ve sakalın beyazlamasından dolayı ak, sembolize ettiği şeylerden biri de ihtiyarlıktır.

Kuziykürpes Destanı’nda:

“Mayanhılıv’ın sadece tılsımlı tahtada canlanan hayali bile Kuziykürpes’i hayran bırakmıştı, şimdi gözü önünde kızın yüzünü görünce yiğidin hangi hâlde olduğunu kendiniz tahmin edin. Mayanhılıv ince belli, peri boylu, bembeyaz yuvarlak yüzlü olup iki yanağı pembeleşip gözleri parlayıp göğsü kalkıp duruyor, sesi de yüreği dertlendirip yankılanıyor.” (C.2, 650-651). Beyaz, kadınların güzelliğini de belirten bir renktir. Destanda kahramanın âşık olduğu kadının güzelliği betimlenirken beyaz renginden yararlanılmıştır. Saflık, temizlik, ihtiyarlık ve tecrübeyi sembolize eden beyaz renk, yüz güzelliğini de temsil etmektedir.

4.5.5.Yeşil

İlkbaharın gelişi, doğanın yeşillenip canlanması insanoğluna huzurlu hissettirmektedir. Yeşil, insana uğur getiren ve iç huzuru sağlayan bir renktir. Sarı renkte olduğu gibi doğanın canlanışını sembolize etmektedir. Bu yüzden bu renk yeryüzünün bereketi ile de alakalı olan bir renktir. “Türk mitolojisine göre hayır ilahı Ülgen’in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip-büyümesini düzenlediğine inanılırdı.” (Genç, 1997: 1089). Bu yüzden Yeşil Kaan’ın, canlılığı ve hareketliliği akla getiren bir varlık olduğuna inanılmakta ve yeşil renkle beraber anılmaktadır. İslam dininde yeşil renk kutsal kabul edilmektedir. İnsanlar hayatlarının dönüm noktalarında, herhangi bir konuda karar vereceği zamanlarda istihareye yatmaktadır. Rüya da beyaz ve yeşil renk görülürse o işin hayırlı olduğuna, kırmızı ve siyah renk görülürse işin olumsuz sonuçlanacağı yorumu yapılmaktadır. Bu bakımdan rüyada görülen yeşil, insana güzel olayların yaşanacağına dair bir mesaj niteliğindedir. “İslâmî gelenekte cennet yeşillikler içinde suların aktığı hurilerin bulunduğu bir yer olarak tasvir edilir.” (Onat Çakıroğlu, 2017: 176). Görüldüğü gibi İslâmîyet’te yeşil renk, cenneti de temsil etmektedir.

Zühre ile Aldar Destanı’nda “Bahadırlar atlarını yavaşça adımlarla çadırın yanına gelince, attan inmek için izin ister istemez, çadırdan Zühre kendisi de çıkmış. Üzerine yeşil kadifeden kaftan giymiş, başındaki başlığı mercan taneleriyle, altın gümüş akçelerle süslenmişmiş.” (C.2, 112). Zühre ile Aldar Destanı’na ait olan bu bölümde yeşil renk görülmektedir. Genel olarak uğur getiren ve canlılığı çağrıştıran bu renk, burada destan kahramanının zarafetini anlatırken kullanılmıştır.

Bikyen Mergen (Batır) Destanı’nda da “Kış geçip ilkbahar olur olmaz güneş de yeryüzüne direk bakıp, dağın tepelerini kardan açtı; toprak eğlenmek için epeyce kuruyup yeşil çimenler tomruklandı.” (C.4, 112). Yeşil renk, ilkbaharın gelişini ve doğanın canlanışını akla getirmektedir. Destanda, kışın bitmesi ve baharın gelmesiyle tabiatın canlanışı bu renkle anlatılmaktadır. İnsana huzur veren canlılığın hâkim olduğu yeşil renk, bu yüzden güzel şeyleri çağrıştırmaktadır.

Son Hartay Destanı’nda:

“-Başkan! dedi.

-Yabık Karagay sırtı yanındaki Barak aymağındanım.

Haber getirdim.

Dikkat! Timur Han, gözü çıkası, güney tarafından buraya gelmekte.

Komutanları, savaşçıları çok fazla.

Evet. Yaz sıcaklığında sinek ne kadar çoksa, onlar da o kadar çok.

Yanında onun mirzaları, ulu beyleri var.

Onlar, dağ üzerlerini kaplayarak geliyorlar.

Yeşil bayrakları Yayık'ın bu tarafında görünmeye başlamış.” (C.3, 366). Her milletin kendine özgü bayrak rengi vardır ve kendi içinde özel anlamlar barındırmaktadır. Son Hartay Destanı'nda yaklaşmakta olan rakiplerin bayrak rengi yeşildir. Destandaki yeşil renk, yabancı bir milleti temsil etmektedir.

4.5.6.Mavi

Mavi renk, gökyüzünün derinliğini ve sonsuzluğu simgeler. Aynı zamanda denizleri, okyanusları izlerken ve gökyüzüne bakarken insan içinde olumlu duyguları ve huzuru uyandıran bir renktir. “Mavi derinleşmeye eğilimli bir renktir. Yoğunlaştıkça, özellikle koyu tonlarıyla daha da içsel bir etki yaratır, koyulaştıkça izleyiciyi, sonsuzluğa davet eder ve pürlüğe olduğu kadar hisleri kavramaya da çekmiş olur.” (Soygüder Baturlar ve Yaylagül, 2019: 277). İnsanoğlu mavinin derinliğinde kendi içsel yolculuğuna çıkar. Gökyüzü ve denize bakarken kendi içine yönelmesi bundandır. Aynı zamanda bu rengin kötü enerjileri ortadan kaldırdığına inanılmıştır. Küçükten büyüğe her yaş grubundan insan, mavi renkte nazar boncuğunu üzerinde taşıyabilmektedir. Çünkü mavinin güçlü bir renk olduğunu ve kötü ruhları etkisiz hale getirdiğini düşünmektedir. “Türk halk kültüründe mavinin bir başka anlamı ise ululuk, yücelik, kutsallık ve hatta tanrı anlamıdır.” (Soygüder Baturlar ve Yaylagül, 2019: 680). Buna bağlı olarak mavi renk, Gök-tanrı'yı da çağrıştırmaktadır. Tanrı ve yücelikle ilişkilendirilen bu renk, bu yüzden kutsal kabul edilen renkler arasındadır. “Doğu yönünün simgesi olan mavi, göğünde rengi olmasından dolayı çoğu kere gök unsuruna işaret eden çeşitli öğelerin simgesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda bazen beyaz ve yeşille bir tutulmuştur.” (Öztürk ve Yayan, 2022: 25). Çünkü beyaz ve yeşil de mavi renginde olduğu gibi kutsallık atfedilen renklerdir. “Gök renk elbisede çoğu zaman abı, abi matem rengi olarak da anılmaktadır. Kaşkaylarda beddua olarak “göy vuran ağ üstüne” sözü vardır ki, bu da eskiden yaşlı kadınların beyaz bez üzerine başlarına siyah ve gök renk yağlık bağladıklarına işaret etmektedir.” (Mustafayeva, 2022: 430). Görüldüğü gibi genel olarak iyi hisleri uyandıran mavi renk, bazen yası da temsil etmektedir.

Başkurt Türklerine ait Zühre ile Aldar Destanı'nda:

“-Ben sana, Allabirde dostum, müstakbel hanımının iyi taraflarını, evini barkını, mal-davarını anlatmıştım zaten, şimdi onun çok ilginç bir yaşam sürdürdüğünü de anlatıp vereyim. O, maviler içinde uzanmış İrendeki dağları arasında yapayalnız, hiçkimsenin yardımını görmeden hayat sürdürüyor.” (C.2, 99). Mavi, gökyüzünün derinliğini ve iç huzuru yansıtır. Zühre ile Aldar Destanı'nda geçen mavi rengi yalnızlığı da simgelemektedir. Dağların tek başına sonsuz mavi renkte gökyüzüne yakın mekânlar olduğuna dikkat çekmektedir.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda:

“Tandisa, karşı gelmeyip, neşeli sesiyle hem söyleyip hem oynayıp guguk kuşunu canlandırdı. Babası İran'dan getirdiği uzun kollu, uzun etekli mavimsi ‘yelen’ giysisini giymiş, büyük ustalıkla yakıştırıp oynadı da, söyledi.” (C.1, 257). Mavi renk, canlılığı ve neşeyi sembolize eden renklerin başında gelmektedir. Giysi olarak da tercih edildiğinde kişinin daha çok dikkat çekmesini sağlamaktadır. Destanda Tandisa, hareketleri ve mavi kıyafetiyle canlılığı yansıtmaktadır.

4.5.7.Kahverengi

Hayatımızın içinde yoğun olarak yer almakta olan kahverengi, toprağı en belirgin şekilde temsil eden renktir. “Kahverengi psikolojide sağlamlığı, güvenilirliği simgeler. Yine Türk inanışlarında bu anlayışa yakın bir durum söz konusudur. Türk tarihinin en önemli savaş unsurlarından ve günlük hayatı kolaylaştırıcı etkenlerinden olan atların kahverengi olanı hızlı

olmasının yanında güvenilir olmasıyla da mühim bir yere sahiptir.” (Kuyumcu, 2020: 536). Toprak ana; sebze, meyve, çiçek ve daha birçok canlının yetiştiği alandır. Bu yönden bakılınca da toprak ve kahverenginin ilişkilendirilmesi tesadüf değildir. Çünkü birçok canlının barınağı topraktır. “Sıcak renklerden olan kahverengi doğallığı, sadakati, yumuşaklığı, hoş bir tadı, sıcaklığı ve iletişimi simgeler.” (Ehren ve Güler, 2015: 232). Yenildiğinde insana mutluluk veren çikolatanın, her kesimin çok sevdiği Türk kahvesinin kahverengi olması bu rengin güzel tadı olan şeyleri sembolize ettiğini de göstermektedir. Kahve; sohbet eşliğinde, samimi bir ortam dâhilinde içilmektedir. Çikolata kahvenin yanında ikram edilen tatlı çeşitlerindendir. Tüm bunları akla getiren kahverenginin samimiyeti de çağrıştırmayı kaçınılmazdır. “Tam olarak açılabilmek için, yuva kozasına ve fiziksel olduğu kadar ahlaksal bir yardıma da ihtiyaç duyanlar onu çok severler. Kahverengi, toprağın ve ağacın tüm verimliliğini üzerinde taşır.” (Martel, 2013: 42). Bu renk, verimi ve bereketi simgelemektedir. Çünkü toprak ve ağaçla ilişkilendirilmekte olan bir renktir. Ancak her şeyin olumlu tarafının yanında olumsuz da gönderme yapan yanı vardır. Kahverenginin de negatif tarafları mevcuttur. “Kahverengi çamur ve kir gibi çağrışımlar yaptığından dolayı iş görüşmelerine giderken asla giyilmemesi gereken renklerdir. Güvenilirlik ve konfor ile algılanan kahverengi, işlerin hızlı yürüdüğü bir firmada olumsuz karşılanabilir.” (lucrotasarim.com, 12/03/2023). Bu nedenden dolayı önemli iş görüşmelerine gidileceği zaman bu renk tercih edilmez.

Başkurt destanlarından Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda kahverengi toprağın ve buna bağlı olarak gücün rengi olarak şu şekilde geçmektedir:

“Yuvarlak kahverengi bıldırcın

Kırları boylayıp gelir de

Bir iki kez öpsen, mutlu olur,

“Daha öp” diye yalvarır.” (C.1, 227). Kahverenginin sağlamlık ve güveni çağrıştırdığından bahsetmiştik. Destanda geçen bıldırcını tarif ederken bu renkte olduğu belirtilmiştir. Doğanın güzel parçalarından olan bıldırcın, kişi üzerinde güzel bir his uyandırmaktadır. Bundan dolayı bu renk destanda, kir ve çamuru değil de huzuru ve doğayı yansıtmaktadır.

4.6.Başkurt Destanlarındaki Sayılar ve Sembolik Çağrışımları

Türk halk anlatılarının tamamında olduğu gibi destanlarda da sayı sembolizminin önemli bir yeri vardır. Özellikle bazı sayılar kendi içinde çeşitli anlamlar barındırmaktadır. Örneğin bir sayısı Allah’ın bir ve tek olduğunu simgelerken iki, insanın insana ihtiyacı olduğuna gönderme yapmaktadır. Dinî inanışlarda dualar üç kez edilmektedir, yine ölen biri için kırkıncı günde dualar okunmaktadır. Dört sayısı, dört temel elementi akla getirmektedir.

4.6.1.Bir

Tek, eşsiz olanı ve Yaratıcı’yı simgeleyen sayı birdir. “Bir sayısı, İslam’da tek olan Allah’ı temsil eder. Hem ‘Allah’ sözcüğünün hem de Arap alfabesinin ilk harfi olan Elif, 1 şeklindedir.” (Bozkurt ve Bozkurt: 2012: 719). Bu sayı, başlangıçları, zaferi de çağrıştırmaktadır. Herhangi bir konuda başarıyı, zirvede olmayı, liderliği göstermekte olan sayı birdir. “Bir sayısı prensibi ifade eder; evrendeki her şeyin kaynağı, diğer bir deyimle, hareket noktası ve kozmik varoluşun merkezidir. Dünyada ilk yaratılan insan olan Âdem (adam) de alfabenin ilk harfi olan (A) ile yazılır ve okunur.” (Ersoy, 2000: 19). İlk insan olan Âdem’in de bir sayısı ile anılması daha önce dediğimiz gibi başlangıçları net bir şekilde açıklamaktadır. Bir sayısı aynı zamanda kişinin fikirlerini harekete geçirmeyi, cesareti, yaratıcı olmayı da simgeler. Kişinin kendi kendine yetebilmesi ve başına gelen tüm olumsuz durumlardan kendi gücüyle çıkabilmesi de “bir” sayısı ile ilgilidir. Ama bu durumu negatif anlamda düşündüğümüzde bencilliği, sadece kendini düşünmeyi de akla getirir. Astrolojide ilk burç olan “Koç” da bir sayısını ifade eder. Koç burcu baharın başlangıcıdır, öncü bir burçtur. Vücutta baş kısmıyla ilgilidir. Yeni doğan bir bebeği temsil etmektedir. Savaşmak ve önderlik etmekle alâkalı bir burçtur. Koçlar kavgacı olmayı, savaş enerjisini de sembolize eder. Oldukça enerjik ve hareketlidirler. Görüldüğü gibi bir sayısı yeni başlangıçları, enerjiyi, önderliği olumsuz anlamda ise bencil olmayı simgelemektedir.

Başkurt destanlarında:

“Yeryüzünde kimseler doğmadan

Bir kişi bile ayak basmadan,

Eş olmaya yar arayıp,
Yerde kimseyi bulamayınca,
Başka canlılardan seçmeye,
Birisini denk görmeyince,” (C.1, 65). Bir sayısının tek ve eşsiz olmayı sembolize ettiğini daha önce belirtmiştik. Ural Batır Destanı’nda bir sayısı bahsedilen varlığın üstünlüğüne ve denginin olmayışına gönderme yapmaktadır.

“Ben, bir kişiyim, siz çok kişi; ben değil, yer su ölümsüz olsun; yerde insanlar şat, rahat yaşasın.” (C.1, 158). Yine Ural Batır Destanı’na ait olan bu bölümde ise kahramanın kendi benliğinden önce halkının rahat yaşamasını amaç edindiğini görüyoruz. Buradaki bir sayısı alp tipinin yaşam ülküsünün altını çizmektedir.

Küsek Bey Destanı’nda ise:

“Karağölömbet hesapsız batırmış,
Bir okunu beş öküz çekermiş;
Şanlı Karağölömbet uyuduğunda,

Beş gün, beş gece uyanmadan yatarmış.” (C.3, 536). Destandaki bir ve beş sayısı, orantısızlıktan bahsetmektedir. Yiğit Karağölömbet’in hesap yapmayan bir yiğit olduğunu göstermektedir. Bir oku beş öküzün çekmesi, bir durumun tutarsızlığını sembolize etmektedir.

4.6.2.İki

İki sayısı; yeryüzünde insanın, organların kısacası her şeyin çift yaratılmış olmasına gönderme yapmakta olan bir sayıdır. Erkek ile kadının yaratılması, insan uzuvlarının çift yaratılıp birbirini tamamlaması bu sayı ile ilgilidir. Çünkü evrende her şey birbirini tamamlamak için yaratılmıştır. Yaşamımız boyunca karşımıza çıkan olayların da iki yüzü vardır. Her insanın hem gölge yanları hem de dışarı yansıttığı görünen tarafları vardır. Bu yönüyle de iki sayısı düaliyeti sembolize etmektedir. Evrende her şeyin iki yönü vardır. İyi-kötü, güzel-çirkin, siyah-beyaz aslında birer dengedir. Dünya bu denge üzerine kurulmuştur. Bunların yanında iki sayısı insanların ikiye bölünmüş durumları da çağrıştırmaktadır. “Yine dilin zenginlikleri kapsamında dünyanın geçiciliğini vurgulamak için ‘iki günlük’ tamlamasının yaygın bir şekilde kullanımı; güvensizlik telkin eden insanların takındığı tavrı yansıtan ‘ikiye bölünmüş’ sıfatı; bir çöplükte iki horoz ötmez, bir koltuğa iki karpuz sığmaz, bir elin nesi var iki elin sesi var gibi atasözleri; birinin dediğini iki etmemek, bir daha yaparsam iki olsun gibi deyim ve kalıp sözlerin oluşumunda da bu sayıdan yararlanılır.” (Kızmaz, 2016: 76). “Bir elin nesi var iki elin sesi var.” atasözünde de daha önce belirttiğimiz gibi insanların çift olarak yaratılmış olmasına ve birlikte hareket ettiğinde işlerin daha da kolaylaşacağına gönderme yapılmaktadır. Astroloji sisteminin ikinci burcu “Boğa” da “iki” sayısını sembolize eder. Koç burcunun başlatmış olduğu ilkbaharı sabitlemek Boğa burcunun görevidir. Aynı zamanda astrolojik haritada ikinci ev olan “para” evini temsil eden burç olduğu için Boğa, zenginlik enerjisidir. Dolayısıyla boğa burçları, oldukça üretken ve bereketli bir yapıya sahiptirler. Kısacası iki sayısı; zenginlik, kararlılık, sabitlik, bolluk-bereket ile ilişkilendirilen bir sayıdır.

Sura Batır Destanı’nda:

“İki memesinden süt vermiş
Minhılıv adlı annene

Sözün söyleyip git, çocuğum.” (C.4, 81). İnsan uzuvları birbirini tamamlar şekilde çift yaratılmıştır. Sura Batır Destanı’nda “iki memesinden süt vermiş” olan anne figürünün evladının gelişimine katkısını aklımıza getirmektedir.

Babsak Bey ile Karağölömbet Bey Destanı’nda:

“‘Babamı öldüren adamı buldum; bana asker ver’ (der). O dedesinden yüzlerce asker alıp gelip ihtiyarı esir almış. İhtiyarın iki kolunu arkaya çekip, Koyonsak başına getirip kayına bağlayıp bırakmışlar. Gece, güneş batarken, Karağölömbet Bey’in uruktaşları: ‘Biz ihtiyarları vermeyiz!’ deyip onu kurtarmaya varmışlar.” (C.3, 562). Destanda ihtiyarın iki kolunun arkaya çekip hareketini kısıtlamaları yaşlılığı bile göz ardı ederek ona yapılan eziyeti göstermektedir. Topluma yol gösteren ve geçmişteki birikimlerinden yararlanan yaşlı insanlara Türk halkı saygı duymakta ve incitmemektedir. Babsak Bey ile Karağölömbet Bey Destanı’nda iki tarafından tutulup

hareketsiz bırakılan yaşlı adam düşmanın karşı tarafa karşı kullandığı silahtır. Karağölömbet'in yanında yer alanlar ise bu durumun karşısında durup esarete karşı durmuşlardır.

4.6.3.Üç

Türk halk kültüründe üç sayısı kutsal kabul edilmiştir. Bazı dualar üç kez edilmiş ve bazı ritüellerin üç defa yapılınca gerçekleşeceğine inanılmıştır. “Anadolu’nun pek çok köşesinde karşımıza çıkan yatır ve ziyaretler çevresinde üç kez dönmek, üç defa okuyup üflemek, herhangi olumsuzlukları def etmek için tahtaya üç kez vurmak, isteklerin yerine gelmesi için Fatıha’yla beraber üç İhlas okumak, hastalıklardan korunmak için ocağa üç kez gitmek vb. uygulamalara sıkça rastlanmaktadır.” (Çıblak Coşkun, 2013: 74). Bu uygulamalar İslam inancı ve eskiden kalma inanç ve uygulamalarla harmanlanıp şekillenmiştir. “Mükemmel sayı olarak kabul edilen üçün şansa da ilgisi olduğu düşünülmektedir. Romanya’da yaşayan Tatar Türklerinden derlenen ‘Dünya Güzeli’ masalında geçen ‘Kuş kimin başına üç defa konarsa o kişinin han seçilmesi’ motifi, bu sayının şans getirme, kader değiştirme anlamlarını yansıtır.” (Durbilmez, 2010: 247). Şans getirme ve kaderi değiştirme anlamına geldiği gibi örnek gösterilen bu masalda iktidar anlamını da taşımaktadır. Yeryüzü gökler, karalar ve sulardan oluşmaktadır. “Evren, gök-yer-deniz üçleminde ele alınmıştır ki, bunlar dünyanın bütünü oluşturur elementler olarak yer alır.” (Ulukan, 2012: 181). Bu açıdan bakıldığında üç sayısı bütünlüğü de göstermekte olan bir sayıdır. Yine birleştirici özelliği olan üç sayısı, aile kavramını da hatırlatmaktadır. “Üçlemenin bir sembolik yanı da kutsal birleşme ve doğan çocuktur, bir başka deyişle baba-anne ve çocuk da bir üçlemedir.” (Üstünova, 2010: 187). Kısacası evrende birçok durum bu üçlemeler üzerine kuruludur. Bu üçlemeler Türk destanlarına da yansımıştır.

Bir ve iki sayılarında da belirttiğimiz gibi astrolojinin üçüncü burcu İkizler’dir. İkizler burcu, kararsızlığı ve değişkenliği ifade eder. İlkbahar ve yaz arasında kaldığı için oldukça değişken bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla dikkatleri de oldukça dağınıktır, iletişim kurmayı severler. Oldukça zeki ve sıkılgan yapıda olabilirler. Bu açıdan bakıldığında üç sayısı; değişkenliği, zekâyı, kararsızlığı, iletişim becerilerini de sembolize eder.

Başkurt Türklerine ait destanları incelediğimizde de üç sayısına sıklıkla rastlamaktayız. Örneğin Miney Batır ile Şulgen Padişah Destanı’nda üç sayısı şu şekilde geçmektedir: “Miney Batır tek başına dağ altına devlerin girip çıktığı deliğin yanında pusuda durdu. Üç gün, üç gece boyunca bir ses de çıkmayınca, o bunlara bir kötülük, tehlike var mıdır? diye düşündü de uyumadan bekledi de bekledi.” (C.1, 259). Gördüğümüz gibi üç sayısının kutsallığı halk anlatılarına da yansımıştır. İnsanlar Allah’a sığındığında, bir isteği üzerine ritüeller yaptığında üç kez yapmaya çalışmıştır. Önemli bir dileğinin gerçekleşmesi için üç hafta aynı günler içerisinde kutsal yerlere gidip ibadetler etmiştir.

Kuziykürpes ile Mayanhılv Destanı’nda da üç sayısına sıkça rastlanmaktadır: “Küser Han sarayına geldiğinde, gün de daha erkendi. Kuziykürpes Gök toplarının üç tane kılını aldı ve kendisini serbest bıraktı.” (C.1, 65). Bu destanda da yine üç sayısının sembolik tarafına gönderme yapılmaktadır. Üç sayısı Türk kültüründe çokça kullanıldığı için destanlarda da sıkça geçmektedir. Kutsal kabul edildiği için de destanda serbest bırakılma karşılığında üç tük kabul edilmiştir.

4.6.4.Dört

İnsanların yaşamını sürdürebilmesi için temel olarak dört elemente ihtiyacı vardır. Bu dört unsur; ateş, su, hava ve topraktır. İnsanoğlu ateş sayesinde yiyeceklerini pişirmiş ve ısınmış, su ile temizlenmiş ve hayatının devamlılığını sağlamış, hava ile nefes almış, topraktan ise yiyeceklerini elde etmiştir. Bu bakımdan dört sayısı dört elementi akla getirmesi bakımından önemlidir. “Yeryüzünde dört mevsim vardır. İlk insanlar ayın dört aşamasına göre hayatlarını düzenlemişlerdir.” (Benli, 2020: 1703). Görüldüğü gibi hayatımızı temel olarak etkileyen her şey dört sayısı ile ilgilidir. Allah insanlara, dört kutsal kitap göndermiştir. Tevrat, İncil, Zebur ve Kur’an-ı Kerim Allah’ın kullarına gönderdiği kitaplardır. Dört sayısı bu yüzden kutsal bir anlam ifade etmektedir.

Astrolojide dördüncü burç Yengeç burcudur. Yengeç burcu ailevî konularla ilgili bir burçtur. Çünkü Zodyak sisteminde aile konularını anlatan dördüncü evin burcudur. Yengeç burçları hassas, korumacı, aile yaşamına bağlı, vicdanlı yapıda insanlardır. Dolayısıyla dört sayısının da bu kavramlarla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Aktaş Han Destanı'nda "Kaçan Aktaş askeri İskenderlileri soyup sancak dibine sürdüler ise, Kasfran şah cenge hazırlandı. Onu gören Şemailbanu gayrete gelip, nara vurup, kılıcını çıkardı. Onu görüp Mihrac Han kızı Şehriban, ... on iki bin serdarları, serkabileri ile sancak dibinden yer kazıyıp, Aktaş'a hücum edip gerisine sürdüler... Oradan yine Aktaş ceyşe İskender'e kılıçlar vurdurdu. Hatta dördüncü gün Şah İskender süvari olup, sancak ve alem taşıyıp, naralar vurup Aktaş'a yürüdü." (C.3, 62). Aktaş Han Destanı'nda geçen dört sayısı bir mücadelenin gidişatını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Savaş sürecince yaşanan olaylar gün gün anlatılmaktadır. Dördüncü günü ise bu durumların hararetlenip devam etmekte olması bakımından önemlidir.

Kuzıykürpes Destanı'nda ise:

"İşte oğlum, bu, hâlen sakın avıllarda yaşayan senin nesillerini yemek isteyen yavuz yırtıcıyı anlatma sözüdür. Şimdi şu isyanları başlatan dört batıra bak. Onların dördü de at üstünde. Akılları, batırlıklarıyla seçilip duran bu batırlar, birbirlerinden pek çok yıllardan sonra ortaya çıkarlar." (C.2, 635). Dört sayısı destanda, dört yiğidin cesaretini ve başkaldırışını anlatmaktadır. Mevcut durumu kabullenmeyen dört gencin mücadelesini destanda dört sayısı sembolize etmektedir. Bundan dolayı Kuzıykürpes Destanı'nda dört sayısı isyana, direnmeye gönderme yapmaktadır.

4.6.5.Beş

Beş sayısının birçok sembolik anlamı vardır. "Yaşam ve sevgi sayısı" olarak tanımlanan beş'in pek çok kültürde önemli olması ve merkezî bir rol oynamasının sebepleri arasında, nesneleri beş'li gruplar halinde düzenleme eğilimi, beş duyu organı, Budizm'de din dışındaki kişiler için beş emir, Aristoteles'in beş temel erdemi, Musa'nın beş kitabı, Nizamî'nin Hamse'si vs. gösterilir." (Keleş, R., 2019: 571). Biz beş duyu organımızla yaşamı daha iyi algılarız. Dokunma, tatma, görme, koklama, işitme temel yaşam fonksiyonlarımızdır. Beş sayısı da bunları simgelediği için önemlidir. "Altay yaratılış mitinde insanların bir ağacın beş dalındaki meyveleri yiyerek beslendikleri anlatılır." (Durbilmez, 2011: 85). Bu yüzden bu sayı, kutsal bir sayıdır. "Âl-i Abâ' olarak bilinen ve Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, ve Hz. Hüseyin'den oluşan Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini simgeler. Ehl-i Beyt için ayrıca "Pençe-i Âl-i Abâ" olarak bilinen ve Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini simgeler." (Sömen, 2019: 41). Ehl-i Beyti simgelemesinden dolayı İslam dininde önemli bir yeri vardır ki namazlar beş vakit kılınır, İslam'ın beş şartı vardır.

Astrolojide beşinci burç aslan burcudur. Aslan burcu bu sistemde beşinci evle alâkalıdır. Beşinci ev konuları; hobiler, eğlence ve aşktır. Bu yüzden Aslan burçları eğlenmeyi severler, bir ortama girdiğinde kendini belli ederler. Birçoğu toplumda ön plânda olan, önderlik eden kişilerdir. Burçlar doğrultusunda değerlendirildiği zaman beş sayısının, eğlence ve aşkı temsil ettiği görülmektedir.

Bikyen Mergen Destanı'nda ise "Sakin günlerin birinde yanını, ok kılıfı ile sadağını alıp ava çıktı. O gün çok dolaşmaya da gerek kalmadı; bir kunduz, bir su samuru, üç kara tilki avlayıp döndü. Bir çıkışta beş baş can az değil, o, birçoğuna kısmet olmaz." (C.4, 116). Bikyen Mergen Destanı'nda beş sayısını görmekteyiz. Beş; duyu organlarımızı, inançlara bağlı konuları ve simgesel birçok anlamı taşıyan bir sayıdır. Destanda ise bu sayı kahramanın avcılık konusundaki başarısını göstermektedir. İyi bir avcı olmak da yiğitliği yansıtan özelliklerdendir. Bikyen ise beş canlıyı avlayarak alp kahraman özelliklerini bir kez daha kanıtlamıştır.

İki Kilmet Kavgası Destanı'nda ise "Kanzafer Bey ile üç kişi kaldılar. Biri Sübülek (Kanzafer Bey'in kardeşi idi), Orman, Toman idiler. Karaman, Orman ile bir anadan doğmadılar. O Karaman, Kilmet ile gitti. Karaman oğlu Teney burada kaldı. Amma mirzalar nesli idi. Amma işbu beş kişi, hepsi asil soydandılar. "Biliniz, gafil olmayınız, akıllı anlar, akılsızın bir kulağından girip, diğerinden çıkar. İmam-ı Azam Hazretleri şöyle söylemedi mi: 'Geçmişini, yani neslini bilmeyen biri padişah önünde söz söylemeye yaramaz, geçmişinden haberi olmayan hükümdarlığa yaramaz.' dedi." (C.3, 578). Beş sayısı İki Kilmet Kavgası Destanı'nda kökü soylu ailelere dayanan insanları anlatmaktadır. Atalarını ve tarihini en iyi bilen insanlar geleceğine ışık tutanlardır.

Geçmişte verilen mücadelelerini, kayıplarını, kazançlarını bilenler yaşananlardan ders alıp daha temkinli yoluna devam ederler. Destanda geçen beş kişi anlatılırken de insanoğlunun kendi soyunu bilmenin ne kadar mühim olduğu vurgulanmaktadır.

4.6.6.Altı

Altı sayısı, yaratıcılığı ve çalışkanlığı simgelemektedir. Astrolojide altıncı burç olan Başak burcu aynı zamanda bu sistemdeki altıncı evin sahibidir. Altıncı ev konuları; hizmet ettiğimiz alanlar, birlikte çalıştığımız iş arkadaşlarımız, sağlığımız ve hassasiyetlerimizdir. Bundan dolayı Başak burçları, hizmet etmeyi ve sürekli arı gibi çalışmayı seven burçlardır. Altı sayısı bu konuları da sembolize etmektedir. “Dünyanın altı günde yaratılmış olmasından dolayı özel değeri olan altıdan, Hristiyan metinlerinde bazen bir günah sayısı olarak söz edilir. Bu batıl inancın, Neron’un Romanın altıncı imparatoru olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır.” (Ersoy, 2000: 30). İnançlarla ilgili anlamların yanı sıra spiritüel anlamlar taşıdığına da inanılmaktadır. “Altı yaratıcı insanların sayısıdır. Üst çakraları açan çok sıra dışı bir enerjiye sahiptir.” (spiritueller.net, 25/03/2023). Altı sayısı, hem inanç açısından hem de spiritüel anlamlar barındırmasından dolayı dikkat çekmektedir. İnançtan inanca farklı anlamlara da bürünmektedir. Örneğin İslam inancında özel yeri varken, Hristiyanlıkta günahı simgelemektedir. Çakraları açan bir özelliğinin olduğuna inanılmasından dolayı ise şifacı özelliğinin olduğuna da inanılmaktadır.

Karas ile Akşa Destanı’nda:

“Akşa gibi batıdan
Eldeki malı döndürüp
Alabilirsen alırsın.
Ak mendilli kadından!
Altı cüzün içinde
“Akşa Batır” dediğinde,
Ablay Han’ın bahadırı

Devriliyordu atından.” (C.4, 250). Destandaki altı sayısı kahramanın yiğitliğine göndermede bulunmuştur. Altı cüz içinde Akşa Batır’dan bahsedilince insanların attan devriliyor olması onun ne kadar başarılı bir alp tipi olduğunu göstermektedir. Bu yüzden destandaki altı sayısı, Akşa’nın kahramanlığını belirtirken kullanılmıştır.

4.6.7.Yedi

Yedi sayısı, İslam dininde önemli bir yere sahiptir. “Kur’an’da yedi sayısının sistematik bir şekilde tekrar ettiği görülür. Kur’an’ın ilk suresi olan Fatiha yedi ayetten oluşmaktadır.” (Önal Kılıç, 2018: 115). Bunun dışında Türk âdetlerinde de yedi sayısı ile ilgili uygulamalar vardır. “Yedi hazine, yedi gün, yedi yok, yedi sağlık, yedi yut, yedi aşık, yedi ata düşünceleri, vefat etmiş kişiler için her yedi gün yedi ekmek pişirerek Kuran bağışlamak gibi gelenekler yedi sayısının Kazak kültüründeki görünümülerindendir.” (Torebekkyzy, 2021: 85). Dolayısıyla Türk halk kültüründe önemli sayılardan biri yedidir. Yedi sayısı sembolik olarak hem iyi hem de kötü durumlarla ilişkilendirilmektedir. Hristiyanlık dininde yedi büyük günah vardır. “Bunlar kibir, şehvet, haset, oburluk, açgözlülük, tembellik ve öfkedir.” (Güngör, 2014: 37). İnsanların bu yedi kötü duygudan arınması Hristiyanlığın temel esaslarıdır. “Nitekim kötü olanın yedi ile sembolleştirilmesinin ilk ve en dikkat çekici örneği Cennet’e istinaden Cehennem’in de yedi katlı olmasıdır.” (Kılıç ve Eser, 2016: 93). Bu sayı, gezegenleri de temsil etmektedir. “Yedi sayısı Babil’de gezegenlerin sayısı olarak bilinir: Güneş, Ay, (her ikisi de birer gezegen olmamakla birlikte bu sistemin içinde vardır) Merkür, Mars, Venüs, Jüpiter ve Satürn. Bu yedi gezegen sırasıyla yedi cennetsel kürenin parçasıdır ve bu görüş binlerce yıldır insan imgelemine harekete geçirmiştir.” (Keleş, R., 2017: 52). Yedi sayısının inançlarla da ilişkisi vardır. “Kur’an’da yedi sayısının sistematik bir şekilde tekrar ettiği görülür. Kur’an’ın ilk suresi olan Fatiha yedi ayetten oluşmaktadır.” (Önal Kılıç, 2018: 115).

Bunun dışında Türk âdetlerinde de yedi sayısı ile ilgili uygulamalar vardır. “Yedi hazine, yedi gün, yedi yok, yedi sağlık, yedi yut, yedi aşık, yedi ata düşünceleri, vefat etmiş kişiler için her yedi gün yedi ekmek pişirerek Kuran bağışlamak gibi gelenekler yedi sayısının Kazak kültüründeki görünümülerindendir.” (Torebekkyzy, 2021: 85). İnançlarla ve halkın yaşantısıyla doğrudan ilişkili olan yedi sayısı bu yüzden büyük bir öneme sahiptir.

Yedi sayısı astrolojide, Terazi burcunun sayısıdır. Yedinci ev; evlilik, ilişkiler, ortaklıklar ile ilgili konuları kapsamaktadır. Bu yüzden Terazi burçları yalnızlığı sevmezler. Zıt burcu olan Koçların aksine ön plânda olmaktan hoşlanmaz, mutlaka eş veya arkadaş arayışında olurlar. Sonbaharı başlatan bir burç olduğundan Güneş, Terazi burcunda yavaş yavaş gücünü kaybetmeye başlar. Bu yüzden Teraziler egolu insanlar olmaz, alçakgönüllü bir yapıdadırlar. Aynı zamanda adaletli olmayı da simgelerler. Bundan dolayı yedi sayısı; evlilik, arkadaşlık, adalet gibi konuları sembolize etmektedir.

Aktaş Han Destanı'nda "Ak İdil'in sağ tarafında İnyer ile Esem suyunun Ak İdil'e döküldüğü yerde, Aktaş adlı yüksek bir dağ üstünde hamişe türlü yerlerde şehir eserleri (kalıntıları) var. Tarihte şöyle söylenir: "Eni ve uzunluğu yedişer fersah." Gönü ve akli var olan insana bu yer şöyle devlet ibrettir ki. Nice bin yıl bu yerden kalkıp maşrik tarafına; Çin'e, Hindistan'a, Kafkasya'ya kadar hüküm kılmış..." (C.3, 62- 63). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yedi sayısı iyi ve uğurlu olanı temsil ettiği gibi kötü ve ürkütücü mekânları da aklımıza getirmektedir. Örneğin Cehennem'in yedi katlı olması bunun en belirgin örneğidir. Aktaş Han Destanı'nda geçen yedi sayısı ise çok geniş bir bölgeyi içine alan mekânı betimlenirken kullanılmıştır.

4.6.8.Sekiz

Sekiz sayısı birçok sembolik anlam barındırmaktadır. Örneğin astrolojide ölümü temsil eden sekizinci evin temsilcisi Akrep burcudur. Akrep burçları bu yüzden ölüp yeniden dirilmeyi, sürekli kendini yenilemeyi, hayat yolculuğu boyunca her aşamada daha güçlü bir hâle gelmeyi başarırlar. Sezgileri çok güçlü, tutkulu, sahiplenicidirler. Olumsuz durumlar karşısında bile asla vazgeçmeyen, kararlı bir yapıları vardır. Bu yönüyle sekiz sayısı; yeniden doğmayı, yenilenmeyi, tutkuyu, gücü de ifade etmektedir.

Sekiz sayısının inançlarda ve halk kültüründe de çeşitli anlamları vardır. Mesela Budizm inancında "sekiz dilimli yol"dan bahsedilmektedir. Buda, insanlara faydalı olmak amacıyla ilk vaazında sekiz dilimli yoldan bahsetmiştir. "Altında aydınlığa kavuştuğu yabanî incir ağacını terk eden Buda, ulaştığı hakikati insanlara öğretmek üzere oradan ayrılmış ve ilk vaazını, Sarnath Geyik Parkı'nda, daha önce ayrıldığı beş zâhîde vermiştir. Buda bu vaazıyla: 'İnsan hayatının acı ve ıstıraplarla dolu olduğu; bunun sebebinin arzu ve ihtiraslar olduğu; bunun da yeni karma ve sudûra, yeni tenâsüh ve ölüme yol açtığı; dünyevî acı ve sıkıntılardan kurtulmanın yolunun arzu ve isteklerden vazgeçmeye bağlı olduğu' şeklinde bir tez ortaya koymuş; bunun da ancak Buda'nın ortaya koymuş olduğu "doğru söz, doğru davranış, doğru geçim, doğru muhakeme, doğru murakabe, doğru anlayış, doğru düşünce ve doğru niyet'ten ibaret olan Sekiz Dilimli Yolu takip etmekle mümkün olabileceğini söylemiştir." (Güç ve Sert, 2020: 26). Sekiz sayısı Budizm'de kutsal kabul edilmektedir. Bu inanca göre kişi; yalan söylemezse, etrafındaki insanlara iyi davranır ve onlarla doğru geçinirse, kendi içinde yalansız muhakeme yaparsa, sürekli tanrı gözetiminde olduğu bilincinde olursa, anlayışlı, düşünceli ve iyi niyetli olmayı başarırsa Nirvana'ya ulaşmaktadır. "Allah'ın kullarına tek vaadi olan Cennet temsiline İslami kökenine baktığımızda, İslamiyet'te yer alan "sekiz cennet kapısı" karşımıza çıkmaktadır." (Aslan ve Duran, 2021: 388-389). Sekiz sayısı, Cennet'le de ilişkilendirilmektedir.

Sura Batır Destanı'nda "Han kızı Başkurt batırının kırıncılığını anlayıp hediye kutuyu açmasını rica eder. Açıp bakmışlar, içinde sekize katlanarak konulmuş altın saplı elmas kılıç yatmaktaymış." (C.4, 86). Sura Batır Destanı'nda geçen sekiz sayısı kılıcı anlatırken kullanılmıştır. Bu kılıç, hediye olarak gönderilmiş olan ve çok değerli bir kılıçtır. Genellikle inançlarda kutsal kabul edilmekte olan sekiz sayısı, destanda değerli bir silahı anlatmaktadır.

4.6.9.On

Başkurt destanlarında geçen on sayısı, az sayıda insanın yaşam mücadelesini yansıtmaktadır. Astrolojik sistemde ise onuncu evi temsil eden "Oğlak" burcu ile ilişkilendirilir. Onuncu ev, otorite figürleri ve toplumu yönetme arzusuyla ilgilidir. Oğlak burçları da yöneticiliği en iyi şekilde yapan burçlardandır. Dolayısıyla "on" otorite figürlerini temsil eder.

On sayısı Budizm'de de görülmektedir. "Budizm'in inanç esaslarını Buda'nın öğretileri oluşturur. On sayısının kâmil/olgun insan tarifi, Buda'nın ahlak buyruklarında da görülmektedir." (Güler ve Tıngıroğlu, 2019: 1857). On sayısı, Budizm'de de olgun insanı sembolize etmektedir.

Akay Yayı (Savaşı) Destanı'nda "Kâfirler onları savaşçı diye adlandırdı. Böylece, bu hizmetkâr satılmış insanlar Başkurt toprağına kahr yaymayı sürdürdüler. Bugün onlar çoklardır. O sınırda Kazan yolunda Başkurt köylerinde hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Bu vakalardan sonra Başkurt ilinde, özellikle Kazan tarihinde az sayıda insan kaldı, her köyde bir ya da iki ev kaldı, de. On kişiye bir pösteki, bir inek, bir at bulamadılar." (C.4, 143). Rusların Müslümanlara eziyet ettiğini anlatan bu destanda on sayısı; insanların az sayıda kalması ve hayatta kalanların da çaresizliğini yansıtmaktadır. Öldürülen insanlar, yağmalanan evler ve katledilen hayvanlardan sonraki kötü şartları on sayısı temsil etmektedir. Seyf-ül-mülük Destanı'nda da on sayısı, Akay Yayı (Savaşı) Destanı'nda olduğu gibi on kişinin hayatta kalışını simgeler:

"Bir zaman, göz gözü görmeyecek şiddette fırtına kopar. Gemiler birer birer su dibine giderler. Çok sayıda halk boğularak helak olur. Yalnızca birkaç gemide Seyf-ül-mülük ile Sait on kadar adam ile kurtulurlar." (C.2, 515). Destanda yaşanan doğal afetin çok sayıda insanı yok ettiği görülmektedir. Burada zor şartlar altında on insanın hayatta kalması bir avuç insanın hayatta kalmak için verdiği mücadeleyi sembolize etmektedir. Aynı zamanda az insandan çoğalmayı, küllerinden yeniden doğmayı temsil etmektedir.

4.6.10.Kırk

Türk halk kültür ve inancında kırk sayısının birçok anlamı çağrıştırmaktadır. Dinî inançlarla ilgili uygulamaların sayılara yansımış olduğunu hayatın her alanında görmekteyiz. Dinsel konular dışında bazı gelenek-görenek, atasözlerinde ve deyimlerde de kırk sayısına rastlanmaktadır. "Müslümanlar arasında Hz. Muhammed'e 40 yaşında peygamberlik verilmesi, O'na ilk bağlananların 40 kişi olması, kişinin malının kırkta birinin zekât olarak vermesinden dolayı kırk sayısı daha da önemli bir yere sahip olmuştur." (Güvenç, 2009: 90). Yeni doğmuş olan bebeklerin de dışarı çıkması için kırkının çıkması beklenir. "Yine doğumdan ya da ölümden sonra 'kırk mevlidi' uygulaması yapılır, beklenen kırk günün geçmesine 'kırk uçurma' denir." (Güvenç, 2009: 88). Lohusa kadın kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz çünkü kötü ruhların ona zarar verebileceğine inanılır. Bu yüzden hem annenin hem de bebeğin üzerinde demirden eşyalar bulundurmaya dikkat edilir. Çünkü demirden yapılan şeylerin kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılmaktadır. Koblan Batır Destanı'nda "Han kızı bahadır yiğidin isabetli nişancılığına sevinerek: 'Aradığımı buldum' deyip gelip yiğidin elini sıkış. Han, verdiği sözünü tutarak Koblan ile kızı Kürkem hürmetine otuz gün oyun-meclis, kırk gün düğün yapmış." (C.4, 56). Türk halkının kırk sayısının uğur getirdiğine inanması, çeşitli uygulamalarına da yansımıştır. Halk anlatılarında kahramanların düğünleri kırk gün kırk gece sürmüştür. Koblan Batır Destanı'nda da kahramanın evlilik öncesi yiğitlik ve güç sınavını tamamlaması sonucunda kırk gün kırk gece düğün yapılmıştır.

4.7.Başkurt Destanlarındaki Savaş Aletleri ve Sembolik Çağrışımları

Türk milleti; göçebe bir yaşam süren, savaşçı, esareti kabul etmeyen, özgürlüğüne düşkün, atak bir millet olduğu için silah kullanımına büyük önem vermiştir. Yaşamın her alanında savaş aletlerinden faydalanan Türkler, küçük yaşlardan itibaren savaş aletlerini kullanmayı öğrenmiştir. Özellikle yiğitliğin göstergesi olan avcılık geleneğinde de savaş aletleri yaşamın bir parçası olmuştur. Kendini korumayı ve geniş sınırlara sahip olabilmeyi de savaş aletleri vasıtasıyla başarmışlardır. Savaş aletlerini doğru şekilde ve yerinde kullanmak kahramanlığı sembolize etmektedir. Göçebe bir hayat süren Türkler, yolculukları boyunca kendilerini ve mallarını yine silahlarıyla muhafaza edebilmiştir. Bu yüzden kadınlar ve erkekler tarafından her yaşta bu aletleri öğrenmek, doğru bir şekilde kullanmak oldukça önemlidir.

4.7.1.Kılıç

Savaş aletlerinden olan kılıcın Türk milletinin zaferlerinde büyük bir rolü vardır. "Türklerde demir, çok eski zamanlardan beri kutsal sayıldığından ondan üretilen kılıç da kutsal olarak görülmüştür. Bu nedenle eski Türklerde, hançer ve okun yanında çoğu zaman kılıç üstüne de yemin edilmiştir." (Koşik, 2021: 12). Bunun dışında kutsal sayılmasının başka bir nedeni de kötülükleri önlemeyi simgeleyen bir alet olmasıdır. "Kılıç sembolik olarak Allah'ın yeryüzüne halife olarak atadığı insanoğlunun/sultanların elinde Allah'ın emirlerinin uygulayıcısı, şeriat, kanun ve nizamın

devamlılığını sağlayan; kınından çıkınca/uyanınca fitnenin artık uykuya geçtiği kutsal bir obje mahiyetindedir.” (Duman, 2021: 173). Kılıç, Hz. Ali ile de anılmaktadır. Hz. Ali, atı ve kahramanlıkları ile de bilinen halifemizdir. “Hz. Ali ile özdeşleştirilen bir diğer sembol ise ucu çatallı (iki uçlu) olan kılıcı Zülfikar’dır.” (Karaoğlu, 2015: 52). Hz. Ali, kahramanlık ve zaferlerinden dolayı kılıçla bağdaştırılmaktadır. “Hz. Ali’nin yiğitlik profili, kılıcı Zülfikâr’la birlikte anlatılır ve bu kılıç, hem kendisi ve simgeselliği üzerinden hem de tahta kılıç gibi temsili üzerinden kültürel bir kod olarak işlev görür.” (Sevinç, 2013: 628). Kılıcın kutsal anlamları olmasının yanında önemli zaferlerin kazanılmasındaki rolü de büyüktür. “En temel işleviyle kudret ve hâkimiyeti simgeleyen kılıç, güç, iktidar, devlet, adalet, erdem ve cengaverlik ve atılganlığı da çağrıştırarak bütün bu kavramları din adına devlet odağında, iktidar sahibinin elinde toplamıştır.” (Tanrıbuyurdu, 2012: 141). Bu açıdan da bakıldığında Türk halkının hayatında gücü, inancı, iktidarı sembolize eden savaş aletidir. “Çocukların savaş eğitimlerinin bir aracı ve oyuncaklarından biri tahta kılıçtır. Tahta kılıca eski Türk inanışlarında da rastlanmaktadır.” (Çolak, 2018: 2159). Türk halkının savaşa ve bağımsızlığa ne kadar önem verdiği daha çocukken eğitilmelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Zühre ile Aldar Destanı’nda “Kaplan yarasını da hissetmeyip, birden bahadırın atının boynundan yakalar, Allabirde kılıcı ile onun sırtını enlemesine vurarak, belini yarıdan koparır. O anda Yılkıbay tehlikeli durumla karşı karşıya kalır: ona saldıran kaplan ok fırlatmasına da izin vermeden onun belinden yakalayıp atından sürükleyip indirir ve ayakları ile yerle bir edip ezmeye başlar.” (C.2, 108). Kılıç, kahramanın en çok kullandığı savunma silahıdır. Bu silah vasıtasıyla zorlukların üstesinden gelebilmek için mücadele eder. Gördüğümüz gibi Zühre ile Aldar Destanı’nda da Allabirde, önüne çıkan zorluklar karşısında kılıcı yardımıyla savaşmaktadır.

Bayık Aydar Sesen (Ozan) Destanı’nda:

“Aranızda kim olsun?

Tarhan mı, gerek bey olsun?

Bana demezse dağ delecek

Kılıç tutmuş er olsun.” (C.4, 273). Silahları ustaca kullanabilmek yiğitliği sembolize eden göstergelerden biridir. Eli kılıç tutmuş birinin tercih edilmesinin nedeni de budur. Çünkü kılıcın hedef yönünde doğru kullanılması önemlidir.

Ural Batır Destanı’nda ise:

“Zerkum ile Şülgen’e Samrav Padişah’ın kızını,

Çelik kılıç, Akbozatını Alınabilecek yolunu,

Akbozat’a binen er, Polat kılıç tutan er

Bütün dünya yüzünde En güçlü batır olacağını,

Herkese baş eğdireceğini, Sırayla söyleyip anlatmış” (C.1, 94). Kılıç, gücü simgeleyen savaş aletlerindendir. Bu yüzden kılıcı ustaca kullanabilmek de kahramanın gücünü ikiye katlamaktadır. Destanda kılıcı tutan kişi kuvvetli olarak betimlenmiştir. Çünkü düşmanı alt edebilmek için fiziksel güç tek başına yeterli değildir ve silahların da kişi tarafından doğru kullanılabilmesi oldukça önemlidir.

4.7.2.Ok ve Yay

Ok ve yay, önemli ve ilk savaş aletlerindendir ama bunun yanında birçok sembolik anlamlar da barındırmaktadır. Kahramanlığın da simgesi olan ok ile yayı iyi ve doğru kullanabilmek alp kahramanın temel özellikleri arasındadır. Savaş esnasında kullanıldığı gibi avcılıkta da ok ve yayın önemi büyüktür. Eski Türk devletlerinde ok, savaş aleti ve avcılığın yanı sıra daveti simgeleyen bir niteliğe de sahip olmuştur. “Artuklu hükümdarı Sokman oğlu Dâvud’un da Türkmen kabilelerinin reislerine ok göndererek onları emrettiği yerde topladığı bilinmektedir.” (Göksu, 2010: 994). Bütün bunlardan farklı olarak bir de kadını betimlerken ok ve yaydan bahsedilmiştir. “‘Ok’ ve ‘yay’, Türk milletinde sevgilinin kaşı ve kirpiği olarak da tanımlanmıştır.” (Özmenli, 2017: 33). Ok ve yay uzak ve büyük hedeflere ulaşmayı da temsil etmektedir. “Simgesel olarak köprü ve merdiven motifleri göğe ulaşma arzusunu ifade etmekteydi. Bu anlamda ‘ok’ köprünün bağlantısını ifade ederken, merdiven simgesinde ise basamak görevini üstlendiği görülür.” (Öngel, 1999: 65-66). İnsanoğlu göğe bakınca huzuru hisseden bir varlıktır. Ok yaydan çıkınca çok uzak mesafelere doğru yol aldığı için gökleri ve uzak yerleri simgelemektedir.

“Grek söylencelerinde anlatılanlara göre; eski Olimpiyat Oyunları ‘Herkül’ adı verilen yarı tanrısal bir okçu tarafından kurulmuştur. Oyunlar, okçularca hedef olarak kullanılan, zincire bağlı güvercinlere karşı yapılan hedef atışları ile geliştirilmiştir.” (Öngel, 2001: 191). Görüldüğü gibi savaşta, avcılıkta, sevgilinin güzelliğini tasvir ederken kullanılmakta olan ok ve yay, oyun ve eğlence alanında da kullanılmıştır. “Selçuklular zamanında sultanlar ve kendilerine tâbii olanlar arasındaki diplomatik ilişkilerde de ok, yay ve de kılıç sembol olarak kullanılmaktaydı. Bu silahlar bazı zaman sultanını elçileri vasıtasıyla, kendilerine tâbi olan kişilere gönderilen hediyeler arasında yer almakta, bazı zaman da vassaların, metbûların himayesi altında olduğunu belirtmek için rakiplere karşı diplomatik bir uyarının işareti olarak kullanılmaktaydı.” (Ağırnaslı, 2022: 63). Savaş aletleri halkın yaşantısında o kadar büyük bir öneme sahip olmuştur ki devlet adamları kendi himayesi altında olan kişilere bu araçları hediye etmiştir.

Oğuz Kağan hayata veda etmeden önce ülkesini altı oğlu arasında paylaşmıştır. Ok ve yay sembolleri bu konuda dikkat çekmektedir. “Babaları Oğuz yayı üçe parçalayıp daha büyük üç oğluna, üç oku da küçük üç oğluna verdi. Biz hepimiz bir soydanız deyip orduda da kendi yerini ve rütbesini bilsinler. Bunlar da şöyle kararlaştı: Yay verdiklerinin yeri daha üstte olsun ve orduda sağ kolu teşkil etsinler. Zira yay padişah gibi hükmeder, ok ise ona tâbi bir elçidir.” (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018: 222). Oğuz Kağan’ın oğullarına bu öğüdü vermesinin nedeni birlik ve bütünlük içerisinde hareket etmelerini istemesidir. Zorluklarla karşı karşıya gelip elde ettiği sınırları daha da genişletmelerini arzu etmektedir. Aynı zamanda küçük oğullarının, büyüklerine itaat etmesini de amaçlamaktadır. “Ok ve yay sembolleri, Oğuz Kağan Destanı’ndan günümüze sembolik görüntüde Türklerin felsefik düşüncesinin ve disiplininin bir yansıması olarak görülmektedir. Bu durum güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar hâkimiyet fikrinin simgesidir.” (Çetindağ Süme, 2019: 195). Türk milleti geniş kıtalara hükmetmiş olan bir toplumdur. Cihan hâkimiyeti düşüncesiyle Dünya’nın her yerinde soyunu devam ettirme ülküsüne sahip bir millettir. Bu durum Türk destanlarına da yansımıştır. Oğuz Kağan Destanı’nda ok ve yay sembolleriyle açıkça görülmektedir.

Başkurt destanlarından Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda “Babasından gören ok yontar, demişler. Miney’in babası Hınık (Sınık) batır sert boranlarda da, çetin soğuklarda da pes etmeyip, Kuzey Ural’ın altını üstüne getirip, gece gündüz avcılıkla meşgul oldu. Onun tek bir tane ok-sadağı bile yan gitmedi, her zaman avına saplanırdı, yaraladıysa bile, vahşi canavarları canlı yakalayıp getirmiş.” (C.1, 234). Destanlarda kahramanın avcılık becerisi, oku hedefine atmayı başarabilmesi onun gücünü sembolize etmektedir. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda kahramanın oku doğruca hedefe ulaştırması savaş aletlerini iyi kullandığını göstermektedir.

Mergen ile Mayanhılıv Destanı’nda ise kahramanın ok ve yay ile anıldığı anlatılmaktadır.

“Ok, yaylarını alıp,
Düşmana karşı at biner;
Ata binmeyip kalanlar,

Ural’ında yad olur.” (C.2, 86). Mergen ile Mayanhılıv Destanı’nda alp kişinin savaş aletleri olmaksızın düşünemeyeceğini bir kez daha görülmektedir. Kahraman, atı üzerinde ve ok-yaylarını da alarak düşmanına karşı mücadele etmektedir. Targın Batır Destanı’nda da kahramanlığı sembolize eden okun her zaman, her şartta alp kişinin boynunda olduğu anlatılmaktadır:

“Eskiden Başkurt arasında Targın adında bir batır varmış. Büyüyüp yiğit olduktan sonra, bir gün kendine uygun bir kız arayıp yola çıkmış. Bindığı tolpar at, ok ve sadağı boynunda, de bunun.” (C.2, 549). Destan kahramanı Targın, kendine uygun bir eş bulabilmek için yola çıktığında bile atını ve okunu yanına almıştır. Çünkü silah ve at, savaş ortamı olmasa bile alp tipinden bağımsız olamaz.

Akmırza Sesen ile Kobagoş Sesen (Ozan) Destanı’nda ise:

“Atadan görmüş ok yontmuş
Savaşta büyüyen er olur,
Dayandığı il olur,
Hana karşı düşman olur, ey,

Hana ondan kan olur.” (C.4, 264). Silah kullanımının önemli olmasının yanında yapımını bilmek de oldukça önemlidir. Kahramanlar küçük yaşlarda savaş aleti yapmayı ve avcılık yaparak

da kullanmayı öğrenirler. Çünkü bağımsızlığın ilk şartı hayat karşısında güçlü olmaktır. Bunun için de fiziksel gücün yanında silah yapmayı bilmek ve isabetli kullanabilmek önemlidir.

4.7.3.Hançer

Savaş aletlerinden hançer de ok gibi hem savunma araç gereçlerinden hem de âşığın sevgilisinin bazı özellikleri ile tasvir edildiği silahtır. Yapısı kılıca benzemektedir. “Klasik Türk edebiyatı şairleri, Güneş’e bakan yüzü Dünya’dan görülmediği zaman hilâl şeklini alan Ay’ı da hançere benzetmişlerdir.” (Nalçacıgil Çopur, 2020: 61). Aynı zamanda hançer; sevgilinin gözlerine, bakışlarına ve kirpiklerine de benzetilmiştir. “Sevgilinin bizzat kendisi yaralayıcı, kan dökücü bir karakterdir. Yanında ise sevgilinin gözü, kaşı, kirpiği ve bakışı hançer ile anılır, aynı kavramlar kişileştirilerek tıpkı sevgilinin kendisi gibi “hançer çeken” varlıklar olarak karşımıza çıkar.” (Özkan Bahar, 2020: 404). Hançer, kesici ve öldürücü bir silahtır. Divan edebiyatında ise sevgili acı çektirir, yaralar, bakışıyla âşığı öldürür. Bu yüzden sevgilinin gözleri ve bakışları divan şiirinde hançeri sembolize etmektedir. İnsanı üzen, kalbini acıtan, kıran cümleler de hançer ile ilişkilendirilir.

Hançer, Başkurt destanlarında şu şekilde geçmektedir: “Canavar öfkesinden çıldırıp beni ezip geçeyim diye üzerime yürüdüğünde kınımdan çektiğim kılıcımla bütün hıncımla bunun burnuna vurdum. Yine de bir pençesi ile omzumdan yakalayıp yere devirmek üzereyken, belimden hançerimi çıkarıp, sapına kadar yüreğine sapladım.” (C.2, 127). Hançer Zühre ile Aldar Destanı’nda da görüldüğü gibi yakın savunmada kullanılan savaş aletlerindendir. Kişi, yakınında olan tehlikelere karşı kendini savunurken hançer vasıtasıyla korunabilmektedir.

Bayık Sesen (Ozan) Destanı’nda ise hançer, mecazi anlamları da çağrıştırmaktadır: “Bundan sonra Kazak beyleri Bayık’ı yakalamak için aramaya koyulmuş. “İle aydar, yüreğe hançer olmaya niyet ediyormuş.” diyerek yok etmeyi düşünmüşler. Bayık kaçmış, geri Ural’a dönmüş.” (C.4, 269). Destanda, “yüreğe hançer olmak” iki anlam çağrıştırmaktadır. Yüreğine hançer saplanan birinin hayatta kalması imkânsızdır. Hançer yok eder, öldürür. Diğer bir bakış açısıyla bakıldığında ise hançer, delici gücü temsil ettiği için daha önce bahsettiğimiz gibi divan şiirinde âşığı üzen sevgilinin bakışıdır. Onun sözlerinin yüreğe hançer misali saplanmasıdır. Bu yüzden hançer, insanı acıtan sözleri ve bakışları da sembolize etmektedir.

4.7.4.Süngü

Savaşlarda yaygın olarak yararlanılan silahlardan süngü, tüfek ucuna takılarak kullanılmıştır. “Süngü (namlu), dirsek, kovan ismindeki üç kısımdan oluşur. Süngü namlusu dört köşe olup ucu sivridir. Süngü dirseği, süngü tüfeğe takıldığı zaman namludan atış yapılırken mermilere engel olmaması için tüfeğin ağzından uzak bulunması amacıyla yapılmıştır.” (Bayındır, 2022: 866). Düşmana karşı yakından mücadele edildiğinde süngüden yararlanılmıştır. Kafa kafaya çarpışma anlarında kişi kendini rakibine karşı süngü sayesinde koruyabilmiştir. Süngü, kişinin gücünü ve kuvvetini simgeler. Halk arasında “süngüsü düşük” diye bir deyim kullanılmaktadır. Bir kişinin “süngüsü düşük” olması onun gücünün ve enerjisinin yerinde olmaması anlamına gelmektedir.

Başkurt destanlarından Karasakal Destanı’nda kahramanın süngüyü doğru şekilde kullanmasıyla düşmanını bile kendine hayran bıraktığı görülür. Destandaki bu örnekten de süngünün gücü, kuvveti ve aynı zamanda bu özelliklerini doğru kullanabildiğini simgeler.

“Oklar vızlayıp uça da
Canına acıyıp durmamış.
Batır süngü kaldırsa,
Kanatlı kuş gibi uçmuş
Karat binmiş batıra

Bütün düşman hayran kalmış.” (C.4, 174). Karasakal Destanı’nda, kahramanın düşmana karşı verdiği savaş ve silahlarını en doğru şekilde kullandığı anlatılmaktadır. Karasakal’ın bütün benliğini ortaya koyup korkusuzca mücadele ettiği görülmektedir. Tepesinde dönüp duran oklar bile onu yolundan döndürememiştir. Ayrıca süngüsünü de ustaca kullanıp kendini koruyabilmiştir.

4.7.5.Mızrak

Mızrak, eski dönemlerde kullanılan en eski silahlardan biridir. “Modern çağa kadar neredeyse her çatışmada kullanıldı ve muhtemelen tarihte en çok kullanılan silah olma özelliğini korumaktadır. Mızraklar iki geniş kategoriye ayrılabilir: yakın dövüşte itici gücü sağlamak için tasarlanmış olanlar ve fırlatmak için tasarlanmış olanlar (genellikle cirit olarak adlandırılır).” (Özmenli, 2020: 1388). Cirit oyunları yiğitliğin ortaya konularak oynandığı oyunlardan biridir. Cirit oyunu, at üzerinde ve mızraklarla oynanmıştır. “Osmanlı’da cirit oyunu çok sert oynanır ve her oyunda yaralanmalar olurdu. Fakat yiğitler bu yaralara aldırış etmez, nağra atarak oyuna devam ederlerdi. Yaralananlar acı duymanın tam aksine yaralandıkları için onur duyarlardı.” (Karcıoğlu, 2017: 174). Gördüğümüz gibi ilk olarak avcılık ve savaşçı özelliği yansıtan silahlar, oyun oynarken de kullanılmıştır. Savaş aletleri, halkın bağımsızlık ruhunun yanında kültürel yaşantısını da temsil etmektedir. Türkler birçok alanda olduğu gibi oyunlarda da cesur yanlarını ön plâna çıkarmışlardır.

Farklı milletlerin mitolojilerinde de mızrakların çeşitli anlamları vardır. Örneğin Yunan mitolojisinde, Poseidon’un üç uçlu mızrağından da bahsetmek gerekir. “Yunan mitolojisine göre, Poseidon’un su kaynakları ve atlar yaratmak için kullandığı mızraktır. Poseidon, denizler tanrısı olarak öfkeli olduğunda üç uçlu mızrağı Trident’i yere vurarak denizleri çalkalar, depremler, tsunamiler, deniz fırtınaları yaratır ayrıca yeni adalar da meydana getirebilir.” (tr.wikipedia.org, 01/03/2023). Üç uçlu mızrak, Hint mitolojisinde de tanrı Şiva’ya ait olarak anlatılmaktadır. “Şiva’nın üç uçlu mızrağı, onun yaratıcı, koruyucu ve yok edici özelliklerini temsil etmektedir. Aynı zamanda da kötülükleri yapanları manevi, fiziksel ve entelektüel anlamda cezalandırmayı ifade etmektedir.” (Sönmezdağ Zöngür, 2020: 130). Görüldüğü gibi Hint mitolojisinde mızrak; var etmeyi, yok etmeyi ve iyiliğin yanında olup da kötülükleri cezalandırmayı sembolize etmektedir.

Koblan Batır Destanı’nda ise:

“Kılıç ile öldürürsem,

Kıyıp kesti, dersin;

Mızrak ile öldürürsem,

Vurdu geçti, dersin.

Okla atıp öldürürsem,

Çabuk oldu, dersin.” (C.4, 61). Koblan Batır Destanı’nda kılıç, mızrak ve oktan bahsedilmektedir. Mızrak ve okun hedefe atılabilmesi için bu silahları kullanmayı iyi bilmek gerekir. Hedefe isabet ettiği sürece mızrak, rakibi savunmasız bırakıp kolayca alt edebilmektedir.

4.7.6.Tüfek

Ateşli silahlardan olan tüfek, ilkel savaş aletlerinden sonra icat edilmiştir. “Tüfeklerin tarihine bakıldığında Avrupa’da 1364 yılında ilk kez ilkel tüfek biçimli bir ateşli silah kullanıldığı kayıtlara geçmiştir. Ama daha öncesinde arkebüz denilen el topları da tüfegın atası olarak kabul edilmektedir. 1490’lı yıllarda ise tüfek denebilecek formda silahlar geliştirilmiştir.” (Yılmaz, 2018: 618). Tüfegın icat edilmesi; ok, yay, kılıç gibi silahlara göre çok eskiye dayanmasa da gördüğümüz gibi köklü bir geçmişe sahiptir. Ancak ateşli silahlarla düşmanı alt etmek daha kolay olduğu için halk kahramanı Köroğlu tüfek konusunda bir eleştiride bulunmuştur. Köroğlu, “Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu.” sözüyle bu silahın icadını hicvetmiştir. “Bu yergi, tüfek/mertlik gibi iki kavramın ürettiği zıtlık dolayısıyla kurulan dialojik ilişkinin ortaya çıkardığı anlam dünyasına dayanmaktadır. Bir taraftan tüfegın çağrıştırdığı insansızlaştırılan ve insanî boyutları anlamsızlaştıran teknik/teknolojik savaşların prototipleri, diğer taraftan mertliğin olumlanan çağrışımları bu dialojik ilişkiyi daha anlamlı kılıyor.” (Ağır, 2010: 63). Teknolojik buluşlar devreye girmeden önce savaşlarda daha çok fiziksel güç ön plândaydı. Fakat tüfegın icat edilmesiyle birlikte insanların işi daha da kolaylaştı. Bu durumda fizikî olarak gücü olmayanlar bile tüfegı eline alarak karşısındakini alt edebilir oldu. İnsan gücü daha çok silaha dayanınca da Köroğlu bu durumu eleştirip mertliği bozduğunu öne sürmüştür.

Akbuzat Destanı’nda:

“Taravıl dede, Hevben’in sözlerini duyunca çok üzölmüş, derince iç çekip oflamış.

-Kendi durumum da evladım, kötü, sizin gibileri görönce yüreğim çok sızlıyor. demiş.

Uzun uzun düşünmüş de, av avladığı aletleri onarmaya başlamış.

-Evladım, olmazsa şuradaki göle gitsek, birer turna balığı yakalayamaz mı ki? demiş. Bir koluna oltasını, bir koluna tüfeğini tutup Hevben'i de alıp gitmiş. Yolda giderken Taravıl dede, Hevben'e kendi durumunu anlatmış." (C.1, 179). Tüfeğin icat olmasıyla birlikte rakibin daha kolay alt edilebildiği muhakkaktır. Bu durum avcılık konusunda da geçerlidir. Tüfek sayesinde hızlı olan canlılar bile avlanabilmiştir. Dolayısıyla daha az fiziksel güç ve çaba gerektiren bir savaş aletidir. Bu yüzden Köroğlu'na göre yiğitliğe gölge düşürmeyi sembolize etmektedir.

4.7.7.Zırh

Koruma amaçlı kullanılan zırh, kahramanların destanlarda da kendini muhafaza ettiğini simgelemekte olan aletlerdendir. "Zırh, atlı süvarinin üzerine doğrudan giydiği ve bedenini koruyan demirden elbisedir. Genellikle zırhlar; demirin üzerine deri, pul, çubuk vb. dikilerek yapılmıştır." (Akcan, 2021: 723). Diğer silahlarda olduğu gibi zırhın yapımında da demirin gücünden yararlanılmıştır. "Savunma silâhları arasında yer alan zırhlar, savaş sırasında vücuda gelebilecek darbeleri önlemek amacıyla vücut üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip bir silâh tipidir." (Sizdikov, 2019: 4). Böylece savaş anında kendini korumayı başaran kahramanlar, düşmana karşı daha güçlü bir şekilde karşı koyarlar.

Zühre ile Aldar Destanı'nda "Peri, kılıcını her vuruşunda Aldar'ı atı ile birlikte biçip uçuracak gibi oluyordu. Aldar'ın kılıcı değdiğinde, perinin kalın zırh giyimi kıyılıp her vuruşunda yeni yaralandı. Birisini umut ile cesaret sağlam tutuyorsa, ikincisini sihir gücü koruyordu." (C.2, 226). Destanda zırhın, koruyuculuğu üzerinde durulmuştur. Zırhın muhafaza edici gücü sihir ile ilişkilendirilmiştir. Bedeni ayakta tutmayı sağlayan zırhın gücünün yetmediği yerde sihir devreye girmiştir. Zühre ile Aldar Destanı'nda zırh, olağanüstü durumla birlikte anlatılmıştır.

4.8. Başkurt Destanlarındaki Madenler ve Sembolik Çağrışımları

Türk milletinin kutsal kabul ettiği demirin yanı sıra Başkurt destanlarında altın, gümüş, bakır gibi madenlere de rastlanmaktadır. Demir, altın, gümüş ve bakır destanlarda sembolik taraflarıyla yer almaktadır. Demir güçlü yapısı nedeniyle savaş aletlerinin yapımında kullanılmıştır. Altın ve gümüş kadınların güzelliğine güzellik katmaktadır. Bakır ise dikkat çekici rengiyle Başkurt destanlarında yerini almıştır.

4.8.1. Demir

Demir, Türk halkının kutsal kabul ettiği metallere aittir. Savaş aletlerinin yapımında, takı ve aksesuarlarda kullanılmıştır. Demir mitolojinin de ilk simgesel unsurlarındandır. "Dünya dillerindeki en eski karşılığına Sümercede rastladığımız demir, aynı dildeki "an" ve "bar" yani "gök" ve "ateş" kelimelerinin birleşmesi ile isimlendirilmiştir." (Güngör, 2021: 236). Demirin gök ve ateş ile ilişkilendirilmesi, bu unsurların da kutsal ve güçlü olmasına dikkat çekmektedir. Demirin kötü ruhlardan insanı koruduğuna inanılmıştır. Bu yüzden Türk halkı yeni doğum yapmış anneyi albastı gibi kötü varlıklardan korumak amacıyla annenin yanında demir metalinden eşya bulundurmışlardır. Örneğin bu kadınların üzerinde iğne bulundurulmasının nedeni de albastının demirden korkup ona yaklaşmayacağına inanılmasıdır. "Demiri ilk kez işleyip ona şekil vererek, Demir Çağı'nı başlatan Türkler demirden yapılan silahlar ile cihana hâkimiyet kurduklarından demire olağanüstü değer atfetmişlerdir." (Çetin, 2021: 216). Avcılıkla da uğraşan Türk halkı demirin kolayca işlenmesinden dolayı bu metalden savaş aletleri elde edip yaşamlarını kolaylaştırabilmiştir. Aynı zamanda bu silahlar sayesinde düşman karşısında üstün gelmiş, gücünü ortaya koyabilmiştir. Demirin bu önemi ve kutsallığı Türk milletinin destanlarına da yansımıştır. Bunun en belirgin örneğini Göktürklerle ait olan Ergenekon Destanı'nda görmekteyiz. "Ergenekon Destanı, Türklerin uzun yıllar Ergenekon adını verdikleri bir dağda güvenli bir şekilde yaşadıkları, çoğalıp güçlendikten sonra demir dağı eriterek Ergenekon çıkıp ata yurduna geri dönüşlerini anlatır. Eb'ül-Gâzi Bahadır Han'a göre, Türeyiş Destanı'nda Türkler, Ergenekon dağında bir demir damarına deriden yapılmış ve 70 ayrı yere yerleştirilmiş 70 büyük körük ile ateş yakarak demirden dağı eritip, kendilerine bir yol açmışlar ve bir bozkurt tarafından yol göstermesi ile Ergenekon'dan çıkmışlardır." (Çetin, 2021: 217). Ergenekon Destanı, Türklerin bağımsızlığa düşkünlüğünü ve

gücünü göstermektedir. Esareti kabullenemeyen ruhuyla demirden dağı bile eritebilecek güce sahip olduklarını bu destanda görmekteyiz.

Türklerde demircilik mesleği önemli bir yere sahiptir. “Türklerin, Çinlilerin, Arapların, tarihî ve coğrafi kaynaklarında Türklerin atalarının demirci olduklarından ve demiri çok eski zamanlardan beri kullandıklarını bildirir. Demircilik, Türkler için kutsal bir iş ve uğraşıydı. Türkler demire genel olarak ‘Kök Temür’ yani ‘Gök Demir’ derlerdi.” (Özcan ve Doğan, 2021: 869). Bu yüzden demir ve demirciler Türk halkının hayatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Koblan Batır Destanı’nda “Koblan Bahadır, sertçe bağırıp Aksahan’ın mânâsız öğüdünü kesmiş. Tarıfsız vuruşuna başlamış. Aksahan, gerçekten de yıkılacak adam değilmiş. Vursa, demir kürkünü kılıç kesmez; atsa, ok batmaz.” (C.4, 65). Demir, güçlü bir yapıya sahip olması nedeniyle savaş aletlerinin yapımında kullanılmış ve savaşlarda insanların korunma amaçlı kullandıkları dış giysiler de bu metalle yapılmıştır. Koblan Batır Destanı’nda Aksahan’ın demir kürkü de korunma amaçlı giyilen dış giysiye örnektir. Çünkü demir güçlü yapısı sayesinde hem güçlü silahların yapımında kullanılmış hem de insanı muhafaza edebilmiştir.

Altı Yaşında Alpamişa (Birinci Varyant) Destanı’nda demirin gücünden şu şekilde bahsedilmektedir: “Ballışeker ağabeyinin verdiği bezi ata koklatır. At demir kapıları kırıp çıkararak, Alpamişa’yı arayıp gider. Gidip bulur. Onun ardından Ballışeker de ulaşır onlara. Bunlar öz illerine dönerler.” (C.1 359-360). At, kahramanın güç aldığı en yakın dostu ve yardımcısıdır. Demirden yapılan kapıları bile aşarak kahramanı kurtarması yine demirin kuvvetini yansıtmaktadır.

4.8.2. Altın

Şıklığı, parlaklığı, zenginliği simgelemesi bakımından altın, önemli madenler arasında yer almaktadır. Türk milleti altını her dönem işleyip kullanmıştır. Güzel özellikleri bünyesinde barındıran altın, deyimlerde ve atasözlerinde de kullanılmıştır. Bu yüzden iyi kalpli, niyeti temiz olan insanlar “altın yürekli” diye adlandırılmıştır.

Ekonomik bakımdan milletin gücünü altın madeni yansıtmaktadır. “Altın finansal ve güç gösterisi olarak ekonomik öneminin yanı sıra elektrik-elektronik sanayiden, uzay ve taşı endüstrisine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Dolayısıyla ülkeler açısından bakıldığında, altın kaynaklarına sahip ve üreticisi olmak stratejik ve finansal bir güç olarak kabul edilmektedir.” (Sipahi vd. , 2022: 529). İnsanlar, altının değerinden dolayı bir milletin ya da bir kişinin yaşamındaki en parlak dönemi “altın çağ” diye adlandırmışlardır. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda “Miney kılıcını savururken çizilmiş ateş ucunun işaret ettiği yere gelip, eli ile dokundu. Dağın deliği içeriden düzleştirilip, taşlar ile kapatıldığını fark etti de, topuzu ile vurarak dağıttı, delik yapıp göğsü üzerinde sürünerek, karnını çekerek, zorlukla içeri doğru girmeye devam etti, dağ deliği genişlemeye, açılmaya başladı. Bu deliği zar zor çıkıp, nefes nefese kalıp, bir müddet nefes aldı da yerinden kalkıp yürüdü. Çok da geçmeden altın gümüşten, elmas yakuttan büyük bir saray görüldü, çevresinde buz bahçeleri, kardan yapılmış desenler ve nakışlı süsler içinde güzel bir saray duruyordu.” (C.1, 269). Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda altın madeninin gücü yansıtmayı ve görkemli oluşunu görmekteyiz. Sarayın güzelliği ve ihtişamı altın, gümüş, elmas yakut gibi değerli madenlerle tasvir edilmektedir. Altının değerli olması ve maddi bakımdan zenginlik göstergesi olması ona sahip olan insanların da maddi refahını göstermektedir. Destandaki sarayın altın, gümüş, elmas ve yakutla kaplı olması da padişahın gücünü sembolize etmektedir.

İdige ile Muradım Destanı’nda:

“Çift Orda’ya baş olmuş,
Çift taçlı mirzalar
Süslenmiş ev kurup,
Altın tahtın üstünde
Aslan gibi kükremler;
Giydiği ipek, kürklü pösteki,
Bindiği tolpar at olmuş;
Üç dört nesil boyunca
Mirastan miras bırakıp,
Başında nem kurumadan,

Başında nem kurumadan,
İl üstüne bey olmuş;
Altın tabaktan aş yiyip,
Pamuk döşek üzerinde
Yattığı yerden uzanıp,

Kul elinden su içmiş” (C.3, 284). Altının zenginlik, refah, güç ve ihtişam göstergesi olduğundan bahsetmiştik. Destanda altın tahta sahip olmak ve altın tabaktan yemek yeme durumu yine maddi gücü ve gösterişi temsil eder. Aynı zamanda altın, bulunduğu yeri de güzelleştirmekte ve parlatmaktadır.

Altının değerli bir maden olması onun vasıtasıyla büyük şeyleri bile satın almayı sağlamaktadır. Örneğin Koblan Batır Destanı’nda “Han kızı, bekçileri altınla satın alıp bunları yaptırır. Doru atı getirirler. Urgana yapışıp bahadır da zindandan çıkar.” (C.4, 62). Altın, bu destanda han kızının varlıklı olmasını, zengin olmasını simgelemektedir. Altın, maddi gücü sembolize etmektedir. Destanda da altının maddi gücüyle bekçilerin satın alınıp istenilenin yaptırılması bu gücün göstergesidir.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda ise:

“Malik der:

-Muradınız kabul olmaz,
Sarayıma hiç biriniz giremez,
Yusuf’un güzelliğini de göremez,
Birer dinar vermezseniz imdi.
Razı birer dinar getirdiler,
Ruhsat alıp, sarayına kadar girdiler.
Yusuf’un acayip güzelliğini gördüler,
Bakıp görüp hiç kimse doyamaz imdi.
İkinci gün Mısır halkı yine geldi,
İki dinar kızıl altın tutmuşlar idi,
Yusuf yüzünü görmek isterler idi,

Görenleri hayran kalıp dururlar imdi.” (C.2, 328). İnsan çok istediği şeyleri oldurmak için bütün imkânlarını ortaya koyabilen bir varlıktır. Destanda da çok istediği Yusuf’un güzelliğini görmek için parasal imkânlarını değerlendiren insanları görmekteyiz. İlk görüşlerinde çok etkilendikleri için altın gücünü de ortaya koyarak ikinci kez görmek istemişlerdir. Bu durumdan da anlıyoruz ki altının birçok kilidi açan değeri vardır.

4.8.3. Gümüş

Günlük hayatımızda yoğun olarak kullanılan gümüş, altın gibi şıklığı ve parlaklığı temsil etmektedir. “Çeşitli süs eşyalarından takılara, mutfak eşyalarından sikkelere, kadar rutin ihtiyaçlarda da kullanılan gümüş; süs, gösteriş ve ihtişamın nişanesidir.” (Saka, 2019: 1070). Zarafeti yansıtan madenlerdendir. Kullanım alanının geniş olmasından dolayı da hayatımızdaki rolü büyüktür. Takıların yanında ev eşyalarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında gümüş, kutsallığı da sembolize etmektedir. “Gümüş, ahlaki masumiyetin ve kutsallığın amblemidir.” (wikipedia.org, 06/12/2023). Dolayısıyla gümüş, zarafette, şıklıkta, günlük kullanılan eşyaların yapımında kullanıldığı gibi saflığı ve kutsallığı da sembolize etmektedir.

Aktaş Han Destanı’nda:

“Dağ deliği içinde (o eski hanların) altın ve gümüşlerini gizlediklerini hatırlayıp o hazineleri aramayı deneyenler olmuş.” (C.3, 56). Aktaş Han Destanı’nda gördüğümüz gibi gümüş de altın gibi değerli madenlerdendir. Zarafeti temsil etmektedir. Takılarda, eşyaların yapımında gümüşten yararlanılmıştır. Altın gibi zenginlik göstergesi de olduğundan hazinelerin bir parçası olup saklanmışır.

Ural Batır Destanı’nda berraklığı temsil eder:

“Durmak erlik olur mu?
Demiş de İdil toplanıp,
Dağı kesmiş,
Gümüş gibi bir ırmak

Şarlayıp hemen akmış” (C.1, 144). Gümüş, aydınlığı ve parlaklığı simgeleyen madenlerden biridir. Pasparkak suyun akışı bu yüzden gümüşe benzetilmiştir. Bu özelliğinden dolayı takı olarak kullanıldığında da ev eşyalarında da gümüş olması güzelliğe güzellik katan bir detaydır.

Gümüş rengi parlaklığı, ışıltılamayı, güzelliği simgeler.

Kübelek-Tilev Batırları Destanı’nda:

“Yüksek yüksek dağlara

Sisler yayılıp durduğu.

Irmak gölde sabah, akşam

Gümüş pulu balık

Güne parlayıp durduğu.” (C.4, 91). Gümüş pulları olan balık su içerisinde parıl parıl parıldamaktadır. Birçok canlının yanında gümüş pulları sayesinde dikkat çekmektedir. Bu özelliğinden dolayı özellikle takılarda gümüş çok tercih edilmektedir. Çünkü gümüş takılar, kadınların güzelliğine güzellik katmaktadır.

4.8.4. Bakır

Bakır; mutfak eşyaları, takı gibi eşyaların yapımında kullanılan elementlerdendir. Bunun yanında farklı maddelerle de bağlantısı vardır. “Bakırın kristaller ile çok yönlü ilişkisi var. Bunlar arasında en öne çıkanı, bakırın enerji akışını harekete geçiren bir niteliğe sahip olması. Enerjilerin insanlar, aurlar ve kristaller arasındaki transferini kolaylaştıran ve geniş bir yelpazedeki titreşimlere hem spiritüel hem fiziksel boyutlarda ev sahipliği yapabilen bakır için, bir kanal görevi görür de diyebiliriz.” (thesimco.com, 09/03/2023). Buna bağlı olarak, bakırın enerjiyi yükseltme konusunda aracı olması oldukça dikkat çekicidir. Bu özelliğinden dolayı bakır üzerimizde taşımamızın da yararlı olduğu söylenmektedir. “Üzerinizde taşıdığınız bakır bir aksesuar, gün boyunca maruz kaldığınız radyo frekansları ve zararlı manyetik etkileri toplayıp hızla bedeninizden uzaklaştıracaktır.” (hibya.com, 09/03/2023). Kolay işlenebilir ve oldukça yaygın olarak günlük hayatta tercih edilen bakır, negatif enerjiyi temizlediği için de hayatımızda önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bakır rengi de saç renginde, eşyalarda, aksesuarlarda sıkça kullanılmaktadır. Bu rengin sembolik anlamları da vardır. “Mobilyadan kıyafete, saç renginden aksesuara her alanda bakır rengi doğallığı ve sadeliği temsil eder.” (renk.gen.tr, 09/03/2023). İnsana güzel enerji verme konusunda önemli bir yere sahip olan ve renk olarak da sadeliği simgeleyen bakır, Başkurt destanlarında şu şekilde geçmektedir:

“Kara At, uçar at, bakır göz

Batır için yaratıldı.” (C.4, 185). Kara At Destanı’nda, kahramanın olmazsa olmazı olan at, tasvir edilirken bakır renginden bahsedilmiştir. Destanlarda her zaman güzel özelliğiyle ve olağanüstü taraflarıyla ön plâna çıkan at, Kara At Destanı’nda bakır gözleriyle etkileyici bir şekilde anlatılmaktadır. İnsan üzerinde güzel bir etkiye sahip olan bakır rengi bu destanda en sevilen hayvanlardan atın gözleriyle ilişkilendirilmiştir.

Bakır, sarı renge çalmakta olduğu için insanın yüzünün sararması ile de ilişkilendirilmiştir. Akbuzat Destanı’nda:

“Kızlar duruyor yanımda,

Hepsi duruyor, korkuşup.

Beni görüp ürküşüp.

Yüzleri bakır gibi sararmış” (C.1, 207). Bakır, Akbuzat Destanı’nda korkmayı simgelemektedir. İnsan duygularını yüzüne yansıtan bir varlıktır. Korkunca, sevinince, üzülünce dile getirmese de yüzüne yansıtmaktadır. Destanda ise ürkmenin vermiş olduğu duygu ile kızların yüzünün sararması bakır elementi ile bağdaştırılmıştır.

4.9. Diğer Sembolik Unsurlar

Çeşitli başlıklar halinde ele alınan semboller dışında bir ana başlığa bağlı olmayan semboller de tespit edilmiş bu semboller de diğer sembolik unsurlar başlığı altında ele alınmıştır.

4.9.1. Rüya

Rüyalar yaşamış olduğumuz gerçek dünyanın dışında, ötesinde olan ve bilinçaltını yansıtan bir alandır. Aynı zamanda olacak olan olayları bize daha önceden bildirmektedir. Rüya bu yönüyle haberci bir nitelik taşımaktadır. “Rüyalar, görüldükten sonra bireyde ‘Acaba ne olacak?’ tedirginliği yaşatabildiği gibi görülen rüyanın olumlu olmasına bağlı olarak bir mutluluk hissi de uyandırabilmektedir. Bu durum ise rüya ve fizyoloji arasındaki bağı göstermektedir.” (Karakuş, 2021: 778). Bu bakımdan, rüyalar görüldükten sonra bireyi etkiler ve insan rüyaların birçoğunun işaret niteliğinde olduğunu bilir. İnsanlar bu yüzden rüyaları derinlemesine araştırma gereği duymuştur.

Rüya motifine destanlarda sıkça rastlanmaktadır. “Uluğ Türk, bir gün rüyada bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Oklar kuzeye doğru, yay da gün doğusundan gün batısına doğru uzanmış olarak belirir. Bu rüyasını Oğuz Kağan’a anlatır. Rüya Oğuz boylarının geleceği ve teşkilatlanması hakkında bir ön haber niteliğindedir.” (Yardımcı, 2013: 226). Oğuz Kağan Destanı’nda görülen bu rüya örneği haberci rüyalara örnektir. Antik Yunanlar da gördükleri rüyaya büyük önem vermiş, bu konuyu derinlemesine incelemişlerdir. “Antik Yunanlar tanrıların gönderdiği mesajları taşımaları, geleceği tahmin etmede birer haber kaynağı olmaları, tedavi edici bir fonksiyon icra etmeleri ve ölümlerle iletişim kurmanın bir aracı olması hasebiyle rüyalara ayrı bir değer veriyorlardı. Onlar rüyaları, aynı zamanda hakikati öğrenmenin bir yolu olarak da telakki etmişlerdi.” (Osmanoğlu, 2017: 143). Rüya, artık hayatta olmayan insanlarla bağlantı kurulduğuna inanılan başka bir dünyaya geçiştir. Aynı zamanda rüyalar vasıtasıyla doğaüstü varlıklarla da iletişim kurulduğuna inanılmıştır. Bunların yanı sıra henüz bilmediğimiz, bizim dışımızda gelişen olayları ve gerçekleri de gösterebilmektedir. “Rüyalar hakkında çeşitli genellemeler yapılmaktadır: Dışarıdan verilen uyarıcılarla rüyaların tetiklenebildiği, diğeri ise rüyaların kişinin o gün veya yakın bir zamanda yaşadıklarıyla yakından ilgisi olduğudur. Başka bir yaklaşım ise rüya sırasında yaşananların gerçekmiş gibi algılanmasıdır.” (Ormanlı, 2011: 56). Günlük hayatımızda yaşadığımız ve bizi etkileyen olaylar da rüyalarımıza yansımaktadır. Biz ise uyku anında bu olayları gerçekten yaşıyormuş gibi algılarız. “Rüya görmemizin temel işlevlerinden birisi şuuraltımızın uyanıklık durumunda çözemediği bazı yaşamsal sorunlar üzerinde aralıksız çalışmasına izin vermektir. Bu tür bir zaman olmasa, bizlerde ağır zihinsel gerilimler ortaya çıkar.” (İmamoğlu, 2010: 22). Uyku beynimizi dinlendirdikten sonra daha sağlam ve daha sağlıklı düşünmemizi sağlamaktadır. İçinde bulunduğumuz zor bir durum mevcutsa bazen uyku sırasında rüyalar aracılığıyla işaret alabiliriz. Kötü rüya görülünce halk arasında yapılan bazı ritüeller vardır. Bunlardan biri uyanınca sol tarafa üç kez tükürmektir. Diğeri ise rüyayı kimseye anlatmayıp sadece suya anlatarak kötü etkisinin su ile temizleneceğine inanılmasıdır. En önemlisi dua edip uyuyunca bu tür rüyaların görülmeceğine ve uyku anında kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Kırgız destanlarını icra eden manasçılarda da rüya önemli bir faktördür. “Geleneğe göre, bir akının iyi bir manasçı olabilmesi ancak rüyasına Manas’ın girmesiyle mümkündür.” (Ergun, 1997: 127). Bu durum âşıklık geleneğine benzemektedir. Âşıklık da rüya motifine bağlı olarak gerçekleşmektedir. “Motifin özü, âşık veya destancı olacak kişiye âşıklığın veya destancılığın rüyada öğretilmesidir. Aday, saz çalmasını da rüyada öğrenir.” (Ergun, 1997: 125). Bilim insanları da rüyalar üzerine çalışmalar yapmıştır. “Freud, rüyaların belli bir anlamı olabileceğini öne süren ilk bilim insanıdır. Freud’a göre rüya, uyanırken ifade edemediğimiz ya da gerçekleştiremediğimiz bir amaç ya da ihtiyacın sembolik anlatımı olabilir.” (Yılmaz, 2018: 602). Günlük hayatta yaşanan ama dile getirilemeyen, yapmak isteyip de henüz yapılmamış olan durumları zaman zaman rüyamızda yaşarız. Rüyalarla ilgili görüş ortaya koyan bir diğer bilim adamı da Carl Gustav Jung’tur. “Rüyaları bir sembol ve metafor dili olarak gören Jung anlaşılması zor olan bu dilin tüm insanlık bilincine ilişkin evrensel arketiplerden (ya da imgelerden) oluştuğunu iddia eder.” (Yılmaz, 2018: 602). Jung’a göre gördüğümüz rüyalar içinde derin anlamlar barındıran sembollerdir.

İdil ile Yayık Destanı’nda yurtlarının yaratıklar tarafından işgal edilmesi üzerine İdil’in: “Bugünlerde bir düş gördüm, düşümde bir şiş gördüm, şiş başında et gördüm, yordurmadım ne gördüm.” (C.1, 163) gördüğü rüyadır. “Yordurmadım ne gördüm” demesi ise rüyayı yordurursa uğursuzluk getireceğine inanıyor olabileceğinin göstergesi olabilir. Yayık’ın gördüğü rüya ise: “Yayık batır düş görmüş, düşünde bir şiş görmüş, şişin başında et görmüş, tehlike olduğunu sezinmiş.” (C.1, 174). Destan kahramanları rüya görünce başına gelecek olan hadiseleri öncesinden

hissetmiştir. İki kardeşin gördüğü rüyalar haberci niteliği taşıyan rüyalar. Gördüğü rüyalar sayesinde kahraman temkinli davranabilmiş ve tehlikeleri sezip attığı adımlar konusunda daha dikkatli olmuştur.

Koblan Bahadır Destanı'nda kahramanın gördüğü rüyada "Yolda bir gece konakladıklarında, Koblan Bahadır, kötü bir rüya görür. Şöyleymiş: Kıpçak ilini Aksahan denilen bir han gelip basmış. Malını, ilini talan etmiş; hepsini de kırıp öldürmüş. Kürkem'i kendine eş almak için götürmüş. Babasını esir edip ağır işe koşmuş anasını çoban etmiş." (C.4, 62-63). Rüyalar kahramanın gördüğü mesaj niteliğinde semboller olmakla birlikte mücadele duygusunu da artırmaktadır. Koblan Batır Destanı'nda görülen olumsuz rüya Koblan Bahadır'ı etkileyerek endişe etmesine neden olmuştur. Böylece Koblan Bahadır bu rüya etkisiyle harekete geçmiştir.

Yine İdige ile Muradım Destanı'nda ise Han-Bike'nin rüyası şu şekilde anlatılmaktadır:

"Hanım, uyuyordum,
Çok kötü bir rüya gördüm de,
Yüreğim hızlı çarpıp uyandım,
Kendi kendime inanmayıp.
Etrafıma bakındım.
Çok oturdum düşünüp,
Aklım yetmeyip şaşırıp,
İnyı'cık diye az kala
Çılgılık ben atmadım.
İnyı'nın bir dar yurttan
Uyuduğunu ben gördüm;
Boynuna dolanmış bir
Ejderha yılan gördüm.
Bağırmaya ünüm yok,
Savunmaya kimsem yok,
Sana koşarak gelmiştim,
Seni yine hor gördüm;
Sarayda namaz kılıyorsun,
Başını açık gördüm;
Tahtın durduğu yerde
Çok kötü bir ocak gördüm.
Ocak içinde koz yanar,
Birisini koru nefesiyle üfler,
Senin tahtını o kor ile
Odun etmek ister." (C.3, 185). Han-Bike kendisini olumsuz etkileyen bu rüyasını Habrav

İhtiyar şu şekilde yorumlamıştır:

"İnyı'yı görmek dar yurttan
Sarayda baş karıştıracak,
Yalanın dolup taşması, ulu han.
Onu dolamış ejderha
İline düşman birinin
Kızını sevmesidir, ulu han.
Taht altında ateş görmek
İyi kötü gösterip,
İftira ile gün görüp,
İki yüzlü dolaşan
Birinin işidir, ulu han.
Taht altında koz görmek
Sarayında sır toplayan,
Gönlünü büyüleyen
En yakınlarının birisinin
Düşmanlığı, ulu han.
Namaz kıldığın zaman
Başının açık kalması

Senin ummadığın birinin

Tahtını almasıdır, ulu han.” (C.3, 186-187). Han-Bike'nin rüya gördüğü ve bu rüyanın yorumlandığı kısımdan rüyaların mesaj niteliğinde olduğunu bir kez daha görmekteyiz. Halk arasında olumsuz yorumlanan bazı nesneler vardır. Bunlardan biri yılan ve ejderha gibi sembollerdir. Bu rüyada görülen ejderha yılan düşman varlığına yorulmaktadır. Destanlardaki düşlerde anlatılan birçok sembol, halkın inançlarını da yansıtmaktadır. Örneğin namaz kılındığı sırada saçın açık olması İslam dinine aykırı bir durumdur. Dolayısıyla rüyada bunun görülmesi de iyi bir şekilde yorumlanmamıştır. Bundan da dinî inançların destanlara yansıyan tarafı ortaya çıkmaktadır. Ateş simgesi kullanıldığı alana göre hem iyi hem kötü anlamlar barındırır. Rüyada tahtın altında ateş görülmesi iftira ve ikiyüzlülük gibi durumların varlığına işaret etmektedir. Özetle düş görmek, gün yaşamımızın bilinç dışına yansımaları sonucunda ortaya çıktığı gibi meydana gelecek olayları da öncesinden gösterebilmektedir.

Yusuf Kitabı Destanı'nda Yusuf Peygamber, peygamber olacağını rüyasında görmüştür:

“O Yusuf oğlan, bir gün düş görmüş.

Düşünü babasına anlatıp vermiş.

Doğmuş Güneş, dolunay, on bir yıldız

Düşümde secde kıldı bana dümdüz,

Bu düşüm böyle gördüm görmesine de,

Ne olduğunu, baba, yorup versene imdi. demiş. Babası:

Gün doğmuş, Ay, o bir yıldız gibi, on bir ağabeyin sana baş eğer, on biri de sana hizmet kılar, diye yormuş.

Resul, Peygamber olursun sen,

Ve memleket sahibi olursun sen,

Huzur, beşeriyet görürsün sen

Düşünde o azim devlet görünür imdi.” (C.2, 417). Hz. Yusuf, peygamberlik gibi kutsal bir görevi üstleneceğini önceden rüyasında görmüştür. Rüyasında gördüğü Güneş, ay on bir yıldızın Hz. Yusuf'a secde etmesi yakın çevresindeki insanların ona hizmet edeceğine yorulmuştur. Yusuf Kitabı Destanı da bize gösteriyor ki insan yaşayacağı durumları rüya aracılığıyla öncesinden tahmin edebilmektedir. Bu yüzden rüya sembolizmi, insan yaşamına rehber niteliğindedir.

4.9.2. Fal

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu müddetçe gelecekte ne yaşayacağını merak etmiş ve bu konularda gerek bazı nesnelere sembolik anlamlar yükleyerek gerek gökyüzü olaylarını değerlendirerek tahminlerde bulunmuştur. Bu nedenle falcılık ilkel zamanlardan günümüze çeşitli yöntemlerle uygulanıp yayılmıştır. “Fal ve falcılık tarihine baktığımızda antik çağda, Mısırdaki Babil’de, Çin’de, Kalde’de astroloji ve el falı gibi metotların uygulandığını gösteren çeşitli belgeler görmekteyiz. Buralarda falcılık, hem dinin hem de hekimliğin tamamlayıcı bir bölümü olarak rahipler tarafından yürütülmüştür.” (Duvarcı, 2001: 118). Gördüğümüz gibi fala sadece kültürümüzde değil, birçok kültürde rastlanılmıştır. Falın ortaya çıkması ise çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. “Fal eski Türkçede ırk kelimesi ile ifade edilmiştir. Kaşgarlı Mahmut, Dîvânü Lûgât’t-Türk’te ırk kelimesini “falcılık, kâhinlik, bir kimsenin gönlündekini bilmek, yürektekini dışarı çıkarmak” olarak açıklamıştır.” (Halıcı, 2018: 151). Falcılık; görünmeyen durumları, belirsizlik yaşanan olayları, kişinin hayattaki yolunun hangi yöne gideceğini semboller yardımıyla yorumlamaktır. Örneğin kahve falına bakıldığı zaman tavelerin şekillerine göre değerlendirmeler yapılır. “Fincan içerisinde çıkan şekiller genellikle hayvan figürlerine benzetilir ve bunların kalıplaşmış ve yerleşmiş anlamları vardır. Balık ve kuş figürleri kismetini anlatır. Yine uçan kuş alınacak bir haberdir. Göz, kıskançlık ve nazara işarettir.” (Alagözlü, 2007: 2). Yılan düşmanları ve hasetçileri sembolize ederken at bir isteğin gerçekleşmesinin çok yakın olduğuna yorumlanır. Tarot fallarında ise kartların anlamları ve bu kartların ne gibi durumları sembolize ettiği açıklanır.

Günümüzde sanal ortamda fal bakmak veya baktırmak çok yaygın hale gelmiştir. Bununla ilgili birçok uygulamalar da mevcuttur. “Türkiye’de yapılan ilk sanal fal uygulaması 2010 yılında çıkarılan ‘Binnaz Abla’ adlı uygulamadır. Ardından ‘Falcı Bacı’, ‘Derya Abla’ ve ‘Falladdin’ gibi sanal kahve falı uygulamaları ortaya çıkmıştır.” (Karakaş ve Paçalı, 2022: 134). Teknolojinin

gelişmesiyle fal uygulamaları da internet ortamında gelişme fırsatı bulmuştur. İnsanlar bu gibi uygulamaları telefonlarına yükleyerek kısa süre içinde fal baktırabilmektedir.

Fal baktırmak İslam dini açısından hoş karşılanmasa da insanlar bu durumdan geri durmamıştır. “Kur’an-ı Kerim’de Maide suresinin 90. ayetinde “fal oklarının şeytan işi olduğu ve bunlardan kaçınılması gerektiği” belirtilir. Bu yasakla üç, yedi veya on okun yardımıyla gerçekleştirilen ve İslamiyet’ten önce Arapların sıklıkla kullandıkları fala vurgu yapılmıştır.” (Karakaş ve Paçalı, 2022: 133). Görüldüğü gibi İslam dini fali yasaklamıştır. Geçmişte ilkel uygulamalarla fal bakılmış, günümüzde ise gelişen teknolojinin yardımıyla yukarıda da bahsettiğimiz gibi internet ortamında yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bundan da anlıyoruz ki her çağın kendine has yöntemleri vardır.

Başkurt destanlarından Aksak Timur Destanı’nda “Falcılar, fal bakıcılar dediler: “Ey hanım! Dalağında öyle görünür ki; öz mülkünde, Elmalı adlı köyde, bir adamdan tehlikeniz vardır. O adam kırkçı oğlu, kazancı oğlu, olukçu, tavukçu oğlu, tuğcu oğlu Taragay denen adamdır.” dediler. “Amma o Taragay’ın nişanı, işareti odur ki: omzunda beni var, onun sol gözünde akı var. O Taragay’ın hanımı yüklüdür. Onun karnındaki çocuğundan ecelin, ölümün gelecektir”. –dediler.” (C.3, 127-128). Bu destanda falın gelecekte haber veren tarafına dikkat çekilmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi insanlar, belirsizlik içinde kalmayı sevmeyen varlıklardır. Bundan dolayı fal baktırıp yaşamının ileriki dönemleri konusunda bilgi edinmek istemişlerdir. Destanda ise doğacak bir çocuğun fali baktıran kişinin sonu olacağı söylenmektedir. Aynı zamanda fal baktırmanın tedbir amaçlı olduğu tarafı da destanda görülür.

İzege (İdege) Destanı’nda ise fal sembolizmi şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Çok eski çağlarda yaşlı bir kadınla bir ihtiyar varmış, de. Onların bir oğlu doğmuş, ismi İzege’ymiş, de.

Bunlar üçü bir arada yaşayıp giderken, nine ile ihtiyar hayata veda etmişler. İzege evini barkını bırakıp, iş arayıp çıkıp gider.

Sonra o Toktamış adlı bir hanın hesabı sayı belli olmayan sürülerine rastlar da orada çobanlığa girmeye karar verir.

Han ona incelikli sorular sorar:

-Sen nasıl birisin? İsmi nedir?

-Ben çobanlığa hizmete girmek istiyorum. İsmim Karabay.

-Peki, öyleyse, koyun sürüsünü güdersin.

Han her zaman böylece çok sorular sorarak işe alıyormuş, çünkü falcı ona: ‘Hanım, sultanım, ecelin senin İzege adlı bir kimseden olur. Çok dikkatli ol.’ demiş imiş.”

İzege büyüyüp, delikanlı çağına gelmiş. Han, yine de, bundan şüphelenir. Bir gün öyle sürülerine bakıp gezinirken, İzege ona yılık sürüsüne çoban olarak atamasını ister. Han onun tetikliğine şaşkın kalır.” (C.3, 295). Falın gelecekte haber veren uygulamalar olduğundan bahsetmiştik. İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar gelecekte başına gelen olayları merak eden bir varlıktır. Bu özelliği nedeniyle de fal baktırmaya ihtiyaç duymuştur. Destanda Toktamış Han’ın baktırdığı falda falcı, onun ölümüne sebep olacak kişinin “İzege” adında biri olacağını söylemiştir. Bundan dolayı Toktamış Han, koyun sürüsünün başına getireceği çobanlara karşı dikkatli davranmaktadır. Bu durum fal sembolizminin kişiyi etki altına alan özelliğine dikkat çekmektedir. Toplumda her yaşta ve cinsiyetten insanın fala merakı destanlara yansımıştır ve Akhak Kula Destanı’nda bunun örneği mevcuttur:

“Gürleyip yeller esende,

Şarlayıp yağmur yağanda,

Gelinler suya varanda,

Kaynanalar fal açanda” (C.1, 294). Yaş ilerledikçe insanlar, fiziksel olarak yaptığı işleri yapamaz hale gelir. Özellikle de yaşı geçkin kadınlar bedensel iş yapamadığında fal bakar ve eşiyle dostuyla sohbet ederek vakit geçirir. Bu süreçte evlatlarının, gelin ve damatlarının kendileri hakkında ne düşündüğünü merak eder. Aynı zamanda onların geleceği hakkında tahminler yürütmek ister. Dolayısıyla hayatının bu dönemimdeki boşluk onları fal bakmaya, gelecek hakkında fikir sahibi olma çabasına iter. Akhak Kula Destanı’nda halkın günlük yaşantısından bahsedildiği bu bölümde fala kaynanaların baktığı görülür. Destan, fal sembolizminin her yaşta insanların hayatında olduğuna dikkat çekmektedir.

4.9.3. Sihir/Büyü

Hayatın doğal akışını değiştirmek ve insanoğlunun iradesi dışında olumsuz davranışlarda bulunmasını sağlamak amacıyla yapılan işlemlere sihir/büyü denilmektedir. Çok geçmiş dönemlerden modern zamana kadar varlığını sürdüren bu uygulamalar, iyi veya kötü amaçlar üzerine gerçekleştirilmektedir. “İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip bulunan ve psikokültürel bir olgu olan sihir/büyü; sözün tılsımlı gücünden ve belli bir takım nesnelerden yararlanıp doğaüstü varlıklarla irtibat kurarak bir dileğin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. İnsanlığın ilk dönemlerinden bugünün modern zamanlarına kadar toplumlar; günlük yaşamlarında dileklerini (yağmur yağdırma, talih açma) gerçekleştirmek veya bazı olumsuzluklardan (nazar, afet vs.) korunmak için sihir/büyüye başvurmuşlardır.” (Gümüş, 2021: 3). Kısacası insan gücünün yetmeyeceği durumlarda kişilerin, doğaüstü nesnelere ve sihirli sözcüklere başvurmalarıdır. “Eskiçağ toplumlarında büyü, ak büyü (tedavi edici-olumlu) ve kara büyü (kötüleştiren-olumsuz) olarak ikiye ayrılmış, kara büyü her zaman ve mekânda mücadele edilmesi gereken bir büyü; kara büyücü de lanetlenen insan olarak nitelendirilmiştir.” (Reyhan, 2008: 229). İnsanlar kendilerine yapılan kara büyü etkisinden arınmak için çeşitli yollar aramış, büyü bozan kişileri de aramıştır. Örneğin İslam dininde insanlar, dua ederek olumsuz enerjilerden korunduğuna inanmışlardır. “Pek çok yerli toplulukta büyü, hastalıkların temel nedeni olarak algılanır. Bu nedenle hastalık, pek çok örnekte insan etkisine bağlıdır. Örneğin Malenezyalı bir insanın düşünce ve dünyasında, insanın ağaca tırmanırken düşmesi basit bir kaza değildir.” (Kaplan, 2021: 154). Bazı toplumlar başından geçen olumsuz şeyleri tamamen büyüye/sihre bağladıkları için bu konuya fazlasıyla yoğunlaşmışlardır. İslam dininde büyü ve sihir uygulamaları yasaklanmıştır. “İslam hukuku için başında yani büyücülük suçu ve sebep olduğu olumsuzluklar ortaya çıkmadan önce büyüün meşru bir eylem olmadığını ifade ederek bu eylem sebebiyle uhrevi cezalarla bireyleri bu işten sakındırmaktadır.” (Gezgin, 2020: 479). İslam dinine göre büyü/sihir eylemlerinden tamamen uzak durulması gerekmektedir.

Zühre ile Aldar Destanı’nda:

“–Hey, batır yiğit! diye iç çekti o, ilk başta. Sen, yıldızlı zattan olup ejder perisinin zulmünden bizi kurtarmak sadece senin takdirine yazılmış. Ben, kendim de sizin gibi hak Müslüman olduğum halde işte kırk yıldır bu mağara ağzında ejder perisinin canını koruyup nöbette duruyorum. Daha genç çağlarımdayken, kendi gücümle övünüp çokça günahlı işler kılarak bu taraflara gelmiş, peri ile savaşmayı denemiştin, o beni ya gücünün üstünlüğüyle ya da büyü sihiri ile mağlup etti.” (C.2, 233). Destanda da gördüğümüz gibi sihir/büyü insan gücü ve iradesinin üzerindedir. Olağanüstü bir varlık, kişiyi sihir güçleri ile mağlup edebilmiştir. Güçlü olduğunu iddia eden insanı bile sihir durumu alt edebilmektedir.

Tahir ile Zühre Destanı’nda:

“O, büyü yaptırıp, döndürür. Seferden döndüğünde padişah şerbet yapıp içermiş. Karısı bu içeceğe sihir yaptırmış. Padişah içer içmez:

‘Çıkarınız Tahir’i Zühre yanından!’ demiş, sonra padişah bunları ayırmış.” (C.2, 508). Tahir ile Zühre Destanı’nda da yine büyüün insan iradesi üzerindeki etkisini görmekteyiz. Padişah kendisine yapılan büyü etkisiyle düşüncelerini değiştirip Tahir ile Zühre’yi ayırmaya karar vermiştir. Görüldüğü gibi büyü yaptırmak insanlar üzerinde yıkıcı etkilere sebep olabileceği için İslam inancı gereği yasaklanmış eylemlerdendir. Bundan dolayı günahı ve Şeytanî durumları sembolize etmektedir.

Büyü (sihir), insanın duygu ve düşüncelerini değiştirme dışında kişinin çok istediği şeylere ulaşabilmesi için de yapılabilmektedir. Koblan Batır Destanı’nda “Kadırbay İhtiyar, seksen yaşına gelince yalvarıp yalvarıp Allah’tan çocuk dilemiş. Hayır, sadakalar vermiş: büyü, sihir yaptırmış. Kanatsız şahin, toynaksız at gibi nesilsiz-tohumsuz öleceğiz diye kendi kendine üzülmüş.” (C.4, 55). Geçmişten bugüne insanlar, kendi neslinin devamı için çocuk sahibi olmak istemiştir. Bu nedenle çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Koblan Batır Destanı’nda Kadırbay İhtiyar’ın da neslini devam ettirmesi için çare araması sonucu büyü yaptırması dikkat çekici bir durumdur. Buradan da büyüün insanların dileklerinin gerçek olması için yapılabildiği de anlaşılmaktadır.

4.9.4. Ant İçme

Ant, karşıdaki insana güven duygusunu aşlamak ve konuşulanların doğruluğuna daha sağlam şekilde inandırmak için sarf edilen sözlerdir. Destan kahramanları, halkını düşmandan muhafaza eden ve iç-dış tehlikelere karşı savaş veren kişilerdir. Bu kahramanlar, milleti için bir mücadeleye girişmeden önce onlara yemin mahiyetinde sözlerle güven temin etmektedir. Tarihî olayları yansıtan destanların yanı sıra geçmişten bugüne devlet adamlarının da halkına ant içtiğini bilmekteyiz. Devleti yönetenlerin kendi inançları doğrultusunda halkına ant içmelerinin nedeni kendilerine olan itimadı sağlamlaştırmaktır. “Türk destanlarında sadece sözden ibaret olan antlar, esas itibarıyla bir şarta veya koşula bağlı olarak yapılan pazarlıkları, gerçekleşmesi muhtemel bir durumdan ötürü geleceğe dair vaatleri ve karşılıklı görüşmeler neticesi uzlaşmaya dayalı anlaşmaları ifade etmektedir.” (Arvas, 2019: 1002). Ant içme, sadece yönetici veya destan kahramanlarının verdiği sözler değildir. Karşılıklı anlaşmalarda, ticarî ilişkilerde, günlük hayatta da insanlar birbirine yemin etmektedir. Hayatın tamamını kapsadığı için de birçok konuda ant içilebilmektedir. Günlük yaşamda insanlar birbirine, inandığı kutsal değerler doğrultusunda yemin etmektedir. Yeminler inancı yansıtır fakat kişiler bunun yanında sevdiği, değer verdiği şeyler üzerine de yemin edebilmektedir. “Eski Türklerde madenin bir başka şekli olarak değerlendirilen demire, kılıçla ilgili olarak saygı gösterilmekteydi. Bir insana ant içtirildiği ya da ondan bir söz aldıklarında kılıcı yanlamasına koyarak ‘Gök girsin, kızıl çıksın’ yani ‘Sözümünden döndüğüm takdirde bu kılıç bana gök olarak girsin, kanıma bulaşarak kızıl olarak çıksın.’ manasında yemin edilmekteydi.” (Arslan, 2019: 14). Türk milletinin eski yeminlerinden olan “Gök girsin, kızıl çıksın”, hem demire kutsal bir önem verildiğini hem de söylenen sözlerin hayatı pahasına yerine getirileceğini göstermektedir.

Miney Batır Destanı’nda “Miney gitmek için iyice hazırlandı. Miney batırı erkenden yola uğurladılar. O, halk ile vedalaşp, Ural Dağı İremel topraklarını öpüp, Şülgen’i öldürüp, makamını tarumar edip, mallarını yağmalayıp aldığı mülkünü alıp çıkarmaya, esir ve tutsakları kurtarmaya ant içti.” (C.1, 261). İnsan ilişkilerinde ant içmenin karşı tarafa güven aşılayan sözler olduğuna değinmiştik. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda da yola çıkmakta olan Miney, ant içerek kendine inanan insanların itimadını artırmıştır.

Ant içme, kişinin belli bir amaç doğrultusunda hareket edip gerçekleştireceğine dair sözlerini de destekler niteliktedir. Kuzıykürpes Destanı’nda:

“Dev burada ant etmiş der, dostlarına
Yeterim diyerek batırların başlarına
Harap ederim sürü sürü atlarını da,

Cehennemın kendisi şahit olup dursun buna!..” (C.2, 603). Destanda batırları alt etmeye ant içen dev vardır. Batırların varlığını tehdit eden bu yaratık, hedeflerini gerçekleştirme konusundaki kararlılığını belirtmek için ant içmiştir. Bu yüzden ant içme sarf edilen sözleri daha da güçlendirme konusunda önemlidir.

İdige ile Muradım Destanı’nda ise:

“Habrav İhtiyar’ın acıyla söylediği sözlerini duyunca, bütün halk onun önüne gelip, Ural kayasını öpüp, ili düşmanın eline vermeyip korumaya, ili satan beyleri ilden kovmaya ant içmiş.” (C.3, 168). Türkler bağımsızlığına düşkün ve esareti kabul etmeyen bir millettir. Vatan ve milletin bütünlüğü kendi hayatından da önce gelmektedir. İdige ile Muradım Destanı’nda halkın ilini korumak için ant içtiğini görmekteyiz. Ant içme, kişinin hayat amaçlarını gerçekleştirmek için harekete geçmeden önce de gerçekleştirmektedir.

Yemin etme (ant içme) insanların kendini inandırması bakımından ve güven sağlaması bakımından önemli sözcüklerdir. Bu yüzden hem inançlar gereği hem de güven sarsılmasını önlemek amacıyla yemin bozmak doğru kabul edilmemektedir. Bayık Aydar Sesen (Ozan) Destanı’nda bunun örneği şu şekilde görülmektedir:

“Moskova’da kopmuş gürültü, derler,
Gelip basmış düşman, derler,
Fransız olsun, kim olsun,
Dışarıdan gelen yad olur.
Ondan ile kut olmaz,
Bastığı yer ateş olur,

Kendisi Cengiz gibi it olur.
İl sınırına yad ayak basmış,
Konuk değil, el basmış.
Moskova ki çağrı salmış:
“Beyaz Çar’a ant vermiş
Erler binsin ata!” demiş.
Çar ki çağrı yapmış:
“İli bastı yad!” demiş.
Benim de sözüm odur;
Andı bozana ne olur?
Dayanacak direği yok olur,
Şaşkın dolaşan Bayık gibi,

Sükunet bulamayıp hor olur.” (C.4, 275-276). Ant içme, insan ilişkilerinde güven aşıl原因an sözcüklerdir. Verilen sözlerin karşı tarafa daha güçlü bir şekilde yansması için ant içilir. Bu yüzden bu sözlerden dönülmesi toplum tarafından hoş karşılanmaz. Bayık Aydar Sesen (Ozan) Destanı’nda da verilen sözden dönmenin istenmeyen sonuçlara yol açabileceği üzerinde durulmuştur. Çünkü bu durum hem inanç açısından hem de halk arasında kabul görülür bir davranış değildir.

4.9.5. Olağanüstü Varlıklar

Türk destanlarında koruyucu özellikte olan ve kahramanı engellen, zarar veren doğaüstü varlıklar vardır. “Genellikle dev, canavar, dev-yılan, ejderha gibi adlarla anılan bu demonik varlıklar, başlangıçta ilk dişil unsurun tüm özelliklerini yansıtırken zamanla kötülük ve karanlığın temsilcileri olurlar.” (Koçak, 2018: 111). Bunlar, kahramanın düşmanla mücadele etmek için çıktığı yolda engeller oluşturur. Yeraltının kötülüğü temsil ettiğine inanılmasından dolayı kötü ruhların buralarda varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Gökyüzü ise Tanrı ve iyi ruhların yeridir. Gökyüzünde var olanlar bolluk, bereket, güzellik getirmekteyken yeraltı unsurları ise insanları çeşitli felaketlere maruz bırakmaktadır. “Deprem, sel, yıldırım düşmesi, salgın hastalıklar gibi olumsuzluklar Tanrı’nın gazabına veya kara iyelerin azabına bağlanır. Kıtlik, hastalık hatta ölüm getiren kara iyeler toplum tasavvurunda bütün kötülükleri üzerinde toplayan olağanüstü güçlü ve zalim varlıklardır.” (Durbilmez ve Gümüş, 2022: 59). Yeraltı ruhlarından korunma amacıyla bazı yöntemler de uygulanmaktadır. İnsanoğlu bu durumda duanın koruyuculuğuna da sığınmaktadır. Bunların yanında bitki ve hayvanların da ruhu olduğuna inanılmıştır. “Türkler bu canlıların kendilerine Tanrı armağanı olduğuna ve kut taşıdıklarına inanmışlardır. Bitkilerin ve hayvanların ruhlarını ise Yer-Su ruhlarından kabul etmişlerdir.” (Çelepi, 2018: 263). Doğa unsurlarına zarar vermeyi hoş görmemiş ve bu ruhların insanları koruduğuna inanmışlardır. Kara iyelerden destanda adı sıkça geçmekte olan varlıklardan biri de şeytandır. Şeytan, Allah tarafından cennetten kovulmuş olan kötü bir melektir. İnsanları doğru yoldan uzaklaştıran, kötülüğe iten bir varlıktır. Aynı zamanda insanların gölge yanı da şeytan ile ilgilidir. İnsanın içindeki kötülük dürtüsü şeytan ile ilişkilendirilmektedir. Bu etkiden kurtulmak için gölge tarafın arındırılması gerekmektedir.

İnsanoğlunun üzerinde gözle göremediği tüm varlıklar korku yaratmaktadır. Bunlardan biri de cindir. “Türk halk kültüründe sıklıkla karşımıza çıkan bu varlıkların dişileri peri; erkekleri ise cin olarak adlandırılmaktadır. Bu varlıklar beraberinde insanlara kötü çağrışımları ve korkuyu getirmiştir.” (Yaman ve Yaman, 2020: 144). Bu sebepten dolayı onlara güzel adlandırma yapılmış “cin” yerine halk arasında “uç harfliler” denilmiştir. Bir de onlarla irtibat halinde olduğuna inanılan cinciler vardır ki bu durum dinimiz açısından hoş görülmemektedir. “Cinci” diye adlandırılan insanların bu demonik varlıklarla iletişim kurduğuna ve bu durumu da kötüye kullandığına inanılmaktadır. Dişi cinlere halk arasında “peri” denildiğinden bahsetmiştik. “Güzellik ve yardımseverlik sembolü olarak kabul edilen periler, problemleri çözme ve becerikli olma özellikleriyle de tanındıkları için daha çok masal kahramanları arasında yer alırlar.” (Duvarcı, 2005: 131). Peri, bir kadının dış güzelliğiyle de ilgilidir. Bu yüzden cin, korkuyu çağrıştıran peri, güzellik ve sorun çözme durumlarını yansıtmaktadır.

Başkurt destanlarında gördüğümüz koruyuculuğu simgeleyen melek sembolizmi üzerinde de durmak gerekmektedir. Yaşam serüvenimiz boyunca melekler tarafından korunduğumuza, kötülük yaparsak cezalandırılacağımıza ve bizi kötü ruh halimizden arındırdığına inanırız. “Melek kanadı, korumayı, saflığı, cesareti, sevgi uyumunu ve korumayı simgeleyen meleklerin sembolü olduğu için çok özeldir. Bize mutluluk, umut ve inanç verir. Meleklerin cennette olduğuna inanılır ve herkesin kendine ait bir koruyucu meleği olduğu söylenir.” (morpuhu.com, 11/05/2023). Melekler bizim olumsuz durumların üstesinden geleceğimize dair umudumuzu artırır. Tanrının bize vadettiğini cennette bulunduklarına inanmamızın nedeni de onların saf ve temiz olduğuna olan düşüncemizden kaynaklanmaktadır. İslam inancında dört büyük melek olan Azrail, Cebrail, İsrail ve Mikail meleklerinin varlığına inanılır. Astrolojik olarak kraliyet yıldızları da 4 büyük meleklerle ilişkilendirilmiştir. “ALDEBARAN- 9° 47’ İkizler-Doğunun sözcüsüdür. Aslında dört büyük baş meleklerle alakalıdır. Bu melek Mikail (Michael, Michelle) ile alakalı...” (devrimdayioglu.com, 11/05/2023). Mikail’in İslamiyet’te Allah tarafında doğa olaylarını kontrol etmekle görevli olduğuna inanılmaktadır. Aldebaran yıldızı ile ilişkilendirilmesi bu yıldızın da kişinin doğum haritasında mevcut ise o kişiyi dürüstlükten şaşmadığı sürece muhafaza ettiğine inanılmasıdır. Kişinin yaşama sevinci, işinde yükselmesi, hayata kök salması bu yıldızla ilgilidir. “İkinci yıldızımız (ANTARES), yay -9° 47’ –diğer ismiyle Satavis yani okült anlamda bunun ismi Satavis veya uriel, Batının gözcüsü bu sonbahar ekinoksu ile alakalıdır. Uriel aslında Azrail anlamına gelir. Azrail, can alıcı, ölüm meleği, Antares zaten direkt olarak akrebin kalbi denilen yıldızlardan biridir.” (devrimdayioglu, 11/05/2023). Azrail dünyada vakti dolan insanların veya canlıların canını almakla görevlidir. “Halk arasında erkek olarak tasavvur edilen Azrail’in elinde kanlı kılıcı, bıçağı veya orağının olduğuna da inanılmaktadır. Nitekim, çoğu bölgede rastlanan ölenin evinde ve mahallesinde bulunan su kaplarının boşaltılması ya da kapı eşiğine Azrail’in kanlı kılıcını yıkamak için bir kap su konulması, duvarların silinmesi bu inancın yaygınlığını gösterir.” (Şimşek, 2019a: 15). Azrail ürkütücü durumları çağırırsa da insanın hayatının sonlanmasıyla yeni bir başlangıcı temsil eden bir melektir. Azrail’i temsil eden Antares yıldızı ise doğum haritasında bulunan kişinin dengede kalmadığı sürece, sınırı aştığı sürece onu cezalandırmaktadır. Yaşamında ölümcül deneyimlerle karşı karşıya da getirebilmektedir. Kraliyet yıldızlarından üçüncüsü Regulus’tur. “Dört büyük melekten İsrail ile temsil edilir. Kişiyi verdiği vasıf ve vaatler, harita sahibini kendi yaşamının yıldızı yapar.” (tiwitburc.com.tr, 11/05/2023). İsrail’in görevi ise kıyamet gününü haber vermek ve zamanı gelince sûra üfleme. Bu yıldız kişiyi büyük güç ve başarı vadetse de kişinin negatif duygularından arınmasını da ister. Dördüncü kraliyet yıldızı ise Cebrail meleği ile ilişkilendirilen Fomalhaut yıldızdır. “Dört büyük melekten Cebrail ile temsil edilen Fomalhaut Güney’in Gözcüsü veya Balığın Ağzı olarak da adlandırılmıştır.” (tiwitburc.com.tr, 11/05/2023). Cebrail, peygamberlere vahiy getirmekle görevli melektir. Fomalhaut yıldızının olduğu doğum haritalarının o insana çok büyük bir sezgi gücü vermektedir.

Sura Batır Destanı’nda:

“Güzeller güzeli çok Ural’da,

Senin gibi güzelleri görmedik.

Hüda seni bize göndermiştir,

Olsun diye bir görmelik peri.” (C.4, 76). Destanda kadının güzelliği tabiatüstü varlık olan peri ile özdeşleştirilmiştir. Periler görünmese de bazı anlatılarda kadınların güzelliği bu varlıklarla ilişkilendirilip anlatılmıştır.

Aktaş Han Destanı’nda ise bunun tam tersine olağanüstü varlıklar, insanoğlunu yok eden tarafla ortaya çıkmaktadır.

“Uzun zaman geçmesinden dolayı hazineyi cinler sahiplenmiş, imiş. Hazineye umutlanan insanoğullarını onlar yok etmişler, de. Sonra herkes korkup hazine aramaya cesaret edememiş.” (C.3, 57). Aktaş Han Destanı’nda cinlerin korkutan ve yok eden özelliğine dikkat çekilmektedir. İnsanları korkutarak ve ortadan kaldırarak onların değerli madenlere ulaşmasını engellemişlerdir.

Kıssa-yı Yusuf Destanı’nda da olağanüstü varlıklardan şeytanın, insan ilişkilerini kötü etkileyen tarafı dikkat çekmektedir.

“Yusuf, sadık şarapçıya hürmet kıldı,

Der:

-Melun şeytan aramızda haset kıldı,

Sen utanma, haya senden değil imdi.” (C.2, 368). Destanda şeytanın insan ilişkilerine nifak sokan yönü anlatılmıştır. İnsanı olumsuz durumlara iten, eşiyle-dostuyla arasının bozulmasına neden olan varlık şeytandır. Yaşamımızdaki olumsuzlukların sembolü olan şeytan, yeryüzündeki kötü tüm olayların kaynağı olduğuna inanılmaktadır.

İdige ile Muradım Destanı’nda tabiatüstü varlıkların güzel tarafı olan melek sembolizmine yer verilmiştir:

“Yaranlar:

Bu gece sen düş gördüysen,
Akboz ata sen bindiysen,
Muradına erersin;
Meleklerle konuştuysan,

Toktamış kızını kucaklarsın” (C.3, 235). Melekler koruyucu ve haberci varlıklardır. Destanda meleklerle konuşan kahramanın muradına ereceğine inanılmaktadır. Çünkü melekler iyicil olağanüstü varlıklara örnektir. İnsana gelecekte haber verebilir ve birçok kötü durumun içinden çekip çıkarabilir. Bu yüzden rüyada da melek sembolizmi kahraman açısından hayra yorumlanmaktadır.

Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı’nda halk arasında yaygın olan Karabasan, kişinin ruh sağlığını kötü etkileyen yanıyla görülür.

“Geçmiş işe keder yok,
Akıl anlar, göz görür,
Daha kaldı birazı,
O kısmını da yorsana.
İşte yakalayayım, diye,
Elimle arıyorum çadırımda,
Kaçtı fırlayıp, zıplayıp,
Ararım ben etrafımda.
Düşümü yarılایnca da,
Kurtlar çembere aldılar,
Hepsi de kaçıştılar,
Korkaklar kalmadılar.
Onlardan da korkmadım,
Tekrar yatıp uyudum,
Karabasan görmedim,
Hiç sayıklamadım da
Uyandım ben ürperip,

Haydi, yorsana, ne yaptım?” (C.1, 238). Halk arasında bazen uyku anında “karabasan” denilen varlığın kişiyi huzursuz ettiğine inanılmaktadır. Her insan yaşamının bazı dönemlerinde bu durumla karşı karşıya gelebilmektedir. İnsan uyku sırasında karabasanın üzerine çökmesiyle nefes almakta ve hareket etmekte zorlanmaktadır. Uyanınca ise bu durumu açıklayamamaktadır. Destanda ise kahraman karabasana maruz kalmadığı halde ürperdiğini ifade etmiştir. Bu durumdan anlaşılıyor ki karabasan, insanlar üzerinde korku duygusu yaratan olağanüstü bir varlıktır.

Alıp Batır Destanı’nda çocuğu olmayan bir ailenin rüyasında dağ iyesini görmesi doğaüstü varlıkların haberci nitelikte olduğunun da göstergesidir.

“Çok eski zamanlarda Ak İdil Nehri boyunda bir ata ile bir ana yaşarmış. Ata avcılık yapmış, ana ip eğirip keten dokumuş. Öyle birlikte yaşayıp giderken, olgun yaşa geldiklerinde dönüp baksalar: ömür geçmiş, bir çocukları bile olmamış. Kendileri ölünce, hatırlayacak kimse de yok.

Sonra ata çok üzülmüş ve ok yayını alıp, beline balta bağlayıp çıkıp gitmiş. Ey, gitmiş bu, ey gitmiş, bir dağ eteğine varıp yetmiş, yarı uykuya dalmış, orada bir düş görmüş. Düşünde ona bu dağın iyesi görünmüş.

-Ey ihtiyar, demiş bu, neden çok üzgün görünürsün?

İhtiyar cevap vermiş:

-Dünyada ne çok ömür geçirdim bir oğlum dahi olmadı. Ölüp gidersem, adım da, zatım da yok olup gidecek. Bunun için üzülürüm, demiş. Dağ iyesi demiş:

-Bir can ölmeden, bir can doğmaz. Eğer oğullu olmak istersen, kendin bu dünya ile vedalaşman gerekir.” (C.1, 327). Olağanüstü varlıklar, bazen insanı iyi yönde etkiler, bazen yok

eder, bazen de birtakım haberler getirir. Alıp Batır Destanı'nda çocuğu olmayan bir aile bu duruma çok üzülmekte ve yaratıcıdan bir işaret beklemektedir. Beklediği bu işaret rüya yoluyla doğaüstü dağ iyesinden gelmiştir. Dağ iyesi bu destanda, insanoğluna, daha üst güçlerden haber getirme görevini üstlenmiştir.

4.9.6. Güreş

Güreş, en eski Türk sporlarından biridir ve bedensel gücü temsil etmektedir. “İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişi olan dünyanın ve Türklerin bilinen ilk ve en eski sporlarından biri olan, Olimpiyat, Dünya ve Avrupa şampiyonluklarıyla “Türk gibi kuvvetli.” Sözüni tüm dünyaya belletip yiğitleriyle adını spor tarihinin sayfalarına altın harflerle yazdıran güreş.” (Bayraktar ve Tozoğlu, 2015: 73). “Türk gibi kuvvetli” sözünü çağrıştıran güreş için temel olarak fiziksel güç gerekmektedir. “Eski Türklerde güreş, düşünlerde ve matem zamanlarında daha yoğun bir şekilde yer almaktadır. Gelin, koca evine gittiği an, kaynana ile kayınbaba güreş tutmakta, belli bir süre sonra da kayınbaba yenilgiyi kabul etmektedir. Bu da evde kaynananın sözünün geçtiğini ve gelinin de buna uyum sağlaması gerektiğini ifade etmektedir.” (Dever ve İslam, 2015: 54). Türk halk geleneklerine de yansıyan güreş, gücü- kuvveti sembolize ettiğinden hane içinde kimin daha çok baskın olduğunu yansıtmaktadır. “Güreş sporu ilhamını yırtıcı hayvanların birbirleriyle olan mücadelesinden almıştır. Doğa varlıklarına yüklenen mistik güç ile kutsallığa bürünmüş, somut bir yapı kazanmış, güçlü bir olgunluğa erişmiş ve yiğitlerin güç sınaması haline dönüşmüştür.” (Altınölçek, 2010: 321). Kahramanların da gücünün sınanması güçlü bir varlıkla güreşip mağlup edilmesi sonucunda olmaktadır. Fiziksel olarak kuvvetli olan bir canlıyla mücadele eden alp tipi gücünü ispat etmiş olur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde evlilik öncesi kadın ve erkeğin güreşmesi dikkat çekicidir. “Dede Korkut Hikâyeleri içinde yiğitlik gösterip engel aşarak evlenen üç şahsiyet vardır: Bamsı Beyrek, Kam Turalı ve Kara Göne oğlu Kara Budak. Bamsı Beyrek kendisi beşik kertme nişanlı olmasına rağmen Banu Çiçek'le bir av sırasında karşılaştığı mekânda at yarışı, ok atma ve güreş ile mücadele eder.” (Koç, 2016: 257-258). Böylece evlenilecek olan çiftler birbirini kuvvet bakımından da sınavarak eş seçimini tamamlarlar.

Başkurt destanlarından Zühre ile Aldar Destanı'nda güreş sporu şu şekilde geçmektedir: “Güreşte mi dersin, attan çekişme yarışlarında mı dersin, ona karşı çıkmaya orta yaştaki bahadrlarımız ve daha genç olanlar arasında da henüz cesaret eden kimse olmadı.” (C.2, 151). Güreş, iki kişi arasında silahsız yapıldığı için bedensel kuvveti temsil etmektedir. Zühre ile Aldar Destanı'nda, kişinin karşısına çıkmaya cesaret edilmemesi onun ne kadar güçlü olduğu temsil etmektedir. Küsek Bey Destanı'nda, destan kahramanı, son derece üstün özellikleri ile ön plâna çıkmaktadır:

“Bir yaşına Küsek bebek yetti, şimdi,
Çocuklarla oynamaya gitti, şimdi;
On yaşındaki çocukların birini de koymadan,
Hepsini de güreşende yıktı, şimdi.
Yettikten sonra yaşa, er olmuş,
Eti büyük gövdesi iri olmuş;
Üçle dört yaşında güreş tutup,

Nice güçlü pehlivanı hor kılmış.” (C.3, 552). Destanda kahramanın küçük yaşta güreş tutmaya başlaması onun savaşçı özelliğinin erken yaşlarda başladığının kanıtıdır. Kendinden yaşça büyük çocukları bile güreşerek alt etmesi onun ne kadar kuvvetli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Targın ile Kujak Destanı'nda da benzer şekilde çok kişiyi alt ederek alp kahraman gücünü ortaya koymaktadır:

“Başkurt ilinde Aksahan adlı bir han varmış. Bir gün bu han meclis toplamış. Meclise Batırlar gelmiş. Nogaylardan Targın adlı genç bir Batır katılmış. Batırlar güreş yapmışlar. Orada Targın hepsini yenip çıkmış.” (C.2, 555). Targın ile Kujak Destanı'nda da kahramanın üstün bir fiziksel kuvvetle etrafındaki çok sayıda insanı yenerek gücünü kanıtlamıştır. Targın'ın güreşerek bunu ispat etmesi yine güreşin bedensel kuvveti sembolize ettiğinin kanıtıdır. Bazı destanlarda ise erkek ve kadın kahramanlar evlilik öncesinde güreşerek birbirinin gücünü sınarlar. Alpamışa

Destanı'nda, Alpamiş'in güç sınanması sonucunda galip gelmesi kahramanın kuvvetini kanıtlar niteliktedir:

"Sonra çok uzun süre güreşince, Alpamişa bir an sağ kolu ile Barhın'ı yerden kaldırıp aldı da, sol kolu ile yere yatırdı. Barhınhılıv yenildi, Alpamişa'ya teslim oldu, yerinden zıplayıp kalkarak şöyle söyledi. Barhınhılıv'ın söylediği:

-Cesaretin baştan aşmış, Görkemliğin su gibi taşmış,

Sensin, yiğit, bir tanesin, yiğit, Yüreğimi gelip çalansın." (C.1, 337-338). Alpamiş ile güç sınavına giren Barhınhılıv, ona yenilince Alpamiş'in ne kadar kuvvetli olduğunu anlamış ve ona olan ilgisi daha çok artmıştır. Bu destandan anlıyoruz ki güç sınavı sadece iki erkek arasında değil, iki âşık arasında da olmaktadır. Güreş en eski Türk sporlarından olduğu için halkın yaşamında çok geniş yer tutarak destanlarda da yerini almıştır.

Zühre ile Aldar Destanı'nda "İhtiyarlar ile orta yaştaki erkekler büyük bir çember yapıp oturduktan sonra genç ve yetişkinler güreşe başlarlar. Bahadır olarak seçilenlere hediyeler verilir. Devamında okla nişana atıp, nişancılıkta güç sınıyorlar, sonunda, düğünü attan çekip indirme oyunu ile sona erdiriyorlar. İşte, güreşçilerin de, keskin okçuların da, altta yarışanların da hevesi alınıp izleyenlerin de memnun kalıp, meydan sessiz kaldıktan sonra karın doyurma vakti gelir." (C.2, 98). Güreş, düğünlerde de yerini almış olan bir spordur. Destanda gücü temsil etmekte olan güreşin, sonunda güçlü olana ve yiğitliğini ispatlayana hediyeler verilmiştir. Evlenmeden önce güreş tutulması, önemli günlerde güreş tutulması Türk halkının güce ne kadar önem verildiğinin de göstergesidir.

Tülle Membet Destanı'nda kişi güreş vasıtasıyla tanınır duruma gelmiştir: "Möhemetşerif'in Bahavetdin, Veli, Geli diye üç tane oğlu olmuş. Bahavetdin, büyük yapılı olup, genç çağlarında güreşte çok iyi olduğunu anlatırlar. Yaşlı gününde balık avlayıp dolaştığını biz de gördük. Balık yakalarken, oltayı attığında:

Benim oltam değil,

Bahav İhtiyar'ın oltası, diye atardık." (C.3, 421). Güreş sporu, alp yiğidin tanınmasını da sağlamaktadır. Bahavetdin'in özellikle iyi bir güreşçi olduğunun insanlar tarafından bilinmesi onun ne kadar güce sahip olduğunun göstergesidir. Kahraman, kuvvetli yapısı sayesinde toplum tarafından bilinen bir kişidir. Bu da kişiye saygı duyulması toplumda iyi özelliğiyle yer edinmesi bakımından oldukça önemlidir.

4.9.7. Sağ ve Sol Yönleri

Halk kültüründe yönlerin de simgelediği konular vardır. Yemek yerken, kapıyı açarken, kıyafet giyerken ve daha birçok eylemin başlangıcında sağ uzuvların kullanılması tavsiye edilir. Uyurken de sağa dönüp yatmak inanç açısından daha uygun görülür. Sağ elin daha uğurlu olduğuna inanılır. Örneğin sağ el kaşındığında para geleceği düşünülmektedir. Aynı zamanda yiyeceklere sağ elle dokunulunca bereketin artacağına inanılır. İnsanların sağ omzunda iyi meleklerin olduğuna, iyi amellerini yazdığına ve kişiyi kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. Bir eve girerken sağ ayak kullanılarak adım atılması önerilir. Sadece tuvalete girerken sol adım tercih edilmektedir. Sağ göz seğirince ve sağ kulak çınlayınca hayra yorulmaktadır. Halk inançlarında sol genel olarak sağ kadar hayra yorulmamaktadır. Yemek yerken, bir mekâna girerken, uyurken sol tarafın kullanılması uygun görülmez. Sağ elin para getireceğine inanılırken sol el kaşınıncı para gidişi olacağını düşündürmektedir. Yiyeceklere sol elle dokunulması önerilmez çünkü bereketi azaltacağına inanılır. Sağ yönümüzde iyi varlıkların olduğuna inanılmaktayken solda şeytani varlıkların bulunduğu söylenir. Tuvalete girerken sol ayakla girilir. Sol gözün seğirmesi, sol kulağın çınlaması iyiye ve hayra yorulmamaktadır. Diğer ilahi dinlerde de sağ ve sol yönlerinin anlamı vardır. Örneğin kutsal kitaplardan İncil'de sağ cenneti, sol cehennemi temsil eder. "İncil'de de sağ ve sol kavramlarını ifade eden sözler, mitolojilerde karşılaştığımız görevi yüklenmiştir. Yani sağ taraf cennet, sol taraf cehennemdir. Aynı şekilde solda cehennemlik olan kötü insanlar, sağda cennetlik olan iyi insanlar oturmaktadır." (Türk, 2004: 127). Görüldüğü gibi İslam'da olduğu gibi Hristiyanlıkta da sağ hayrı, sol ise şerri simgelemektedir. İdeolojik açıdan bakıldığında da sağ ve sol ayrı iki düşünceyi temsil etmektedir. "Sağ akım siyaset, muhafazakâr siyasal düşüncenin siyasal düşüncenin siyasal düzlemdeki yansımasıdır. Fransız İhtilali döneminde sağ akım siyasetçilerin uyguladığı, meclis başkanının sağına oturma davranışı, aslında monarşi ve geleneksel yapının

korunması anlamını taşımaktadır.” (ansiklopedi.tubitak.gov.tr, 11/04/2023). Sağ görüş; yönetimin tek elde bulunması gerektiğini ve geleneklerden uzaklaşmadan ülkenin yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır. İnançlara bağlılığı esas alınmasını isteyen bu görüş, daha çok muhafazakâr kişilerin benimsediği bir düşünceye dayanmaktadır. “Siyasal düzlemde sol akımlar ise çoğunlukla eşitlik odaklı olmuş ve devletin siyasî ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki kontrolünün daha kapsamlı olması için politikalar yürütmüştür.” (ansiklopedi.tubitak.gov.tr, 11/04/2023). Görüldüğü gibi sağ, daha çok inançlara dayalıyken sol eşitlik kavramlarına odaklanan ideolojik sistemdir.

Başkurt destanlarından Koblan Batır Destanı’nda yönler kahramanın tanınmasını sağlamıştır. “İllerine yaklaştıkları sırada, bir mal sürüsüne rastlamışlar. Çobanına dikkatlice bakınca, ihtiyarlamış, saçı ağarıp gitmiş kocakarının annesi olduğunu anlamış Koblan. Anasının yanına gelip atından inince, onun yarı kör olduğunu görmüş. ‘Oğlunum’ diyerek gelip onu selamlaşsa da kadın oğlunu tanımamış. Ana, bahadırın sol yağrındaki yumru beni elleyince oğlu olduğuna inanmış.” (C.4, 63). Sol yönü, Koblan Batır Destanı’nda kahramanın annesi tarafından tanınmasını kolaylaştırmıştır. Yıllardır annesinden ayrı kalan Koblan, sol tarafındaki ben sayesinde annesine kavuşabilmiştir.

Aksak Timur Destanı’nda da sağ ve sol insan ayırt etme yönüyle görülür. “Orada Çağatay Han fal bakıcılardan bu sözü dinlemiştir. O Elmalı köyündeki Taragay’ı arattırıp buldurdu. Çağatay Han karşısına alıp getirdiler. Baktılar. O söylenen nişanlar onda var idi. Omzunda beni, sol gözünde akı vardır.” (C.3, 128). Yönler Koblan Batır Destanı’nda ve Aksak Timur Destanı’nda bir insanı diğerinden ayırt etmemize yardımcı olmaktadır. Destanda bahsedilen kişi, sol gözünde akının olmasıyla tanınmaktadır. Bu yüzden sağ ve sol bir insanı tarif ederken, onun belirleyici özelliklerini anlatırken kullanılmaktadır. Akay Vavı (Savaşı) Destanı’nda sağ ve sol, Koblan Batır ve Aksak Timur Destanı’ndan çok daha farklı şekilde ortaya çıkar. “Minzele’ye yakın yaşayan Tamyarlar savaşa başladı. Şöhretli batırları üç yüz altmış atlı başında yel gibi eserek sağa sola, öne ve geriye oklar fırlatıp, kılıçlar sallayıp hiç kimseden korkmadan saldırıya geçtiler.” (C.4, 142).

Akay Vavı (Savaşı) Destanı’nda sağ ve sol yönü kahramanın mücadeleci ruhunu yansıtmaktadır. Savaş anında sol-sağ ayırt etmeden harekete geçilmesi kahramanın canını bile hiçe sayarak savaştığını göstermektedir. Kuzıykürpes ile Mayanhılıv Destanı’nda, sağ ve sol yönleri birtakım anlamlar çağrıştırmaktadır. “Üçüncü gün derken, bunlar bir yol ayrımında gelmişler. Yolun birisi sağa, ikincisi sola yöneliyormuş. Küser Han sağ tarafa, Küsmes Han sol tarafa doğru gitmiş. Epeyce gezdikten sonra bunlar birbirleriyle yine karşılaşmışlar. Orada Küser Han:

-Evet, Küsmes, sen neler gördün? diye sordu.

Küsmes Han:

-Ben bir geyiğe rastladım, vurmak istedim, yayımı almıştım, geyik ayaklarını gererek durdu ve memelerinden sütü aktı. Acıdım ve vurmadım... Peki, sen ne gördün, Küser Han? diye sordu.

Küser Han:

-Ben de bir geyik gördüm. Vurmak isteyip yayımı almıştım, o da ayaklarını açarak durdu da memelerinden sürü akmaya başladı. Acıdım ve vurmadım, dedi.

Bundan sonra Küsmes Han Küser Han’a:

-Bu bizim gördüklerimiz neye işaret olur diye düşünüyordun? diye sordu.” (C.2, 55). Yol sembolizminde de yönlere rastlarız. Amaçları uğruna yola çıkan iki kahraman iki ayrı yöne doğru yol almıştır. Bu iki ayrı yön onlara bazı anlamları ifade etmektedir.

“Küser Han:

-Benim hanımım hamile kalmıştı, o bebek doğurmuştur, diye düşünüyorum, diye yordu.

Küsmes Han da:

-Benim hanımım da yüklü kalmıştı. Ben de aynısını düşünüyorum, dedi.

Sonra: ‘Eğer bizim yorduklarımız doğru çıkar da, birimizin kız, diğerimizin oğlan doğarsa, dünür oluruz.’ diye anlaştılar, bunlar.” (C.2, 56). Biri sağa diğeri ise sola doğru yola çıkan kahramanın gördükleri durumlar onlara birer mesaj vermektedir. Eşlerinin hamile kaldığından haberdar olan Küser ve Küsmes Han, gördüğü işaretlerden birini kız çocuğa, diğerini ise oğlan çocuğu sahibi olmaya yormuştur. Yönler destanda kız ve oğlan çocuğunu sembolize etmektedir.

Maktımhılıv Destanı’ndaki sağ ve sol sembolizmi; sağın güzel haberleri çağrıştırdığına, solun uğursuz tarafına gönderme yapmaktadır.

“Bu gece bir düş gördüm, abi,

Sağ saçımı ben ördüm, abi,

Sol saçımı öremedim, abi,
Süzülüp düşman eline düştüm, abi,
Ben düştüm.” (C.2, 283). Türk halkı inançlarında da sağ, uğurlu ve güzel tarafıyla görülürken solun çok tercih edilmediği görülür. Maktımhılıv Destanı’nda rüyada görülen sol taraftaki saçın örülememesi iyi anlamları çağrıştırmamaktadır. Kişi, gördüğü rüya sonucu düşman eline düşeceğini düşünmektedir.

Uzak ile Tuzak Balabeşnek Parçası Destanı’nda:

“Ana-Baba kimdir?
Kim kaybetse o bilir.
Baba, sağdan direğin,
Ana, soldan direğin,
İkisi bir yüreğin.
Ana sevgisi, sıcak nur,
Ana sevgisi sıcak nur,
Böyle çoktur sıcağı
Anayı kaybetme-bin kaygı,
Bilir küçüğü-büyüğü.
Ata sevgisi, sille yel,
Geçip gider iliğe,
Dıştan zorluk, şifa yel,
Geçip girip iliğe
Gayret verir yüreğe,

Güç bileğe.” (C.1, 389-390). Uzak ile Tuzak Balabeşnek Destanı’nda ise sağ ile sol anne-babayı temsil etmektedir. İnsan anne ve babasıyla birlikte bir bütündür. Anneye olan sevgimiz yüreğimizi ısıtır, bizi yaşama bağlar. Baba ise tüm benliğimizle hissettiğimiz ve zorluklar karşısında dimdik durmamızı sağlayan hayatımızdaki otorite figürüdür. Biri sağımızda biri solumuzda durarak bize maddi-manevi güç vererek köklerimizi sağlam bir şekilde hayata bağlar. Bundan dolayı destanda yönler ana ve atayı sembolize etmektedir.

5.BAŞKURT DESTAN KAHRAMANININ ERGİNLENME AŞAMALARI

Destan kahramanları birtakım sıra dışı olaylarla dünyaya gelirler. Hayat yolculukları süresince onları bir üst seviyeye taşıyan durumlarla karşılaşır. Bu yaşanan zorlukların her birinin sonucunda bir zafer kazanırlar. Bütün bunlar kahramanın erginlenme aşamalarıdır.

5.1.Destan Kahramanlarının Erginlenme Aşamaları

Alp tipi olarak bilinen destan kahramanları olağanüstü şekilde dünyaya gelir, çok hızlı büyür, erken yaşta avlanmaya çıkar. Gücünü ispat edecek zafer kazanma sonucunda da onun özelliklerine uygun ad verilir. Fizikî ve karakter özellikleri bakımından oldukça güçlü bir yapıya sahip olan kahraman, milletin varlığını tehlikeye atan durumlar karşısında sessiz kalamayıp bir yolculuğa çıkar. “Yol ve yolculuk teması, insanın varoluş öyküsünü oluşturan gerçeklik bağlamında hem dinî metinlerin hem de edebî metinlerin ana temasıdır. Yolculuk teması, kutsal metinlerde ve edebî metinlerde farklı isim ve dönemlerde adlandırılrsa da özde aynı süreci ifade eder. Burada öz olan insanın döngüsel olarak tekrar eden yolculuğu, macera ve sınav aşamalarıdır.” (Şenocak-Alsaç, 2017: 707). Sınav aşamalarından geçen destan kahramanı, yolculuğu süresince karşısına çıkan hiçbir zorluk karşısında yılmamış ve görevini tamamlayarak ana yurduna dönmüştür. Kahramanın doğumundan olgunlaşma aşamalarını tamamladığı bu süreç, erginlenme yolculuğudur. Kahraman bu yolculuğunu başarıyla tamamladığı takdirde amacına ulaşmış tam bir alp olacaktır.

5.1.1.Kahramanın Doğumu

Türk destanlarında, kahramanların doğumundan önce ve sonra dikkat çeken olaylar meydana gelmektedir. Halk arasında çocuk sahibi olmayan aileler kimi zaman eksik ya da farklı bir şekilde görülmüştür. “Bu kişiler Tanrı’nın kendilerine kut verdiği seçkinlerdir. Bu kişilerin çocuk sahibi olamamaları, halkta hoşnutsuzluk yaratmıştır. Kutlu kişilerin çocuk sahibi olamamaları, Tanrı tarafından verilen kuta duyulan saygıda şüpheler oluşturmıştır.” (Bars, 2018a: 497). Bunun en belirgin örneği Dede Korkut Hikâyeleri’nde görülmektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda “Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi. Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti.” (Ergin, 2012: 21). Bu durum çiftler üzerinde derin üzüntü ve baskıya neden olmuştur. Bu yüzden çocuk sahibi olmak için çözümler aranmıştır. Allah tarafından da hoş karşılanan tutumlar sergileyen anne-babalar Tanrı tarafından çocuk ile ödüllendirilmiştir.

Destan kahramanlarının doğumu olağanüstü şekillerde olmaktadır. Kahramanlar daha doğduğu an güçlü özelliklerle dünyaya gelirler. Büyüyüp gelişmeleri de yine olağanüstü şekillerde gerçekleşir. Türk destanlarında kahramanların dünyaya gelmeden önce anne ve babasının Tanrı’ya karşı birtakım görev ve sorumlulukları yerine getirmesi söz konusudur. “Çocuksuz ve yaşı geçmiş bir anne-babanın adağı, duası, rüyada gördüğü derviş veya dervişin verdiği bir şey ile kahramanın anne rahmine düşmesi gerçekleşir.” (Kalkan, 2016: 30). Alp kahraman daha dünyaya gelmeden, anne rahmine düşmeden bazı özel durumlar sonucunda doğmuştur. Oğuz Kağan Destanı’nda destan kahramanı Oğuz Kağan’ın dünyaya gelişi de dikkat çekicidir. “Oğuz’un kıpkızıl ağzı, ateş gibi benzi, al al gözleri, kara saçları ve kaşları ile perilerden daha güzel; öküz ayağı gibi ayağı, kurdun bileği gibi bileği, samur omzu gibi omzu, koca ayı göğsü gibi göğsü ve vücudunun her yeri tüylerle dolu bir insan olarak tasvir edilmesi onun güzelliğini ve gücünü vurgulamaktadır.” (Kalkan, 2016: 41). Doğaüstü özellikleriyle betimlenen Oğuz Kağan daha doğduğu an bu yanlarıyla ilgi çekmiştir. Fiziksel olarak da oldukça güçlü bir yapıya sahiptir ve yeni doğan bir bebeğe göre oldukça ilgi çekici özelliklerle betimlenmiştir. Örneğin yeni doğmuş olmasına rağmen vücudunun tüylerle kaplı olması onu diğer insanlardan farklı olduğunu kanıtlar.

Zayatülek ile Hıvhlıv Destanı'nda "Bundan nice nice yıllar önce Asılıkül ile Dim Irmağı arasında gücü, serveti ile şanı, şöhreti uzaklara yayılan Semer denilen bir han yaşarmış. Semer Han, her türlü oyunu, eğlenceyi, ava çıkıp kuş, kurt, geyik avlamayı severmiş. Onun iki karısı varmış, birincisinden altı oğlan doğmuş. İkincisinden, genç karısından da çok farklı, çok güzel, nur yüzlü bir oğlan doğmuş; ona Zayatülek diye isim vermişler. Zayatülek, yakışıklı olmasının yanında daha çocuk yaşından itibaren kahraman da olmuş." (C.1, 315). Destan kahramanları tanınmış ve soylu bir ailede dünyaya gelirler. Şan ve şöhreti yerinde olan, maddi açıdan da güçlü aileleri olur. Aynı zamanda kahramanlar dünyaya geldikleri anda en güzel özellikleriyle anlatılır. Zayatülek ile Hıvhlıv Destanı'nda Zayatülek'in dünyaya gelmesi bahsettiğimiz kahramanın özelliklerini her yönüyle yansıtmaktadır. Zayatülek'in köklü bir ailede gözünü açması, çok güzel bir yüzünün olması, daha küçük yaşlarda alp vasıflarına sahip olması destan kahramanlarının özellikleridir.

Koblan Batır Destanı'nda ise "Geçmiş zamanlarda, Kara Kıpçak elinde, ihtiyar bir adamla karısı yaşarmış. İhtiyarlasalar da bunların hiç çocukları olmamış. Kadırbay İhtiyar, seksen yaşına gelince yalvarıp yalvarıp Allah'tan çocuk dilemiş. Hayır, sadakalar vermiş; büyü, sihir yaptırmış. Kanatsız şahin, toynaksız at gibi nesilsiz-tohumsuz öleceğiz diye kendi kendine üzülmüş.

Bir gün nineyle dede, büyük bir düğüne gelmişler; bunları, kimin çoluk çocuğu yoksa düğünde oturma hakkı da yok, diyerek çok kahrılanmışlar. Utançlarından ihtiyar karı ile koca düğüne hediye olarak getirdikleri kızımlarını döküp dönmeye mecbur olmuşlar.

Kocakarı Minhılv, bu kahırdan (evden) çıkıp gitmiş. Yolda bir rüya görmüş. Rüyasında bir evliya ile karşılaşmış. Ona, ikiz çocuğun olacak, demiş. Minhılv, sevincinden geri evine dönüp gelmiş. Hamile kalmış. Bir süre geçtikten sonra Minhılv, ikiz çocuk doğurmuş." (C.4, 55). Türk destanlarında toplumda kabul görmenin şartlarından biri de çocuk sahibi olmaktır. Bu yüzden çocuk sahibi olabilmek için çeşitli yollara başvurulmuştur. Koblan Batır Destanı'nda çocuk isteyen çift, büyü yaptırarak ve sadakalar vererek dileklerinin gerçekleşmesini ümit etmişlerdir. İnsanoğlu ölümü kabullenmeyen bir varlık olduğu için kendinden sonra neslinin devam etmesini ister. Bu durum Türk destanlarına da yansımıştır. Kahramanlar genel olarak anne ve babalarının yapmış olduğu bu uygulamalar sonucunda dünyaya gelmiştir.

5.1.2.Kahramanın Ad Alması

Türk destanlarında kahramanların kendilerine uygun bir isim almaları sergilediği kahramanlıklara bağlıdır. "Bir başarıdan sonra ad alma, sosyal hayatta bir birey olarak var olmanın göstergesidir. Kahramanların çocukluktan çıkarak yetişkin bir fert haline gelmelerini ifade eder ve bir kahraman olarak ortaya çıkmalarının ilk adımlarından biri olarak değerlendirilir." (Bars, 2015: 270). Alp kahraman, ad alma sonucunda artık bir birey olduğunu da kanıtlamış olur. "Ad verme geleneğinin en ilginç olduğu yer Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir çocuğun ad alması için, ses getirecek bir iş yapması, bir kahramanlık göstermesi gerekir." (Alkaya, 2001: 1). Örneğin Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda bu durum net bir şekilde görülmektedir. Boğaç Han güçlü bir boğayı alt ederek ad almıştır. "Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht alı versin dediler." (Ergin, 2012: 25). Boğaç Han, fiziksel olarak oldukça güçlü bir boğayı alt edip yiğitliğini kanıtlamıştır. Bunun üzerine de Boğaç ismini almıştır. "Türklerde ad verme, mutlak surette bir törenle gerçekleşir. Ad verme toyu diyebileceğimiz bu törenlerde boy beyleri, ozanlar, âlimler gibi toplumsal katmanın en üstündeki insanlardan en alt seviyedekine kadar herkes iştirak eder." (Çeribaş, 2011: 36). Ad verme motifinin törenle yapılması Türklerin bu ritüele ne kadar önem verdiğini de göstermektedir.

İsimlerin kişilerin karakter özelliğini yansıttığına inanılmaktadır veya doğduğu günün anlam ve önemine göre bir isim tercih edilmektedir. Aynı zamanda isimler, dünyaya geldiği toplumun da izleridir. "İsm sözlükte 'alamet, şan, şeref, yüce mevki ve mertebe' gibi manalara gelir. Dikkat edildiğinde 'ism' sözcüğünün sözlük anlamında iki temel nokta göze çarpmaktadır. Biri isim verilen kişiyi sembolize ederek varlıkların tanınmasına yardımcı olmak; diğeri de herhangi bir özelliğinden dolayı adının tanınmışlık halini ifade etmek." (monapsikoloji.com, 13/05/2023). Ad, verilen insanı sembolize eder ve kişi zamanla adına göre davranışlar sergilemeye başlar. Bu yüzden çocuklara ad konulurken anlamına çok dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü isim ve karakter zamanla çok belirgin şekilde iç içe geçmektedir. Toplumun inanç ve kültürüne göre, doğduğu gün

özel bir günse ona göre de isim verilmektedir. Örneğin, Miraç Kandili'nde doğan bebeklerin bazıları Miraç ismini alabilmektedir. Aynı şekilde Kadir Gecesi doğan erkek çocukların bazılarına Kadir adı verilmektedir. Bazen de insanlar; sevilen, sayılan bir aile büyüğünün ismini koymayı tercih etmektedir.

Başkurt destanlarında ad verme şu şekilde gerçekleşmiştir: “Altan ile Barhın'ın isim düğününü düzenleyip, han saraylarında eğlence yaparken, dağ kolunda çadırda daha bir erkek çocuk dünyaya geldi. Bu çocuk Büyüler Han'ın yılık sürüsü çobanı Aktübe ihtiyarınmış. Bu oğlana isim düğünü yapıp durmamışlar, babasının yeleğine sarıp çadırına götürüp koymuşlar. Bu oğlan çok canlı olup çıkmış: üç günde kocaman olup büyüyüp, dördüncü günde ayaklarının üzerine basıp, beşinci günde belini boğup, altıncı günde yürüyüp de gitmiş. Bu çocuk kıpır kıpır olduğu için ona Alpamışa diye isim vermişler.” (C.1, 331-332). Destan kahramanlarına ad verme bir kahramanlık sonucu veya öne çıkan özellikleri sonucunda gerçekleşmektedir. Bir tören düzenlenerek onlara ad verilmektedir.

Alpamışa Destanı'nda ise Alpamışa, isim düğünü eşliğinde adını almasa da çok hareketli yapısı olduğundan bu ismi almıştır. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda yer adlarının nasıl verildiği anlatılmaktadır: “Miney'in Boz aygırı baş vermeyip huzursuzlaşmaya başladı. Miney'in yönelttiği yere gitmeyip, onu Yayık'a doğru çekti. Miney onun kafasını iyice çekip, kamçısı ile bir damlatmıştı, atı konuşup: “Susadım, İdil suyunu tattım, yayık suyunun da tadına bakayım demiştim.” dedi. Aygır böyle deyince, Miney karşı gelmedi, ona göre davrandı. O Yayık nehrine gelmeden bir sırttan inip, boynunu uzatarak Yayık nehrinin suyunu içti de “Gidelim nereye istersen, oraya”, dedi. Bu sırtın Bozaygır diye ad alması bundan kaldı.” (C.1, 277). Sadece insanların değil diğer canlılara ve mekânlara da verilen adların bir nedeni, öyküsü vardır. Destanlarda insanlara verilen adlar, kişinin kahramanlığını ispat ettikten sonra gerçekleşirken mekânların aldığı isimler farklı sebeplere dayanmaktadır. Miney Batır ile Şülgen Padişah Destanı'nda geçen Yayık nehrinin sırtı “Bozaygır” ismini almıştır. Bunun nedeni ise destan kahramanı için önemli olan Boz aygırın bu nehirden su içmesidir.

5.1.3.Kahramanın Yola Çıkışı ve Çıktığı Yolda Erginleşmesi

Yiğitliğini ispatlayıp adını alan kahraman halkının içinde bulunduğu tehlikelerle mücadele etmek için yola çıkmaktadır. Yola çıkması için de mutlaka bir hadise yaşanması gerekmektedir. Kahraman, milletin birlik ve bütünlüğünü bozabilecek tehlikelerle karşı karşıya kalınca halkına söz verip savaşmak için harekete geçmektedir. Bu süreçte çeşitli zorluklara maruz kalmaktadır. Gerek tabiatüstü varlıklarla gerekse millî birlik ve bütünlüğü tehdit eden bütün unsurlarla hayatı pahasına mücadeleye girişir. Aynı zamanda ona yol gösteren, yardım eden yaşlı ve bilge tiplerle de karşılaşmaktadır. Kendi gölge yanlarıyla da birer birer yüzleşme fırsatına sahip olmaktadır. Kahraman kendi benliğindeki karanlık taraflarıyla da savaşır arınma, erginlenme sürecinden geçmektedir. Bunun sonucunda ise daha güçlü bir birey olarak geri dönmektedir.

Bütün canlıların hayat yolcuğu anne karnında başlamaktadır. Dünyaya gelen, ölene kadar evrende bir yer edinmek için çaba gösteren canlılar yaşam boyu bir yolculuk halindedir. Bu yolculuk sadece insana özgü değildir. Bitkiler, hayvanlar, insanlar dünyaya kök salıp vakti gelince de göçüp giderler. Evren kendini yeniler ve gidenlerin yerine yenisi gelir. Böylece tüm varlıklar hayat yolculuğunu tamamlar. Özellikle insanlar bu yolculuğunda yeri geldiğinde mutluluk yaşamış, yeri geldiğinde hayatın zorluklarıyla savaşmıştır. Bu bakımdan aslında hepimizin yolculuğu destan kahramanının yolculuğuna benzer. Kahramanlar da anne karnındaki gelişimini tamamlar, dünyaya gelir ve belli bir amaç için çaba harcar. Hayat yolculuğunda hiçbir insan amaçsız değildir. Kahramanın da amacı bulunduğu toplumun bütünlüğünü korumak ve halkını refah içinde yaşatmaktır. Bu serüvende birçok engelleme ve zorlukla karşı karşıya gelir. Hayat yolculuğumuzda olduğu gibi destan kahramanı da yoluna çıkan her zorluktan ders çıkarıp sonucunda daha çok güçlenir.

Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın oğullarına verdiği nasihat içerisinde yol unsuru dikkat çekmektedir. “Destanın sonunda oğullarına söylediği; ‘Daha deniz daha müren/ Gök çadır, gün kurikan’ mısraları, hedefinin büyüklüğünü, yolunun uzunluğunu açıkça göstermektedir.” (Şimşek, 2017a: 58). Çünkü destan kahramanları kendine hedef belirleyip yola çıkar. Amacını gerçekleştirene kadar da yoldan dönmez.

Türk destanlarından örnek verecek olursak Göktürklerle ait Ergenekon Destanı'nda halkın zor sınavları atlatarak erginlendiği görülür. "Ergenekon Destanı'nda, bir milletin değerler dünyasını özgürce gerçekleştireceği ata yurt özlemi demir dağda, erginlenme aşamasının tamamlanmasıyla gerçekleşir." (Şenocak, 2013: 2531). Başka milletin esareti altında olmayı asla kabul etmeyen halk, imkânsız gibi görünenin başarıp çeşitli imtihanlardan geçerek eskisinden daha güçlü şekilde galip olmuştur. "Ergenekon Destanı'nda Ergenekon Dağı, Göç Destanı'nda Kutluğ Dağ, koruyucu, besleyici ana arketipi olarak karşımıza çıkar." (Şenocak, 2013: 2532). Atlatılan bu süreçte, kahramanı ve milleti koruyan bu mekânlar da önemli kabul edilmektedir.

Alp kahraman olağanüstü doğumu, ad alması ve milletin refahı için yola çıkmaya karar verdikten sonra onu çeşitli maceralarla karşı karşıya kalacağı yeni bir süreç beklemektedir. "Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da farkedebilir." (Campbell, 2013: 127). Bu durum bizlere, kahramanı koruyan gizli güçlerin olduğunu da düşündürmektedir. Fakat bunun yanında onu engelleyen ve zorlayan varlıklar da yoluna çıkmaktadır. "Kimi masal ve mitlerde ejderhalar devler ve korkunç yaratıkların, kahramanın cesaretini gücünü ve zekâsını sınadığı bu dünya, onu erginleyen, geleceğe hazırlayan sınavlarla doludur." (Saltık Özkan, 2009: 30). Destan kahramanları bu yolculuk süresince gerek olağanüstü varlıklarla güç savaşı içine girer gerekse aklını kullanacağı durumlarla karşı karşıya kalır. "Sinamaları başarıyla tamamlama, nefsi yendiğini, asıl benliğini kişiliği bulduğunu, yaratılış gayesini öğrendiğini, ideal insan mertebesine ulaştığını ifade etmektedir. Destan kahramanı aydınlanma ve benliği yok etme yolunda ayrılma-erginlenme-dönüş macerasını ancak çeşitli sınavlardan geçerek tamamlar." (Uçkun, 2015: 33). Bu durumda bu süreçte egolar tamamen eritilir, esas kişilik keşfedilir ve olgunlaşma aşaması tamamlanmış olur.

Koblan Batır Destanı'nda:

"Ana oğluyla vedalaştığında şöyle demiş:

Oğlum, aslanım,

Bileğine çok inan.

Yer gayretini almış o;

Yüreğine çok inan.

İl kudretini yığmış o;

Doru atına çok inan.

Gelinin baktığı yılkı o;

Askerine tam dayan,

İlden yığılan ordu o.

Bu gittiğin savaşta,

Esen gidip sağ dönersen,

İkiz koyun kurbandır,

İkiz buzağı kurbandır,

İkiz kulun kurbandır,

Hoşça kal oğlum, aslanım,

Açık olsun yolların!" (C.4, 59). Koblan Batır Destanı'nda, Koblan'ın yola çıkarken annesiyle vedalaşması ve hayır duasını alması dikkat çekmektedir. Koblan Batır, annesini görüp helallik almadan mücadeleye girmemiştir. Veda ettikten sonra askerleriyle birlikte atı üzerinde savaşmak için harekete geçmiştir.

Ural Batır Destanı'nda:

"Yurttan başını atmaya

Pınardan su almaya

Ebedi yaşasın dünya deyip,

Yurda suyunu vermeye

Denilen düşünceye gelmiştik.

İkimiz yola çıkmıştık.

Çok yer gidip, sır öğrenince,

Yolu ikimiz bölmüştük,

Yol boyunca ne olduğunu

Soruşup da bilmiştik.
Ağabeyim gitti sol yana,
Ben gittim sağ yana,
Ayrılıp gitmiştik.
Yıllar boyu dolaştım, çok el gördüm,
Söylediğin sözü unutmadan,

Sizin yurda döndüm” (C.1, 108). Ölümsüzlük arayışı içinde olan destan kahramanı Ural Batır, “Ebedi yaşasın dünya deyip” yolculuğa çıkmıştır. Çıktığı bu yolda birçok farklı toplumla karşılaşmıştır. Destan kahramanları bir amaç uğruna çıktıkları yolda çok fazla insanla karşılaşip hayat tecrübesi edinip önceki halinden daha güçlü bir duruma gelirler. Çünkü bu süreçte çok fazla zorlukla da başa çıkmak zorunda kalırlar. Dolayısıyla hem fiziksel hem ruhsal bir güce sahip olurlar.

5.1.4.Kahramanın Dönüşü

Destan kahramanları birtakım sınavlardan geçip, kendi benliğini bulup ve hayat amaçlarını da gerçekleştirmiş şekilde evlerine dönerler. Bu yolculuğun sonucunda artık bambaşka bir kişiliğe sahip olmuşlardır. Eskisinden daha korkusuz, daha güçlü ve karakteri daha sağlamdır. Hedef koyduğu her şeyi hayata geçirmiş olmanın verdiği huzura sahiptir. “Yurttan ayrılış, savaş için yurttan ayrılmak, öç için yurttan ayrılmak, yurda daha güçlü dönebilmek için yurttan ayrılmak; yurdu daha fazla özlemek, yurt bilincine varmak için yurttan ayrılmak. Hepsi gerekir. Yurda dönüş, eve dönmek insanın temel deneyimlerinden biridir.” (Sarı ve Güler, 2019: 235). Kahraman, milletin birlik ve bütünlüğünü tehlikeye atma çabasında olan düşmanlarıyla savaşmak için yola çıkar. Çıktığı yolda güçlüklerle ve engellemelerle karşılaşsa da pes etmeyerek mücadeleye devam eder. Bu yolculuk onu bir hayli güçlendirir. Yolculuk sürecinde vatanına derin bir özlem duymaktadır. Bir bütün olma bilincine daha net olarak varmıştır.

İdil ile Yayık Destanı’nda yurda dönen kardeşler:

“İdil, Yayık, Hakmar’ı,
Onlar ile Nögöş’ü,
Ağabey kardeşlerin tümü,
Ortakça bölüştü,
İl yurt ile sevinçle,
[Dost, kardeşler birleşip,
Kendi arasında anlaşip],
Ural Dağı boyunda,
[Sarılmış gibi koyuna],
İdil, Yayık, Hakmar’da,
İdil, Yayık, Hakmar’da,
Gümüş Nögöş yakasında,
[Huzur içinde İdil’de,
Yolunu bilip Yayık’ta,
Koruması olmuş Hakmar’da,
Kısmetli nehir Nögöş’te]
Dirlikte yaşayıp gitmiş,
Varlıklı yaşayıp gitmiş, ey,

Varlıklı yaşayıp gitmiş.” (C.1, 177). Çıktığı serüvende olağanüstü varlıklarla mücadele eden, birçok sıkıntı yaşayan İdil ile Yayık kardeşlerin dönüşünü görmekteyiz. Birlik ve bütünlüğü tehdit eden birçok durumdan yurdunu arındırdıktan sonra halk, dirlik içinde yaşamaya devam etmiştir. Ülkenin bir kısmını İdil’in, diğer kısmının Yayık’ın himayesinde olduğu destanda iki kardeşin erginlenme aşamasını tamamladığını görmekteyiz. Halk, bu yolculuk sonucunda huzur ve varlıkla yaşamaya devam etmiştir.

Sura Batır Destanı’nda:

“Savaşa girmeden önce şu koşmayı söylemiş:
Sura, Sura, Sura’yım,
Tolpar ile döl alıp,

Düşmana karşı gidiyorum,
Gavur düşman rastlayınca,
Ekşitirim dalağını,
Kapısına Kazan'ın
Katlı patika yaparım.

Böylece Sura Batır, Başkurt ülkesinden gelmiş askerleri toplayıp Kazan'ın kapı dibine ulaşmış düşman askerlerine karşı şiddetli savaşırlar katılır, yorgunluk nedir bilmeden savaşır. Kazan savaşında kahramanlık gösteren batır diye şöhreti sonradan tüm Kazan, Nogay memleketlerine yayılır.

Bir zaman yeğin savaşların birinde en yakın yoldaşları ile Sura Batır birden kaybolur. Savaşakiler, o, İdil suyunda boğulup helak oldu, derler. Hemşerileri, han hizmetçileri, Sura, yabancı diye dışladığından, ana vatanına gitti, derler. Kendi ilinde, Sura Batır esen sağ dönüp gelmiş diye rivayetler, şimdi hâlen anlatılır, övgü yırları söylenir.” (C.4, 87). Destanda kahramanın dönüşü konusunda çeşitli rivayetler vardır. Ama övgü sözleri söylenmesinden anlaşılan şu ki Sura Batır millete faydalı olmuş bir karakterdir. Düşman güçlerine karşı korkusuzca savaşırlar katılmıştır. Yanındaki insanlarla birlik olarak kendi milletinin birliği için çaba göstermiştir. Bu yüzden yolculuk dönüşünün sonucu ne olursa olsun insanlar onu yiğitliği ile anmaktadır.

Bayık Aydar Sesen (Ozan) Destanı'nda:

“En son aksakal dedeler şöyle yır söylemiş:

Atçıklara binip savaşa gidiniz,
Aklayınız da ettiğiniz andınızı,
Hey, ilciğim, ilciğimin batır erciği,
Akçeler de renkli çıngırdayıp,
Şad gülüşüp, yenip dönünüz,
Hey, ilciğim batırlarını bekler o zaman;
Kuşlar geçse, sizden biz bekleriz,
Selam gelir diye ta uzaktan,
Hey, ilciğim, mektubun okur ilin o anda.

Napolyon'u mağlup edip savaş bitince, oğlanları dönerken Bayık, yüz iki yaşındaymış, kurayda “Bayık” bestesini çalıp batırları karşılamış.” (C.4, 278). Bayık Aydar Sesen (Ozan) Destanı'nda da alp kahramanın galibiyeti görülmektedir. Atı üzerinde savaşa katılan Bayık Aydar, düşmanını mağlup ederek yolculuğunu tamamlamıştır. Atalarına itaat ederek yola çıkan ve yıllarca savaş veren Bayık Aydar, gördüğümüz gibi büyüklerine de itaat etmektedir. Ömrünü feda ederek düşmana karşı gelmekten asla kaçınmamıştır.

6.SONUÇ

Türk destanları halkın tarihine ışık tutan halk anlatılarıdır. Geçmişte yaşanan zorluklar, toplumun girmiş olduğu mücadeleler, yaşanan tüm olumsuz durumlara karşın kazanılan zaferler destanlar vasıtasıyla bugüne gelebilmiştir. Bu yüzden destanlar bütün ayrıntısıyla öğrenilmesi gereken, millî duyguları güçlendiren halk anlatılarıdır. Türk destanlarını incelemek millî kimliği tanımak açısından oldukça önemlidir. Çünkü yeni nesiller atalarının mücadelelerini, savaş verirken kullandığı silahları, karşılaştığı zorlu şartlara rağmen pes etmemesini destanlar aracılığıyla öğrenirler. Destanlar tarihte yaşanan olayları ve ilk uygarlıkların yaşantılarını yansıtmaları nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

Başkurt Türkleri, birçok milletle etkileşim halinde olmuş olan bir toplumdur. Başkurlara ait çok fazla destan bulunmaktadır. Bu destanlar Başkurtların kahramanlıklarını, birbirleriyle ve başka toplumlarla olan mücadelelerini anlatmaktadır. İçerisinde birçok sembolik unsur barındırmaktadır.

Türk dünyası destan bakımından oldukça zengindir. Çalışmamıza konu olan Başkurt Türklerine ait destanlarda tespit edilen sembolik unsurlar, Türk dünyasının ruhunu yansıtmaları bakımından oldukça kayda değerdir. Bu yönüyle Başkurt Türklerinin destanları çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Destanlarda Başkurt Türklerinin mitolojisi, sosyal hayatı, tarihi olayları, yaşam tarzı, felsefesi, gelenek ve görenekleri, örf ve âdetleri, kahramanlıkları anlatılmaktadır. Destanlarda genel olarak alp tipinin vatanını ve milletini korumak için çıktığı yolda karşılaştığı zorlukları ve zaferleri etrafında şekillenen olaylar çeşitli yönleriyle yer almaktadır. Alp tipinin yanı sıra Başkurt destanlarında anne, baba, hilebaz ve ihtiyar tipleri de görülmektedir. Bu tipler sembolik yönleriyle destanların akışını belirlemektedir. Destanlar genel olarak, “alp tipi” ve onun kahramanlıklarını anlatmaktadır. Anne tipi, şefkati ve koruyuculuğu yanında engelleyici tarafıyla da karşımıza çıkmaktadır. Baba tipi, otoriteyi simgelemektedir. Hilebaz, kahramanın çıktığı yolculukta onu yanıltan, aldatan tarafıyla görülebilmektedir. İhtiyar tipi ise tecrübe ve bilgeliği ile etrafındaki insanlara ışık tutmaktadır. Alp tipinin yardımcısı ve en yakın dostu olan at ve diğer hayvanlar da sembolik anlamlarıyla beraber açıklanmıştır.

Göçebe hayat yaşayan Türklerin hayatında doğa unsurları ve hayvanlar çok önemli bir yer edinmektedir. Başkurt destanlarında doğa unsurlarına sıkça rastlanmaktadır. Bu yüzden su, ateş, ağaç, dağ vb. iyelerinin çağrıştırdığı simgesel çağrışımları ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Suyun ve ateşin hem arındırıcı hem yok edici özellikte olduğu, ağacın ve dağın koruyuculuğu anlatılmıştır. Tabiattaki renkler ve simgesel anlamlarına değinilmiştir. Bunlar; kırmızı, sarı, siyah, beyaz, yeşil, mavi kahverengi renkleridir. Destanlarda görülen sayılar temsil ettiği anlamlarıyla beraber yer almaktadır. Bunlar ise bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, on ve kırk sayılarıdır.

Türk destanlarında kahramanlığın en önemli şartlarından biri savaş aletlerini en iyi şekilde kullanmasıdır. Destanların temelini oluşturan alp tipinin en önemli özelliklerinden biri de silahını doğru yerde, doğru şekilde kullanabilmesidir. Dolayısıyla alp tipi için oldukça önemli bir yere sahip olan Başkurt destanlarında yer alan silahlara değinilmiştir. Savaş aletlerinin yapımında yararlanılan demir ve diğer madenler (altın, gümüş, bakır) de bulunmaktadır. Destanlarda var olan her bir sembolik unsur Başkurt Türklerinin yaşam tarzına, tarihine, kültürel dokusuna, felsefesine ışık tutmaktadır. Bu sebeple millet hayatında iz bırakan geçmişten günümüze sembolik değer taşıyan her unsur çalışmada ele alınmıştır.

Destanlarda yönler de sıkça yer almaktadır. Bu yüzden sağ ve sol yönlerinin sembolik anlamlarına da değinilmiştir. En eski Türk sporlarından güreş ise kahramanın fiziksel gücünü temsil etmektedir. Bu bakımdan güreş sporu da ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Kahramanın yaşam serüveninin başlangıcı olan doğumu, ad alması, mücadele için yola çıkması, çıktığı yolda karşılaştığı olağanüstü varlıklar kahramanın erginlenme aşamasını göstermektedir. Bu süreçte görmüş olduğu rüyalar ve rüyaların sembolik tarafları, zafer kazanacağına dair verdiği sözler yani ant içmesi ayrıntılı bir şekilde çalışmada incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Başkurt destanlarında yer alan semboller kavramak, geçmişe ışık tutmak, geleceğe doğru adım atmak açısından büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzak, A. O. (2017). Türk Dünyası Mitolojik Destanları ile Homeros Destanlarındaki “At” Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, 262-283.
- Acara Eser, M. (2019). Divriği Kale Kazısı Sırlı Seramiklerinden Kuş ve Balık Figürlü Örnekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 48, 41-60.
- Aça, M. (2000). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 48, Cilt 6, 5-17.
- Ağaç, S. ve Sakarya, M. (2015). Hayat Ağacı Sembolizmi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 1-14.
- Ağır, A. (2010). Köroğlu’ndan Erken Dönem Cumhuriyet Şiirine Edebiyat ve Teknoloji. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, Cilt 1, 31-48.
- Ağırnaslı, N. (2022). Selçuklular Döneminde Ok, Yay ve Kılıcın Diplomatik Sembol Olarak Kullanılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları*, Sayı 33, 59-69.
- Ahundova, S. (2020). Anadolu Ağızları (Çorum İli) ve Azerbaycan Türkçesinde Geçen Renk Adları Üzerine. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Cilt 7, 325-336.
- Akbalık, E. (2016). Alevi-Bektaşî Şiirinde Ay ve Güneş Sembolizmi. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 1, Cilt 26, 1-13.
- Akbulut, N. (2023). Türk Halk Kültüründe Kuşlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*.
- Akcan, A. (2021). Bozkır Türk Kavimlerinde Ordunun Temel Unsurları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Sayı 4, Cilt 7, 711-726.
- Akkuş, M. (2013). Ateş ve Ocak Kültürünün Anadolu’da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 68, 15-32.
- Akman, E. (2007). Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu’daki Ocaklar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Sayı 1, Cilt 15, 393-400.
- Akmeşe, E. (2021). Ateşle Oyun Filminde Bireyin Dönüşümü Üzerine Arketipsel Bir Analiz. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (İnif E-Dergi)*, Sayı 2, Cilt 6, 325-339.
- Akpınarlı F. H. ve Üner İ. (2017). İç Anadolu Bölgesi Halılarında Görülen Figüratif Sembol ve Motifler. *Art e-sanat Dergisi*, Sayı 20, Cilt 10, 630-651.
- Aksoy, E. (2022). Kaplumbağa Figürünün Mitolojik Olarak İncelenmesi ve Anadolu Dokumalarında Kullanımı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 55, Cilt 1, 56-72.
- Akyüz, Ç. (2010). Manas Destanı’nda Alp Kadın Tipi. *Mukaddime Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 169-180.
- Alagöz, N. (2007). Bir Söylem Türü Olarak Kahve Falına Yönelik Bir İnceleme: Kahve Falı ve İdeoloji. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 24, 1-22.
- Albayrak, K. (2008). Millî Dinlerde Renk Fenomeni. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 8, 1-42.
- Alkaya, E. (2001). Türklerde Ad Verme Geleneği ve Kişi Adları. Sayı 459, Cilt 39, 442-448.
- Alptekin, A. B. (2012). Efsane ve Motifleri Üzerine. *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Alptekin, A. B. (2020). “Alper Tunga Destanı’nın Yeni Bir Kaynağı Olarak: Süleymannâme”, Destan Yazıları. *Kömen Yayınları*, Konya, 3-18.
- Alptekin, M. (2021). Türk Mitolojisinde Hayvan Sembolizmi Çerçevesinde “Deve”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Cilt 6, 236-244.
- Altınözlük, S. (2010). Güreş Karşılaşmalarında Müziğin Yeri ve Önemi. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Sayı 1, 321-328.
- Armutak, A. (2004). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 30, 143-157.
- Arslan, F. (2016). Doğurgan Renkler İkileminde Turgut Uyar Okuma Biçimleri/İlk Tercih: Siyah ve Beyaz. *İdil Dergisi*, Sayı 25, Cilt 5, 1351-1361.
- Arslan, S. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 59-71.
- Arslan, S. (2019). Türk Töresi ve Hüseyin Nihal Atsız’ın Bozkurtların Ölümü Adlı Romanında Töreyle Dair Unsurlar. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 2, 5-19.
- Arslanoğlu, İ. (2013). Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1-71.
- Arvas, A. (2019). Türk Destanlarında “Ant İçme” Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler. *Folklor/Edebiyat*, Sayı 100, Cilt 25, 997-1009.
- Aslan, Y. ve Duran, R. (2021). Türk Sanatında “Cennet” Damgası ve Türk Kültüründe Sekize “8” Yüklenen Anlamlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 51, 383-405.

- Ateş, M. (2001). Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri. *Aksiseda Matbaası, İstanbul*.
- Ayan, O. (2021). Kadim Bilgelik Miti ve Tüketim Toplumu İkonu Olarak Geyik Sembolizmi. *Erciyes İletişim Dergisi*, Sayı 1, Cilt 8, 295-323.
- Ayva, A. (2009). Âşıkların Dilinde ‘Elma-Sevgili’ İlişkisi. *Tarih Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 1, 93-98.
- Banarlı, N. S. (1983). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I. *Milli Eğitim Basımevi, İstanbul*.
- Bars, M. E. (2014). Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas. *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 17, Cilt 2014, 345-357.
- Bars, M. E. (2015). Battal Gazi Destanı’nda Düşman Kahraman Tipi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 12, 264-277.
- Bars, M. E. (2018a). Başkurt Destanlarında Kahramanın Olağanüstü Durumu. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, Cilt 6, 495-501.
- Bars, M. E. (2018b). Deli Dumrul Anlatısının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 44, 57-75.
- Baş, M. (2013). Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 13, 165-179.
- Bayındır, A. (2022). Osmanlı Devleti Ordusunda Henry-Martini Tüfekleri. *Tarih&Gelecek Dergisi*, Sayı 3, Cilt 8, 859-885.
- Bayraktar, G. ve Tozoğlu, E. (2015). Güreş Sporuna Küreselleşme Sürecinin Etkileri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Cilt 1, 71-92.
- Baysal, B. (2021). Hüma Kuşunun Uygulamalı Halk Mitolojisi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, Cilt 2, 13-24.
- Benli, Ş. (2020). Dört Dörtlük Öğütler: Dört Sayısı Üzerine Kurulmuş Türkçe Mensur Nasihatnamelerin Mukayesesi ve Kâtip Ali Efendi’nin Pendnâme’si. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, Cilt 4, 1069-1092.
- Beydiz, M. G. (2018). Turgutreis Akyarlar’da Ünik Bir Taş Ev-Balık, Güvercin ve Hayat Ağacı İkonografisi. *Amisos Dergisi*, Sayı 4, Cilt 3, 90-109.
- Biray, N. (2013). Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından. *Avrasya Terim Dergisi*, Sayı 2, Cilt 1, 95-113.
- Boz, H. (2019). Klasik Türk Şiirinde Karınca. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, Cilt 0, 27-56.
- Bozkurt, K. ve Bozkurt, H. (2012). Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 717-728.
- Boztunalı, Z. S. (2016). Resim Sanatında Kırmızı Rengin Serüveni. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı 1, Cilt 6, 90-114.
- Bulut, B. (2017). Türk Atasözlerinde Dağ Kavramının Mekânsal İşlevi. *Turkish Studies*, Sayı 5, Cilt 12, 111-122.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2014). Çağdaş Türk Yazı Dilleri III Kuzeybatı/Kıpçak Grubu. *Akçağ Yayınları, Ankara*.
- Büyükcın Sayılır, Ş. (2020). Türk Kültüründe Ateş: Söz, Davranış ve İnançlar Ekseninde Kısa Bir Değerlendirme. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 51, 934-942.
- Campbell, J. (2013). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. *Kabalcı Yayıncılık, İstanbul*.
- Can, M. (2019). Türk İşleme Sanatında Gül Motifi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, Sayı 6, Cilt 4, 51-61.
- Cengiz, A. (2016). Türk Mitolojisindeki Kozmik Aslan Figürü ve Bâkî Divanındaki Yansımaları. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 47-57.
- Civelek, A. (2018). Altın Elma. *Apelasyon E-Dergi*, Sayı 50, 1-6.
- Çağlar Abiha, B. (2012). Mitolojiden Tarsus’a Bir Sembol: Yılan ve Şahmaran.
- Çakır, E. (2018). Satuk Buğra Han Menkıbesinde Halk Hukuku Olarak “Ata Hakkı ve Tuz-Ekmek Hakkı”. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Science*, Sayı 73, 183-194.
- Çakmakoglu Kuru, A. (2008). İkonografik Açından Orta Çağ Türk Mimarisinde Yer Alan İstiridy Motifi. *Erdem Dergisi*, Sayı 52, 111-124.
- Çalışkan, N. ve Kılıç, E. (2014). Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçte Renklerin Dili. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Cilt 15, 69-85.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Sayı 12, Cilt 3, 49-60.
- Çelepi, M. S. (2018). Türk Tasavvufunda Hayvan Ruhu ve Koruyucu Pirlar Sembolizmi. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 261-285.
- Çelik, A. (2008). Sungurbey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taç Kapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi. *Sanat Dergisi*, Sayı 13, 1-16.

- Çeribaş, M. (2012). Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi Örneğinde Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Anlatı Geleneği. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 5, 25-49.
- Çetin, M. (2021). Türklerde Demir, Demirci ve Anadolu'da Sıcak Demirciliğin Problemleri. *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 31, Cilt 31, 214-225.
- Çetin, N. (2020). Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlılıkla Yüzleşme Üzerine Bir Değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı 29, Cilt 13, 236-242.
- Çetindağ, G. (2007). Türk Kültüründe Mağara Motifi. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.
- Çetindağ Süme, G. (2014). "Tuz Kadar Sevgi Masalı" Bağlamında Tuzun Sembolik Çağrışımları, Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çetindağ Süme, G. (2017). Türk Kültüründe Değerler Simgesi Gül. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 13, Cilt 5, 105-123.
- Çetindağ Süme, G. (2019). Alıp Manaş'ın Sembolik Serüveni (Alıp Manaş Destanı'nın Altay Varyantı), *Kesit Yayınları*, İstanbul.
- Çetindaş, D. (2013). Mitolojinin Güçlü Dalı Gül. *Süleyman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13-28.
- Çıblak Coşkun, N. (2010). Tahtacılar Üç Sayısı ve Üçleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 56, 73-92.
- Çıblak, N. (2007). Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Cilt 16, 185-196.
- Çınar, A. (2018). Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni. *Bilimname Dergisi*, Sayı 35, Cilt 2018, 363-395.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). Halk Edebiyatına Giriş I. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir.
- Çobanoğlu, S. (2020). Abakan Türklerinin (Sagay) Destanlarında Halk İnançları Bağlamında "Dağ Kültü". *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 43-58.
- Çolak, M. (2018). Türkçenin Söz Varlığında "Kılıç". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, Sayı 4, Cilt 7, 2154-2188.
- Dalar, T. (2015). Kazan Oğlu Uruz'un Esir Düştüğü Anlatı Üzerine Arketipsel ve İmgesel Bir Yorum. *Belgü Dergisi*, Sayı 2, 203-221.
- Demir, R. (2015). Divan Şiirinde Kırmızı Renk. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 1, Cilt 25, 57-91.
- Demirdağ, M. F. (2017). Alevi-Bektaşî Şiirlerinde Kuş Mitolojisi. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 12-18.
- Dever, A. ve İslam, A. (2015). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 5, Cilt 4, 46-61.
- Dilay, S. (2011). Sanatsal ve Kültürel Açından Balık Motifleri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Sayı 1, 53-56.
- Dinç, A. (2013). Nurullah Genç'in "Gül ve Ben" İsimli Eserinde "Gül İmgesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43-50.
- Doğan, A. S. (2013). Türk Halk Kültüründe ve Erzurum Kadın Barlarında Güvercin Motifi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 30, 83-93.
- Döşer, Ö. (2016). Astrolojide Temel Kavramlar. *AstroArt Astroloji Okulu Yayınları*:2, İstanbul.
- Duman, A. (2021). Klasik Türk Şiirinde Kılı. (15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre). *International Journal of Filologia (IJOF)*. Sayı 6, 164-202.
- Durbilmez, B. (2010). Romanya Sözlü Türk Edebiyatı Ürünlerinde Mitolojik Sayılar. *Folklor/Edebiyat*, Sayı 64, Cilt 16, 245-257.
- Durbilmez, B. (2011). Batı Trakya Türk Kültüründe Mitolojik Sayılar. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, Sayı 1, Cilt 3, 77-93.
- Durbilmez, B. ve Gümüş, Ş. (2022). Kırgızistan'da Kara İyeler ve Devlerle İlgili İnanışlar: Kırgız-Türk Destanlarından Örneklerle. *Millî Folklor*, Sayı 133, Cilt 17, 58-70.
- Durgutoğlu, E. (2022). Ğaysa Höseynov'un Hikâyeleri Üzerine Başkurt Türkçesi Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizinler). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Dursun, Ç. ve Hança B. B. (2022). Alevi İncasında Hayvan Simgeselliği: Kul Himmet Örneği. *Asya Studies*, Sayı 19, Cilt 6, 107-114.
- Duvarcı, A. (1990). Halk Hekimliğinde Ocaklar. *Millî Folklor Dergisi*, 34-38.
- Duvarcı, A. (2001). Halk Kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi. *Erdem Dergisi*, Sayı 37, Cilt 13, 117-130.
- Duvarcı, A. (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *Bilig Dergisi*, Sayı 32, 125-144.

- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2008). Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Cilt 11, 116-126.
- Düzgün, Ü. K. (2015). Türk Mitolojisinde Ateş Kültü. *Türk Mitolojisine Giriş*, 147-160.
- Edman, T. B. ve Öztürk, B. (2018). Truva'nın Sonu, Sürmekte Olan Bir Çatışmanın Başlangıcıdır: Homeros, Nâzım Hikmet ve Epik Destanlar. *Turkish Studies*, Sayı 20, Cilt 13, 423-435.
- Elçin, Ş. (1986). Halk Edebiyatına Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Elçin, Ş. (1988). Halk Edebiyatı Araştırmaları II. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. çev. Rıfat, S. (1993). Mitlerin Özellikleri. Omnia Reklamcılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Erdem, E. (2017). Türk ve Slav Mitolojisinde Ağaç Kültü. *I. Uluslararası Türkçe Sempozyumu/Antalya*, 343-356.
- Erdem, Ö. F. (2015). Mitolojik Dönem Ve Sonrasında Türkler'in Felsefi Anlayışı Ve Felsefeye Katkılarına Genel Bir Bakış. *İstem*, Cilt 0, Sayı 25, 95-110.
- Ergin, M. (2012). Dede Korkut Kitabı. *Boğaziçi Yayınları*, İstanbul.
- Ergun, M. (1997). Manasçılarda Rüya Motifi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, 125-132.
- Ergun, P. (2011). Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnanıcının Mitolojik Kökleri Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 60, 281-312.
- Ersoy, N. (2000). Semboller ve Yorumları (Bölüm I-II). *Zafer Matbaası*, İstanbul.
- Figen, E. ve Güler, M. (2015). Etkileşim ve Televizyon Reklamları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Türkbilim Dergisi*, 225-247.
- Fromm, E. (1992). (Çev. Arıtan, A. ve Ökten K. H.) Rüya, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi). *Arıtan Yayınevi*, İstanbul.
- Gedik, S. (2019). Türk Dünyası Atasözlerinde "Tuz". *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 69-88.
- Genç, R. (1997). Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil. *Erdem Dergisi*, Sayı 27, Cilt 9, 1075-1110.
- Gezgin, Y. E. (2020). İslam Ceza Hukuku Bağlamında Büyücülük Suçu. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, Cilt 7, 467-483.
- Gök, G. (2021). Tarsus İlçesi İle Özdeşleşen Şahmeran Efsanesi. *İçel Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 22-26.
- Göksu, E. (2010). Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri. *Turkish Studies*, Sayı 2, Cilt 5, 986-1011.
- Güç, A. ve Sert, E. (2020). Budizm'de Dört Temel Gerçek, Sekiz Dlimli Yol ve Nirvana. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, Cilt 5, 3-28.
- Güleç, H. (2002). Halk Edebiyatı. *Çizgi Kitabevi*, Konya.
- Güler, K. ve Tıngıroğlu, Z. (2019). Ahmed Yesevî'den Âşık Paşa'ya On Sayısı. *Turkish Studies Language and Literature*, Sayı 4, Cilt 14, 1853-1877.
- Güller, N. (2019). Başkurt Türkçesinde Fiil-Tamlayıcı İlişkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Gülşen, H. (2013). Kurt Motifi Üzerine İnceleme. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 39, 18-28.
- Gümüş, Ç. ve Kaya, B. (2022). Medyum Mağduru Hayvanlarla İlgili Sosyal Medya Postlarının Göstergebilimsel Açından İncelenmesi. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 508-531.
- Gümüş, Ş. (2021). Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı 50, Cilt 1, 1-20.
- Güneş, M. E. (2001). Balın Sağlığımız İçin Önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, Sayı 2, Cilt 1, 19-20.
- Güngör, E. (2021). Bozkır Türk Kültüründe Mitolojik Demir ve Kutsal Efendileri (Demirciler). *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Cilt 4, 235-243.
- Güngör, M. (2014). Hristiyanlıkta Yedi Ölümcül Günah. *Dini Araştırmalar*, Sayı 45, Cilt 17, 36-59.
- Gürçan Yardımcı, K. (2017). Türk Töresinin Hazine Hazinesi Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 461-475.
- Gürçay, S. (2019). Mitolojilerde Uçan At Motifi Üzerine İncelemeli Bir Çalışma. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 5, 37-54.
- Güvenç, A. Ö. (2009). Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Cilt 16, 85-97.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2008). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Halıcı, G. (2018). Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal. *Balkan Kafkas Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Sayı 58, Cilt 15, 146-159.
- Herkül, Ç. (2011). Türk Sanatında Deve ve Fil Figürleri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Ankara

- İmamoğlu, A. (2010). Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 22, Cilt 12, 21-47.
- İnan, A. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. *Kültür Bakanlığı Yayınları Millî Eğitim Basımevi, İstanbul*.
- İren, C. (2021). Kültürel Entomoloji ve Mısır Sanatında Böcek Formu. *İdil Dergisi*, 917-925.
- Jung, C. G. (çev. Soylu T. V.) (2015). Feminin Dişiliğin Farklı Yüzleri. *Pinhan Yayınları, İstanbul*.
- Kakan, E. (2018). Türk Kültüründe Beyaz Renk ve Çağdaş Türk Sanatına Yansımaları. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, 26-40.
- Kalafat, Y. (2006). Türk Halklarında Kurt Ağzı Bağlama İnancı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, Cilt 1, 273-280.
- Kalafat, Y. ve Güven, İ. M. V. N. (2011). Altay Türk Halk İnançlarından Anadolu'ya Dair Bazı Tespitler. *Arış Dergisi*, 60-75.
- Kalenderoğlu, İ. (2006). Nogay Destanlarında At Motifi, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 21, 97-117.
- Kalkan, A. F. (2016). Türk Destanlarında Kahramanın Olağanüstü Doğumu. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı 42, 27-47.
- Kaplan, H. (2021). Mitolojik İnançlarda ve Anlatılarda Yer Alan Balık Motifi ve Balık Motifinin Günümüz Efsanelerine Yansıması. *International Journal of Filologia*, Sayı 6, 129-137.
- Kaplan, M. (2001). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri. *Dergâh Yayınları, İstanbul*.
- Kaplan, M. (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 91, Cilt 12, 150-156.
- Kara Düzgün, Ü. (2014). Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi. *Kömen Yayınları, Konya*.
- Karadavut, Z. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar, *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 85, Cilt 11, 71-80.
- Karadavut, Z. ve Yeşildal, Ü. Y. (2007). Anadolu-Türk Folklorunda Geyik. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 76, 102-112.
- Karagöz, E. (2016). Başkurt Türklerinin Doğum, Düğün ve Cenaze Merasimlerinden Bazı Tespitler. *Hoca Ahmet Yesevi Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 199-204.
- Karakaş, R. ve Paçalı, İ. (2022). Dijital Ortamda Fal-Faladdin Uygulaması. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 5, 131-141.
- Karakaya, T. (2019). Başkurt Türkçesinde Fiil Türeten Ekler ve Fonksiyonları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Karakuş, A. (2021). Rüya Rüya İçinde: Ali Haydar Haksal'ın Rüyalar Üzerine Din Bağlamında Edebî Bir Yorumu. Sayı 2, Cilt 31, 775-800.
- Karaoğlu, H. (2015). Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği. *Kahramanmaraş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sütçü İmam Örneği*, Sayı 26, 37-70.
- Karasy, Y. (1991). Destan Kavramı. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 10, Cilt 2, 37-42.
- Karacıoğlu, U. (2017). Türk Kültüründe Atın Önemi ve Ata Sporlarımızdan Atlı Cirit Oyunu. *Anasay Dergisi*, Sayı 2, 167-198.
- Kaya, D. (2011). Sözlük Destanlar. *Vilayet Yayınevi, Ankara*.
- Kaya, D. (2015). Kırgız Destanları. *SalkımSöğüt Yayınları, Ankara*.
- Kayalı, Y. (2016). Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 58, 252-265.
- Keleş, N. (2017). Kuzey Germen-İskandinav ve Türk Efsanelerinde At Motifi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, 121-143.
- Keleş, R. (2017). Yedi Ulu Ozan'ın "Yedi" Sembolizmi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 83, 49-79.
- Keleş, R. (2019). Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Sayı Sembolizmi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, Cilt 2, 561-586.
- Keskinsu, G. (2022). Tatar-Başkurt-Çuvaş Destanlarında Hayvanların İşlevlerinin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Kesik, B. (2018). Atasözleri ve Deyimlerimizde Deve. *Journal of Turkish Language and Literature*, Sayı 3, Cilt 4, 825-840.
- Kılıç, E. (2014). Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Yağmur Törenleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 177-193.
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2016). Eskiçağ Düşüncesi ve Kutsal Kitaplarda Yedi Sembolizmi. *Turkish Studies*, Sayı 11, Cilt 11, 77-98.
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2017). Eskiçağ Toplamlarının Mitoloji Ölümsüzlük Arayışı (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 13, Cilt 4, 122-156.

- Kılıç, Y. ve Keser, E. (2018). Lohusalık Sendromu (al ana/alkarısı/albastı)'nın Eskiçağ Yakındoğu Topluluklarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 17, Cilt 5, 29-60.
- Kıyak, A. (2013). Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Cilt 2, 22-23.
- Kızıl, H. (2018). Özellikleri Açısından Sembol. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, Cilt 10, 1306-1327.
- Kızıldaş, E. ve Halmatov, S. (2017). 3-6 Yaş Çocuklarının Öğretmenlik Kavramına İlişkin Algıları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Cilt 19, 246-259.
- Kızmaz, M. (2016). 16. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinde İslamî Motifler Çerçevesinde İki Sayısı. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, Cilt 3, 74-86.
- Koç, A. (2016). Eşikteki Mücadele: Anadolu Dügünlerinde Kaynana- Kaynata Güreşi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 42, Cilt 9, 252-274.
- Koca, S. K. (2010). Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 12, Cilt 2, 87-94.
- Koçak, A. (2018). Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Kaotik Varlık Olarak Emegen/ler. *Aydın Türklük Bilgisi*, Sayı 7, Cilt 4, 109-122.
- Koşık, H. S. (2021). Divan Şiirinde Farklı Türleriyle Yer Alan Bir Savaş Aleti: Kılıç. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 80, Cilt 8, 11-38.
- Köprülü, F. (2009). Türk Edebiyatı Tarihi. *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Kurt, S. N. (2020). Türk Mitolojisi Evreninde Geyik Motifi Üzerine Genel Bir İnceleme. *Simit Çay "Betik"*, Sayı 2, 60-73.
- Kuyumcu, E. (2020). Renk Kavramının Türkçedeki İfade Özellikleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 1, Cilt 7, 513-538.
- Küçük, M. A. (2013). Türk Destanlarında "Sayı" Motifinin Yansımaları. *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı 13, Cilt 1, 91-109.
- Küçük, M. A. (2017). Mitolojiden İkonografiye Türkiye'nin Turistik Dinî Mekânları: "Mağaralar". *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 16-57.
- Küçükmehmetoğlu, Ö. (2017). Başkurt Türkçesi Morfolojisinin İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı*, Doktora Tezi.
- Küçükoğlu, A. (2015). Türk Halk Hikâyelerinde Ak Sakallı İhtiyar, Derviş ve Hızır Tipi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim, Yüksek Lisans Tezi*.
- Marım, Y. (2022). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültü'nün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 102, 405-424.
- Martel, C. D. (2013). Ben Enerjiyim. Çeviri: Arzu Ünel, *Arion Yayınevi*, İstanbul.
- Mazlum, Ö. (2011). Rengin Kültürel Çağrışımları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, 125-138.
- Merinç, Ş. (2022). Türkiye Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazan-Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesi Karşılaştırmalı Konuşma Kılavuzu. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Mete, M. (2017). Başkurt Destanlarında Şamanistik Unsurlar. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Halk Bilim (Folklor) Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Murat, L. (2012). Hititlerde Su Kültü. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 51, Cilt 31, 125-158.
- Mustafayeva, V. (2022). Kaşkay Türklerinde Tanrı, Göksel Varlıklar ve Gök/Mavi Renk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı 38, Cilt 15, 414-434.
- Mülayim, S. (2016). İlhanlı Dönemi Anadolu Plastikinde Asya Çağrışımları. *Selçuk Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 275-297.
- Nalçacıgil Çopur, E. (2020). Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, Cilt 10, 58-81.
- Oğuz, Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 62, Cilt 8, 5-7.
- Onat Çakıroğlu, T. (2017). Hevesnâme'de Renklerin Anlam Açısından Değerlendirilmesi. *Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu/Bilecik*, 171-178.
- Ormanlı, O. (2011). Başlangıç Filminde Psikanalitik Öğeler ve Rüya Olgusu. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Sayı 6, Cilt 0, 55-62.
- Osmanoğlu, Ö. (2017). Aristoteles'in Rüya Teorisi ve "Rüyalar Üzerine" Adlı Eserinin Çevirisi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, 139-173.
- Oyman, N. R. (2019). Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi. *Arış Dergisi*, Sayı 14, 4-22.
- Öcalan, S. T. (2019). Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.

- Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar). *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Ögel, B. (2002). Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Öger, A. ve Köse, S. (2014). Uygur Kültüründe Tufan'ın Kuşları: Kırılma ve Güvercin. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 163-175.
- Öğreten, A. (2000). Türk Kültüründe "Yada Taşı" ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında Kullanılması. *Belleten Dergisi*, Sayı 241, Cilt 64, 863-900.
- Ölmez, F. (2012). Meyve ve Türk Sanatları Bağlamında Elma. *Art-e Sanat Dergisi*, Sayı 10, Cilt 5, 77-102.
- Önal Kılıç, S. (2018). Yedi Sayısının Kültürel Arka planı Çerçevesinde Garîbnâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 86, 111-132.
- Öngel, H. B. (1999). Erken İç Asya Şaman Geleneklerinde Ok-Yay Simgeselliği ve Okçuluk. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Sayı 4, Cilt 4, 51-72.
- Öngel, H. B. (2001). Gelişim Sürecinde Erken İç Asya ve Türk Okçuluğu. Sayı 2, Cilt 21. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 21, 189-215.
- Özbay, F. (2013). Geçmişten Günümüze Başkurdistan Cumhuriyeti. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 54, 2031-2043.
- Özcan, B. A. (2018). Türk ve Slav Kültüründe Siyah Renk. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 18, Cilt 5, 269-292.
- Özcan, D. (2014). Uygur Halk Destanlarında Bir Simge Olarak Renkler: Karalık, Aklık. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, 89-97.
- Özcan, E. S. (2014). Balarısının Uzun Tarihinden Kısa Notlar. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 64-67.
- Özcan, Ü. B. ve Doğan, O. (2021). Türklerde Demircilik Kültürü ve Elazığ'da Sıcak Demircilik. *Tarih & Gelecek Dergisi*, Sayı 2, Cilt 7, 867-903.
- Özdemir, K. ve Sayak, B. (2018). Yaşar Kemal'in Binboğalar Efsanesi İsimli Eseri Üzerine Arketipsel Bir Okuma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 61, Cilt 11, 174-179.
- Özdemir, S. (2022). Türk Halk Anlatılarında Devler. *Paradigma Akademi, Çanakkale*.
- Özdeniz, G. (2019). Başkurtça Hurafeler ve Eski İnanışlar. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Özen, R. ve Yüksel, E. (2014). Kayseri Folklorunda Hayvanlar ile İlgili İnanışlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 11, 23-28.
- Özerol, Z. ve Okray, Z. (2020). Yunan Mitolojisinde Medusa'nın Gorgon Dönüştürülmesi ve Öldürülmesinin Töre Mitinin Foucault'a Söylem Analizi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, Sayı 1, Cilt 2, 48-53.
- Özkan Saltık, T. (2009). Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erginlenme Süreci. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 81, Cilt 11, 27-33.
- Özkan Bahar, B. (2020). Divan Şiirinde Hançer Çekmek. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, Sayı 20, 402-415.
- Özmenli, M. (2017). Ortaçağ Savaşlarının Etkin Silahı: Ok. I. *Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu/Antalya*, 25-36.
- Özmenli, M. (2020). Savaş Sporü Cirit. *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 30, Cilt 6, 1386-1396.
- Öztabak, M. (2017). Âb-ı Hayat. *Z Tematik Dergi*, 24-31.
- Öztürk, M. Ü. ve Arısoy, Y. (2018). Selçuklu Dönemi Seramik Sanatında Hayvan Sembolizmi. *İdil Dergisi*, Sayı 44, Cilt 7, 375-381.
- Öztürk, S. ve Yayan, G. (2022). Türk Mitolojisinde Yer Alan Mitolojik Unsur ve Sembollerin Mehmet Uygun Eserleri'ne Yansıması. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 1, Cilt 8, 22-32.
- Öztürk, S. ve Yayan, G. H. (2022). Türk Mitolojisinde Yer Alan Mitolojik Unsur ve Sembollerin Mehmet Uygun Eserleri'ne Yansıması. *İnönü Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 1, Cilt 8, 22-32.
- Öztürk, Ş. (2019). Türk Kültüründe Aslan. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Cilt 2, 18-39.
- Polat, İ. (2020). Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü İlişkisi. *Akademik MATBUAT*, Sayı 1, Cilt 4, 11-26.
- Reyhan, E. (2008). Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 3, Cilt 2, 227-242.
- Reyhanoğlu, G. ve Özcan, A. (2021). İnançtan Anlatıya: Hatay Halk Kültüründe Defne. *Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, Cilt 4, 62-87.
- Sağiroğlu Arslan, A. (2017). "Taşlar Konuşur": Türk Mezar Taşlarının Biçim Dili. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, Sayı 3, Cilt 6, 1923-1937.

- Saka, E. (2019). Anadolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 2, Cilt 6, 1060-1084.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz A. (2002). İslamiyet Öncesi Türk Destanları. *Ötüken Yayınları*, İstanbul.
- Samsakçı, M. (2007). Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı. *Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt 36, Sayı 36, 181-199.
- Saraç, H. (2022). Türk Slav İnanışları ile Geleneklerinde Simgesel Değer Olarak “Kırmızı”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, Sayı 2, Cilt 11, 657-673.
- Sarı A. ve Güler. F. (2019). Nibelungen ve Odyssea Destanlarında Eve Dönüş Miti. *Diyalog Dergisi*, Sayı 2, Cilt 7, 233-241.
- Sarıçiçek, M. (2014). Gölge’de “Gölge” Arketipi. *Mehmet Akif ve Gölge Bilgi Şöleni/İstanbul*, Sayı 1, Cilt 1, 20-32.
- Sarpkaya, S. (2014). Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 101, Cilt 13, 149-161.
- Sarpkaya, S. (2015). Türkiye Sahası Efsanelerinde Ayı. 67-77.
- Sayın Alsan, Ş. ve Akın, S. (2020). Türk Kültür ve Sanatında Geyik Sembolizmi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 45, 215-226.
- Serrican, E. (2015). Carl Gustav Jung’un Analitik Psikoloji Kuramındaki Arketip Kavramının Edebiyata Yansımaları. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Cilt 1, 1205-1215.
- Sever, M. (1999). Türk Mitolojisinde Kuşlar. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 42, 83-88.
- Sevimli, Ş. ve Kadioğlu, S. (2003). Çukurova Sağlık Folklorunda Kaplumbağa. *Eczacılık Tarihi Araştırmaları İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları*, 5-20.
- Sevinç, B. (2013). Yiğit ve Silahlı Adam Diyalektinde Kılıç İmgesi. *Turkish Studies*, Sayı 6, Cilt 8, 619-639.
- Seyidoğlu, B. (2019). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller. *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- Sipahi, F. vd. (2022). Altın Madenciligi, Tarihi ve Günümüz: Gümüşhane Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Cilt 20, 528-549.
- Sivri, M. ve Akbaba, C. (2018). Dünya Mitlerinde Yılan. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Sayı 96, Cilt 24, 53-64.
- Sizdikov, B. (2019). M. Ö. 1. Binde Avrasya Bozkırlarında Yaşayan Atlı Göçebe Kavimlerin Zırları. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 90, 1-9.
- Soygüder Baturlar, Ş. ve Yaylagül, L. (2019). Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Halk Kültüründe Mavi/Turkuaz Mavisi ve Nazar Boncuğu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, 665-688.
- Soygüder, Ş. (2013). Bir Dil Olarak “Sarı” Rengin Anlamı ve “Sarı Basın” Neden Sarı?. *Humanities Sciences*, Sayı 2, Cilt 8, 184-206.
- Sömen, O. (2019). Dede Korkut Boylarında Geçen Formalistik Sayıların İzleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 238, Cilt 121, 29-50.
- Sönmezdağ Zöngür, C. (2020). Hindu Sanatında Şiva Heykelleri ve Sembolleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 106, 120-135.
- Sözer, N. (2004). Taşların Gizli Gücü. *Sınır Ötesi Yayınları*, İstanbul.
- Suleymanov, A. vd. (Akt. Ergun, M. vd.) (2014). Başkurt Destanları 1. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Suleymanov, A. vd. (Akt. Ergun, M. vd.) (2014). Başkurt Destanları 2. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Suleymanov, A. vd. (Akt. Ergun, M. vd.) (2014). Başkurt Destanları 3. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Suleymanov, A. vd. (Akt. Ergun, M. vd.) (2014). Başkurt Destanları 4. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Şahin, Ö. (2020). Maaday-Kara Destanında “Al (Kızıl/Kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri Üzerine Bir İnceleme. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Cilt 10, 329-341.
- Şayhan, F. (2018). Altay Türklerinin İnanmalarındaki Su Kültürünün Mitsel Okuması. *Bilig Dergisi*, Sayı 87, 83-100.
- Şen, E. ve Gürpınar, F. (2019). Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 43, 985-1008.
- Şenocak, E. (2011). Köroğlu Destanı’nda Simgesel Değerler. 21. Yüzyılda Köroğlu Araştırmaları, 1-18.
- Şenocak, E. (2013). Göç ve Ergenekon Destanlarında Mitostan Ütopya Yolculuk. *Turkish Studies*, Sayı 1, 2525-2537.
- Şenocak, E. (2016). Bir Mit Yaratıcısı Olarak Nasreddin Hoca. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 8, Cilt 4, 159-168.
- Şenocak, E. ve Alsaç, F. (2017). Mit Sistematigi Bağlamında Masal Kahramanının Serüveni. *Journal of Turkish Studies*, Sayı 22, Cilt 12, 703-722.
- Şimşek, E. (2008). Ölümsüzlük İlacı Elma. *Turkish Studies*, Sayı 5, Cilt 3, 193-204.
- Şimşek, E. (2016). Türk Kültüründe, Kaplumbağalarla İlgili Efsaneler Üzerine Bir Değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 10, Cilt 4, 51-63.
- Şimşek, E. (2017a). Kültürümüzde Yol ve Bu Bağlamda “Uzun İnce Bir Yoldayım” Adlı Şiirin Sembolik Çözümlemesi. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 13, Cilt 5, 55-69.

- Şimşek, E. (2017b). Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 12, Cilt 5, 99-115.
- Şimşek, E. (2019a). Azrail İnancının Türk Halk Kültürüne Yansımaları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 18, Cilt 7, 11-26.
- Şimşek, E. (2019b). Türk Halk Kültüründe Yılan ve “Yılan Kale” (Ceyhan/Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 19, Cilt 7, 13-33.
- Şimşek, E. ve Şenocak, E. (2009). İbn Sinâ Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili. *Millî Folklor*, Sayı 82, 110-121.
- Şimşek, T. (2018). Türk Masal Anlatma Geleneğinde Elma Ödülü. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, Sayı 4, Cilt 7, 2352-2368.
- Şişçi, F. (2018). Türk Mitolojisinde Güvercin Motifi ve Çağdaş Türk Resminde Temsili. Sayı 41, Cilt 7, 47-53.
- Tanrıbuyurdu, G. (2012). Klâsik Türk Şiirinde “Kılıç Duası”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Cilt 9, 139-150.
- Taşdemir, İ. (2018). Şeyh Gâlib’in Şiirlerinde “Arı” Sembolü. *Turkish Studies*, Sayı 20, Cilt 13, 701-720.
- Tavkul, U. (2007). Kafkas Nart Destanlarında At Motifi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Cilt 4, 196-205.
- Tek, Z. (2016). Ziya Osman Saba’nın Şiirlerinin Anima Arketipi. *International Conference on Research in Education&Science*.
- Tokarev, S. A. (2006). Kültür Tarihinde Ateş Sembolü. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1, Cilt 6, 259-264.
- Toker, İ. (2009). Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Söylemindeki Tezahürleri Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 50, 93-112.
- Toraman, A. (2022). Türk Mitolojisinde Ateş Kültü ve Amasya’daki İzleri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: Amasya Özel Sayısı, 11-26.
- Türk, V. (2004). Sağ, Sol, On Sözlere ve Kavram Alanları. *Türkbilig Dergisi*, Sayı 7, 125-136.
- Türkan, K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 93, Cilt 12, 135-148.
- Uçkun, R. (2015). Dede Korkut Kitabında Erginlenme ve Bireyleşme Sürecinde Sınama Motifinin İşlevi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, Cilt 15, 29-42.
- Ulukan, A. (2012). Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 48, 165-190.
- Uygur, H. K. ve Mungan, H. S. (2021). Mardin’den Derlenen Keloğlan Masalına Arketipsel Bir Yaklaşım. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı 26, Cilt 9, 34-51.
- Ünlü, E. (2012). Erken Çağ Orta Asya Türk Şaman Geleneğinde Hayvan Figürleri ve Onların Sanatında Yorumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Ana Sanat Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Ünvar, D. (2017). Başkurt Halk Edebiyatındaki Kim Güçlü Masalının İncelenmesi. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, Sayı 2, Cilt 4, 165-180.
- Üstünoğlu, K. (2010). Giresun’da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde ‘Sacayağı’ ve ‘Üç’ Ne Anlatıyor?. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, Cilt 0, 181-194.
- Veren, E. (2016). Eskişehir’de Eski Hıdırellezler. *6-B’LİLER Haber Bilim Kültür Portalı*, Sayı 78, 2-3.
- Yalçınkaya, F. (2021). Türk Dünyası Masallarındaki Kutsal Su Motifi: Abı Hayat. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 62-70.
- Yamak, Y. (2012). Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kurt Motifi. *İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Yaman, S. ve Yaman, H. (2020). Derleme Sözlüğü Bağlamında Anadolu Ağzlarında Olağanüstü Varlıklarla İlgili Söz Varlığı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 141-148.
- Yardımcı, M. (2013). Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler, *Kanyılmaz Matbaacılık*, İzmir.
- Yavuzer, M. Ş. (2018). Cemal Süreya’nın Şiirlerinde Kadın Arketipi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 41, 133-150.
- Yavuzer, N. (2011). “Perseus” Kahramanlık Mitinin Arketipsel Sembollerle İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, 193-205.
- Yeşil, Y. (2015). Türk Halk Hekimliğinde Elma. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11, Cilt 4, 201-212.
- Yeşildal, Ü. Y. (2018). Bir Arketip Olarak Yılan, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13, Cilt 6, 420-431.
- Yıldız, A. (2020). Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz’ın Kültürel İşlevleri. *Türk Ekini Dergisi*, Sayı 6, Cilt 2020, 37-49.

- Yıldız, A. (2020). Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz'ın Kültürel İşlevleri. *Türk Ekini*, Sayı 6, Cilt 2020/I, 37-49.
- Yıldız, N. (2009). Türk Destancılık Geleneği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 6, 7-15.
- Yılmaz, B. (2018). Batı Resim Sanatında Tüfek. *Türkiye Online Tasarım Sanat ve İletişim Dergisi*, Sayı 4, Cilt 8, 615-626.
- Yılmaz, F. B. (2018). Carl Gustav Jung'un Arketipleri Bağlamında "Persil, Magnum ve Eti Canga" Reklam Filmlerinin Çözümlemeleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 98-114.
- Yılmaz, H. (2018). Rüya Motifleri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikolojik Semptomlarla İlişkisinin Sınanması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, Cilt 7, 601-611.
- Yücel Çetin, A. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, Cilt 15, 55-63.
- Yücel, H. A. , Çev. Çakan, A. (2013). Dede Korkut Hikâyeleri -Kitab-ı Dedem Korkut-. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yücel, M. ve Sanal, Ş. (2021). Selçuklu Dönemi Eserlerinde Hayvan Sembolleri: Ahlat Müzesi Örneği. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 535-545.

İnternet Kaynakları

www.spiritüel.net, 24/02/2023
benim.astrocenter.com.tr, 24/02/2023
www.astroset.com, 24/02/2023
tr.wikipedia.org, 01/03/2023
www.avansas.com, 07/03/2023
www.kisiselgelisim.com, 07/03/2023
www.hurriyet.com.tr, 07/03/2023
tr.graphistik.com, 08/03/2023
www.thesimco.com, 09/03/2023
www.hibya.com, 09/03/2023
www.gen.tr, 09/03/2023
lucrotasarim.com, 12/03/2023
www.mistikalem.com, 13/03/2023
vodatula.ru, 13/03/2023
astrozenith.com, 14/03/2023
astrologbernazengin.com, 14/03/2023
www.kristindemirci.com, 14/03/2023
www.miamantra.com, 20/03/2023
Avereurgente.com, 21/01/2024
www.spiritüeller.net, 25/03/2023
okuryazarim.com, 07/04/2023
morpuhu.com, 07/04/2023
www.mynet.com, 09/04/2023
degerlitaslar.gen.tr, 09/04/2023
tassandigi.com, 10/04/2023
www.sabah.com.tr, 10/04/2023
mistikatolye.com, 10/04/2023
ansiklopedi.tubitak.gov.tr, 11/04/2023
tr.wikipedia.org, 28/04/2023
www.bilgiustam.com, 30-01.2023
morpuhu.com, 11/05/2023
devrimdayioglu.com, 11/05/2023
tiwitburc.com, 11/05/2023
www.monapsikoloji.com, 13/05/2023
aturkansiklopedisi.gov.tr, 30/05/2023
biyografya.com, 27/11/2023
astrozenith.com, 02/12/2023
elele.com.tr, 04/12/2023
tr.wikipedia.org, 06/12/2023